

ORATIONUM MARCI TULLII CICERONIS.

VOLUMEN SECVNDVM.

A Jo. Michaeli Bruto emendatum.

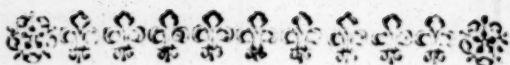
Adiectae breves Animadversiones ex de-
votissimorum hominum commentariis, qui-
bus ita loci permulti explicantur, ut
solgè receptæ lectionis ubiq;
ratio habeatur.

*Quos in his finibus cultores secuti, averse
pagella indicabit.*

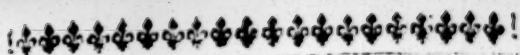
LONDINI.

Apud G. M. pro Andrao Kembe in monte
Margarita Southwarke, 1644.

*Eorum nomina quos sumus aucto-
res secuti Ciceronis Orationibus
emendandis, quae secundo volumi-
ne continentur.*

Petrus Victorius.
Paulus Manutius.
Carolus Sigonius.
Bernardus Lauredanus.
Gabriel Faernus.
Marcus Ant. Muretus.
Dionysius Lambinus.
Hadrianus Turnebus.
Franciscus Hotomanus.
Henricus Stephanus.

IOAN. MICHAEL. BRUTUS
P. ANTONIO THEOBAL-
DVICIO IACOMINIO S.D.

ANTA est vis honestatis, P. Antoni, ut
quocunq; illa loco posita sit, in sui ad-
mirationem homines trahat. Sed ne-
scio quo pacto tamen, quanquam illa
semper eadem est ubi minus expecta-
ta conspicitur, sit visa hominum ex-
pectatione, maior. Itaque grandiori ætate homini
nemo ferè gravitatem, constantiam, rerum cognitio-
nem magnæ laudi tribuit. Ab ætate enim etiam si ea
non sint ingenui, nisi illa depravata naturâ, usu & con-
suetudine sit, expectantur. Adolescentem gravem,
severum, moderatum, prudentem, nihil agentem te-
mere, omnia consilio, invictum à voluptatibus, haud
maiora appetentem suis viribus, tanquam ab aliquo
deo factum laudibus homines in cælum ferunt. Nihil
verò aliud reliquum est, cum neque ab ætate, summa
virtus manare, neque à rerum usu, neque à studio di-
scendi possit, quam ut è divinis fontibus is illam hau-
ssam habeat, in quo spectetur. Amant autem homines
non solum quæ intuentur, sed ulterius spe provecti, quæ
prima illa ætas usu & tempore corroborata spondeat,
veluti multò uberiora futura, admirantur. Ut autem in
arbore, non tam flores delectant, (quanquam eorum
pulchritudine homines ducuntur) quam qui ex ea fru-
ctus expectantur: ita fieri videmus, ut adolescentes
oblectent illi quidem in flore ætatis, si quid graviter,
moderatè, fortiter, abstinenter præter nostram expecta-
tionem agunt (salimur enim quadam cum voluptate,
ubi nostri iudicii jacturam cum quæstu & compendio
facimus:) sed nos tamen illa magis spes tenet, quanti
illi sint futuri fructus, qui nondum visi nos capiunt, ubi,
exulta labore, stirpe virtutis, & corroborata tempore,
maturescant. Itaque verisimile quidem est, magna non
solum cum voluptate, sed summa etiam cum admira-
tione auditas illas pueri Alexandri voces, cum nunci-
antibus

antibus patris viſorias, devictos hoſtes, ſubaſtas gen-
tes, eniſvero negaret, quæ afferentur, ſibi poſſe lata vi-
deri; nihil enim patrem, ſi pergeret omnia vincere, cu-
ius viſoriam ſilio gratularentur, reſiſturum. Tum illud
quod Græci ſcriptores tanquam ex oraculo editum
efferunt laudibus, eam pueri horum tantum quam ſo perni-
citæ pedum preſtaret, in Olympis cum athletis in
certamen deſcenderet. Minime verò ſc, ubi ſigura ſibi
contentio cum regibus eſſet, detreſtantum certamen:
Veriſimile, inquam, eſt, hæc admirari ei auſentibus
ſuiſſe: ſed eſt illud tamen veriſimilius, cum tantam in
puero indolem virtutis quæ gloria eſſet conſecutura,
animo aſtimarent, ubi ætas rebus gerendis pares a-
nimo vires ſuffeciſſet: non illos magis Philippo par-
tam gloriam, quàm gloriæ patris invidentem ſilium
gratulos eſſe. Iam in eodem, cum quidem non ſolum
ætatis ferocia, ſed victoriæ inſolentia elatus, quæ ratio,
etiã cum magna virtute eſt ſepta, quin ſeſe efferat
contineri poteſt, inprimis illuſtre exemplum pudicitie
in captivis ſæminis conſervandæ prodidiſſet, quippe
quæ forma excellenti, hoſtis infeſtiſſimi prædâ, hinc
fræcundiam ad vim, hinc faces libidinis ad interendam
contumeliam excitarent, quis tantam virtutem non ad-
miraturus nos, quibus hæc vix non eſſe fiſta videantur,
illi, ſi fieri poſſit, cum gloriæ curſum ſecundum perpe-
quumque optreans, quem abduſto à ſenſu veræ laudis
tanquam falſe cuiuſdam gloriæ glis, diu tenere non
licuit. Quis noſtrum verò non Africani gloriæ ſaver,
cum legit à puero ereptum patrem ex hoſtium telis:
ſervatam patriam, labantem Cannenſi clade: qui illam
proderent, territos mortis metu: vindictatum imperii
decus in Hiſpaniis: æquatam Alexandri gloriã in
pudicitia captivæ ſæminæ ſervanda: ſuperatam in ea-
dem reſtituenda ſuiſſe Arque equidem credo in eo rum
admiratos homines efferentem ſenſim ſe virtutem, ac
tollentem altiùs: at brevi in eodem Hannibalem vi-
ſum, Carthaginienſium vires fraſas, finem in poſitum
gravi ac diuturno bello, latioribus ſibi ominibus ſpon-
dentes tanquam perfectio virtutis opere longè pul-
cherrimo, cuius ſpecies animis obverſaretur, multo
maiore voluptate perſuſos oblectatosque eſſe. Nunc
verò

verò, Antoni, simulatque exorta est, & conspecta virtus
sed spe quadam, quò progrediendo perventura sit,
alendo animos, ad maiora indies atque ampliora per-
ducit. Est enim tuis tu quidem ex ortus parentibus, avis,
maioribus, ut nemini magnopere mirandum sit, quò
tardò alii etate provecti & illo perveniant, te incun-
tua adolescentia, admirabili vi ingenii clarum perva-
nisse: at virtus in te est, non iam tua etate, sed quæ de
te summa semper fuit, hominum expectatione maior:
ut non solum illa, quòd in ea etate eluceat, quæ procul
à senis virtutis abest, admirationi sit, sed quòd tan-
quam suo loco, & certa sede posita eluceat, omnes in
tui amorem impellat: nos te suspicere, admirari, in hoc
tanto laudis cursu incitatum adhortari, ad virtutis præ-
mium capessendum, tuæ gloriæ & nomini faventes co-
gat. Neque verò me illa magis movent, quæ tamen
magnam laudis commendationem habent, & magno
sunt ad virtutem consequendam adiumentum, vis ingenii,
studium rerum cognoscendarum, literæ, facultas qua-
dam scribendi præclarè; quana quibus hæc comparan-
tur, virtus, pudor, sanctitas, castus atque integer animus
à voluptatibus, perferens idem laborum, idem à sensu
sui & mollitia se efferens, constantia in suscepto institu-
to laudis, studium, ac propensio animi in bonos, cetera
quorum causa statuerunt alii subsidium sibi à literis re-
tendum, quæ ipse præterea cum bono ingenii, cum do-
mestica es disciplina in parentis castissima domo asse-
ctus. Atque quòd hæc parva habes admodum adole-
scens, quæ aliis gravis progressu, ilud o & labore multo
egre obrigerunt, haud te intus lentius geris: sed quibus
rationibus parva tueare tibi elaborandum parat. Iam.
Antoni, vides tanquam celeberrimo theatro, celso
loco, & sublimi laudem sitam tuam: iam nostro testi-
monio, quòd quanta tu facias video, ne te eius aliquan-
do contineat, mihi esse dandam operam intellego. nam
aliorum posthac locupletiore, prædicabitur tua virtus.
Quæ quidem cum quanta apud te sit ostendas, cetera
præ hac una contemnendo, quæ aliis prima sunt &
maxima: facile assequeris, ut de constantia minime
dubitari possit. Atque equidem haud vereor ne audiens
distuis laudibus, tanquam eo, quò tibi erat contem-
dendum

dendum perveneris, te posthac inertiae & desidia dedas. Cum enim in magnis animis, omnium quae in vita expetuntur, primum rectè factorum longe maximum atque amplissimum sit, laus: id quod magnus es persurgendis laboribus puer coniecutus: perpetuis vigiliis, curaque acerrima (infestam enim viam mulierum insidiis, illecebris mulieris, fallacis insidiis) nequando tibi subripiatur, tibi esse pugnandum, obtenta utique existimas. Itaque patiantur alii se efferni laudibus tollant animos, insoleant: tibi quoque laudes tribuantur, totidem leges imponuntur continentur, pudoris, officii, virtutis, fidei: quae cum antea tua sponte tibi excellenda duxisses, faciliè pateris, ea nunc tanquam abs te debita requiri. Ita dies noctesque es in litereis totus, legendo, commentando, scribendo, id quod Graecè eque & Latine præclare facis: atque adeò, ne quando, ut in inculto solo, & non subactis, inertis terrae fœtu non solum quae nullius usus sunt, sed quae mala & perniciose prouidentur, sese aratis viria efferant, plane totum te ab otio vindicas. Cum autem ceteras artes colis, quae sunt libero adolescente dignae: tum ita versaris in eloquentiae studiis, ut non modo tibi ea sint ornamento, sed fructus iam ex iis suavissimi in nos redundent. Accedit autem ad hæc omnia, quo id faciliùs præstes, assidua in vestra ista nobili academia exercitatio: in qua tu quidem neminem habes qui tibi preferendus sit: qui tibi modò par videri possit, Laurentium fratrem minorem natu habes: quem puerum eximie spei, ob divinam ingenii indolem, maiores natu homines tanquam ornamentum maximum patriæ futurum, fovendum sibi omni genere officii, studii, benevolentiae existimant. Quae quidem cum me minimè fugerent, (fama enim mihi cognita, ne obscura esse possent, tuo in me merito fecisti) feci sanè lubens, ut cum Philippo fratri tuo optimo, atque ornatissimo adolescenti Ciceronis orationes quae primo volumine continentur inscripsem, clarum in primis tuum nomen tuae virtutis futurum, earum inscriptione, quae altero volumine habentur, ornandum mihi etiam augendumque curarem. Nihil autem à me fieri posse elegantius sum arbitratus, quàm si tria orationum volumina, multis

meis

meis laboribus & vigiliis commendata, trium adoleſcen-
tium fratrum nomine, quorum ſtudia, voluntates, con-
cordes animi cuncta omni alio genere virtutis, tum in
eloquentiæ ſtudio excellendo habentur, commen-
data in manus hominum prodirent. Et ſic hec mea
voluntatis erga te, ſtudi, amoris monumentum (ſi ma-
gis quid efficeret, quam quod voluerim, ſpectetur)
annus quidem illuſtre apud poſterum futurum: ſed ſi
eius voluntas magis, quam res in omni mœre ſpectan-
da, quanti apud alios futurum ſit, ipſe videto: maxi-
mum certe tibi. ſit, me iuvat de tua in me bene-
volentia ſperare, ampliffimumque erit.

Vale, Damaſ. Lugduni Ca-
ſſendi 1. Iul.

M. D. C. X. V. I.

A 3 4

21. F. 8

 Rectoris, verò, ut patet
Latinam eloquentiam pariter
et Græcā possunt: nam Cle-
ronem ut una, eorum fortiter
apprehensim. Nec non quantā
vobis concitem pericula, cum a praesentibus id non sit
propositum, ut cum Demosthenē compararem hoc
tempore: ne quod enim attinet: cum Demosthenem
in primis legentibus, vel ediscendum potius pu-
tem. Quoniam ego, ut vultis plerique, arbitror
similes, consilium ordinem dicendi, praeparandi,
probandi rationem omnia: denique quae
sunt inventionum. In eloquendo est aliqua differ-
entia: densior ille, hic copiosior: ille concludit
astutius, hic latius pugnare. Ille a se semper
hic frequenter quod ponderet: ille nihil se tra-
hi potest, hanc nihil a se: hanc per in illo, in
hoc nature. Satis enim videtur, ut conueniat illi
(qui duo plerumque adesse debent) concin-
nus. Et fortasse eruditor illi magis circumspecti-
fuerit: sed quod non illi: quae Aristoteli
tur directae Latinae demonstrationis minus per-
ferre. In epistolis quidem quinquam unum ut
usque nullum contentum est. Celandum verò in hoc
quidem, quod ille vel prior fuit, et ex magna
parte Ciceronem quatuor est, peccat. Nam magis
videtur illi Tullius, cum se totum a limitatio-

nem Græcorum contulisset, effuxisse vim De-
mosthenis copiam Platonis puritatem esse
erat. Nec vero quod in quoque utrumque
studio consecutus est tantum, sed plurimas et
patris omnes ex seipso virtutes extulit, immen-
satis ingenii beatissima adertate. Non enim plu-
rias (ut ait Pindarus) aquas colligit, sed vivo
argente exundat domo quodam providentia ge-
nitum, in quo totas vires, quas eloquentia ex-
petitur. Nam quis docere dicentem nec vere
rebu mentis poterit? Cui tanta usquam iuvene-
ntia affuit, ut ipsa illa, quæ extorquet, impe-
tore eius credas. Et cum transversum ut sua
liberem, tamen ille non rapti videatur,
sed sequi. Item in omnibus quæ dicit, tanta au-
toritas inest, ut dissentire pudeat: nec advoca-
tulum, sed testis aut iudicis afferat fidem:
cum meritis et omnia, quæ vix singula quis-
quam intentissima cura consequi posset, fluant
illaborata. Et illa, quæ nihil pulchrius audi-
ta est, oratio, præ se fert tamen sanctissimam
facilitatem. Quare non immerito ab hominibus
oratorum suæ regnare in iudiciis dictus est: apud
iustos vero et consecutus, ut Cicero iam non
hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc
igitur præstentem hoc propositum nobis sit exem-
plum. Illi se profectus sciat, cui Cicero valde
est imitatus.

INDEX ORATIONUM
SECUNDI VOLU-
MINIS

- Pro lege Manilia ad populum Romanum. Oratio XIII.*
Pro A. Cluentio Habito. Oratio XIII.
De lege Agraria contra P. Servilium Rullum trib. pleb. in Senatu. Oratio XV.
De lege Agraria contra P. Servilium Rullum trib. pleb. ad populum. Oratio XVI.
De lege Agraria contra Rullum trib. pleb. ad populum. Oratio XVII.
Pro C. Rabirio perduellionis reo ad Quirites. Oratio XVIII.
In L. Catilinam in Senatu. Oratio XIX.
In L. Catilinam ad Quirites. Oratio XX.
In L. Catilinam ad Quirites. Oratio XXI.
In L. Catilinam in Senatu. Oratio XXII.
Pro L. Murena. Oratio XXIII.
Pro L. Flacco. Oratio XXIV.
Pro P. Sulla. Oratio XXV.
Pro A. Licinio Archia poeta. Oratio XXVI.
Ad Quirites post reditum suum. Oratio XXVII.
Post reditum in Senatu. Oratio XXVIII.
Pro domo sua ad Pont. Oratio XXIX.
De Haruspicum responsis in Sen. Oratio XXX.
Pro Cn. Plancio. Oratio XXXI.

PRO LEGE MANILIA AD POPULUM.

ORATIO III.

QUANTUM mihi semper frequens
conspedus vester multo iucundissimus.
hic autem locus ad agendum amplissi-
mus, ad dicendum ornatissimus est vo-
lus, Quirites: tamen hoc aditu laudis,
qui semper optimo cuique maxime
paruit, non mea me voluntas, sed mea vite ratio nes
ab ineunte aetate suscepit et prohibuerunt. Nam cum
antea per aetatem novam huius auctoritatem loci
contingere auderem; statueramque, nihil hoc, nisi
perfectum ingenio, elaboratum industria asserni oportere:
omne meum tempus amicorum temporibus
transmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus
unquam fuit ab his qui vestram causam defenderent:
& meus labor in privatorum periculis caste integreque
versatus, ex vestro iudicio fructum est amplissimum
consecutus. Nam cum propter dilationem comitio-
num et prator prius centuriis cunctis renunciatus
sum, facile intellexi, Quirites, & quid de me iudicare-
tis, & quid aliis praeberetis. Nunc cum & auctori-
tatis in me tantum sit, quantum vos honoribus man-
dandum esse voluitis: & ad agendum facultatis tan-
tum, quantum homini vigilantem ex forensi usu propè
quotidiana dicendi exercitatio potuit asserre: certe,
& siquid etiam dicendo consequi possum, his ostendam
potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tri-
buendum esse censuerunt. Atque illud imprimis mihi
laetandum iure esse video, quod in hac insolita mihi
ex hoc loco ratione dicendi causa talis oblata est, in
qua oratio nemini deesse potest. Dicendum est enim de
Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute. Huius au-
tem orationis difficilius est exitum, quam principium
invenire. Itaque non mihi tam copia, quam modus in
dicendo querendus est. Atque ut inde oratio mea pro-
fiscatur, unde haec omnis causa ducitur: Bellum
graves

grave & periculosum vestris vedigalibus, atq; focis
a duobus potentissimis regibus interit, Mithridate
& Tigraue: quorum alter relictus, alter lacellus, oc-
casionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse ar-
bitratur. Equitibus Romæ honestissimis viris adductis
ex Asia quotidie litteræ, quorum magnæ res aguntur,
in vestris vedigalibus exercendis occurrunt: qui ad
me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine,
causam reipub. peniculaque rerum suarum derules-
cunt: Bithyria, quæ nunc vestra provincia est, vicq;
exulios esse complures: regem Ancharzanem, quod
finitimum est vestris vedigalibus, totum esse in hosti-
um potestate: Lucullum magnis rebus gestis ab eo
bello discedere: hunc qui succurreret, non satis esse
paratum ad tantum bellum administrandum: unum
ab omnibus focis, & exilibus. Ad id bellum imperato-
rem depesci atque experiri eundem hunc unum ab
hostibus metui, præterea neminem. Causa quæ sit vi-
deris: nunc quid agendum sit considerate. Primum
mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine,
tum de imperatore diligendo esse dicendum. Genus
est enim eiusmodi, quod maxime vestros animos ex-
citare, atque inflammaré debet: in quo agitur popu-
li Romani gloria, quæ vobis a maioribus cum magna
in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est:
agitur salus sociorum, atq; amicorum, pro qua multa
maiores vestri magna & gravia bella gesserunt: agitur
certissima populi Romæ vedigalia, & maxima, quibus
amissa, & pacis ornamenta, & subsidia belli require-
tis: aguntur bona multorum civium, quibus est & a
vobis, & ab imperatoribus reipub. consulendum. Et
quoniam semper appetentes gloria præter ceteras
gentes, atque avidi laudis fuisse, delenda est vobis illa
macula Mithridatico bello superiore suscepta, quæ
penitus iam insedit, atq; inveteravit in populi Roma-
ni nomine: quod is, qui una die tota Asia, tot in civi-
tatibus, uno nuncio, atque una literarum significat-
ione cives Rom. necandos, trucidandosque denotavit,
non modò adhuc pœnam nullam suo dignam sentire
suscepit: sed ab illo tempore annum iam tertium &
vigintiannum regnat: & ita regnat, ut se non Ponto, ne-

que Cappodocia latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris vestigalibus, hoc est, in Asia luce vertari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriae, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, Triumphavit L. Mucena de Mithridate, duo fortissimi viri, summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus, superatusque regnaret. Verum, tamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt; venia danda, quod reliquerunt: propterea quod ab eo bello Sylla in Italiam, et ipse Mucenam Sylla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit: qui postea quam maximas edificasset ornassetque classes, exercitusque permagnos quibuscumque ex gentibus parasset, comparasset, et sporadicis finitimis suis bellum in terra simulasset: atque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gereramus: ut cum duobus in locis disjunctissimis, maximèque diversis, eo consilio, ab unis hostium copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione distracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianae atque Hispanicae, quae multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii diuino consilio ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res à T. Lucullo summo viro est administrata, ut infra illa gestarum rerum magna atque praestata, non felicitati eius, sed virtuti: haec autem extrema, quae nuper acciderunt non culpa, sed sorte tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostra, neque falsa assidue esse videatur. Sed pro vestri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is est excursus orationis meae, videte quem vobis animum suscipendum putetis. Maiores vestri sapienter mercatoribus ac navicatoribus inieriosius tractatis bella gesserunt: vos tot civium Rom. millibus, uno nuncio, atque uno tempore necatis, quot tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati sapientibus, Consilium patres vestri totius Graeciae lumen

extinctum esse veluerunt : vos cum regem multum
 esse patiemini, qui legatum populi Rom. consularem,
 vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio exer-
 ciatum necavit. Illi libertatem civium Rom. imminu-
 tam non tulerunt : vos vitam ereptam negligetis. Ius
 legationis, vel o violatum illi persecuti sunt : vos le-
 gatum populi Rom. omni supplicio interfectum, inul-
 tum relinquetis. Videre, ne, ut illis pulcherrimum fuit,
 tantam vobis imperii gloriam relinquere : sic vobis
 turpissimum sit, illud quod accepistis, tueri & con-
 servare non posse. Quid, quod salus sociorum sum-
 mum in periculum ac discrimen vocatur ? Regno ex-
 pulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Rom. at-
 que amicus : imminet duo Reges totæ Asiæ non so-
 lum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque
 amicis : civitates autem omnes, cuncta Asia, atque Græcia
 vestrum auxilium expectare propter periculi magni-
 tudinem coguntur : imperatorem a vobis certum deposi-
 cere, cum præsertim vos alium miseritis, neque audent
 neque se id facere summo sine periculo posse arbitran-
 tur : vident & sentiunt hoc idem quod & vos, unum virum
 esse, in quo summa sint omnia, & cum propè esse, quo
 etiam carent agrius : cuius adventu ipso, atque nomine
 tamen si ille ad maritimum bellum venerit, tamen impe-
 rius hostium repressos esse intelligunt, ac retardatos. Hi
 vos, quoniam liberè loqui non licet, tacite rogant, ut
 se quoque sicut cæterarum provinciarum socios dignos
 existimetis, quorum salutem tali viro commendetis :
 atque hoc etiam magis quam ceteros quod eiusmodi in
 provinciam homines cum imperio misimus, ut etiam
 si ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in
 urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione
 differant. Hunc audiebant antea, nunc præsertim vi-
 dent, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta
 humanitate, ut iis beatissimi esse videantur, apud quos
 ille diutissimè commoratur. Quare si propter socios,
 nulla ipsi iniuria lacesciti maiores vestri * cum Antio-
 cho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Pæniis bella gesser-
 unt : quanto vos studio convenit iniuriis provocator,
 sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate
 defendere ? præsertim cum de vestra maximis vesti-
 galibus

galibus agatur. Nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est & fertilis, ut & uberitate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine, altionis, & multitudine earum rerum quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Nam ceteris in rebus cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: ac in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cum hostium copie non longè absunt, etiam si irruptio facta nulla sit: tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit: ita neque ex portis, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest, quare sæpe totius anni fructus uno tumultu periculi, atque uno belli terrore amittitur. Quo tandem animo esse existimatis, aut eos qui vectigalia vobis pensitant, aut eos qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis propè adsint: cum una excursio equitatus per brevi tempore totius anni vectigal auferre possit: cum publicani familias maximas quas in *salinis habent, quas in agris, quas in portibus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos qui vobis fructuosi sunt conservaveritis, non solum (ut antè dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multo-
 sum bona civium Rom. pertinet: quorum vobis præ vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi & ornatissimi, suas rationes & copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res & fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim si vectigalia nervos esse reip. semper duximus, cum ceterè ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum rectè esse dicemus. Deinde ceteri ex ordinibus homines

navi & industrii partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: spacum suas, & suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestrae, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientiae, videre, multorum civium calamitatem a rep. seiunctam esse non posse. Etenim illud primum parvi refert vos publicanis amissa vestigalia postea victoria recuperare. Neque enim iisdem sedmendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timorem: deinde quod non eadem Asia, atque idem ille Mithridates initio belli Asiatici decuit, id certe calamitate docti, memoria retinere debemus. Nam tum cum in Asia rex magnas perimulci amiserunt, scimus Roma solutione impedita fidem conceisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secus in eadem calamitatem trahant. A quo periculum prohibere temp. & nunc credite id, quod ipsi vident, hanc fides, atque hanc ratio pecuniarum, quae Romae, quae n. foro versatur, implicata est cum illis pecuniis Asiaticis, & coneret: evere illa non possunt, ut hanc non eodem labefactatae motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vestigalia maxima, fortuna plurimorum civium cum repub. defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici belli genus essetia necessarium, ut sit gerendum: non esse ita magnum ut sit peritimescendum. In quo maxime laborandum est, ne forte a vobis quae diligentissime providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum imperiti laudis, quantum forti viro, & sapientissimo homini, & magno imperatori debeat: dico eius adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas, atque instructas, esse deletas, urbemque Asiae clarissimam nobisque amicissimam Cezicenor. obsessam esse ab io rege maxima multitudine, & oppugnatam vehementissimè: quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsequiis periculis liberavit: ab eo

dem

dem imperatore classem magnam, & ornataam, qua
ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato
aperetur, superatam esse, atque depressam, magnas
hostium praeterea copias multis praelis esse deletas.
victis atque nostris legionibus esse Pontum, qui
ante populo Rom. ex omni aditu clausus esset. Sino
pem atque Amisum, quibus in oppidis erant domici
lis regis, omnibus rebus ornata, atque referta, cate
risque urbes Ponti, & Cappadociae permultas uno a
dru atque advenit esse ceptas: regem si soliatum regno
patrio, atque avito, ad alios se reges, atque alias gen
tes supplicem contulisse: atque hoc omnia salvis popu
li Rom. sociis, atque integris vetagalibus esse gesta.
Satis opinor hoc esse laudis: atque ita reputo, ut hoc
vos intelligatis, à nullo istorum, qui huic obirebant
legi, atque causa, i. Lucullum similiter ex hoc loco
esse laudatum. Requiretur fortasse, nunc quemad
modum cum haec ita sint, reliquum possit esse mag
num bellum. Cognoscite, Quirites, non enim sine cau
sa quaeri videtur primum ex tuo regno sic Mithrida
tes profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam
profugisse dicitur: quam praedicant in fuga, fratris sui
membra in us locis, qua se parens persequeretur, dis
sipavisse, ut eorum collectio dispersa, incertorque pa
trina celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithri
dates fugiens maximam vim auri atque argenti, pul
cherarumque rerum omnium, quas & a maioribus
acceperat, & ipso bello superiore ex tota Asia direp
tas in suum regnum congefserat, in Ponto omnem re
liquit: haec dum nostri colligunt omnia diligentius, rex
ipse è manibus effugit, ita illum in persequendi fra
dio incertor, hoc latitia retardavit. Hunc in illo ti
more & fuga Tigranes rex Armenus excepit, diffi
dentemque rebus suis confirmavit, & afflictum crex
it, perditumque recreavit. cuius in regnum posteaquam
L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes
contra imperatorem nostrum concitatae sunt. Erat
enim metus injectus us nationibus, quas nunquam
populus Rom. neque lacerandis bello, neque ven
tandas putavit. Erat etiam alia gravis atque veh
emens opinio, quae per animos gentium barbararum

pervaserat.

pervaserat, fani locupletissimi & religiosissimi dissipendi causa, in eas cras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ, atque magnæ, novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, eşi urbem ex Tigranis regno ceperat, & prælii usus erat secundis, tan enim summa longinquitate locorum, ac desiderio locum commorabatur. Hic jam plura non dicam. Est enim illud exitum, ut ex his locis a militibus nostris reditus magis maturus, quam processus longior, quateretur. Mithridates autem & suam manum jam confirmarat: & eorum, qui se ex ejus regno collegerant, & magnis adventibus multorum regum & nationum copis juvabatur. Hoc jam serè sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ tacitè multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum qui aut reges sunt, aut vivunt in regno, & quod regale his nomen magnum & sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut eam posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret: sed in exercitum vestrum clarum, atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco Quirites (sicut poetas solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte his incommodis moderi fortasse potuisset, vestro jussu cæsus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis: partem militum, qui jam stipendiis confecti erant, dimisit: partem Glabroni tradidit. Multa præterea consultò: sed ea vos conjectura perspicitis. Quantum illud bellum futurum putetis, quod * conjungant reges potentissimi, renouent agitatae nationes, suscipiant integre gentes, novus imperator vester accipiat, veteri expulso exercitu: Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum eiset genere ipso necessarium, magnitudine periculofum: restat, ut de imperatore ad id bellum

bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, omnemque potissimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superavit, quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore, quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo, atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militariæ disciplinam profectus est: qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris: incunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator: qui sapius cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concecitavit: plura bella gessit, quàm ceteri legerunt: plures provincias consecit quàm alii concupiverunt: cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis impetibus, non offensionibus belli, sed victoriis: non finendiis, sed triumphis est traducta. Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispanienses, missum ex civitatibus, atque ex bellicocissimis nationibus, servile, navale, bellum: varia & diversa genera & bellorum, & hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu militari positam, quæ huius viri scientiam fugere possit. Iam verò virtuti Cn. Pompeii quæ potest par oratio inveniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit asserere? Non enim illæ sunt solæ virtutes imperatoris, quæ vulgò existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est

Italia,

Italia, quam ille ipse victor L. Sulla hujus virtute, & consilio confectus est liberatam: testis est Sicilia, quam multis, undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit: testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit: testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam per Galliarum internecione patefactum est: testis est Hispania, quæ sepius plurimos hostes ab hoc superaret prostratosque conspexit: testis est iterum, & sapientia Italia, quæ cum seculi bello tetra periculoseque premeretur, ab hoc auxilium absente experiri: quod bellum expectatione Pompeii attentum atque imminutum est: advenit sublatum ac sepultum, testes vero jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes: denique maria omnia, cum universa, tum in singulis oris omnes finis, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam finem habuit praesidium, ut tutus esset, aut tam vite abditus ut lateret? quis navigavit, qui non se, aut mortis, aut servitutis periculo committeret? cum aut hieme, aut refertio prædonum mari navigareretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè divisum, atq; dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui praesidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoros? fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longe à domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua recta defendere. Sociis vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse? cum exercitus nostri Brundisio nunquam, nisi summa hieme, transmiserint. Quid, ad nos cum ab exteris nationibus venirent, captos querat, cum legari populi Romani redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim seculis in prædonum potestatem pervenisset? Quid aut Colophonem, aut

Sanum nobilissimas urbes, innumerabilesque alias captas esse commemorem: cum vestros portus, atque eos portus quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An verò ignoratis portum Caietæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem eius ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublato: Nam quid ego Ostentie incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipub. querat? cum prope inspectantibus vobis, clavis ea, cui Consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta, atq; oppressa est. Pro dii immortales! tantæne unius hominis incredibilis ac divina virtus, tam brevi tempore lucem asserere reipublice potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tyberinum classem hostium videbatis, nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiat? Atque hæc quæ celeritate gesta sunt, quanquam videmus: tamen a me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter Cn. Pompeio duce belli impetus navigavit? qui Siciliam adiit, Africam exploravit, in Sardiniam cum classe venit, nondum tempestivo ad navigandum mari: atque hæc tria frumentaria subsidia reipub. firmissimis præfidiis, classibusque munivit, Iude se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, & Gallia Cisalpina præfidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnemque Græciam navibus, Italia duo maria maximis classibus, firmissimisque præfidiis adornavit: ipse autem, ut à Brundisio profectus est, unde quinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adiunxit: omnes qui ubique prædones fuerunt, partim capti, interfectique sunt, partim unius huius imperio ac potestate se dederunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphiliam legatos, deprecatoresque misissent, speciem deditiois non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam celeriter, tam longè, latèque dispersum, quo bello

omnes gentes ac nationes premebantur. Cn. Pompeius extrema hieire apparavit, incunte vere suscepta, media æstate confecit. Est hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris, quid ceteras, quas paulo antè commemorare coeperam, quantæ atq; quàm multæ sunt? non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore querenda est: sed multæ sunt artes eximix, huius administras, comitesque virtutis. Ac primum quan à innocentia debent esse imperatores! quanta deinde omnibus in rebus temperantia! quanta fides! quanta felicitas! quanto ingenio! quanta humanitate! quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompeio considerare nolumus, enim omnia sunt, Quirites, sed ea magis ex aliorum contumione, quàm ipsa per sese cognosci atq; intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cuius in exercitu vaneant centuriatus atque vamerint? quid hunc hominem magnum aut amplum de reipub. cogitare, qui pecuniam ex arario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in questu reliquerit? Vestro adiuturatio facit, Quirites, ut agnoscere videamini qui hæc fecerint. Ego autem neminem nominos, quare irasci mihi nemo potest, nisi qui antè de se veluerit confiteri, Itaque propter hanc avaritiam imperatorum quantas calamitates, quocunq; ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Iunera, quæ per hosce annos in Italia per agros, atque oppida civium Rom. nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius statuetis quid apud exterarum nationes fieri existimetis, utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitus is continere imperator, qui seipsum non continet: neq; severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult. Hic miramur hunc hominem tantum excellere ceteris, cuius legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur: Iam verò quemadmodum milites hibernent quotidie

quotidie sermones ac literæ perferuntur: non modò ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem eniquam permittitur. hiemis enim, non avaritiæ perfugium maiores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age verò cæteris in rebus quali sit temperantia, considerate, unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum *initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quardam gubernandi, aut ventus aliqui novit tam celeriter in ultimas terras perculerunt: sed hæres, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non avaritiæ ab instituto cursu ad prædam aliquam revocavit: non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem: postremo signa, & tabulas, cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium sicut aliquam non ex hac urbe missum, sed de *cælo delapsam, inveniunt: nunc denique incipiunt credere fuisse homines Romanos hac quondam abstinencia, quod iam nationibus exteris incredibile, ac falso memoriæ proditum videbatur, nunc imperii nostri splendor illis gentibus læcet: nunc intelligunt, non sine causa maiores suos tum, cum hac temperantia magistratus habebamus, servire populo Rom. quam imperare aliis maluisse. Jam verò ita faciles aditus ad eum privatorum, ita libera querimon & de aliorum iniuriis esse dicuntur, ut is qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate, & copia valeat, in quo ipso inest quardam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognoscitis. Fidem verò eius inter socios quantum existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam esse iudicant? Humanitate iam tanta est, ut difficile dictu sit utrum hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an mansuetudinem visci dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmutandum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda, di-

eino quodam consilio natus esse videatur. Et quoniam auctoritas, multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet, certe nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimum possit, vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid focum de imperatoribus vestris existiment, qui ignorat? eum sciamus hominem in tantis rebus, ut aut contemnunt, aut metuunt, aut oderint, aut amant, opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione cognovimus. Quod igitur nomen inquam in orbe terrarum clarius totius ceteris res gestas præstet de quo homine vos, id quod maxime faci auctoritatem, tanta & tam præclara iudicia fecistis? An verò ullam usquam esse oram tam desertam poteris, quò non illius diei fama pervaleret, cum universus populus Rom. referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspicitur potest, novum sibi ad commune gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confutem, quantum huius auctoritas valeat in bello: ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quod die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repente vilitas annonæ ex summa inopia & caritate rei frumentaria consecuta est, cuius spe & nomine, quantum vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset, iam verò accepta in Pontico calamitate ex eo prelio, de quo vos paulò ante invitus admonui, cum loci pertinuissent, hostium operum animique crevissent, cum satis firmum præsidium provincia non haberet, amissilem Asiam, Quirites, nisi ipsum id tempore divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Rom. attulisset, etius advenit & Mithridatem insolentia inflammatum victoria continuit: & Tigranem magnis copiis militante Asia retardavit, & quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantam auctoritate perfecit? & aut quàm facile imperio atque exercitu focos & vedigalis conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Agere vero illas res querarum declarer eiusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem.

tem, quod ex his tam longinquis, tamque diversis,
 tam brevi tempore omnes una huic se dederunt.
 Quod si cretensium legatis, cum in eorum insula nosset
 imperator, exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in ulti-
 mas prope terras venerant, eique se omnes Cretensium
 civitates dedere velle dixerunt. Quid si idem ipse Mi-
 tridates nomine ad eundem Cn. Pompeium legatum
 esset in Hispaniam missus, eoque Pompeius legatum
 se perdiditavit, si, quibus se quaererat molestum ad
 eum possidendum esse nullum speculatorem quam lega-
 tum indicare maluerit. Voluit igitur iam constare,
 Quirites, hanc auctoritatem multis postea rebus gestis,
 magnique vestris iudiciis amplificatam, quantum apud
 istos rebus, quantum apud externas nationes valuerit
 esse existimatis. Reliquum est, ut de felicitate, quam
 praestare de seipso nemo potest meminisse & con-
 memorare de altero possumus. sicut æquum est. Homini
 de potestate deorum, timide & pauca dicamus. Ego
 enim sic ex illis, Maximo, Marcelle, Scipioni, Mario,
 & ceteris regibus imperatoribus, non solum propter
 victorem, sed etiam propter fortunam saepius imperia
 non data, & que esse citius esse commissos. Fuit enim
 etiam illis quidam fatalis vitis quaedam ad amplitu-
 dinem. Quirites, sed ad res magnas bene gerendas di-
 vinitus. De his autem hominibus felici-
 tatis, quod de his agimus, haec utar me de ratione di-
 cendi, non ut in illis percellere fortunam positam esse
 dicam, sed ut praeterita meminisse, reliqua sperare vi-
 deam. necne aut invisis diis in materia istius oratio nostra,
 ut impetrare videatur. Itaque non sum praesens auribus,
 Quirites, quoniam illae res dona a diis, & dona a diis
 eorumque felicitate gesserit, ut eius semper volunta-
 tes non modo ei assenserint, sed obtemperaverint,
 haec est beatus, sed etiam veni tempestateque ob-
 servanda. Hoc brevissime dicam, ne tamen unquam
 tam impudenter aulicis, qui a diis immortalibus res &
 tantas festa sibi auderet optare, quos & quantas dii
 immortales ad Cn. Pompeium detulerint. Quod ne illi
 proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis
 salutis, atque imperii, tum ipsius hominis causa, sicuti
 facitis, velle & optare debetis. Quare cum & bellum ista

[illegible]

Quæ cum ita sint C. Manlius, primis istam meam Cle-
pem & voluntatem, & sententiam laudis, vehementer
tissimeq; comproba: deinde cunctis terrarum & po-
pulo R. m. manear infententia, neve cuiquam vim,
aut minas pertimeas. Dum in te sapientia, cunctis
constantique arb. non levis, & tantarum rerum di-
ne cum tanto studio adesse videatur, equidem
non iterum in eodem homine præcipue virtutes,
quid est, quod aut de re, aut de vestre cuncti sententia
dubitemus, ego autem quicquid in me est, studiis, con-
siliis, laboris, ingenii; quicquid hoc est, & quod
Romano; hac potestate prætoris, quod est, & auctori-
tate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem
conficiendam tibi, & populo R. m. polliceor, & de-
fero: testorque omnes deos, & eos maxime qui hunc
loco temploq; præsident, qui omnium mentes co-
rum qui ad rempub. adveniunt, maxime perspicunt, me
hoc neque rogatu facere curaturum, neque quò Cn.
Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari
putem, neque quò mihi ex cuiusquam amplitudine,
aut præsidia periculis, aut adiumenta honoribus qua-
ram: propterea quòd pericula facilius hominem præ-
stare oportet, innocentia testi possemus: honores au-
tem neq; ab uno, neq; ex hoc loco, sed eade n. no-
stra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas
feret, consequemur. Quamobrem quicquid in hac
causâ mihi susceptum est, Quirites, id omne me rei-
publicæ causa suscepisse confirmo: tantum qd. abest,
ut aliquam bonam gratiam mihi quis ille videat, et
multas etiam similitates partem obtineas, partem a-
pertas, intelligam, mihi non necessarias, v. his non
inuriles suscepisse. Sed ego me hoc honore præditum,
tantis vestris beneficiis affectum statui, Quirites, ve-
stram voluntatem, & rei publicæ dignitate, & salutem
provinciarum a q; sociorum, meis cum his censo-
dis, & rationibus præferre oportere.

PRO A. CLVENTIO HABITO.

ORATIO XIII.

ANIMADVERTI, iudices, omnem accusatoris orationem, in duas divisam esse partes: quarum altera mihi ini, & magnopere confidere videbatur invidia iam inveterata iudicii lumen: altera tammodò consuetudinis causa timide, & diffidenter attingere rationem veneficii criminum: qua de re, legi est hæc questio constituta. Itaque mihi certum est hanc eandem distributionem invidia, & criminum sic in defensione servare, ut omnes intelligant, nihil me nec subrepsere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo. Sed cum considero quomodo mihi in utraque re sit elaborandum, altera pars ea, quæ propria est iudicii vestri & legitimæ veneficii quaestionis, mihi brevis, & non magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quæ precul à iudicio remota est, quæ concionibus seditione concitatis accommodatior est quam tranquillæ, moderatiorque iudiciis, prospicio quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris sit habitura, sed in hac tanta difficultate, illa me res tam iudices, consulatur, quod vos de criminibus sic audite censu vestro, ut eorum omnem dissolutionem ab oratore quaratis: ut non existimetis plus vos ad salutem reo largiri oportere, quam quantum defensor purgandis criminibus consequi, & dicendo probare potueris. De invidia autem sic inter vos disceptare debetis, ut non quid dicatur à nobis, sed quid oportet dici, consideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum: in invidia, causa communis. Quamobrem alteram partem causæ sic agemus, ut vos doceamus: alteram sic, ut oremus, in altera diligentia vestra nobis adiungenda est: in altera fides imploranda: nemo est enim qui invidia sine vestro, ac sine talium virorum subfidio possit resistere. Equidem quod ad me attinet, quò me veram nescio. Negem fuisse illam infamiam iudicii corrupti: negem illam rem agitatam in concionibus, iactatam in iudiciis.

commemorata in senatu & vellam ex animis hominum tantam opinionem & tam penitus infirmam & tam vetustam: Non est nostrum ingenium vellam ex animis hominum: sed in hoc calceatula tanta, quasi in aliqua perniciosissima hominum atque in communi incendio subvenire. Etenim si est alius in hoc parum firmamenti, & parum vitium: veritas habet: sic in hoc loco filia invidia imbecilla esse debet: Dominetur in concionibus facit in iudiciis: valet in opinionibus, ac terroribus imperatorum: ab invidiam prudentium repeditur: vehementes habent repentinus impetus: spatio interrupta, & causa continua confesceat. denique illa definitio rediciorem a quorum, quae nobis à maioribus tradita est, retineatur ut in iudicii, & sine invidia culpa peccatur, & sine culpa invidia ponatur. Quamobrem à vobis, iudices, antequam de ipsa causa dicere incipio, hac postulo: primum id quod æquissimum est, ut ne quid huc prauidendi afferatis. Etenim non modo amovetur, sed etiam non in iudicium animum, nisi hinc ex his causis iudicabimus, ac si ad causas iudicatarum facta de nostra deferemus. Deinde si quam opinionem tam vetustis mentibus comprehenditis, si eam ratio conesse, si ratio salubris erit, si denique veritas extorquebit, ne repugnetis, eamque animis vestris aut libentibus, aut a quis remittatis: tum autem, cum ego utraque; te re dicam, & diluam, ne ipsi quæ contra sunt, vestri cogitatio si vestrae subiciatur: sed ad extremum expectetis, & me meum dicendi ordinem servare & pariamini: cum perorare, tum si quid erit praeteritum, si ne requiratis ego ne, iudices, ad ea, & ad ea accedere, quæ tam per amorem continuo ex contraria parte audiantur, atque ipsa opinione in meum iudicium prope comissa, atque damnata sit, facili intelligo. Sed si quis mihi dius vellam ad me audendum & revolvendum conciliabit, efficiens profectionem intelligatis, nihil esse homini rationis, quam in iudiciis: nihil innocenti suscepta invidia, tam odiosa, quam aquam iudicium: sed in hoc uno derelicta, & inanimata sit aliquis, atque ex his repugnet. Quamobrem magna me spes tenet, si ea, quæ sunt in causa ex-

dum reliquo tempore facultates dabuntur : Cluentio nisi nunc satisfecero, postea mihi satis fierendi potestas non erit. simul & illud quis est qui dabitare debeat, contra damnatum, & non ortuam pro incolumi, & vivo dicere scum illi, in quem dicitur, damnum omne ignominia periculum iam abstulerit: mors vero est iam doloris: hic autem, pro quo dicitur, nihil potest esse. sionis accedere si e acerbissimo animi sensu, ac dolore, & sine summo dedecore vita ac turpitudine. Atque ut intelligatis, Cluentium non accusatore animo, non ostentatione aliqua, aut gloria adductum, sed nefariis iniuriis, quotidianis insidiis, proposito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detulisse: paulò longius exordium rei: denotatam de reperiens, quod quæro, iudices, ne molestè patiamini. Iamque si enim cognitis, multò facilius extera intelligetis. Cluentius Habitus fuit pater huiusce, iustissimus vir, non solum municio i Latiniis, ex quo cum ad eam regionis illius & vicinatis, virtute, et illustri re, consilium facile princeps. Is cum esset in eam, puerum Pompeio coss. relquit hunc annos 16. natum, eandem autem, & rubilem filiam, quæ brevi tempore post patris mortem nupsit. A. Annio Melio consiliario suo, adolescenti in primis, utrumque habebat. inter suos & honesto, & nobili cum essent, huiusmodi plenæ dignitatis, plenæ concordia, repente est exorta mulieris importuna nefaria libido, non solum dedecore, verum etiam scelere & convicia, Nam Sallia mater huius Habiti (mater enim a me nomen causa, temerè in hunc hostili odio & crudeli odio est. mater inquam appellabatur: neque unquam illa ita desolore, & immanitate audier, ut naturæ nomen arderat, quo enim est ipsum nomen amantius, indulgentiusque maternum, hoc illius matris, quæ multos iam annos, & nunc cum maxime filium in se se ipsum cupit, singulare scelus, maiore odio dignum esse ducetis.) Ea igitur mater Habiti, Meli illius adolescentis generi suo, contra quem fas erat, amore capta, primo neque id ipsam diu quoquo modo poterat, in illa cupiditate connebat: deinde ita flagrare cepit amicitia, sic inflammata ferri libidine, ut eam non pudor,

ut propositum vite periculum, & quotidianas capitis
infortunas hac una ratione vitaret. Atque, ut intelligatis
his accusatum esse criminibus Oppianicum, ut neq;
recusor timere, neque rem sperare deberitis: pau-
ca vobis illius ad eum crimen exponam: quibus cog-
nitis, nemo vultu a me abiit, illum d. silentem re-
luctis astrictum me, atq; ad pecuniam confugisse.
Iam quidam fuit Dineas, liberis Oppianici, quae
fuit Libani M. & N. minimus filius, & Cn. Magiam,
filiam Magianae, p. in Oppianici M. Aulius adoles-
centulus, filius Italico capitis apud Aesculapum, in Q.
Segetenaroris, cia, qui inter fideles damnatus est,
in nos incidit, & apud eum fuit in egi. Iam Nunc eius
autem Aulius frater Aulianus est, & Aesculapum Cn.
Magiam fratrem suum in egi. Iam p. Cn. Magia uxor
Oppianici mortua est. postea autem eius qui reliquus
erat Dineas filius, Cn. Magius eum in egi. Iam fecit fr.
redemptum a dilectorem Oppianicum fratris suae
filiam, eumq; petiit eum in egi. Iam Inten-
venit inde ad Pliniam neque ei furas, neque
incerus, qui nunciaret ei, filiam eius M. Aulium vi-
vere, & in egi. Gallico esse in servitute. Mulier a-
r illis licent, cum tunc illi recuperandi spes esset
obtentata, amestum propter hoc, fili que tui neces-
sarios convocavit, & ab illis petiit, ut egi. Iam
falsiperent, a dilectorem inv. Iam tunc sibi restitue-
rent eum in egi, quem tantum in egi ex multis For-
tuna reliqua in egi voluisset. Iam cum agere institu-
isset, oppressa morte est. Iamque reliqua in egi fecit
eum in egi, et illi filio in egi, & egi. Iam illa lega-
ret: Iam dem. Iam tunc egi. Iam Oppianicum
repererimus. Atque, Iam dictus p. est mortua.
Propinquitatem illi, quem ad egi. Iam filia in-
fluverant, ita in egi, & in egi. Iam cum
eodem in egi in egi. Iam Galliam profecti
sunt. Interim, Iam tunc in egi, & in egi. Iam ex re-
bus reperitis, singulari sceleris, & cadacia, & quon-
dam Galliam in egi. Iam in egi, illum in-
dicem pecunia corrupti: deinde ipsum Aulium non
magna refuta tasta, & in egi. Iam de
curavit illi autem qui erat ad propinquitatem in egi.

gandum, & recuperandum profectum literas Latium
ad Annos illius adolescentis propinquas, scetque re-
cessarios mittunt sibi desiderium esse iuvelligandi ra-
tionem, quod intellegerint iudicem ab Oppianico esse
corruptum Quas Ite as A. Annus vir fortis, & exen-
ens, & domi nobilis, M. Annus Annus totiusque in la-
palam multis audientibus, cum adesset Oppianicus re-
citat, & clarissima voce se nomen Oppianici, si in crue-
dum M. Annium comperisset, delatum esse testatur.
Interim brevi tempore, illi qui erant in agmine Galli-
cum profecti, Latium revertuntur: interfectum esse
M. Annium renunciant. Annus non solum propin-
quorum, sed etiam omnium Latium odio Oppia-
nicus, & illius adolescentis misericordia commoventur.
Itaque cum A. Aenus, qui antea denunciabat etiam re-
hominem ac minus in oculis crepule, Latium protegit,
& se in castra clarissimi viri Q. Metelli committit. Post
illas fugam, & sceleris, & conscientiarum etiam, nunquam
se iudicis, nunquam legibus, nec etiam metum in-
mice committere ausus esset, sed per illum, & non la vim
atque victoriam. Latium in tantum timore & etiam
cum armis advolavit. Quam raptim, quos principes
fecerant, sustulit, & alios propterea tres ta-
lios esse dixit, & ab eodem sibi esse se periturum, ut
Annium illū qui sibi delator & in peris, & capite veru-
culum ostentaret, & alterum Annium & eius filium,
& Sexti Vibianum, quo sequebatur in illo iudice conum-
pendo dicebatur esse otus, pro standebus, inter se en-
dosque curaret. Itaque illis crudelissimè interfectis,
non mediocri ab eorum prociptionis, & mortis
metu tenebantur. His rebus in causa iudicioque pa-
tescatis, quis est qui illum absolvi petisse arbitra-
tur? Atque hæc parva sunt: cognoscite reliqua: ut
non aliquando condemnatum esse Oppianicum, sed
aliquando in celantem fuisse miremini. Primum vi-
dere hominis audaciam Salliam in matrimonium du-
cere, Habitantem, illam, cuius virum A. Annium
occiderat, concupivi, utrum impudenter hic, qui
postulet, an crudeli illa, si nubar, difficile dictum est,
sed tamen ut inique humanitatem, constantiamque
cognoscite. Petit Oppianicus ut sibi Sallia nubar, &

ad magnopere commendat. illa autem non admiratur
audientem, non impugnat etiam aliquid, non denique
illam Oppianici deus in veris similitudine secundam
tenet simulat: sed quod habet, res ille filios, id-
circo de adulterio nihil dicere respondit. Oppiani-
ci quoque per unum Nilius conceperat, de mo sibi
ex mentibus, ut de hunc ex illa mater ad eam notam,
deinde de illa mater. Non cum haberet ex Nova
in matrem filium, alter autem erat filius Sappia natus.
Themi Apollis, quod habet a Latinum decem & octo
nati filii, & filiam ex illa mater: accessit
sibi o sibi ex illa mater. hunc o sibi quod facere, nisi
in is publicis, in istis diebus, ante non solebat.
Mater nubi a al midera sibi eans, nunti. Ille se la-
temum proficisci cum simulasset, eo ipse de puer,
cum hora undecima in publico valens vidus esset, ante
noctem mortuus, & postridie antequam luceret, com-
bustus est. Atque hunc tantum matrem matri prius
hominum rumor, quam quisquam ex Oppianici fa-
milia renunciavit. Illa cum uno tempore audisset sibi
non solum filium, sed etiam exsequiarum munus e-
rectum. Latinum confestim exanimato venit, & ibi
de integro funus iam sepulto filio fecit. Dies nondum
decem intercesserant, cum ille alter filius infans ne-
catur. Itaque nubit Oppianico continuo Sappia le-
tanti iam animo, & spe optima confirmata: nec mi-
rum; quae se non nuptialibus donis, sed filiorum fune-
ribus delinitam videret. Itaque quod ceteri propter
liberos pecuniae cupidores solent esse, ille propter
pecuniam liberos amittere laetanda esse duxit. Sen-
tio iudices, vos pro vestra humanitate, his tantis sce-
leribus breviter a me demonstratis, vehementer esse
commoos. Quotam de igitur animo fuisse illos ar-
bitramini, cur haec de rebus non modo audiendum
fuit, verum etiam iudicandum? Vos auditis de eo, in
quem iudices non estis: de eo, quem non videtis: de
eo quem ostendere iam potestis: de eo, qui & natura, &
legibus scilicet: quem leges exilis, natura morte
multavit: auditis non ab iudice, auditis sine testi-
bus auditis, cum ea, quae copiosissime dici possunt
brevisiter a me strictissime dicantur. Illi audiebant de
eo,

eos de alia re fuisse, ut medicamentum non venenum
Diogenes asserere; hoc cuius uni venenantele querebat
eum in eiusmodi locum tam abditum, cuius solus, cui cum
obsignata pecunia venderet. Denique hic loco, causa
testibus, honestissimi hominibus prestantia. M. Re-
brius de tuo consilio Diogenem e contraria se presente,
Scamandrium cum veneno pecuniaque deprehensum
esse dicebat. Quintus Varius cum supana religi-
one, & summa auctoritate perinde se habere, & ne-
rent habere, & de tolli etiam se habere, & de tolli
cum Cleopatra lecentem esse dicebat. Quod in iudi-
cio cum Scamandrium periret, & deinde erat,
ut si ille iustus erat, se non semper vera & certa fore, &
tota accusatione, Oppianicus. Neque enim esse vere-
bar, nec dissimulare ullo modo posset, & deinde re-
quens, advocabat, cum illud, quod deinde erat,
poterit, id quod maxime in illi erat, & deinde, &
tota illa quasi res erat, & deinde, & deinde, &
iudicem non in Scamandrium, sed in Oppianicum
convertebantur, timor enim, & deinde, & deinde, in-
certaque vulgus, crebra celum, & deinde, &
ante suspitione, & deinde, & deinde, &
Cum in consilium in Oppianicum, & deinde, &
C. Iunius, quasi ex lege illa, & deinde, &
namque, & deinde, & deinde, &
Oppianici sententia, & deinde, &
militarem Iunium, & deinde, &
est in consilium, & deinde, &
quam suam Staleius esse dicebat, &
actione condemnatum, & deinde, &
Scamandro condemnatum, & deinde, &
colli, & deinde, &
iudicatum, nisi se sententia, &
esse quod sit, & deinde, &
in Scamandro, & deinde, &
necesse voluisse, & deinde, &
iudicio facto, & deinde, &
lege, & deinde, &
Habitus Oppianicum, & deinde, &
cognoscere, ut in iudicio, &
qui venenum habuisse ipsos, & deinde,

[illegible]

nam sententia ferrent lever, ac nomine uolueres, ac
 que illi omnes sine ulla doli amore communi me in
 tam iniectus est hominibus reus. Quod quidem da
 biratio, quidnam esset assensum ad hoc? Quod magis
 entes ex veteri illa disciplina, quod magis
 absolvere hominem non censuerunt, ut se a reo
 eum de quo esset citatus sustineret, ut se a reo
 re ista incognita, primo condempnare, et deinde
 quere dixerunt. Nonnulli autem uideri, qui non
 statuerunt, quod esset, et non statuerent, sed
 oportere: & si aliquid non acceptum, non ad ca
 bant, tamen nihilominus se de re non dubitantes
 constare putabant, oportere, ut de re non dubitantes
 que omnia fierent, quod non se non dubitantes
 Oppianicum fuisse, ut non dubitantes, ut non
 aliqua suspitione, ut non dubitantes, ut non
 rent. Condemnatum, ut non dubitantes, ut non
 homo maxime, ut non dubitantes, ut non
 et non dubitantes, ut non dubitantes, ut non
 facilitatem, ut non dubitantes, ut non
 crescere, quod non dubitantes, ut non
 a populo auctoritate, ut non dubitantes, ut non
 concio vehementer, ut non dubitantes, ut non
 dices, ut non dubitantes, ut non
 plebis eam, ut non dubitantes, ut non
 ita esse iudicis, ut non dubitantes, ut non
 ecclesiam, ut non dubitantes, ut non
 negotia, ut non dubitantes, ut non
 omnium, ut non dubitantes, ut non
 presens ab his, ut non dubitantes, ut non
 dum vocare, ut non dubitantes, ut non
 politer, ut non dubitantes, ut non
 iudicis, ut non dubitantes, ut non
 leus accessit, ut non dubitantes, ut non
 sunt omnes, ut non dubitantes, ut non
 eam, ut non dubitantes, ut non
 morem, ut non dubitantes, ut non
 proprium, ut non dubitantes, ut non
 sum, ut non dubitantes, ut non
 que ere, ut non dubitantes, ut non
 re, ut non dubitantes, ut non

rebat: suppreſſam eſſe ab eo pecuniam, quam pro eo
 pronunciaſſet, qui erant in concione non intellige-
 bant: neq; enim docebantur, verſatam eſſe in iudi-
 cio mentionem pecunie ſentiebant. Staleni ſententia
 condemnatam videbant: non gratis id ab eo factum
 eſſe, quod i omnem norant, indicabant: ſimilis in
 Bulb, in Gutta, in aliis nonnullis ſuſpicio conſiſte-
 bat. Itaque conſiſcor licet enim iam impune, hoc
 praſentim in loco, conſiteri) quod Oppianici non mo-
 do vita, ſed etiam nomen ante illud tempus populo
 ignotum fuiſſe, inſigniffimum porro videretur eis,
 cumventum eſſe innocentem pecunia: hanc deinde
 ſuſpicionem auget Staleni improbitas, & nonnullor-
 um eius ſimilium iudicium turpitudine: cauſam autem
 ageret L. Quinſtius homo cum tanta potestate pra-
 ditus, tum ad inflammandum animas multitudinis ac-
 commodatus, ſumma illi iudicio inuidiam, infami-
 amque eſſe conſtanti. Atque in hanc flamman-
 tem C. Ciceronem, qui illi quaſitioni praefuerat, in-
 iectum eſſe nemo. & illam hominem aduſum, iam
 praeterea octidibus hominem conſtitutum, non
 deſpectione ſolum, ſed etiam timore hominum deſo-
 ro, & quae a eis de ciuitate eſſe ſublata. Neque me
 praeter hoc totius tempore, quam illa cauſam A.
 Ciceroni defendere. Cauſa enim manet eadem, quae
 innotando modo petiti, temporis iniqua, atque
 inſidiata reſcit: et quod in tempore nunc eſt, nihil
 eſſe, quod in eam non ſit, proſit. Itaque nunc
 quae nuda dum audiat, tanto, non modo ab illis
 rem iudicium atque potestas eſt, ſed etiam ab illis
 errorum tandem eſt exſtimatione. Verum ſi dicerem,
 non conſiteri non quod alia res eſſet, ſed eadem,
 ſed tempore alud illi adeo ſic engroſcente. Qui non au-
 deret dicere ſententiam condemnatam eſſe Oppiani-
 cum & quis nunc audet negare? Quis tam poſſet argu-
 ere ab Oppianico tentatum eſſe ſubſtrahi pecunia?
 quis illi hoc tempore inſectari petiti? cum tam facile
 dicere, Oppianicum ream iudicium eſſe non deſideret,
 cum duobus proximis prauidetur unde pecunia
 quae eſt, qui ſibi etiam totum ſuſtinetur. Quae
 auſaria remota, quoniam dies non gaudet, quae
 auſaria remota, quoniam dies non gaudet, quae

[illegible]

[illegible]

subscriptum est, suæ potius religioni, quam censorum opinionioni paruerunt. Deinde pretiores urbani, qui iurati debent optimum quemque in selectos iudices referre, nunquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse oportere duxerunt. Censores denique ipsi sæpenumero superiorum censorum iudiciis (si ista iudicia appellari vultis) non steterunt, atque etiam ipsi inter se censores sua iudicia tanti esse arbitrantur, ut alter alterius iudicium non modo reprehendat, sed etiam rescindat: ut alter de senatu movere velit, alter retineat, & ordine amplissimo dignum existimet: ut alter in ararios referri, aut tribu moveri iubeat, alter vetet. Quare qui vobis in mentem venit, hæc appellare iudicia, quæ à populo Romano rescindi, ab iuratis iudicibus repudiari, à magistratibus negligi, ab iis qui eandem potestatem adepti sunt, commutari, inter collegas discrepare videatis? Quæ cum ita sint, videamus qui tandem censores de illo iudicio corrupto iudicasse dicantur. Ac primum illud statuamus: utrum quia censores subscripserint, ita sit; an quia ita fuerit, illi subscripserint. Si ideo quia subscripserint: videte quid * agat, ne in unumquemque nostrum censoribus in posterum potestatem regiam permittatis: ne subscriptio censoria non minus calarioris * civitatibus, quam illa acerbissima proscriptio possit asferre: ne censorium stylum cuius mucronem multis remediis maiores nostri retuderunt, æquæ posthac atque illum dictatorium gladium pertimescamus. Sin autem quod subscriptum est, quia verum est, idcirco grave debet esse: hoc quæramus, verum sit, an falsum: removeantur auctoritates censoriæ: collatur id ex causa, quod in causa non est. Doce quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit, utrum denique aliquod à Cluentio profectæ pecuniæ vestigium ostende: vince deinde virum bonum fuisse Oppianicum, hominem integrum, nihil de illo unquam scelus esse existimatum, nihil denique præiudicatum: tum auctoritatem censorum amplexator, tum illorum iudicium cum re coniunctum esse defendito. Dum verò eum fuisse Oppianicum constabit, qui tabulas publicas municipii

sui corrupisse indicatus sit: qui testamentum interle-
 verit: qui supposita persona, falsum testamentum ob-
 signandum curavit: qui cum, cuius nomine id obsigna-
 tum est, interfecerit: qui avunculum filii sui in servi-
 tute, ac vinculis necavit: qui municipales suos proteri-
 bendo, occidendosq; contrivit: qui eius uxorem, quem
 occiderat, in matrimonium duxerit: qui pecuniam
 pro obortione dederit: qui socrum, qui uxorem, qui
 uno tempore fratris uxorem, speratosque liberos, fra-
 tremque ipsum, qui denique suos liberos interfecerit:
 qui cum verenum privigno suo quæreretur, manifestus
 sit deprehensus: cuius ministris, concessisque damna-
 tis, ipse ad luctus in iudicium, pecuniam iudici dede-
 rit ad sententias iudicum corrupendas: dum hæc
 inquam de Oppianico constabunt, nec ullo argumen-
 to Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur; quid est
 quod te ista censoria, sive voluntas, sive opinio fuit,
 adjuvare, aut hunc innocentem opprimere posse vi-
 deatur? Quid igitur censores securi sunt? ne ipse qui-
 dem, ut gravissimè dicam, quidquam a iudicibus
 præter sermonem, atque famam, nihil se testibus, ni-
 hil tabulis, nihil gravi aliquo argumento comperisse,
 nihil denique causa cognita, statuisse dicent. Quod si
 ita fecissent, tamen id non ita firmum esse deberet, ut
 convelli non liceret. Non utar exemplorum copia,
 quæ summa est: non rem veterem, non hominem po-
 tentem aliquem aut gratiosum proferam. Nuper ho-
 minem tenuem, scribam ædilitium D. Matrinium cum
 defendissem apud M. Iunium, Q. Publicium patro-
 res, & M. Pletorium, C. Flaminium ædiles curules:
 persuasi ut scribam iurati legerent eum, quem iidem
 isti censores ararium reliquissent, cum enim in ho-
 mine nulla culpa reperiretur: quid ille meruisset, non
 quid de eo statutum esset, querendum esse duxerunt.
 Nam hæc quidem, quæ de iudicio corrupto subscrip-
 serint, quis est qui ab illis satis cognita, & diligenter
 iudicata arbitretur? in M. Aquillium, & in T. Gurrum
 video esse subscriptum. quid est hoc? duos esse cor-
 ruptos solos pecunia. Quid? ceteri videlicet gratis
 condemnarunt. Non est igitur circumventus, non est

oppressus pecunia: non ut illi Quindiani concione habebantur, omnes qui Oppianicum condemnarunt, in culpa sunt, ac suspitione ponendi; duos solos video auctoritate censorum affines ei turpitudini iudicari. * Nam, ut illud asserant, nihil est, quod de his duobus habuerint compertum de ceteris compertisse. Nam illud quidem minimè probandum est, ad notationes auctoritatemq; censoriam exemplum illos à consuetudine militari transfuisse. Statuerunt enim ita maiores nostri, ut si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in qualdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret, quod idem facere censes in delectu dignitatis, & in iudicio civium, & in animadversione victorum quæ convenit? Nam miles, qui locum non tenuit, qui hostium impetum, viâ quæ perierunt, potest idem postea & miles esse melior, & vir bonus, & civis utilis, quatenus in bello propter hostium metum delinqueret, amplius ei mortis, & supplicii metus est à maioribus constitutus: ne autem vim multæ pœnam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est. Hoc tu idem facies censor in senatu legendo? si erant plures qui ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, * ut non animadvertas in omnes, sed carpas, ut velis, & paucos ex multis ad ignominiam sortiare? habebit igitur, te sciente & vidente, curia senatorem, populus Rom. iudicem, respub. civem sine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis fidem suam, & religionem pecunia commutarit? & qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos civi innocenti, is censoriæ severitatis nota non inuretur? tu es præfectus moribus? tu magister veteris disciplinæ, & severitatis, si aut retines quemquam sciens in senatu scelere tanto contaminatum, aut statuis, qui in eadem culpa sit, non eadem pœna affici convenire? & quam conditionem supplicii maiores in bello timiditati militis propositam esse voluerunt, eandem tu in pace constitues improbitati senatoris? Quod si hoc exemplum ex re militari ad animadversorem transfundendum fuit, sortitione id ipsum factum esse oportuit: sin autem sortiri ad pœnam, atque non iram

delictum fortunæ iudicio committere, minimè censorium est, certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam, & turpitudinem non oportet. Verùm omnes intelligimus in ipsis subscriptionibus ventum quendam popularem esse quæstum. Læstata res erat in concione à tribuno seducto: incognita causa probatum illud erat: * multitudinē illi non licitum est contradicere: nemo deniq; ut defenderet contrariam partem, laborabat: in invidiam petiit magnam illa iudicia venerant. Etenim paucis postea mensibus illa res emens erat in iudiciis ex notatione tabularum invidia versata, prætermitti à censoribus, & negligi macula iudiciorum posse non videbatur homines quæratibus vitis atq; omni dedecore infamei, volebant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt: & eo magis, quod illo ipso tempore, illis censoribus erant iudicia cum equestri ordine communicata: ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam, sua auctoritate, illa iudicia cum equestri ordine reprehendisse. Quod si hanc apud eos ipsos censores mihi aut alii causam agere licuisset, hominibus tali prudentia certè probavissem (res enim indicat) nihil ipsos habuisse cogniti, nihil comperti ex tota ipsa subscriptione: rumorem quendam & plausum popularem esse quæstum. Nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, subscripsit L. Gellius, quod is pecuniam accepisset, quod innocentem condemnaret. Iam id ipsum quanta divinationis est, scire innocentem fuisse reum, quem fortasse nunquam viderat: cum homines sapientissimi, iudices (ut nihil dicam de his, qui condemnarunt) causa cognita, sibi dixerint non liquere. Verùm, esse, condemnat Popillium Gellius: indicat accepisse à Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus, nam Popillium, quod erat libertini filius, in senatum non legit: locum quidem senatorium iudis, & cætera ornamenta reliquit, & eum omni ignominia liberat: quod cum facit, indicat eius sententia gratis esse Oppianicum condemnatum: & eundem Popillium postea Lentulus in ambitus iudicio pro testimonio diligentissimè hauriat. Quare si neque L. Gellii iudicio stetit Lentulus, neque Lentuli existima-

tione contentus fuit Gellius, & si uterque censor cen-
 soris opinioni standum non putavit; quid est, quare
 obrem quisquam nostrum censorias subscriptiones
 omnes fixas, & in perpetuum ratas putet esse oportere?
 At in ipsum Halitum animadvertunt, nullam
 quidem ob turpitudinem, nullam ob totius vitæ non
 dicam vitium, sed erratum. Neque enim hoc homine
 sanctior, neque probior, neque in omnibus officiis re-
 tinendis diligentior esse quisquam potest; neque illi
 aliter dicunt: sed eandem illam famam iudicii si cor-
 rupti secuti sunt: neque ipsi secus existimant, quam
 nos existimari volumus de huius pudore, integritate,
 virtute: sed putarunt pratermitti accusatorem non
 potuisse, cum animadvertum esset in iudices. Qua de
 re tota si unum factum ex omni antiquitate protule-
 ro, plura non dicam. Non enim mihi exemplum sum-
 mus, & clarissimi viri P. Africani prateritum viden-
 tur: qui cum esset censor, & in eorum censu C. Lic-
 inus Sacerdos prodisset; ebra voce, ut omnis concilio
 audire posset, dixit se scire, illum verbis conceptis pe-
 ierasse: si quis contradicere vellet, asurum esse eum
 suo testimonio: deinde cum contra nemo diceret,
 iussit equum traducere. Itaque is, cuius arbitrio & po-
 pulus Romæ, & exteræ gentes contentæ esse conue-
 verunt, ipse sua conscientia, ad ignominiam alienius
 contentus non fuit. Quod si hoc Habito facere lic-
 uisset, facile illis ipsis iudicibus, & sibi sibi iocori, &
 invidiæ populariter excitatæ resistisset. Vnum etiam
 est, quod me maximè conturbat, cui loco respondere
 posse vix videor, quod elogium recitasti de testamen-
 to Cn. Egnatii patris hominis honestissimi, videlicet, &
 sapientissimi, idcirco se exheredasse filium, quod
 ob Oppianici damnationem, pecuniam accepisset.
 De cuius hominis levitate, & inconstantia plura non
 dicam. hoc testamentum ipsum quod recitas, causam
 di est, ut ille cum filium exheredaret, quem dicitur,
 et filio exheredes homines alienissimos coniungeret,
 quos diagebat. Sed tu, Aci, confideres censore dili-
 genter, utrum censorium iudicium grave velis esse, an
 Egnatii: si Egnatii leve est quod censores de cæteris
 subscripserunt; ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu

gravem esse vis, ex senatu eiecerunt: sin autem censorium, hunc Egnarium, quem pater censoria tul' scriptione exheredavit, censores in senatu, cum patrem eiecerent, retinuerunt. At enim senatus universus iudicavit illud corruptum esse iudicium. Quomodo? suscepit causam. an potuit rem delatam eiusmodi repudiare, cum tribunus pleb. populo concitato, rem penè ad manus revocasset: cum vir optimus, & homo innocentissimus pecunia circumventus esse diceretur: cum invidia flagraret ordo senatorius, potuit nihil decernere? potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reipub. repudiari? At quid est decretum? quam iuste? quam sapienter? quam diligenter? **SI QUI SUNT, QUORUM OPERA FACTUM SIT, UT IUDICIUM PUBLICUM CORRUMPERETUR.** Vtrum videtur senatus id factum iudicare: an si factum sit, moleste graviterque ferre? Si ipse A. Cluentius sententiam de iudiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum sententiis Cluentium condemnatum esse dicitis. Sed quæro à vobis, num istam legem ex isto s. c. L. Lucullus consul homo sapientissimus tulerit? num anno post, M. Lucullus & C. Cassius? in quos cum consules designatos idem illud senatus decreverit, non tulerunt. & quod tu Habiti pecunia factum esse arguis, neque id ulla tenuissima suspitione confirmas, factum est primò illorum æquitate & sapientia consulum, ut id quod Senatus decreverat ad illud invidiæ præsens incendium reslinguendum, id postea referendum ad populum non arbitrarentur. Ipse deinde populus Rom. qui L. Quinctii tribuni pleb. fictis querimoniis antea concitatus, rem illam & rogationem flagitabat: idem C. Iunii filii, pueri parvuli lacrymis commotus, maximo clamore, & concursu totam illam legem, & quæstionem repudiavit. Ex quo intelligi potuit id quod sæpe dictum est: ut mare, quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari, atque turbari: sic & populum Rom. sua sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus, ut violentissimis tempestatibus concitari. Est etiam reliqua permagna auctoritas, quam ego turpiter penè præterii: mea enim esse dicitur. Recitavit ex oratione

ratione nescio qua Aelius, quam meam esse dicebat, cohortationem quandam iudicem ad honestè iudicandum, & commemorationem tum illorum iudiciorum, quæ probata non essent, tum illius ipsius iudicii Iuniani: & erinde quasi ego non ab oratio huius defensionis discretem, incidiosam illud fuisse iudicium: aut cum de infamia iudicium disputarem, peruenim illud, quod tam popolare esset, in illo tempore præterire. Ego verò si quid eiusmodi dixi, neque cogitavi commemoravi, neque pro testimonio dixi: & illa oratio potius temporis mei, quam iudicii & auctoritatis fuit. Cum enim accusarem, & mihi initio proposuissem, ut animos & populi Romani, & iudicium commoverem; cumque omnes consensiones iudiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum timore proficem; ut mitem, quæ tam populariter esset agitata, præterire non possum. Sed etiam vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudicio habuimus, auctoritate nostra consignatas se habere arbitrat, omnes enim illæ orationes causarum & temporum sunt, non hominum ipsorum, ac patronorum. Nam si causæ ipsæ pro se loqui possent, nemo adhiberet oratorem. Nunc adhibemus, ut ea dicamus, non quæ nostra auctoritate constituantur, sed quæ ex re ipsa, causaque ducantur. Hominem ingeniosum M. Antonium auit solitum esse dicere, se cum se nullam unquam orationem scripsisse, ut si cui aliquando quod non opus esset ab se esset dictum, posset se negare dixisse: perinde quasi, quod à nobis dictum aut adum sit, id nisi literis mandaverimus, hominum memoria non comprehendatur. Ego verò in illo genere libentiùs cum multorum, tum hominis eloquentissimi, & sapientissimi L. Crassi auctoritatem sequor: qui cum L. Plancium defenderet, accusante M. Bruto homine in dicendo vehementi, & collido; cum Brutus duobus recitatoribus constituis, ex duabus eius orationibus capita altera inter se contraria recitanda curasset; quod in dissuadere rogationis eius, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de auctoritate senatus detrahit: in suasionem legis Serviliæ suis ornat senatum laudibus; & molia

in equites Rom. cum ex ea oratione aspectus dicta recitasset, quod animi illorum iudicium in Crassum incenderentur: aliquantum esse commotus dicitur, itaque in respondendo primum expulit utriusque rationem temporis, ut oratio ex re & causa habita videretur: Deinde ut intelligere posset Brutus, quem hominem, & non solum qua elegantia, verumetiam quo lepore, & quibus facetiis praedictum fecisset, tres & ipse excitavit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus pater illius accusatoris de iure civili reliquit. Eorum initia cum recitarentur, ea quae vobis nota esse arbitror: FORTHEVENIT, ET RUERTIN PRVERNATE ESSEMUS EGO, ET BRUTUS FILIUS: fundum Prvernatem flagitabat: IN ALBANO ERAMUS EGO ET BRUTUS FILIUS: Albanum poscebat. INTYBURTE FORTHE CUM ASSEDISSEMUS: Tyburtem fundum requirebat. Brutum autem hominem sapientem, quod filii nequitiam videret, quae pradia ei relinqueret, testificari dicebat voluisse, quod si potuisset honeste scribere, se in balneis cum id aetatis filio fuisse, non praeteriisset; eas tamen ab eo balneas non ex libris patris, sed ex tabulis, & ex censu quaereret. Crassus tum ita Brutum ultus est, ut illum recitationis suae perniteret. molestè enim fortassè tulerat, se in his orationibus reprehensum, quas de repub. habuisset, in quibus forsitan magis requiratur constantia. Ego autem illa recitata esse non molestè fere, neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea causa, quae tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris suscepi, cum ista dixi, quò minus honestè hanc causam & liberè possem defendere. Quòd si velim confiteri, causam A Cluenti nunc cognoscere, antea fuisse in illa opinione populari; quis tandem id possit reprehendere? praesertim iudices, cum a vobis quoque ipsis hoc impetrare sit aequissimum, quod ego & ab initio petivi, & nunc peto; ut si quam huc graviolem de illo iudicio opinionem attulistis, hanc, causa perspecta, atque omni veritate cognita deponatis. Nunc quoniam ad omnia, quae abs te dicta sunt, T. A. C. de Oppianici damnatione respondi: confitea-

re necesse est, te opinionem multum sefellisse, quod
exillimatis me causam A. Cluentii non solo eius,
sed lege defensorum. Nam te perire duxi, tibi
sic renuntiari, me habere in animo causam hanc
præsidio legis defendere. Idne est? ab amicis videli-
cet imprudentes proditores & est nescio quis de
iis, quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia
ad adversarios deferat? Quisnam tibi hoc renuntia-
vit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narra-
vi neme, ut opinor, in culpa est: sed nimirum tibi ille
lex ipsa renuntiavit. sed num tibi ita defendisse vi-
deor, ut tota in causa mentionem ullam fecerim le-
gis? num secus hanc causam defendisse, ac si lege Ha-
bitus teneretur? certe, ut hominem confirmare oportet,
nullus est locus à me purgandi illius invidiosi cri-
minis prætermissus. Quid ergo est? quæret fortasse
quispiam, displiceatne mihi legem præsidio à carite
periculum propulsi? mihi verò, iudices, non displicet:
sed utor instituto meo. in hominis honesti *; ru-
dentisq; iudicio non solum meo consilio uti consue-
vi, sed multum etiam eius quem defendo, & consilio,
& voluntati obtempero. Nam ut hæc ad me causa
revelata est, qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus
versamur, nosse deberem: dixi Habito statim, De
eo, qui cõisset, quo quis condemnaretur, illum esse li-
berum: teneri autem nosse ordinem: atque ille me
orare, & obsecrare cepit, ut ne sese lege defenderem.
Cum ego, quæ mihi viderentur, dicerem, traduxit me
ad suam sententiam. affirmabat enim lacrimans, non
se cupidiorē esse civitatis retinendæ, quam exillima-
tionis morem homini gessi: & tamen idcirco feci
(neque enim id semper facere debemus) quod vide-
bam, per se ipsam causam copiosissimè sine lege
posse defendi. Videbam in hac defensione, quaiam
sum usus, plus dignitatis in illa, qua me hic uti noluit,
minus laboris futurum. quod si nihil aliud esset actum,
nisi ut hanc causam obtinerem, lege recitata, peto-
rassem: neque me illa oratio commoveret, quod ait
Actius, indignum esse facinus, * si senator iudicio
quemquam circumvenerit, legibus eam teneri: si e-
quet Rem. hoc idem fecerit, non tenet. Ut tibi con-

cedam hoc indignum esse (quod cuiusmodi sit, iam videro) tu mihi concedas necesse est, multo esse indignius in ea civitate, quæ legibus teneatur, discedi a legibus. Hoc enim vinculum est huius dignitatis, qua fruimur in repub. hoc fundamentum libertatis: hic fons æquitatis. mens, & animus, & consilium, & sententiâ civitatis posita est in legibus. Ut corpora nostra sine mente, sic civitas sine lege, suis paribus, ut nervis, ac sanguine, & membris uti non potest. Legum ministri, magistratus: legum interpretes, iudices: legum denique idcirco omnes, servi sumus, ut liberi esse possimus. Quid est, Q. Naso, cur tu in illo loco sedear, quæ vis est, qua abs te hi iudices tali dignitate præditi coerceantur? vos autem, iudices, quæ ambrem ex tam magna multitudine civium, tam pauci de hominum fortunis sententiam feris? quo jure Aſius, quæ voluit, dixit? cur mihi tamdiu potestas dicendi datur? quid sibi autem illi scribar, quid hactores, quid ceteri, quos apparere huic quæstioni video, volunt? Opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc iudicium (ut antea dixi) quasi mente quadam regi legis, & administrari. Quid ergo est? hæc quæstio sola ita gubernatur? Quid M. Pletorii, & C. Flamini inter sicarios: quid C. Orchini i peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillii, apud quem nunc de ambre causa dicitur? quid reliquæ quæstiones? circumspicite omnes reipublice partes: omnia legum imperio & præscripto fieri videbitis. Si quis apud me, te, T. Aſi, reum velit facere, clares te lege pecuniarum repetundarum non teneri: neque hæc tua recularie confessio sit capte pecunie, sed labonis, sed periculi non legitimi declinatio? Nunc quid agatur, & quid abs te iuris constituatur, vide. Tabet lex ea, qua lege hæc quæstio constituta est, iudicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, cum iis iudicibus, qui ei obvenerint (vos appellat, iudices) quærere de veneno. in quem quærere infinitum est. QUICUNQUE Fecerit, vendiderit, emiserit, habuerit, dederit. Quid eadem lex statim adiungit? Recita, DUQUE RIUS CAPITO QUÆRITO. Quis qui coierit convenerit? non ita est? Quid ergo

est: Dic qui TRIBUNUS MILITUM PRO-
 NIBUS QUATUOR PRIMIS, QUIVE MAGIS-
 TOR TRIBUNUS II. Deinceps omnibus magi-
 stratus nominavit. QUIVE IN SENATU SEN-
 TENTIAM DIXIT, DIXERIT. Quid tunc
 QUI FORUM COIT, COIERIT, CONVENIT,
 CONVENERIT, QUO QUIS IUDICIO PUB-
 LICO CONDEMNARETUR. Quicorum quo-
 rum? videlicet, qui scripti scripti sunt. quid interest, u-
 tio modo scriptum sit. et si est apertum, tamen ipsa lex
 docet. ubi enim omnes mortales alligavit. loquitur;
 QUI VENENDA MALUM FECIT, PECE-
 RIT. Omnes viri, mulieres, liberi, servi in iudicium
 vocantur, * si idem de coitione voluisset, ad unum esset,
 Quive coierit. Nunc ita est. DE QUE TIUS CAPI-
 TE QUÆRITO, QUI MAGISTRATUM HA-
 BUERIT, QUIVE IN SENATU SENTENTI-
 AM DIXERIT: QUI FORUM COIT, CO-
 IERIT. Num is est Cluentius? certe non est. Quis
 ergo est Cluentius? qui tamen defendi causam suam
 lege nolu. Itaque abiicio legem: morem Cluentio
 gero: tibi tamen, Añi, pauca, quæ ab eius causa se-
 curanda sunt, respondebo. Est enim quiddam in hac
 causa, quod Cluentius ad se; est aliquid, quod ego ad
 me putem pertinere, hic sua putat interesse, se re ipsa.
 & gesto negotio, non lege defendi. Ego autem mea
 existimo interesse, me nulla in disputatione ab Añio
 videri esse superatum. non enim mihi hac causa sola
 dicenda est: omnibus hic labor meus propositus est,
 quicumque hac facultate defensionis contenti esse
 possunt. nolo quemquam eorum, qui adsunt, existima-
 re, me, quæ de lege ab Añio dicta sunt, si retineam,
 comprobare. Quamobrem, Cluenti, de re tibi obse-
 quor: neque ego legem recito: neque hoc loco pro te
 dico: sed ea quæ à me desiderari arbitror, non relin-
 quam. Iniquum tibi videtur, Añi, esse, non iisdem le-
 gibus omnes teneri. Primum (ut id iniquissimum esse
 confitear) huiusmodi est, ut commutatis eis opus sit
 legibus, non et iis quæ sunt, non pareamus. Deinde
 quis unquam hoc senator? accusavit, ut cum alio rem
 gradum dignitatis, beneficio populi Romæ, esset consecus-

tus, eo se putaret durioribus legum conditionibus, uti non oportere? quam multa sunt commoda, quibus caremus? quam multa molesta ac difficilia quæ subimus! atque hæc omnia tantum honoris, & amplitudinis commodis compensantur. Converte nunc ad equestrem ordinem, atque in ceteros ordines: easdem vitæ conditiones non perferent, putant enim minus multos sibi laqueos legum & conditionum, ac iudiciorum propositos esse oportere, qui in summa unum locum civitatis aut non potuerunt ascendere, aut non potuerunt. Atque ut omittam leges alias omnes, quibus nos tenemur, ceteri autem sunt ordines liberati: hanc ipsam legem, ne quis iudicio circumveniretur, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sulla homo à populi causa remotissimus, tamen cum eius res quasi hoc enim hæc ipsa lege constitueret, quæ vos hoc tempore iudicatis, populum Rom. quem ab hoc genere liberum acceperat, allegare novo quaestione genere animus non est. Quod si fieri posse existimasset, pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nisi fecisset libentius, quam omnem illam acerbiteriam proscriptionis illæ, quæ in veteres iudices, in hanc unam quaestionem contulisset. Nec nunc quidem negat tibi credes, iudices, & prospicite id quod providendum est, nisi ut equester ordo in huiusce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, sed à paucis, nam à senatores, qui se facile tuerentur integritate, & innocentia, quales (ut verè dicam) vos estis, & ceteri, qui sine cupiditate vixerunt; equites ordini senatorio dignitate proximos, concordia coniunctissimos esse cupiunt: sed illi, qui se volunt posse omnia, neque præterea quidquam esse aut in homine ullo, aut in ordine hoc uno metu se putant equites Rom. in potestatem suam redacturos, si constitutum sit, ut de iis qui res iudicaverint huiusmodi iudicia fieri possint. Vident enim auctoritatem huius ordinis confirmari: vident iudicia comprobari: hoc metu proposito, evellere se aculeum severitatis vestræ posse confidunt. Quis enim de homine audeat paulo maioribus opibus prædito verè & fortiter iudicare? cum videat sibi de eo, quod eo

jerit, aut consenserit causam esse dicendam? O viros
fortes equites Rom. qui homini clarissimo, ac poten-
tissimo M. Druso tribuno pleb. resisterunt, cum ille
nihil aliud ageret cum illa cuncta quæ tum erat, nobi-
litare, nisi uti quires iudicassent, huiusmodi quæsti-
onibus in iudicium vocarentur, tunc C. Flavius Puffio,
Cn. Titinius, G. Mæcenas, illa robora populi Rom.
ceterique huiusmodi ordinis, non fecerunt idem,
quod nunc Cluentius, ut aliquid culpe suscipere se
putarent, recusando; sed apertissimè repugnarunt,
cum hæc recusarent, & palàm fortissimè, atque ho-
nellissimè dicerent: se potuisse iudicio populi Rom.
in amplissimum locum pervenire, si sua studia ad ho-
nores petendos conferre voluissent: sese vidisse, in ea
vita qualis splendor inesset, quanta ornamenta, quæ
dignitas: quæ se non contempsisse, sed ordine suo,
patrumque suorum contentos fuisse: & vitam illam
tranquillam, & quietam, remotam a procellis invidi-
arum, & huiusmodi iudiciorum anfractu, sequi ma-
nisse: aut sibi ad honores petendos ætatem integram
restituere oportere: aut, quoniam id non posset, eam
conditionem vitæ, quam secuti petitionem reliquis-
sent, manere: iniquum esse, eos qui honorum ora-
menta propter periculorum multitudinem prætermi-
ssissent, populi beneficiis esse privatos, iudiciorum ve-
torum periculis non carere: senatorem hæc queri
non posse, propterea, quod ea conditione proposita
petere cœpisset; quodque permulta essent ornamen-
ta, quibus eam mitigare molestiam posset, locus, au-
toritas, domi splendor, apud exterarum nationes no-
men, & gratia, toga pretexta, sella curulis, insignia,
fasces, exercitus, imperia, provincie: quibus in rebus
cum summum recte factis maiores nostri præmiantur,
tum plura peccatis pericula proposita esse voluerunt.
Illi non hæc recusabant, ea ne lege accusarentur, quæ
nunc Habitus accusatur: quæ tunc erat Sempronii.
Nunc est Cornelia: intelligebant enim ea lege eque-
stem ordinem non teneri, sed ne nova lege alliga-
rentur, laborabant. Habitus ne hoc quidem unquam
recusavit, quod minus vel ea lege rationem vitæ suæ
redderet, quæ non teneretur, quæ si nobis condicio
placere.

placet, omnes id agamus, ut hæc quàm primum in
omnibus ordinibus quæstio perferatur. Interea quidem
per deos immortales, quoniam omnia commoda vo-
stra, iura, libertatem, salutem denique legibus tribui-
mus, à legibus non recedamus: simul & illud quàm
suum indignum cogitemus, populum Rom. aliud nunc
agere, vobis temp. & fortunas suas commisisse, sine
cura esse, non metuere, ne lege ea, quam nunquam
ipse iusserit, & quæstione, qua se solutum, liberumq;
esse arbitretur, per paucos iudices astringatur. *Ag-*
enim sic causam T. A. dius adolescens bonus, & d. ser-
tus; omnes cives legibus teneri omnibus: vos atten-
ditis, & auditis silentio, sicut facere debetis. A Clu-
entius eques Rom. causam dicit ea lege, qua lege sena-
tores, & ii qui magistratum habuerunt, soli tenentur:
mihi per eum recusare, & in arce legis, præsidia con-
stituere defensionis mea non licet si c. t. t. uerit cau-
sam Cluentius (sicuti vestra aequitate nixi confidimus)
omnes existimabant, id quod erit, obtinuisse propter
innocentiam, quoniam ita defensus sit: in lege autem,
quam attingere noluerit, præsidia nihil fuisse. Hic nunc
est quiddam, quod ad me pertineat, de quo antè dixi:
quod ego populo Rom. præstare debeam: quoniam
is meæ viæ status est, ut omnis mihi cura, atque ope-
ra posita sit in omnium periculis defendendis: video
quanta, & quàm periculosa, & quàm infinita quæstio
tenteretur ab accusatoribus, cum eam legem, quæ in
nostrum ordinem scripta sit, in populum Romanum
transfere cõrentur: qua in lege est: QUI COIT-
A IT: quod quàm latè pateat, videtis: C O N V E N-
A IT: æquè infinitum & incertum est. C O N S E N-
S I T. Hoc verò cum incertum & infinitum, tum ob-
scurum & occultum est. F A L S U M V B T E S T I M O-
N I U M D E S I R I T. Quis de plebe Romana testi-
monium dixit unquam, cui hoc non periculum. T. A.
A. dius auctore, paratum esse videatis, nam dicturum
quidem certò, si hoc iudicium plebi Romanæ propo-
situm sit, neminem unquam esse confirmo: sed ha-
polliceor omnibus, si cui fortè hæc lege negotium fa-
cessetur, qui lege non teneatur, si is uti me defendere
voluerit, me eius causam legis præsidio defensurum.

& vel his iudicibus, vel eorum similibus facile probaturum, & omni me defensione uturum esse legis : quæ nunc ut utar, ab eo cuius voluntati mihi obtemperandum est, non conceditur. Non enim debeo dubitare, iudices, quin si qua ad vos causa huiusmodi delata sit eius, qui lege non teneatur, etiam si is invidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiam si eum oderitis, etiam si iniuri absoluturi sitis ; tamen absolvatis, & religioni potius vestræ, quam odio pareatis. Est enim sapientis iudicis * meminisse se hominem : cogitare, tantum sibi à populo Romano esse pernoctum, quantum commissum, & creditum sit : & non solum sibi potestatem datam, verum etiam fidem habitam esse meminisse : posse quem oderit, absolvere, quem non oderit, condemnare : & semper non quid ipse velit, sed quid lex, & religio cogat cogitare : animadvertere quæ a lege reus citetur, de quo reo cognoscatur, quæ res in questione versetur. Cum hæc sunt videnda, tum verò illud est hominis magni iudicis, atque sapientis, cum illam, iudicandi causam, tabellam sumpserit, non se putare esse solum : neque sibi quodcumque concupierit, licere : sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem, fidem : libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditatesque omnes amovere : maximè quæ astimare conscientiam mentis suæ, quam ab diis immortalibus accepimus, quæ à nobis divelli non potest : quæ si optimorum consiliorum, atque factorum testis in omni vita nobis erit, sine ullo metu, & summa cum honestate vivemus. Hæc si T. A. Cilius aut cognovisset aut cogitasset, profectò ne conatus quidē esset dicere id, quod multis verbis egit, iudicēs, quod ei videatur, statueret, & non devinctus legibus esse oportere, quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate nimium, pro reipublicæ dignitate parum, pro vestra prudentia satis dixisse videor. Reliqua perpauca sunt, quæ quia vestra questionis erant, idcirco illi statuerunt sibi fingenda esse, & proferenda, ne omnium turpissimi reperirentur, si in iudiciū nihil, præter invidiam, attulissent. Atque, ut existimetis necessario me de his rebus, de quibus iam dixerim, pluribus egisse verbis, attēdate reliqua : profectò intelligetis, ea, quæ paucis demonstrari potuerant, brevissimè esse

defensio.

defensa. Cn Decio Samniti, ei qui prescriptus est, iniuriam in calamitate eius ab huius familia factam esse dixisti. Ab nullo ille liberalius, quam à Cluentio tractatus est: huius illum opes in rebus eius incommotis sublevaverunt; atque hoc cum ipse, tum omnes eius amici, necessarii quæ cognoverunt. Ancarii, & Paceni pastoribus, huius villicos vim, & manus attulisse. Cum quædam in collibus (ut solet) contraversia pastorum esset orta, Habiti villici rem domini, & privatam possessionem defenderunt: cum esset expostulatio facta, causa illis demonstrata, sine iudicio, controversiaque discessum est. P. Ælii testamento propinquus exheredatus cum esset, hæres hic alienior institutus est. P. Alius Habiti merito fecit, neque hic in testamento faciundo interfuit: idque testamentum ab huius inimico Oppianico est obsignatum. Florio legatum ex testamento inficiatum esse. Non est ita: sed cum n s x x x. scripta essent, pro n s c c c. neque ei satis cautum videretur: voluit cum aliquid acceptum referre liberalitati suæ: primo debere negavit, post sine controversia solvit. Cælii cuiusdam Samnitis uxorem post bellum ab hoc esse repetitam. Mulierem cum emisset de secloribus, quo tempore eam primum liberam esse audivit, sine iudicio reddidit Cælio. Fennium esse quendam, cuius bonateneat Habitus. Est hic Fennius egens quidam calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quævit: deinde aliquando cum servo Habiti, furti egit: nuper ab ipso Habito petere cœpit hic illo privato iudicio (mihi credite) nobis iisdem fortasse patronis, calumniam non effugiet: Atque etiam, ut nobis renuntiatur, hominem multorum hospitem A. Binnium quendam * coponem de via Latina laborantis, qui sibi à Cluentio, servisque eius in taberna sua manus allatas esse dicat. quod de homine, nihil etiam nunc dicere nobis est necesse si invitaverit, id quod solet, sic hominem accipiemus, ut molestè ferat, se de via decessisse. Habeus, iudices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem illi invidiosum reum volunt esse, annos octo meditati accusatores collegerunt, quam levis genere ipso / quam falsa re / quam breviter responsum. Cognoscite nunc id, quod ad vestram

iusiurandum pertinet, quod vestri iudici est, quod
 vobis oneris imposuit ea lex, qua coacti huc conven-
 istis, de criminibus veneni: ut omnes intelligant,
 quam paucis verbis hæc causa perorari poterit: &
 quam multa à me dicta sint, quæ ad huius voluntatem
 maximè, ad vestrum iudicium minimè pertinerent.
 Obiectum est, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluen-
 tio veneno esse sublatum. Oppertunè adest homo
 summa fide, & omni virtute præditus, L. Pletorius le-
 nator, qui illius Capacis hospes fuit, & familiaris. A-
 pud hunc ille Romæ habitavit, Apud hunc ægrotavit,
 huius domi est mortuus, * haud hæres est Cluentius
 intestatum dico esse mortuum: possessionemque eius
 bonorum prætoris edicto huic illius sororis filio ac-
 clescenti prudentiſſimo, & imprimis honesto equiti Ro-
 datam Numetio Cluentio, quem videtis. Alterum ve-
 neficii crimen: Oppianico huic adolescenti, cum et-
 in nuptiis matre Larinatum multitudo hominum
 pranderet, venenum Habiti consilio paratum: id cum
 daretur in multo, Balbutium quendam eius familia-
 rem interceptisse, bibisse, statimque esse mortuum.
 Hoc ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esset di-
 luendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc
 paucis percurrit oratio mea. Quid unquam Habitus
 in se admisit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhor-
 rere videatur? quid autem magnoperè Oppianicum
 metuebat, cum ille verbum omnino in hac ipsa causa
 nullum facere potuerit; huic autem accusatores, matre
 viva, deesse non possent? quod iam intelligetis, an ut
 de causa eius, periculi nihil decederet, ad causam
 novum crimen accederet? quod autem tempus vene-
 ni dandi, illo die? in illa frequentia? per quem por-
 tio datum? unde sumptum? quæ deinde interceptio
 poculis? cur non de integro autem datum? Multa sunt
 quæ dici possunt: sed non committam, ut videar non
 dicendo, voluisse dicere. Res enim iam se ipsa defen-
 dat. Nego illum adolescentem, quem statim epoto
 peculo, mortuum esse dixistis, omnino illo die esse
 mortuum, magnum, & impudens mendacium perspi-
 cite cætera, dico illum cum ad illud prandium crudi-
 or venisset, & ut ætas illa feri, sibi tum non peperci-
 set,

leti aliquot dies agrotasse, & ita esse mortuum. Qui
 huic rei testis esset idem qui tui luctus, pater: pater in-
 quam, illius adolescentis, quem propter animi dolo-
 rem perennis suspicio potuisset ex illo loco testem in
 A. Cluentium contribute; is hunc suo testimonio
 sublevar: quod recita. tu autem nisi molestum est,
 paulisper caluge, & perter hunc dolorem comme-
 morationis necessaria: in qua ego diutius non mora-
 bor, quateniam quod fuit viri optimi, fecisti, ut ne cui
 innocentia error tuus calamitatem, & falsum crimen
 afferret. Unum etiam mihi reliquum eiusmodi crimen
 est, iudices: ex quo illud perspicere possitis, quod à
 me initio orationis mea dictum est: quidquid ma-
 per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc
 tempore habeat felicitudinis, ac negotii, id omne à
 matre esse constat, Oppianicum veneno necatum
 esse, quod ei datum sit in pane per M. A. elium quen-
 dam familiarem illius, idque Habiti consilio factum
 esse dicitis. In quo primum illud quæro, quæ causa
 Habito fuerit, cur interficere Oppianicum veller. In-
 micitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed he nunc
 inimicos suos morte affici volunt, vel quod metuum,
 vel quod oderunt. Quo tandem igitur Habitus me-
 adductus tantum in se facinus suscipere conatus est?
 quid erat, quod iam Oppianicum pæna affectum,
 pro maleficiis eiectum è civitate quisquam timeret?
 quid metuebat? ut oppugnaretur à perditioribus, ne ac-
 cusaretur à condemnatis? an ne exulis testimonio la-
 deretur? Sin autem, quod oderat, Habitus idcirco il-
 lum vita suæ noluit adione erat stultus, ut illam, quam
 tum ille vivebat, vitam esse arbitraretur, damnati, ex-
 ulis, deserti ab omnibus: quem propter animi imper-
 tunitatem nemo recipere lecto, nemo * adire, nemo
 alloqui, nemo respicere veller? huius igitur vitæ Ha-
 bitus inuidebat? hunc si acerbè, & penitus oderat,
 non eam quam diuissimè vivere velle debebat? huic
 mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis
 perfugium erat calamitatis? qui si quid animi ac vir-
 tutis habuisset (ut multi tape tones viri in eiusmodi
 dolore) merem sibi ipse conscisceret: huic quamobrem
 id veller inimicus esse, quod ipso sibi optare de-
 beret?

beret? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi fortè inepit, ac fabulis ducimur, ut existimemus illum apud inferos inaptum supplicia perferre, ac plures illic clementis inimicos, quam hic reliquit: à locutus, ab uxore, à fratribus, à liberorum pietatis actum esse præcipitem in sceleratorum sedem, atque regionem: quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligant, quid ei tandem aliud mors eripuit præter sententiam doloris? Agè verò, venenum per quem datum? per M. Asellum, quid huc cum Habito? nihil, atque adeò quod ille Oppianico familiarissimè est usus, potius etiam contra similitudo. Ene igitur, quem sibi offensorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, vorissimum & suum scelus & illius periculum committebatur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Asellum esse inultum tamdiu finis? cur non Habiti exemplo usus es, ut per illum, qui attulisset venenum, de hoc præiudicaretur? Jam verò illud quàm non probabile, quàm inusitatum, indices, quàm novum, in pane datum venenum? faciliusne potuit, quàm in poculo? latentius potuit abditum aliqua in parte panis, quàm si totum colliquefactum in portione esset? celerius potuit conelam, quàm epotum, in venas, atque in omnes partes corporis permanere? facilius fallere in pane si esset animadversum, quàm in poculo, cum ita confusum esset, ut discerni nullo modo posset? At repentina morte peritis, quod si esset ita factum, tamen ea res propter multorum eiusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet; si esset suspiciosum, tamen ad alios potius, quàm ad Habitem pertineret. Verùm in eo ipso, homines impudentissimè mentiuntur: id ut intelligatis, & mortem eius, & quemadmodum post mortem, in Habitem sit crimen à matre questum, cognoscite. cum vagus, & exul erraret, atque undique exclusus Oppianicus, in Falerium se ad C. Quintilium contulisset, ibi primum in morbum incidit, ac satis vehementer, diuque aggravit. cum esset unà Saffia, & Statio Albio quodam colono, homine valente (qui simul esse solebat) familiaris ureretur, quàm vix dissolutissimus incolumi fortuna pati posset; & suscitatus

sed matrimonii castum, atq; legitimum, damnatione
 veri sublatum arbitratetur: Nicoftratus quidam fidelis
 Oppianici servulus percuriosus & minime merdax,
 multa dicitur renunciare domino solitus esse. Interea
 Oppianicus cum iam convalereceret, neque in Falerno
 improbitatem coloni diutius ferre posset, & huc ad
 urbem profectus esset (solebat enim extra portam a-
 liquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, &
 homo infirma valetudine latus effundente vehementer;
 & posteaquam ad urbem cum febri venerit, pau-
 cis diebus esse mortuus. Mortis ratio, iudices, eiusmodi
 est, ut aut nihil habeat suspicionis, aut, si quid ha-
 bet, id intra parietes in domestico scelere versetur.
 Post mortem ejus, Saffia statim moliri nefaria mulier
 cepit insidias filio: quæstionem habere in viri mor-
 tem constituit: em t de A. Rupilio, quo erat usus Op-
 pianicus medico, Stratonem quendam, quasi ut idem
 faceret, quod Habitus in emendo Diogene fecerat.
 de hoc Stratone, & de affecta quodam servo suo se
 quæsituram esse dixit præterea servum illum Nicoftra-
 tum, quem nimium loquacem fuisse, ac nimium do-
 mino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Op-
 pianico in quæstionem postulavit. Hic cum esset illo
 tempore puer, & illa quæstio de patris sui morte con-
 stitui diceretur; etsi illum servum, & sibi benevolam
 esse, & patri fuisse arbitratetur, nihil tamen est ausus
 recusare. Advocantur amici, & Hospites Oppianici, &
 illius mulieris, multi homines honesti atque omnibus
 rebus ornati: tormentis omnibus vehementissimis
 quæritur. Cum essent animi servorum, & sibi & metu
 tentati, ut aliquid in quæstione dicerent, tamen (ut
 arbitror) auctoritate advocatorum, & vi tormento-
 rum adducti in veritate manserunt, neq; se quidquam
 scire dixerunt. Quæstio illo die de amicorum senten-
 tia dimissa est. Satis longo intervallo post iterum ad-
 vocantur: habetur de integro quæstio: nulla vis tor-
 mentorum acerrimorum præmittitur: *aversari
 advocati, & iam vix ferre posse: furere crudelis, atque
 importuna mulier, sibi nequaquam, ut sperasset, ea
 quæ cogitasset procedere. Cum iam tortor, atq; essent
 tormenta ipsa defessa, necne tamen illa finem facere
 vellet;

vellet; quidam ex advocatis homo & honoribus populi ornatus, & summa virtute præditus, intelligere se dixit. non id agi, ut verum inveniretur, sed ut aliquid falsi dicere cogerentur: hoc postquam ceteri comprobarunt, ex omnium sententia constitutum est, satis videri esse quaesitum. Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum suis, mœrens, quod iam certè incolumem filium fore putabat, ad quem non modò verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perveniret; & cui non modò aperta inimicorum oppugnatio, sed ne occultæ quidem matris infidiæ nocere potuissent. Larinum postquam venit, quæ à Stratone illò venenum antea viro suo datum sibi persuasum esse simulasset, instructam ei continuo, & ornatum Larini medicinæ exercendi causa tabernum dedit, unum, alterum, tertium animum Sallia quæsebat, ut velle, atque optare aliquid calamitatis filio potius, quàm id fluere, & melius videretur. Tum interim Hortensio, Metello coss., ut hanc Oppianicum aliud agentem, ac nihil eiusmodi cogitantem, ad hanc accusationem pertraheret, invito despondit ei filiam suam illam, quam ex genero susceperat, ut eum nuptiis alligatum simul & testamenti sue devinctum posset habere in potestate. Hæc ipso serè tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & eadem eiusmodi. Cum esset in ædibus armorum, in quo sciret esse nummorum aliquantum, & a se noctu duos conseruos dormientes occidit, in piscinamque deiecit: ipse armorum fundum exsecuit, & fessierorum, & aurumque pondo abstulit, uno ex servis, puero non grandi, conscio, furto postredie cogito, omnis suspicio in eos servos, qui non comparebant, commovebatur. Cum exsecutio illa fundi in armario animadvertetur, quærebant homines quonammodo fieri potuisset, quidam ex amicis Sallia recordatus est, se nuper in auditione quadam vidisse in rebus nanctis aduncam ex omni parte dentium, & tenuosam varire ferrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa, perquirunt à coactoribus: invenitur ea ferrula ad Stratonem pervenisse, hoc initio suspitionis orto, & aperte insimulato Stratone, puer ille conscius perimuit: rem

omnem dominæ indicavit: homines in piscina inventi sunt: Strato in vincula coniectus est: atque etiam in taberna eius nummi, nequaquam omnes, repertuntur. Constituitur questio de furto. * nam quid quæquam suspicari aliud potest? An hoc dicis armario expilato pecunia ablata, non omni recuperata, occisis hominibus, institutam esse questionem de morte Oppianici? cui probaris? quid est quod minus verisimile proferre potuistis? deinde, ut omittam cetera, triennio post mortem Oppianici de eius morte quærebatur. atque etiam incensa odio prillino, Nicollatum eundem illum tum sine causa in questionem postulavit. Oppianicus primò recusavit, posteaquàm illa abducturam se filiam, mutaturam esse testamentum minareretur, mulieri crudelissimæ servum fidelissimum, non in questionem tulit, sed planè ad supplicium dedidit. Post triennium igitur agitata denique questio de viri morte habebatur. At de quibus servis habebatur? nova, credo, res obiecta, novi quidem homines in suspicionem vocati sunt de Stratone, & de Nicollrato, quid? Romæ questum de illis hominibus non erat? itane tandem? mulier iam non morbo, sed scelere ferriosa, cum questionem habuisset Romæ, cum de T. Annii, L. Rutilii, P. Satorii, & cæterorum beneficissimorum virorum sententia constitutum esset, satis questum videri: eadem de re, triennio post, iisdem de hominibus, nulli adhibito, non dicam viro, ne colorem fore assidue dicatis, sed bono viro, in filii caput questionem habere conata est. An hoc dicis (mihi enim venit in mentem quid dici possit, tamen adhuc non esset dictum,) cum haberetur de furto questio, Stratonem aliquid de veneno esse confessum? hoc uno modo, iudices, sæpe multorum improbitate depressa veritas emergit, & innocentiz defensio interclusa respirat; quòd autem illi qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi quorum eminet audacia atque prosecta est, à consiliis malitiæ deteruuntur. quòd si ut confidens astutus, ita callida esset audacia, vix ullo obfisti modo posset. Verùm furtum factum non est? at nihil clarius Latini fuit. an ad Stratonem suspicio non pertinet? at is &

ex ferrula infirmatus, & à puero conscio est iudicatus, an id actum non est in querendo? quæ fuit alia igitur causa querendi? an illud, quod dicendum vobis est, & quod tum Saffia dicebat, cum de furto quæreretur, tum Strato iisdem in tormentis dixit de veneno. En hoc illud est, quod antè dixi, mulier abundat audacia: consilio & ratione deficitur. nam tabellæ questionis plures proferuntur, quæ recitant, vobisque edicte sunt, illæ ipsæ, quas tum obsignatas esse dixi: in quibus tabellis de furto littera nulla invenitur. non venit in mentem, primam orationem Stratonis conscribere de furto, post aliquid adjungere dictum de veneno, quod non percunctatione quaesitum, sed dolore expressum videretur: quaestio de furto est, veneniam suspitione, superiore quaestione sublata: quod ipsum hæc eadem mulier indicarat: quæ ut Romæ de anicorum sententia statuerat satis esse quaesitum, postea per triennium maxime ex omnibus servis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cum igitur de furto quæreretur, & eo furto, quod ille sine controversia fecerat: tum ille de eo, quod quærebatur, verbum nullum fecit, de veneno statim dixit; de furto, si non eo loco, quo debuit ne in extrema quietem, aut mediam, aut in aliqua denique parte quaestionis, verbum fecit ullum. Iam videtis illum nefariam mulierem, iudices, eadem manu, qua, si detor potestas, interficere filiam cupiat, hanc fictam quaestionem conscripisse, atque illam ipsam quaestionem, dicite, quis obliquavit? unum aliquem nominare, neminem reverentis, nisi fortè eiusmodi hominem, quem ego proferri malim, quam neminem nominari. Quid ais, I. A. Si tu periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius litteris conscriptas in iudicium afferes, neque earum auctore non I. terarum, neque obsignatorem, neque testem ullum nominabis? & quam tu peitem innocentissimo filio ex matris sinu deorompleris, hanc hi tales viri comprobabunt? esto: in tabellis nihil est auctoritatis, quid? ipsa quaestio iudicibus: quid? amicis hospitibusque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huius tandem ipsi temporis, cur non reservata est? quid istis hominibus

hominibus factum est, Stratone, & Nicostrato & quænam
 abs te, Oppianice, servo tuo Nicostrato quid factum
 esse dicas : quem tu, cum hunc brevi tempore accusa-
 turus esses, Romam deducere, dare potestatem iudi-
 candi : incolumem denique servare quæstioni, servare
 his iudicibus, * servare huic tempori debuisti. Nam
 Stratonem quidem, iudices, in crucem actum esse ex-
 secta scitote lingua : quod nemo est Latinatum qui
 nesciat, timuit mulier amens non tuam conscientiam,
 non odium municipum, non famam omnium : sed
 quasi non omnes eius sceleris testes essent futuri, sic
 metuit ne condemnaretur extrema servuli voce mo-
 rientis. Quod hoc portentum, dii immortales ! Quæ
 tantam mentium in illis locis ! quod tam in tetum
 scelus & immane, aut unde natum esse dicamus ! Iam
 enim videris professio iudices, non sine necessariis me
 ac maximis causis principio erat omnis nœx de matre
 dixisse, nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa
 non ab initio sibi voluerit, optaverit, cogitaverit, ef-
 fecerit. mitto illam primam libidinis iniuriam : mitto
 nefarias generi nuptias, mitto cupiditate matris ex-
 pulsam ex matrimonio filiam, quæ non solum ad ho-
 iusce vitæ periculum, sed ad commotionem familia dede-
 cus pertinebant : nihil de aliis Oppianici nuptiis
 queror : quarum illa cum obsides filios ab eo mortuos
 accepisset, tum denique in famam iustum, atque in
 privignorum funus nupsit : praeterito quod Aurium
 Melinum, cuius illa quondam socius paulo ante ux-
 or fuisset, cum Oppianici esse opera prescriptam, ce-
 cisumque cognosceret, eam sibi domum, sedemque
 coniugii delegit, in qua quondam superioris viri mor-
 tis indicia, & spolia sceleris atque videret, illo ! primum
 queror * de illo scelere, quod nunc denique pate-
 dum est, Fabriciani veneni ; quod tam temere recens,
 suspiciosum cæteris, huic incredibile, nunc verò aper-
 tum iam omnibus, ac manifestum videtur. Non est
 professio de illo veneno celata mater : nihil est ab Op-
 pianico sine consilio mulieris cogitatum quod nisi
 esset, certè postea deprehensuræ, non illa, ut ab im-
 probro viro discessisset, sed ut a crudelissimo hoste
 fugisset, domumque illam in perpetuum scelere omni
 afflueret.

atq; opprimere filium posset. Nemo erat illorum
 penè dicam, quin expandum illum cum esse arbi-
 traretur, quacunque illa iter fecisset: nemo, qui
 terram ipsam violatam, quæ mater est omnium, ve-
 stigis consecrataræ matris putaret. Itaque nul-
 lum opido consistendi potestas ei fuit: neminem ex ter-
 ribus inventus est, qui non contagionem aspectus fuge-
 ret: nocti se potius ac solitudini, quam ulli aut viro,
 aut hospiti committebat. Nunc vero quid agat, quid
 moliat, quid deniq; quondam cogitet, quem igno-
 rare nostrum putat: quos appellavit, quibus pecuni-
 am promiserit, quorum fidem pretio laborare
 conata sit, tenemus: quoniam etiam nocturna taciturnitas,
 quæ putat occultiora esse, sceleratiorq; eius preces &
 vigilaria vota cognovimus: quibus illa etiam deos im-
 mortales de suo scelere testatur: neq; inter legem, ius
 & religionem & iustis precibus deorum mitem, non
 contaminata superstitione, neq; ad scelus perfici-
 endum cæsis hostis posse placari, cuius ego tutorem,
 atq; crudelitatem, deos immortales à suis armis, atq;
 templis aspernatos esse confido. Veri iudices, quos
 huic à Cluentio quosdam alios deos ad omne vix
 tempus Fortuna esse voluit, huius importunitatem
 matris à filii capite depellite. multatq; in iudican-
 do, peccata liberorum, parentum misericordia con-
 cesserunt: vos, ne huius horrentissimæ actum vitam ma-
 tris crudelitati condonetis, rogamus: præsertim cum
 ex altera parte totum municipium videre possimus,
 Omnes scire, iudices (incredibile dictum est, sed a me
 verissimè dicitur) omnes iam a es, qui valuerunt, ve-
 nisse Romam, ut hunc studio, frequentiaq; sua, quan-
 tum possent, in tanto eius periculo sublevarent: pueris
 illud hoc tempore, & mulieribus oppidum scire
 esse traditum, idque in præsentia, in communi Italiz
 pace domesticis copiis esse tutum; quos tamen ipsos
 æquè & eos, quos præsentem videmus, huius exspecta-
 tio iudicii dies nocteq; sollicitat: non illi vos de mu-
 nicipis fortunis arbitrantur, sed de totius mu-
 nicipii statu, dignitate, commodis; omnes senten-
 tias esse laturos. summa est enim iudices, homini in
 communem municipii rem diligentia in singulos mu-
 nicipios

et spes benignitas, in omnes homines iustitia, & fi-
 des: prae ea nobilitate nullam inter suos, locumq;
 maioribus traditum, sic fuerit, ut maiorem gratia-
 tem, constantiam, gratiam, liberalitatem assequatur.
 Itaq; si enim verbis publice laudant, ut non solum
 testimonium tuum, sed etiamq; significem, verum-
 etiam curam animi, ac dolorem, quae dum laudatio re-
 claratur, quanto qui eam detulisti, assurgite. Ex lac-
 rimis horum, iudices, exstimate potestis, omnes
 nec decuriones decreuisse lacrimantes. Agere verò, vi-
 cinorum quantum studium, quam incredibilis bene-
 volentia, quanta cura est non solum in libellis laudatio-
 num decreta miserunt, sed homines honestissimos,
 quos nossemus omnes huc frequentes adesse, & hunc
 praesentes laudare voluerunt. Adfuit Ferentani ho-
 mines nobilissimi: Maruccini iteo pro dignitate The-
 ano, Appulo, atq; Lucena equites Romanos, ho-
 nestissimos homines iudatores videmus: Eoviano, to-
 toq; ex Sabinis cum laudationes honestissimas misse-
 runt, tum homines amplissimi, nobilissimi, & vene-
 runt, tam qui in agro Larnati praedia, qui negotia, qui
 res, & pecunias habent, honesti homines, & summo
 splendore praediti, difficile dictu est, quam sint solici-
 ti, quam laborant, non multi mihi ab uno sic diligenti
 videntur ut hic ab his universis. Quam non abesse ab
 huius iudicio L. Volutienum tum me splendere homi-
 nem, ac virtute praeditum, vellem! praeterea non possem
 P. Helvidium Romanum equitem Romae omnium orna-
 tissimum nominare; qui cum huius causa dies noctesq;
 vigilaret, & cum me hanc causam doceret in
 morbum gravem, periculisque incidit: in quo ta-
 men non minus de capite huius, quam de sua vita la-
 borat. In iudici tenacis viri optimi, & honestissi-
 mi per studium & testimonia, & laudationes cognos-
 cetis, eadem spe, sed maiore verecundia de te, P. Vo-
 lutini, quoniam iudex es in A. Claudio, dicimus.
 & ne longa sit, omnium vicinorum summam esse in
 hunc benevolentiam confirmamus. Merum omnium
 studium, curam, diligentiam, meumque una laborem,
 qui totam hanc causam veteri instituto solus peto-
 vi, vestramq; simul iudices, equitatem, & mansue-
 tudinem

[illegible]

[illegible]

[illegible]

legibus: qui quid in secundo capite scriptum est,
 non intulit in tertio. Atque hoc perspicuum est,
 quid iuris a maioribus accepisset, quid ab hoc
 tribuno plebis vobis reliquatur. maiores de omni-
 bus magistratibus his sententias ferre voluerunt,
 nam cunctis iura hoc consensu ferretur: cum cu-
 rata comitis patris magistratusque non eorum de
 iudicio indicabatur, ut esset repulsiu. non pote-
 stas, si populus hoc enim non permittit. non qua
 prima illi contra tenetis centuriata, & tribu-
 centuriata sunt: antequam eas ferre solerent. hic
 autem tribunus plebis, quia & debet potestatem
 neminem in iura populi aut plebis posse habere:
 cui satis ex comitiis quae vos non feceritis, confirma-
 vit: tribuna, quae vestra erat, tenuit. Ita enim ma-
 iores comitiis voluerunt, ut singuli magistrati-
 bus iudicare. hic homo popularis ne unum eundem
 populo comitiis potestatem reliquit, sed videre
 hominis religionem & diligentiam, vidit, & perspe-
 xit, sine curiata lege decemviros habere potestatem
 non posse: quoniam per novem tribus essent consili-
 ari, nuberet terre de his legem curiaram praetor inve-
 vat, quam id ipsum obstat, ut alio die attineret iuber
 enim qui primus sit praetor factus, eum legem curia-
 ram ferre: si quis terre non possit, qui postremus sit, ut
 aut iussit in tantis rebus, aut protectio nescio quid
 impedire videatur. Verum hoc quod est aut ita per-
 vertitur, ut ridiculum: aut iam malum, tum, ut obsecrum
 sit, relinquamus: ad religionem hominis reuertamur.
 Videt sine lege curiata, nihil aut per decemviros pos-
 se, quid postea si ea lata non erit, attendite ingenium,
 tam si decemviri, inquit, eodem iure sint quo, qui op-
 tima lege. Si hoc fieri potest, ut in hac civitate, quae
 longe iure libertatis ceteris civitatibus antecellit,
 quoniam nulli comitiis imperium, aut potestatem
 adferri possit, quid attinet tertio capite legem curia-
 ram ferre iubere, quoniam quarto permittatur sine
 lege curiata idem iuris habeant, quod haberent si op-
 tima lege a populo essent creati? Reges constitun-
 tur, non decemviri, Quirites: hi, ab his iustis fun-
 ctionesque nascuntur, ut non modo cum gerere co-

perint, sed etiam cum constituantur, omne vestra-
 tus, potestas, libertasq; tollatur. At videte, quam di-
 ligenter retineamus tribunitia potestatis. Consulibus
 legem curatam ferentibus, auctoritas plebis, saepe est
 intercessum, neq; tam citius id, quod iuratur, esse hinc
 talium hominum potestatem tantum modo si quis ea
 potestate reme- & edimus, ut, retinendum exstima-
 mus. hoc illis in praesentia legimus, quod praetor
 ferat, si non intercessum sit potestas est. At si non cum
 in eo res est, & de eo non est, quod perit, non est
 tribunitia potestas. immo, tam in eo, de quo non est,
 quod consilium, si legem curatam non habet, non gerere
 rem vel talem non licet: hic, qui vetat interce-
 dere potestatem, etiam si intercessum sit, tamen ex deo
 confirmat quamlibet ea esse lex; ut non intellegam
 quare aut hic vetat intercedere, aut quid in eo in-
 cessum potest; cum intercessum sit, ubi non est
 his significata sit, non tam impeditur. Sunt tamen
 decem viri nec; verum confirmat, hoc est, populi fra-
 gilis, ne illis ad speciem, atq; ad usurpationem
 veritatis per exactiones aut praetorem causa adoma-
 bratis constituit, idcirco ne eos, qui a vobis nihil po-
 testatis acceperunt, quod de vobis ornamentis as-
 siciat, quam in eis res est, cum in vobis, quibus vos am-
 plissima potestas deditis. Libet autem colonis
 arum deducere statum causa decem viros habere pul-
 lator. Eodem modo, qui quo habet ut in eis vi-
 ge semitonia. Adde etiam, Rolle, in mentionem fa-
 cere legis, eorumque nec te ea lex ista commo-
 et, vel vos illos xviii annis suffragio esse creatos
 & cum tu a illis, & ceteris viris, ac videre longi-
 sine & motus sit, id quod d. illius illima ratione tacitum
 si eodem in re putat & se oportere. Praeterea po-
 testatem vel oratoriam, te vera regim: definit in
 quinquennium, si ex sempiternam, tantis enim com-
 firmat opibus & copiis, ut invitis eripi nullo modo
 possit. deinde ornat ap. aratoribus, scribis, librariis,
 praetoribus, architectis; praeterea mulis, tabernaculis,
 centuriis, suppellectili. sumptum horum ex arario, sup-
 pediat à focis: saniores ex e. vestri loco dacentor
 in annos singulos, stipendia, & ceteris constituit, col-
 lecti

dicabitur non utrumque: ita magnum est, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum sit. Voleat esse popularis, populo Rom. adjudicabitur, ergo idem ex tua lege vendet Alexandriam, vendet Aegyptum, ubi est Iosaphat, pulcherrimorumque agrorum, id dext. arbitretur. omnibus, res denuq; opulentissimi regni repetentur. Non sinit sibi tantum, non appetere iudicabit Alexandriam regis esse. A populo Rom. abiciet. Primum populi Rom. iudicatum decemviri indicent, cum vis volueritis de privatis liberationibus centumviri indicare: deinde quis ager eam an quib. Romani sibi res illa ageretur? qui sunt isti decemviri, quos perspicimus regnum Alexandriae Ptolemaeo gratis ad iudicatos? Quod si Alexandria petebatur, cui non essent census hoc emperere quos L. Corn. et Torquato eos s. euciterunt, cum non aperte, ut ante aut non irent, ut cum directis, & palam regionem illam peterunt: an quietis, qui per eorum rectum regni tenere non potuerunt, nunc terris tenebris, & caligine se Alexandriam perventuros arbitrantur? atque illud circumspicite vestris mentibus, utique legatos nostros homines auctoritate tenet, qui etiam privatarum causa legationes liberae obeant, tamen exterarum nationes ferre vix possunt: grave est enim nomen imperii, atque id etiam in levi persona perimetur propterea quod vestro, non suo nomine, cum lunc egesti sunt abantur, quid censetur, cum isti decemviri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitum iuventute per orbem terrarum vagabundant? quo tandem animo? quo metu? quo periculo multas nationes futuras? Est in imperio terror: patienter est in adventu sumptus: ferent. Interabitur aliquid muneris: non recusabunt. Illud vero quod tam est, Quirites: cum is decemvir qui aliquam in orbem aut expectatus, ut hospes, aut repente, ut dominus venerit: illum ipsum locum, cum venerit, illam ipsam sedem hospitem, in quam est deductus, publicam populi Rom. esse dicet: et: quanta calamitas populi, si dixerit: quantus, si si quis illis, si negari? Atque idem, qui hac appetunt, quoniam nonnunquam solent omnes terras Co. Pompeio, atque

comparari, & restitui, et si illi s. hominu. q. & restitui
 am protectio, aut ego viderem, cum illi, ut si vos
 universi non s. illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 tibus subtervenerit. A. de. illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 que illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 Omnia, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 viderem, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 gressus, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 tur: et in se viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 domus, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 accessus, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 ferunt, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 ferunt, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 in tota, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 licet, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 Inim, ac veni, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 sed ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 certarunt, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 fuit tam diligens, quam est Pullus, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 tem ei loco reperire non potuit. Verum inter hos a-
 gres regio, captos veteranis bellis virtute summe-
 ram imperatores, adiungi regio a. Mithridatis,
 qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia
 fuerunt ut eos decemviri vendant. Item vero non
 legibus datis, non auctis verbis imperatoris, nondum
 demq. bello confecto, cum rex Mithridates anasso ex-
 erenti regno expulsus, tamen in illis s. cer. a. quid
 etiam nunc molatur, atq. ab illis s. cer. a. manu, Mithridatis, s. cer. a. manu, Mithridatis,
 filis, atq. de illis s. cer. a. manu, Mithridatis, s. cer. a. manu, Mithridatis,
 perator in bello v. se. ut in loco autem illis et am
 nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum
 adhuc pene Cn. Pompeius omne iudicium, & pote-
 stas, ut e. manu debet esse, decemviri vendant
 & cedat. Pullus, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 cen. vir designat, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 possit, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 niat in Pontum, l. etas ad Cn. Pompeium miter,
 eum ego, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 arbitror, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos viderem, cum illi, ut si vos
 F. B. L. S. C. M. V. I. R. V. D. C. N. P. O. M. P. E. I. O. C. N. I.

Non credo adscripturum esse, Magno, non enim videtur, id quod imminuere lege conatur, concessurus verbo, TE VOLO CURARE, UT MIHI SINOCE PRÆSTO SIS, AUT ILLUMQUE ADDUCAS, DUM EOS AGROS QUOS TU LARE RECVERTIST, MAGNA PACE ET VENDAMI.

An Pompeium non adhibet is in eius provincia vendict manubias imperatoris? ante autem, et hoc vobis nullum in tanto, inter vestra atque hostium castra, hasta posita cum suis terminis sit, et vobis auctionariis. Neque in hoc solum inter contumelia, quæ e-
 nemem et insignis est, & nova, ut illi res parva bello, nondum legibus divi, etiam tum imperatore bellum administrante, non modo vident, verum etiam locata sit, plus foveant homines, et, quam contumeliam sperant, si concessio sit in armis. Cui Pompeii cum imperio, cum iudicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia, non solum aliis in his rebus, verum etiam ad ipsius exercitum pervenire, aliquid illi in diuturnum fieri, aliquid de eius exercitu, capere gloria detrahi posse putant, si quam spem in C. Pompeio exercitus habeat aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habentium, cum vident eam in rerum omnium potestatem, ad decemviros esse translatam. Fatio non moleste tam illos esse, qui hæc sperent, tam impudentes, qui contenti illud queror, tam me ab his esse contemptum, ut hæc portenta, me consule, possimum cogitarent. Atque in omnibus his agris, ædificiisque vendendis permittit decemviris, ut vendant quibuscumque in locis videatur. O perturbatam ratione noli libidinem refranandam! O consilia dissoluta, atque perditæ vestigalia locare iniquum licet, nisi in hac urbe, hoc ex loco hæc vestigia frequenter invenire vestras res proprias, & in perpetuum à vobis alienari in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ solitudine licebit? L. Sulla cum bona in demetriorum civium funesta illa auctione sua venderet, & te prædam suam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit, nec quorum oculos cū videbat, eorum ipsorum conspectum sugere auius est: decemviri vestra vestigalia non

non modò ne vobis quidem arbitris, sed ne præcone quidem publico teste, vendentur sequitur omnes agros extra Italiam infundere ex tempore, non, in ea, ab Sulla & Pompeio cōs. cognitio decemvirum, privati sit an publici: neque agro pergrante vendi quāvis possunt. Hoc quantum iudicium, qui in me letandum quam regum sit, quem præterit & possit, quibuscunque loci velint, nulla disceptatione, nullo consilio, privata publicare, publica licetare. Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum necessitudinem, & propter æquitatem, Quirites, sanè vehementer gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non hinc, nullo inordia senatus, non agi conditione defendunt. Nam illum agrum publicum esse fatentur, sed in veteri possessionibus, amicis illis sedibus, ac diis penatibus negant opere. At si est privatus ager Recentoricus, cum eum excipimus autem publicus, quæ est illa æquitas? ceteri etiam si privati sint, permittere ut publici iudicentur, hunc excipere nominatum, quæ publicus esse fateatur. Ergo etiam ager excipitur, qui apud Romanos alia ratione vauerunt: ceteri agri omnes, qui ubique sunt, sine ulla delectu, sine populi Romani ratione, sine iustis senatus, decemviris addicentur. Atque etiam est alia super, etiam capite, quo omnia vaneunt, quasiosa exceptio: quæ regit eos agros de quibus credere cautum est. Audivi, hanc rem non à me, sed ab aliis agitari sæpè in senatu, nonnunquam ex hoc loco, residere agros in ora maritima regem Eilem, salernum, quos P. Africanus populo Rom. adiudicavit; & ratum posset; et C. Cottam cōs. cautum esse credere: hæc quia vos sedus non iusseritis, veterum temporum ut satis firmum sit & ratum. Quid? eiusmodi est illud, tollit vestrum iudicium, sedus totum excipitur, comprobatur. Quod minuit auctoritatem decemviralem ludis: quod regiam co. caver, non reprehendo: quod non gravis sit iudico, volitat enim ante oculos iterum subæ regis filius, adolescens non minus bene natus, quam bene capillatus, Vix iam

bus ad consumendum nihil satis esse videatur. Hic ego iam illud, quod expeditum an sit, ne disputo quidem, Quirites; non esse hanc velis à maioribus reliquam consuetudinem, ut emanent agri à privatis, quò plebs publicè deducatur: omnibus legibus, agris publicis privatos esse deductos: huiusce modi me aliquid ab hoc horrido ac trece tribuno plebis expectasse: hanc verò emendi, & vendendi quæstuosissimam, ac turpissimam mercaturam, alienam adione tribunitia, alienam dignitate populi Romani semper putavi. Libet agros tui, primum quæro, quos agros? & quibus in locis: nolo suspensam, & incertam plebem Rom. obscura spe & cæca expectatione pendere. Albanus ager est, Setinus, Privernas, Fundanus, Velitinus, Falerinus, Linteranus, Cumanus, Casinas: audio, Ab Alia perter, Capenas, Faliscus, Sabinus ager, Reatinus, Verrufan, Alifanus, Trebulanus, habes tantam pecuniam qua hosce omnes agros, & ceteros horum similes non modò emere, verum etiam coacervare possis. cur eos non definis, neq; nominas? ut saltem deliberare plebs Rom. possit, quid intersit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet. Definito, inquit, Italiam. satis certa regio, etenim quantum intersit, utrum in Massici radices, an in Italiam, aliòve deducamini? Age verò, definis locum, quidnam agri verò? inquit, qui aratis, aut coli possit. qui possit arari, inquit, aut coli, non qui aratus aut cultus sit. Vtrum hæc lex est, an tabula Veratiana auctionis, in qua facti tam forte sunt: iugera e. e. in quibus clive unum finis, pecunia iugera e. e. ubi in finis vineæ p. sunt, licet tu emes ista innumerable pecunia, quid d. arari, aut coli possit, quid o. tam exile & modicum est, quod non perstringi non possit? aut quod est tam asperum & incertum, in quo agricola in cultus non claret? Idcirco inquit, agros nominare non possum, quia nungui nullum ab invito hoc quoque relicto est quæstus, quod si ab invito sumeret? inquit, emere non potest. at de vestra pecunia, & tu denique age. e. emis, cum idem expeditur emptori & venditori: Sed videre vim legis ageris. ne si quidem, qui agros publicos possident, decedent

decedent de possessione, nisi erunt deducti optima
 conditione, & pecunia maxima. conversa ratio antea
 cum erat à tribuno pleb. mentio legis Agrariae facta,
 continuo qui agros publicos, aut qui possessiones in-
 vidiosas tenebant, perimescebant. hæc lex eos ho-
 mine fortunæ locupletat invidia liberat. Quam mul-
 tes enim, Quirites, existimatis esse, qui latitudinem
 possessionum tueri, qui invidiam Sullanorum agro-
 rum ferre non possint? qui vendere cupiant, emptores
 non reperiant? perdere iam denique illos agros ratio-
 ne aliqua velint? Qui paulò ante dies noctesque tri-
 bunum nomen horrebant: vestram vim metuebant,
 mentem legis Agrariae perimescebant; nunc
 etiam ultro rogantur, atque orantur, ut agros
 parim publicos, partim plenos invidiæ, plenos peri-
 celi, quanti ipsi velint decemviris tradant, atque hoc
 cæmen hic tribunus plebis non vobis, sed sibi intus
 canit. Habet socerum virum optimum, qui tantum a-
 gri in illis reipub. tenebris occupavit, quantum con-
 cupiscit hoste subvenire vult succumbenti, iam op-
 presso Sullanis oneribus * gravi sua lege, ut liceat il-
 li invidiam deponere, pecuniam condere, & vos du-
 bitatis, quia vestigalia vestra vendatis, & plurimo ma-
 iorum vestrerum sanguine, & sudore quæsitæ, ut Sul-
 lanes possessores divitiis augeatis, periculo liberetis?
 Nam ad hanc eam primum decemviralem duo genera
 agrorum spectant, Quirites: eorum unum propter in-
 vidiam dominum fugiant, alterum propter vastitatem,
 Sullanus ager à certis hominibus latissime continua-
 tus tantam habet invidiam, ut veri ac fortis tribunus
 pleb. stridorem unum perferre non possit. hic ager
 omnis, quoquo precio exemptus erit, rari en ingenti
 pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum
 propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam
 vastum atque desertum erit, ab illis, qui eos vident
 sibi esse, si non vendiderint, relinquendos. Et nimi-
 rum illud est, quod ab hoc tribuno plebis dictum est
 in senatu: urbanam plebem nimiam in republica
 posse: exhaustam esse: hoc enim verbum est usus,
 quasi de aliqua sentina, ac non de optimorum civium
 genere loqueretur. Vos varè, Quirites, si me audire
 velitis.

creas? opprimis credis inquam decemviralem di-
 tionem, ac potestatem? Vnde et tota Italia suis
 praediis, et filiis, atque domibus coacta, quasi
 Quirites, eo non ita. Item quod decemviri, ut in om-
 nia iura, et in omnes colonas, et in omnes Italici colo-
 nos deducunt, ita velint, itaque colonas agum dari
 ubi. Nam obesse maiores ore, quam liber as ve-
 llet propter. & in omnia praedia, quatuordecim
 annis, et legum constituta, nam obesse libertas
 vestra tollitur. Nam et in illa eadem pecuniam,
 maximam multitudinem, in est, et in Italia, in
 epibus obsidebunt; in illa vestra libertatem suis
 praediis, & colonis in eadem in tenentibus, quae spes
 tandem, quae facultas recuperandi vestrae libertatis
 relinqueret? At enim ager Campanus hoc lege divi-
 datur orbis terrae per locum, & Capuam colonis
 deducunt, urbem amplissimam, atque civitissimam.
 Atqui quid ad hac rosumus, dicere? De eadem modo
 vestro prius dicam Quirites, deinde ad amplitudi-
 nem, & dignitatem revertamur: ut, si quis ager, aut op-
 prii horum deleatur, & quid exspectet? si quem
 rei si nitas commoveret, ut hinc similes, et hinc
 resistat. Ac prius hinc de opprobrio dicam; & in illa
 tate, quae Capuam, quam Roma, et Quirites
 militum colonorum, Capuam scribit, ad hunc nu-
 merum, quingentes, si singuli fuerint. Quato no-
 llet videri per os consulari verum & diligenter conside-
 rare num vobis, aut vestri filii, aut iniquis, quietis,
 otiosi hominibus, in hoc unum locum fore putat? &
 si est omnibus vobis, aut maior vestra, aut parum
 quam me vestri homines vigilare dies atque noctes, &
 in entis oculis, in eis tamen, patet inveni in
 tamen pauciores, si ita commedum vestrum foret, con-
 nivebo, sed si quingentes hominum multus, ad vim, fa-
 cinus, eademque delectus, locus atque urbs, quae bel-
 lum facere, atque inveni potest, quatuordecim tamen ne
 patiuntur vestro nomine contra vos firmari, et
 mari praedia, ubi, & quos, & quos comparat. Nam
 agrum quidem Campanum, quem vobis ostendunt,
 ipsi concupiverunt: deducunt suos, quorum non ne
 ipsi teneant: & fructus eorum praeterea illa de
 ager

panis ceperant, non imminuerunt; verumetiam
 * quod & tenebant, quibus adimere iure non poterat,
 coemerunt. Qua de causa nec duo Gracchi, qui de
 plebs Rom. commodis plurimum cogitaverunt, nec
 L. Sulla, qui omnia sine ulla religione quibus voluit,
 est delargitus, agrum Campanum attingere ausus est,
 Rullus exsistit, qui ex ea possessione temp. dimove-
 ret. ex qua ne Gracchorum benignitas cum, nec Sul-
 lae dominatio deiecit. Quam agrum nunc prater-
 euntes vestrum esse dicitis, & quem patet qui iter fa-
 ciunt, externi homines, vestrum esse audiunt. is, cum
 erit divilus, neque erit, neque veter esse dicetur. At
 qui homines possidebunt? Primò quidem acres, ad
 vim prompti, ad seditionem parati: qui simul ac de-
 cemviri conceperint, armati in cives, & expediti ad
 eadem esse possint. deinde ad paucos opibus, & co-
 piis affluentes totum agrum Campanum perferri
 videbitis, vobis interea, qui illis à maioribus pulcherrimas
 vestigalium sedes armis * captas accepistis,
 gleba nulla de paternis, atque avitis possessionibus
 relinquetur ac tantum intererit inter vestram, & pri-
 vatorum diligentiam, quod cum à maioribus * vestris
 P. Lentulus, princeps senatus in ea loca miles eiser,
 * ut privatos agros, qui in publicum Campanum in-
 currebant, pecunia publica cerneret, dicitur renun-
 tiasse, nulla se pecunia tandem eiusdem emere po-
 tuisse: eumque qui nollet vendere, idè negasse se
 aduci posse nisi vendere, quòd cum plures fundos
 haberet, ex illo solo fundo nunquam malum nuntium
 audisset. Itaque verò privatum hac causa commovit
 populum Romanum, ne agrum Campanum privatis,
 gratis, Nullo regante, tractat, non commovebit. At-
 qui idem populus Rom. de hoc vestigali potest dice-
 re, quod ille de suo fundo dixisse dicitur: Asia multos
 annos vobis fructum Mithridatico bello non tulit, his-
 pascarum vestigal tempoibus sertorianis nullum
 fuit, icilia civitatibus bello fugio vorum M. * Aquil-
 lius etiam mutuum frumentum dedit: at ex hoc vesti-
 gali nunquam malus nuntius auditus est. Cetera vesti-
 galia belli facultatibus affliguntur: hoc vestigali
 etiam belli facultates sustentantur. Deinde in hac
 assigna.

assignatione agrorum, re illud quidem dici potest
 quod in ceteris; agros d. terris a plebe atq; a cultu-
 ra hominum liberorum esse non oportere. sic enim
 dicitur Campanus ager civitatem extirbari & expel-
 li plebem ex agris, non capitur. cedit enim. Totus
 enim ager Campanus ceditur. Non deditur a plebe
 optima, & selectissima: quod d. ex optimis opu-
 mentis agrum, optimatum & ratorum, & nihilum ab
 hoc plebicola tributo plebi. Unde us eruitur. atque
 illi n. sunt nati in illis agris, & educa. plebis subigen-
 tis exercitum, d. te n. rō conferunt, non habet un-
 lus tot illis & valentibus, & ad d. eos decemvirum
 late lib. ager. Contam. pulchro tota traditur, &
 ut n. nunc de vestris in hoc ager traditur. Hunc a-
 gram nobis maiores nostri reliquerunt: sic vestri po-
 fieri de vobis trad. cabunt. Hunc agrum patres no-
 stri acceptum a patribus suis reliquerunt. Eundem
 existimo, si iam campus Martius d. datur, & unum-
 que vestrum, ubi consulat boni pedes assignentur;
 tamen p. omis. ut tota. eam proprie parva huius par-
 te malletis. Quare etiam ad vos eilet singulos ali-
 quid ex hoc agro perventurum, qui vobis ostenditur,
 ager Campanus: tamen hoc etiam erit vos universi,
 quod singuli possideretis. Na. e vero cum ad vos
 nihil. p. p. reat. ad d. reat. alius. eripitur vobis:
 ad d. ne accitime. namque armato hosti, sic hanc legi-
 pro vestris agris reitens. Adijungit Stellarem cam-
 pum agros Campanos. & in eo duodena descendit in
 singulos homines ex agro, & si. erō paulum d. fferat
 ager Campanus. * ac stellari. Et melitudo. Quin-
 tes, quantitas, quā illa eritna op. pda. compleantur.
 Nam dixi antea, lege p. p. ut qua velint n. unci-
 fia, quas velint veteres colonias. colonis suis occu-
 paret. Calenum municipium compleantur: Thearum
 oppidum: Arclum, Cauris. Neapolim, Comices,
 Nuceriam suis p. p. us d. v. reat: Potentios vero,
 qui nunc in sua potestate sunt, huiusmodi libertate q; u-
 rentur. totos nunc populos, atque ad d. ut is copis
 occupabunt. Tunc illud * exilium Campani coloniz
 vehementer huius imperio timendum. * Campani a de-
 cemviris intererit, huius contra hanc Romam com-
 munitatem

murem patriam omnium nostrum, illa altera Roma
 quaeratur. In id oppidum homines nefarii temp. no-
 biam transferre conantur, quo in orculo maiores
 * vest. i. nullam omnino repub. esse voluerunt: qui-
 nes loci & urbes, in rebus omnibus, Carthaginem
 Corneliū Capuam statuerunt: pot. e. si peti. gravi-
 tatem, ac rorem sustinere. Delecta Carthago effusa
 cum hominum corporibus, tum ipsa natura, ac loco, fue-
 enda, & solas, & munita muris, excutere ex Africa
 minime e. ita res motissimis i.ulli populi Rom. vi-
 debatur. Sed nihil vestigium vix reliquum est. etiam ex
 mini posita in angustis, atq; in faucibus Graeciae, ut
 ut terrā elatius alacrum teneret & duo maria maxi-
 mē navigationi diveris, penitus conjungeret: cum per-
 tinenti dum mane separarentur. Itaq; quae procul erant
 à conspectu impent, non solum affluerunt, sed etiam
 nequando recreata exurgere, atq; erigere se possent,
 funditus, ut dixi, sustulerunt. De Capua multum est, &
 diu consultum, extant literae, Quirites, publicae: sunt
 servatae consulta complura. Statuerunt homines sapi-
 entes, si agrum Campanis ademissent, magistratus,
 * senatum, publicum ex illa urbe confilium sustulissent,
 imaginem reip. nullam reliquissent: nihil fore quod
 Capuam timeamus. Itaq; hoc praescriptum in mo-
 numentis veteribus reperitur, ut esset mos, quae res
 eas, quibus ager Campanus colebatur, suppeditare
 posset; ut esset locus * comparandis, condendisq;
 fructibus; ut aratores cultu agrorum defici, urbis do-
 micilis uterentur, idcirco illa ad facia non esse dele-
 ta. Videte quantum intervallum sit interiectum inter
 maiorum nostrorum consilia, & inter istorum homi-
 num dementiam. Illi Capuam receptaculum arato-
 rum, non sicut rusticorum, cellam atq; horreum
 Campani agri esse voluerunt: hi expulsis aratoribus,
 effatis, ac dissipatis fructibus & stris, eandem Capuam
 sedem novae reipub. constituunt, nalem contra ve-
 tem reipublicam comparant. Quid si maiores nostri
 existimassent, quomodo in tantum iussu imperio, &
 tam praecleara voluntate Romani discipula * Brutus, aut
 Rullus similem statum, hoc enim nos duos adhuc * vi-
 demus, qui hoc e. reipublicam Capuam totam trans-
 ferre

ferre vellent) profectò nomen illius urbis non reli-
quissent. Verùm arbo trabantur Corintho, & Cartha-
gini, etiam si senatum, & magistratum sustulissent, a-
grum civibus ademissent; tamen ea non desore, qui illa
restituerent, atque qui ante omnia commutarent,
quam nos audire possemus: hic verò in oculis & p. q.
n. nihil posse exsistere, quod non autè exingui, atq;
epprimi posset quam plane exitum ac natum esset.
Neque verò ea res tetellit homines divina mente, &
consilio praeditos, nam potè * C. n. Fulvium, C. n. Sulpi-
cium coss. quibus consulibus Capua devicta atq;
capta est, nihil est in ea urbe contra hanc republi-
cam nondico factum, sed omnino * excogitatum.
Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, An-
trocho, Peria, Pseudophilippo, Antiochico, Mithrida-
te, & ceteris: multa praeterea bella gravia, * Cartha-
ginienfium Corinthiunum, & mantinum: multa in hac re-
publica seditiones domesticae, quas praetermitto: bel-
la comecis, Fregellinum, Varicum: quibus omni-
bus domesticis externisque bellis Capua non modò
non obfuit, sed opportunissimam se nobis prèbuit, &
ad bellum instituendum, & ad exercitus ornandos, &
cedis ac sedibus suis recipiendos homines non in-
erant in urbe, qui maioris concionibus, turbulentis sena-
tusconsultis, iniquis imperiis rem miscerent, & rerum
novarum causam aliquam quaerere, neque enim
concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii ca-
piundi publici: non gloriae cupiditate efferebantur,
propterea quòd ubi honos publicè non est, ibi gloriae
cupiditas esse non potest. non contentione, non am-
bitione discordes: nihil enim supererat, de quo certar-
rent, nihil quod contra peterent, nihil ubi dissiderent.
Itaque illam Campanam arrogantiam, atque intole-
randam ferociam, ratione, & consilio maiores nostri
ad inertissimum, & desidiosissimum otium perduxerunt
sic & crudelitatis infaniam effugerunt, quòd ur-
bem ex Italia pulcherrimam non solvulerant; & mul-
tum in posterum providerant, quod nervis urbis om-
nibus exsecis, urbem ipsam solutam, ac debilitatam
reliquerunt. Hae consilia maiorum M. Bruto, ut antea
dixi, reprehendenda, & p. nullo visa sunt: neq; in

te P. Rulle, omnia illa M. Bruti, atq; auspicia à simili furore deterrent. nam & ipse qui deduxit, & qui magistratum Capuæ, & * Leocrensi ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum penas pertulerunt. Hæ quoniam Bruti, atq; illius temeris feci mentionem, eam memorabo in quod ego met vidi, cum venissem Capuam, coloniam deductam L. Confidio, & ex. Satio (quem admodum ipsi loquebantur) prætoribus: ut intelligatis quantam locus ipse afferat superbiam: quæ paucis diebus, quibus illa colonia deducta fuit, perspicere atq; intelligi potuit. Nam primum id, quod dixi, cum cæteris in coloniis dumviri appellantur, hinc prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attulisset, nonne arbitràmini paucis annis fuisse consulum nomen appetituros? Deinde prætoribus hiædotes, non cum bacillis, sed ut hic prætoribus antecur, cum fascibus duribus erant hostia maiores in foro constituta, quæ ab his prætoribus de tribunali, sicut à nobis consilibus de concilio sententia probatis ad præconem & ad sibiçinem, innotabantur. Deinde patres conscripti vocabantur. Iam verò vultum Confidii videre, ferendum vix erat: quem hominem ut * grandæ macie torridum, Romæ contemptum, obiectum, videbamus, hunc Capuæ Campano supercilio, ac regio spiritum videremus: Magios, Blossios mihi videbar illos videre ac Tubellios. Iam verò qui metus erat tunicatorum illorum: & in Albana, & Sepiasia, quæ concursatio percunctantium, quid prætor edixisset? ubi cenaret? quid enuntiasset? Nos autem, hinc Roma qui veneramus, iam non hospites, sed peregrini atq; advenæ nominabamur. Hæc qui prospexerint, maiores nostros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero, venerandos à nobis, & colendos putatis? Quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos quæso perspicite, atq; cognoscite. non ingenerantur hominibus mores tam à stirpe generis, ac seminis, quàm ex iis rebus, * quæ ab ipsa natura loci, & à vitæ consuetudine suppeditantur, quibus alimur, & vivimus. Carthaginenses fraudulentis, & mendaces, non genere,

in cunabulis, sed in campo sunt consules facti. nulli populo Romano pro me maiores mei sponde-
 runt: mihi creditum est: à n e petere quod debeo, me
 ipsum appellare debetis. Quemadmodum, cum pe-
 rebam, nulli me vobis auctores generis mei commen-
 darunt: sic, si quid deliquero, nulla sunt imagines
 quæ à vobis deprecantur. Quare modò ut vita suppe-
 rat (quanquam ego sum is, qui eam possim ab illo-
 rum scelere, insidiisq; defendere) polliceor hoc vo-
 bis, Quirites, bona fide: rem publicam vigilantì homi-
 ni, non timido; diligenti, non ignavo commisit. * E-
 go is consul, qui concionem metuum? qui tribunos
 pleb, perhorrescam? qui saepe, & sine causa tumultu-
 er? qui timeam ne mihi in carcere habitandum sit, si
 tribunus pleb, duci iussisset? si ego nondum vestris ar-
 mis armatus, insignibusq; amplissimis ornatus, im-
 perio, auctoritate, * non horruì in hunc locum pro-
 gredi posse, vobisq; auctoribus improbitati hominis
 resistere: nunc verear, ne respub tantis munita præsi-
 diis, ab istis vinci, aut opprimi possit? si antea timu-
 issem, tamen hac concione, hoc populo certè non ve-
 rerer. Quis enim unquam tam secunda concione le-
 gem Agrariam suavit, quam ego dissuasit si hoc dissua-
 dere est, ac non disturbare ac pervertere. Ex quo in-
 telligi, Quirites, potest, nihil esse tam popolare, quam
 id quod ego vòbis in hunc annum consul popularis
 afferò, pacem, tranquillitatem, otium, quæ notis de-
 signatis timebatis, ea ne accidere possent, consilio
 meo, ac ratione provisum sunt. non modò vos eritis in
 otio, qui semper esse volueratis: verumetiam illos,
 quibus otiosi negotium facessimus, otiosissimos red-
 dam. Etenim illis honores, potestates, divitiæ, ex
 tumultu, atque ex dissentionibus civium comparari
 solent: vos quærum gratia in suffragiis consistit, li-
 bertas in legibus, honos in iudiciis, & æquitate ma-
 gistratuum, res familiaris in pace; omni ratione oti-
 um tenere debetis. Nam et si ii, qui propter desidiam
 in otio vivunt, tamen in sua turpi inettia capiunt vo-
 luptatem: sub ipso otio, quo vos fortunam regitis, si
 hunc statum quem habetis, esse meliorem non igno-
 ratis, non ut quæsitum, sed yta partum otium teneritis:

Quod

Quod ego ex concordia, quam mihi constitui cum collega, invictissimis iis hominibus, quos in consulum inimicos esse & animi, & corporis acie providi: omnibus prospexi sanè & * revocavi idem tribuni pleb. denuntiavi, * ne quid turbulenti ne consuli è constarent. summum & firmissimum est illud communibus fortunis præsidium, Quirites, ut eos des vos hodierna die maxima concione mihi pro salute vestra orabuiltis, tales reliquis temporibus * p. populo Romano orabearis. pro certo polliceor hoc vobis, atq; eo firmo, me esse perfecturum, ut iam tandem illi, qui honori inviduerunt meo, tamen vos universos in consule deligendo plurimum vidisse fateantur.

DE LEGE AGRARIA CONTRA RVLVM TRIBVNVM

pleb. ac populum

ORATIO XVII.

Ommodiùs fecissent tribuni pleb. Quirites, si quæ apud vos de me deferunt, ea coram potius me presente dixissent. nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & ius suæ potestatis retinebant sed quoniam adhuc præsens certamen, conventionemq; fugerunt, nunc si videtur eis, in meam concionem prodeant, & quò provocati a me venire noluerunt, revocati silentio revertantur. Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, & non eisdem vultus, quos proxima mea concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retulisse. Quare à vobis, qui nihil de me credidistis, ut eam volunarem, quam semper habuistis erga me, retineatis peto: à vobis autem, quos leviter immutatos esse sentio, parvam exigui temporis usuram bonæ de me opinionis postulo, ut eam, si, quæ dixerò, vobis probabo, perpetuò retineatis: si aliter, hoc ipso in loco deponam, atque abicere relinquantis. Completi sunt animi, auresq; vestræ, Quirites, me gratificantem septem annis, cæcisq; Sullanarum assignationum possessionibus, Agraræ legi.

&

[illegible]

nasset, perspicuum fore, & invidiosum arbitratus est.
 Sed quem vestrum tam tardo ingenio fore putavit, cui
 post eos contules Sullam dictatorum fuisse in men-
 tem venire non posset? Quid ergo ait Manianus tri-
 bunus pleb. qui nos Sullanos in invidiam rapitis QUAE
 POST MARIUM ET CARBONEM COSS. agros
 aedificia, locus, flagna, loca, possessiones, caelum, &
 mare; intermisit, cetera complexus est. PUBLICA
 DATA, ASSIGNATA, VENDITA, CONCESSA
 SUNT. à quo Rulle post Marium & Carbonem co-
 ss. quis assignavit? quis dedit? quis concessit, praeter Sul-
 lam? EA OMNIA IO IURE SINT. quo iure?
 labefacta videlicet nescio quid nimium acer, nimi-
 um vehemens tribunus pleb. Sullana rescindit. UT
 QUAE OPTIMO IURE PRIVATA SINT.
 etiamne meliore, quam paterna, & avita meliore. At
 hoc Valeria lex non dicit: Corneliae leges non sanc-
 iunt: Sulla ipse non postulat. Si isti agi partem aliquam
 iuris aliquam similitudinem propriæ possessionis, ali-
 quam spem diuturnitatis attingunt, nemo est tam im-
 pudens illorum, quin agi secum praclare arbitretur.
 Tu vero Rulle quid quavis? quod habent, ut habeant,
 quis vetat? ut privatem? sed ita latum est, ut me-
 lior tui soceri fundus Iripinus sit, sive ager Iripinus (to-
 tum enim possidet) quam meus paternus, avitusque
 fundus Arpinus. id enim caves, optimo enim iure ea
 sunt profecto praedia, quae optima conditione sunt.
 libera meliore iure sunt quam serva. Capite hoc om-
 nia quae serviebant, non servient: soluta meliore in-
 causa sunt, quam obligata. Eodem capite obligata
 omnia, si modo Sullana sunt, liberantur: immunia cõ-
 modiore conditione sunt, quam illa quae pensant. E-
 go Tusculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia
 a municipio fundum accepi: si a Sulla mihi datus es-
 set, Ruli lege non penderem. Vides vos, Quirites, fi-
 cuti res ipsa cogit, commoveri vel legis, vel orationis
 impudentia: legis, quae ius melius Sullanis praediis
 constituat quam paternis: orationis, quae cuiusmodi
 causa insimulare quemquam audeat, rationes Sullae
 nimium vehementer defendere. At si illa solum san-
 ctiret, quae a Sulla essent data, accerem, modo ipse se

Sulla non esse confiteretur; sed non modò illis **caver**, verum etiam aliud quoddam genus dominationis inducere: & is qui à me Sullanæ possessiones defendi censeatur non eas solum sanas, verum etiam, se novas assignationes instituit, & repentinus Sulla rebus exstitit. Nam attendite, quantas concessiones agrorum fieri per obliigatorum uno verbo facere conentus. **OPATA, DONATA, CONCESSA, VENDITA**, privatorum. Quod de iure per vos est, hoc in iure publico, proutque rebus vestris, ut quod cuique possit habere & Ca. honoremque. Quod dicit, id eodem iure tenet, quo optimus privatus, & non si vi sitit, etiam nec si clam, si peratò verò. & assignationem. Et hoc lege non dedit, cuius potestatem, pratorum interdicta tollentur. Non soli autem res, neque parvam sub hoc verbo factum, Quis es later. Sunt enim nostri agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam assignari, neque vendi, qui à paucis hominibus impudentissime possidentur: hisca et, hos defendit, hos privatos facit: hos, inquam, agros, quos Sulla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, sed eis condonare, qui possident. Causam quaro, coram, que maiores vobis in Italia, Sicilia, duat us Hispaniis, Macedonia, Asia quæsierunt, variè et patiantini; cum ea que vestra sunt condonari possessoribus eadem lege videatis: Iam totam legem intelligitis, cum ad paucorum dominationem scripta sit, ad Sullanæ assignationis rationes esse accommodatissimam. Nam scer hoc, ut melius bonus est: neque ego nunc de illius hereditate, sed de genere impudentiæ disputo. Ille enim, quod habet, retinere vult: neque se Sullanum esse dissimulat. Hic, ut ipse habeat, quod non habet, quæ dubia sunt, per vos lancie vult: & cum plus appetat quam ipse Sulla, quibus ego rebus resisto, Sullanæ res defendere * criminor. Habet agros nonnullos, inquit, socer meus desertos, atque longinquos; vendet eos mea lege, quanti volet. Habet incertos ac nulli iure possessos; confirmabuntur optimo iure, habet publicos, reddam privatos. denique eos fundos quos in agro Casina. * optimos, & fructuosissimos continent, cum usque ad vicinos præscriberet, quoad

ad oculos continuando, ex multis prædiis unam fundi regionem, formamque perfecit) quos nunc cum aliquo metu tenet, sine ulla cura possidebit. Et quoniam, qua de causa, & quorum causa ille hæc promulgavit, ostendi: doceat ipse, num ego quem possessorem defendam, cum agraria legi resisto. Sylvam Scantiam vendis: respub. possidet: defendo, Campanum agrum dividis: vos estis in possessione: non cede. Deinde Italix, Sicilia, cæterarumque provinciarum possessiones venales ac prescriptas hæc lege video: vestra sunt prædia, vestrae possessiones: resistam atque repugnabo, neque patiar, à quæquam populum Rom. de suis possessionibus, me contra, dimovere, præsertim cum vobis nihil queratur. hæc enim vos in errore versari diutius non oportet. Num qui vestrum ad vim, ad facinus, ad eadem accenmodatus est? nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credere, Campanus ager, & præclara illa Capua servatur: exercitus contra vos, contra libertatem vestram, contra Cn. Pompeium constituitur: contra hanc urbem Capua, contra vos manus hominum audacissimorum, contra Cn. Pompeium decem duces comparantur. Veniant coram, & quoniam me in vestram concionem vobis flagitantibus convocaverunt, disferant.

PRO C. RABIRIO PERDVILLIONIS
REO, AD QVIRITES.

ORATIO XVIII.

ETSI Quirites, non est mea consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de causa quemque defendam; propterea quod cura omnibus civibus, in eorum periculis, semper facis iustam mihi causam necessitudinis esse duxi: tamen in hac defensione capitis, tantæ, fortunarum omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur esse officii mei: propterea quod qua iustissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absolvendum debet videri. Nam ne cum amicitia vetustas, tum dignitas hominis, tum iustitia

re humanitatis, tum mea vitæ perpetua consuetudo
 ad C. Rabirium defendendum est adhortata; tum ve-
 rò ut id studiosissime facerem, salus reipub. consulare
 officium, consulatus denique ipse mihi una vobiscum
 cum salute reipub. commendatus, coegit. Non enim
 C. Rab. culpa delicti, non invidia, vitæq; turpitude,
 non deniq; veteres, iustæ gravæque inimicitie civium,
 in discrimen capi is vocaverunt; sed ut illud summum
 auxilium maiestati, atque imperii, quod nobis à na-
 ioribus est traditum de rep. tolleretur; ut nihil posthac
 auctoritas senatus, nihil consulare inq; etiam, nihil con-
 sensio bonorum contra pestem ac perniciem civitatis
 valeret; idcirco in his rebus evitendis unius nominis
 ferocitas, infirmitas, solitudoque tentata est. Quamob-
 rem, si est boni consulis, cum cuncta auxilia reipub.
 libefactari, convellique vi leat, ferre opem patriæ,
 succurrere saluti fortunisque communibus, implorare
 civium fidem, suam salutem posteriorem salute com-
 muni ducere; est etiam bonorum & fortium civium,
 quales vos omnibus reipub. temporibus exististis, in-
 tercludere omnis seditionum vias, manire præsidia
 reipub. summum in consilibus imperium, summum in
 senatu consilium, putare, ea qui secutus sit, laude po-
 tius & honore, quam pena & supplicio dignum iudi-
 cari. Quamobrem, labor in hoc defendendo præci-
 pue meus est, studium verò conservandi hominis com-
 mune mihi vobiscum esse debet. Sic causa existimare
 debetis, Quirites, post hanc maiora memora-rem
 nullam maiorem, magis periculatam, magis ab om-
 nibus vobis providendam, neque a tribuno pleb. sus-
 ceptam, neque à consule detectam, neque ad popu-
 lum Rom. esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac
 causa, Quirites, quam ut nullum sit posthac in reipub.
 publicum consilium, nulla bonorum consensus con-
 tra improborum ferocem & audaciam, nullum extro-
 mis reipub. temporibus periculum, & præsidium sa-
 lutis. Quæ cum ita sint, primum quod in tanta dimi-
 catione capitis, famæ, fortunæque omnium fieri
 necesse est ab Iove optimo maximo ceterisque diis,
 deabusq; immortalibus (quorum ope & auxilio mol-
 to magis hæc reipub. quem ratione hominum & con-
 silio

filio gubernatur) pacem ac veniam peto : precorque ab iis, ut hodiernum diem, & ad huius salutem conser- vandam, & ad rempub. constituendam, illuxisse pati- antur. Deinde vos, Quirites, quorum potestas proxi- mē ad deorum immortalium munus accedit, oro, at- que obsecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii hominis miserrimi, atque innocentissimi, salus repub. vestris manibus, suffragiisque permittitur: a- l- beatis in hominis fortunis misericordiam, in repub. salute sapientiam, quam scletis. Nunc quoniam T. La- biene, diligentiz meæ, temporis angustia obstitit, meque ex comparato, & constituto spacio decessio- nis in semihoræ curriculum coegisti: parebitur, & quod iniquissimam est, accusatoris conditioni, & quod miserrimum ininici potestati, quamquam in hac præ- scriptione semihoræ, patroni mihi partes reliquisti, contulis ademisti: præterea quod ad defendendum propemodum satis erit hoc mihi temporis, verum ad conquerendum parum. Nisi fortē de lucis religiosis ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas. quo in crimine ni- hil est unquam abs te dictum, nisi a C. Macro obie- ctum esse crimen ad C. Rabirio, in quo ego denitor, meminisse te, quid obiecerit C. Rabirio Macer ini- micus; obitum esse, quid æqui, & irati iudices iudi- carint. An de peculatu facto, an de tabulario incendio longā oratio est exprobanda? quo in crimine propin- quus C. Rabirii iudicio clarissimo C. Curtius, pro vir- tute sua est honestissimē liberatus: ipse verō Rabirius non modo in iudicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est unquam vocatus. An de sororis filio diligentius responden- dum est, quem ab hoc necatum esse dixisti, cum ad iu- dicii moram familiaris funeris excusatio quæretur? Quid enim est tam verisimile, quā chariorem huic sororis maritum, quā sororis filium fuisse? atque ita chariorem, ut alter vita crudelissimē privaretur, com- alteri ad prolationem iudicii bideum quæretur. An de servis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda sunt? cū tanto studio C.

Rabirius totius Apuliz, singulari voluntate Campaniz vicinitatis ornetur; cumq; ad eius propulsandum periculum non modò homines, sed propè regiones ipse convenerint, aliquanto etiam latius excitata, quàm ipsius vicinitatis nomen, ac termini postulabant? Nam quid ego ad id longam orationem compararem, quod est in eadem multæ interrogatione præscriptum, nunc nec lux, nec alienæ pudicitiz peperisse? Quin etiam suspicor eò mihi semihoram à Labieno præstitutam esse, ut ne plurà de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam desiderent, intelligis mihi semihoram istam nimium longam fuisse. Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam atque angustam esse voluisti: quæ non oratoris ingenium, sed consulis auxilium implorat, & flagitat. Nam de perduellionis iudicio, quod à me sublato esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirii, quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut solus ex hac repub. sustulisset: utinam quod ille crimen esse vult, propriam testimonium meæ laudis esset. Quid enim optari potest, quod ego mallet, quàm ut in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisset? sed ista laus primum est maiorum nostrorum, Quirites, qui expulsis regibus, nullum in sacro populo vestigium crudelitatis regiz retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. Quamobrem iter nostrum tandem, Labiene, popularis est? tunc ipsi civibus Romanis in concione ipsa carnificem, qui vincula adhiberi putas oportere, qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auspicato in loco crucem ad civium supplicium desigi, & constitui iubes; an ego, qui funestari concionem contagione carnificis veto, qui expiandum forum populi Romani ab illis nefariis sceleris vestigiis esse dico: qui castam concionem, sanctum campum, inviolatum corpus omnium civium Romanorum, integrum ius libertatis defendo servari oportere? Popularis verò tribunus pleb. cuflos, defensorque iuris & libertatis. Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit:

hic

hic misericors flagella reuoluit. Fortia lex libertatem civium lictori eripuit: Latienus homo popularis carnicifci tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum iniussu vestro iudicaretur: hoc popularis à duumviris iniussu vestro, non iudicari de cive Rom. sed indicta causa civem Romanum capitulis condemnari coegit. Tu mihi etiam legis Fortia, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cuiusquam deus; hominis popularis mentionem facis; qui non modo suppliciis inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate violare libertatem huius populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es?

* Namque hæc tua, quæ te hominem clementem, popularemque deestant: I lictor, colliga manus: quæ non modò huius libertatis, mansuetudinisq; non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompili, sed Tarquinii superbissimi atque crudelissimi regis: ista sunt cruciatus carmina, quæ tu homo lenis, ac popularis libentissimè commemoras. Caput obnubito, arbori infelici suspendito, quæ verba Quirites iampridem in hac repub. non solum tenebris vetustatis, verum etiam luce libertatis oppressa sunt. An verò, si actio ista popularis esset, & si ullam partem æquitatis hæc eret aut iuris, C. Gracchus eam reliquisset: scilicet tibi graviolem dolore n patruu tui mors attulit, quam C. Graccho fratris: & tibi acerbior eius patruu mors est, quem nunquam vidisti, quàm illi eius fratris, quicquid concordissimè vixerat: & similis viri tu ulcisceris patruu mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset: & par desiderium sui reliquit apud populum Romanum Labienus iste patruus vester, quisquis fuit, ac Tib. Gracchus reliquerat: an pietas tua maior, quàm Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentiasque si in illo minima fuissent, tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur. Cum verò his rebus omnibus C. Gracchus, omneis vicerit, quantum * intervallum tandem inter te, atque illum interiectum putas? Sed moreretur prius acerbissima morte milles Gracchus, quàm in eius concione carnicifci consisteret: quem non modò foro, sed etiam cælo hoc, ac spiritu censoriæ

leges, atque urbis domicilia carere voluerunt. Hic se populare n. dicere audet, me alienum à commodis vestris: cum ille omneis & suppliciorum, & verberum acerbitates, non ex memoria vestra, ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atq; ex regum connotatis conquiritur: ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis, atque factis repugnatio, & resistitum cruciatur. Nisi forte hanc curam vobis esse voluit, quam servi, si libertati huius populi non haberent, terre nullo modo possent. Minus est ignominia iudiciorum publicorum, differri in statu honorum, missum in exilium: sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis. mors denique si proponitur, in libertate moriatur: carnis ex verò, & obductio capitis, & nomen ipsum crucis absit non modò à corpore civis Remensis, sed et à cogitatione, oculis, auribus. Huius enim omnium rerum non solum eventus, atq; peripetia sed etiam contentio, expectatio, mentio ipsa deniq; indigna cive Romano, atq; homine libero est. An verò servos nostros horum suppliciorum omnium metu, à minorum benignitas, una vindicta, liberavit n. à veteribus, ab uno, à crucis denique terrore, neque res gestæ, neque actus, neque nostri honores v. n. habuerunt? Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Quatuor in actione, quamquam omnia exempla maiorum, omnes leges, omnem auctoritatem senatus, omneis religiones, atque auspiciorum publica iura neglexisti: tamen à me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies. liberum tempus n. bis dabitur ad istam disceptationem, nunc de Saturnini crimine, ac de clarissimi patris tui morte dicemus. Arguis occisum esse à C. Rabirio L. Saturninum: & id C. Rabirius multorum testimonio, Q. Hortensio copiosissime defendente, antea falsum esse decuit. Ego autem si mihi esset integrum, susceperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Vtinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturni-

Saturninum hostem populi Rom. interfecit. Nihil me clamor iste commover, sed consolatur, cum indicat esse quosdam cives imperitos, sed non multos; nunquam, mihi credere, populus Romanus hic, qui fides, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto iam levior est acclamatio! quin continetis vocem indicem stultitiæ vestrae, testem paucitatis? Libenter, inquam, confiterer, si verè possem, aut etiam si mihi esset integrum. C. Rabirii manu L. Saturninum esse occisum, & id facinus pulcherrimum esse arbitrarer: sed quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudem minus valebit, ad crimen non minus. Confiteor interficiendi Saturnini causa, C. Rabirium arma cepisse. quid est Labiene? quam à me graviolem confessionem, aut quod in hunc maius crimen expectas? nisi verò interesse aliquid putas, inter eum qui hominem occidit, & eum qui cum telo occidendi hominis causa fuit. si interfici Saturninum nefas fuit, arma sumpta esse contra Saturninum sine scelere non possunt: si arma iure sumpta concedis, inte festum iure concedas necesse est.

Paucula quaedam deesse videntur

FIT. S. C. ut C. Marius, L. Valerius consules adhiberent tribunos plebis, & praetores, quos eis videretur; operamque darent, ut impetium populi Rom. maiestasque conservaretur. adhibent omnes tribunes pleb. praeter Saturninum, praeter Glaucium: qui remanere, salvam esse vellent, arma capere, & se secum iuberent: parent omnes, ex aedificiis, armamentariisque publicis arma populo Romano, C. Mario consule distribuent dantur. Hic iam, ut omittam cetera, de te ipso, Labiene, quaero: cum Saturninus Capitolium teneret armatus: esset una C. Glaucia, C. Sautius; etiam ille ex compedibus, atque ergastulo Gracchi; addam (quoriam navi) eodem Q. Labicium patrum tuam: in foro autem C. Marius, & L. Valerius Fizeus eos c. post cunctos senatus, atque ille tentus, quem etiam vos ipsi (qui hos partes concipientes, qui non sunt, in iudicium vocatis, quo facilius de

hoc senatu detrahere possitis) laudare consuevisti; cum equeller ordo (at quorum equitum Rom. dii immortales! patrum nostrorum, atque eius ætatis, quæ tum magnam partem reip. atque omnem dignitatem iudiciorum tenebat) cum omnes omnium ordinum homines qui in salute reipub. salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit? de te ipso, inquam, Labiene, quæro: cum ad arma consules ex r.c. vocavissent: cum armatus M. Æmilius princeps senatus in comitio constitisset: qui, cum ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum impedimento fore putabat: cum denique Q. Scævola confectus senectute, prædixus morbo, mancus, & membris omnibus captus ac debilis, * habilis nixus, & animi vim, & infirmitatem corporis offenderet: cum L. Metellus, Ser. Galba, C. Setranus, P. Rutilius, C. Fimbria, & Q. Catulus, omnesque qui tum erant consulares, pro salute communi arma cepissent: cum omnes prætores, cuncta nobilitas, ac inventus accurreret: C. & L. Domitius, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus: cum ceteri Octavii, Metelli, Iulii, Cæsares, Catones, Pompeii, cum L. Philippus, D. Scipio, cum M. Lepidus, cum D. Brutus, cum hic ipse P. Servilius, quæ tu imperatore, Labiene, memisti: cum hic C. Catulus ad necdum tam adulescens, cum hic, C. Furius, cum deique omnes clarissimi viri cum cunctibus essent: quid tandem C. Rabirium facere convenit? tutum locosum, atque absconditum latere in cœnæ, atque quietam suam tenebrarum, ac parietum custodiam regere: an in Capitolium pergere, atque ibi se cum tuis patriciis, & cæteris ad iram propter viri turpitudinem, cœsfugientibus cœgregare? an cum Mario, Scipio, Catulo, Metello, Scævola, cum bonis denique omnibus, contine non modo salutis, verum etiam periculi societatem? Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re, ac remore? cum ignavia ratio te in regem, atque in laceras impelleret: improbitas, & furor Lucii Saturnini in Capitolium accesserit: consules ad patriæ salutem, ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem,

cuius

cuius sectam sequi, cuius imperio parere potissimum velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid pater? quicum? quid propinqui velui equites Romani? quid omnis præfectura, regio, vicinitas vestra: quid ager Picenus universus, utrum tribunitium furorem, an consularem auctoritatem secutus est? Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patre prædicas, neminem unquam adhuc de sese esse confesum, nemo est * unquam inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò honestate, sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus, fuerit, & fuerit nulla desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus coactus: induxerit cum I. Saturnini familiaritas, ut amicitiam patriæ præponeret: idcirco oportuit C. Rabirium deici cere à republica, non comparere in illa armata multitudine bonorum consulum vocatque imperio non obedire? Atqui videmus hæc in rerum natura tria fuisse: ut aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat instar turpissima: cum Saturnino esse, furoris, & sceleris: virtus, & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc te igitur in crimine vocas, quod cum his fuerit C. Rabirius, quos amantissimus fuisset, si oppugnasset: turpissimus, si reliquisset. At, C. Decianus (de quo tu sæpe commemoras) quia cum hominem omnibus insignem moris, turpitudinis P. Furium accusaret summo studio bonorum omnium, queri eum ausus in concione de morte Saturnini, condemnatus est: & Sex. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo iudicio, improbum eum esse, & non retinendum in civitate, cui hominis horribilem in modum seditiosam imaginem, aut mortem eius honestaret: aut desideria imperatorum misericordia commoveret: aut suam significaret imitanda improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum videretur, unde hanc tu, Labiene, imaginem quam habes, invenis, nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet inventus est nemo. Quod tu si audisse, aut si peritiam scire potuisses: nunquam professò tam im-

ginem, quæ domi posita pellem atque exitium Sexi Titio attulisset, in ioltra, atque in concienem attulisset: nec tuas unquam rationes ad eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titii afflicta navem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunatum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia liberis. causam enim suscepisti antiquiorem memoria tua: quæ causâ antè mortua est, quam tu natus es. quæ in causâ tute professus fuisses, si per ætatem esse potuisses, causam in iudiciu vocas. An non intelligis, primum quos homines, & quales viros mortuos summi sceleris arguis: deinde quos ex iis, qui vivunt, eodem crimine in summu capitis periculum arceas? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admittit, quid arma contra L. Saturninu tulit: hoc quidem asseret aliquam dep ecationem periculi ætas illa, quæ tum fuit: Q vero Catulum patrem huius, in quo summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit: M. Scaturum, illa gravitate, illo consilio, illa prudentia: duos Mucios, L. Crassum, M. Antonium, qui tum extra urbem cum præsidio fuit, quorum in hac civitate longè maxima consilia, atque ingenia fuerunt: ceteros patrum dignitate præditos, custodes, gubernare, & que seipso quædam modum mortuos defendemus? Quid de iis honestissimis viris, atque optimis civibus, equitibus Romanis dicemus, qui tum una cum senatu salutem re p defendebant? quid de tribunis ætatis, ceterorumque ordinum omnium hominibus, qui tam arma pro communis libertate ceperant? Sed qui lego de iis omnibus, qui consulari imperio paruerunt: loquar de ipso rege ass, summo, quid futurum est? L. Flaccum hominem cū n semper in republica, tum in magistratibus gerentis, in sacerdotio, cæremoniisque quibus præerat, diligentissimum, nesci si scelestis, ac parricidii raptum eundem abimus? ad iugem ad hanc laqueam ignominiam pergit: etiam C. Marii nomen? C. Marium quem vidē patrem patrie, parentem, inquam, vellet libertatis, atque libertate reipub. possumus dicere sceleris, ac parricidii nesci si mortuum eundem abimus? Et eundem C. Rabirius, qui sit ad arma, cunctis se libentissimè in Campo Martio ded-

genam putavit : quod tandem excogitabitur in eum
supplicium, qui vocavit ? At si fides Saturni data
est, quod, abs te sapissime dicitur : non eam C. Rabirius,
sed C. Marius dedit : idemque violavit, si in fide
non stetit. Quæ fides Labiene, qui potuit sine senatus-
consulto dari ? adde ne hospes huiusce urbis, adeo
ne ignarus es disciplinæ, consuetudinisque nostræ, ut
hæc nescias ? ut peregrinari in aliena civitate, non in
tui magistratum gerere videre ? Quid iam ista C.
Marius, inquit, nocere possunt, quoniam sensu, & vir-
tute caret ? Itane verò ? tantis in laboribus C. Marius pe-
riculisque vixisset, si nihil longius, quam vitæ terminum
postulabant, spe atque animo de se & gloria sua cogi-
tasset ? At credo, cum innumerabiles hostium copias
in Italia fudisset, atque obsidione rempub. liberasset,
omnia sua secum una mortura arbitrabatur. non eni-
ita, Quirites : neque quisquam nostrum in reipub. pe-
riculis cum iude, ac virtute veritatur, quin spe poste-
ritatis huiusque doceatur. Itaque cum multis aliis de
causis virorum bonorum mentes divitæ mini, atque
virtutis videntur esse : tum maxime quod optimi &
sapientissimi cuiusque auctor ita præterit in poste-
rum, ut nihil nisi semper æternum spectare videatur. Qua-
propter equidem & C. Marii & cæterorum virorum
sapientissimorum, ac fortissimorum civium mentes
(quæ mihi videntur ex hominum vitâ ad deorum reli-
gionem, & sanctimoniam demigrasse) restor, me pro
illorum fama, gloria, memoria, non secus ac pro pa-
tris fanis, atque delubris propugnandum putare : ac
si pro illorum laude mihi arma capienda essent, non
minus strenuè caperem, quam illi pro communi salu-
te ceperunt. Etenim, Quirites, exiguum nobis vitæ
curriculum natura circumscriptis, immensum gloriæ.
Quare si eos, qui iam de vitâ decesserunt, ornabimus :
iustior nobis mortis conditionem relinquentur.
Sed si illos, Labiene, quos iam videre non possumus,
negligis : ne his quidem, quos vides, consuli putas co-
putere ? Neminem esse dico ex his omnibus, qui illi
die Romæ sacrum, quem tu diem in sacrum vocas,
pubesque tuâ fuerit, qui arma ceperit, quin consules
secutus sit, & nec si quorundam ex ætate coniectura non
lacet

facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis C. Rabinii nomine citantur. At occidit Saturninum Rabinus: utinam fecisset: non supplicium deprecarer, sed primum postularem. Etenim si Sceva servo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data esset: quod equiti Rom. primum dari par fuisset? & si C. Marius quoddam fistulas, quibus aqua suppeditabatur Iovis optimi maximi templis ac sedibus, praecidi imperarat, quod in clivo Capitolino improborum civium

Defunt, ut videtur, non prava.

IN L. CATILINAM, IN SENATU.

ORATIO XIX.

VOUS qui tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quando nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil confectus bonorum numerus, nihil hoc munusculum habens senatus locus, nihil horum ora velutque moverunt? Haec tua consilia non tenuis: contrariam iam omnium horum consuetudinem reatui exploratorem tuam non vides? Certe proxima, quid superiore nocte egeris ubi fueris, quos convocaveris, quid consili ceperis, quem nullum ignorare arbitraris? O tempora, o mores. Senatus hoc intelligit: consul videt: luctamen vivit, vivit imo, vero etiam in senatum venit: sit publici consilii particeps: notat, & designat oculi ad eundem unumquemque nostrum. Nos autem vii fontes satiscere reipublicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussa consulis iam pridem pertinebat: in te conferri possem illam, quam tu in nos omnes iam diu machinaris. An vero vir amplissimus P. Scipio portitex reamur lib. Craccham mediocriter habetiscentem illam reipublicae praesentem: Catilinam vero orbem terra caede, atque incendis vallare cupientem nos consules.

consules perferemus? nam illa nimis antiqua praece-
 reo, quod Q. Servilius Ahala sp. Meliun novis re-
 bus studentem manū sua occidit. Fuit, fuit ita quon-
 dam in hac rep. virtus, ut viri fortes acrioribus sup-
 pliciiis civem perniciosum, quam acerbissimum hos-
 tem coercerent. Habemus enim senatusconsultum in
 te, Catilina, vehemens, & grave: non deest reipub.
 consilium, neque auctoritas huius ordinis: nos, nos,
 dico apertè, consules desumus. Decrevit quondam
 senatus, ut L. Opimius c. o. s. videret, ne quid resp.
 detrimenti caperet, nox nulla intercessit: interfectus
 est propter quasdam seditionum suspensiones C. Grae-
 chus clarissimo patre natus, avis, maioribus: occisus
 est cum liberis M. Fulvius consularis. Simili senatus-
 consulto, C. Mario & L. Valerio c. o. s. s. permisa est
 reipub. num unum diem postea L. * Saturninum tri-
 bunum plebis, & C. Servilium mors a reipub. peena
 remota est? At nos vigesimum iam diem patimur
 hebescere aciem horum auctoritatis habemus enim
 huiusmodi senatusconsultum, * verumtamen inclisum
 in tabulis, tanquam * gladium in vagina reconditum.
 quod ex senatus consulto * confectum interfectum re-
 esse, Catilina * convenit. Vivis & vivis non ad depo-
 nendam, sed ad confirmandam audaciam. Copio si-
 C. me esse clementem, copio in tantis resp. peri-
 culis non dissolutum videri: sed iam me ipsum inen-
 tit nequitia quae condemno, castra sunt in Italia con-
 tra reipub. in Etruria faucibus collocata: crescit in
 dies singulos hostium numerus: eorum autem impe-
 ratorem castrorum ducemque hostium intra n. centia,
 atque adeò in senatu * videmus intestinam aliquam
 quotidie perniciem reipub. molientem. Si te iam, Ca-
 tilina, comprehendi, si interfici iussero: credo, erit ve-
 rendum mihi, ne non hoc potius omnes boni tenus à
 me, quam quisquam crudelius factum esse * dicat. Ve-
 rum ego hoc, quod iam pridem factum esse oportuit,
 certa de causa nondum adducor ut faciam; um ce-
 nique interficiam, te, cum iam nemo iam improbus,
 tam perditus, tam tui similis invenire poterit, qui ad
 non iure factum esse fateatur. Qua: diu quisquam e-
 rit qui te defendere audeat, vires, & vires ita, ut nunc

vivis, multis meis, & firmis praesidiis obsecutus, ne commovere te contra reipub. possis multorum te etiam oculi, & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est Catilina, quod iam amplius exspectes, si neque nox te nebris obscurare cœtus nefarius, nec privata domus parietibus continere vocem coniurationis tuæ potest si illalirantur, si erumpunt cœnia? Muta iam illam mentem, mihi crede, obliviscere cœdis, atque incendiis: teneris undique, luce sunt cloriora nobis tua consilia omnia: * quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministine me ante diem xiii. Kalend. Novembris dicere in senatu, certo die fore in armis (qui dies futurus esset ante diem vii. Kalend. Novembris) C. Manlium audaciæ satellitem, atque administrum tuæ num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis; verum, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, eadem te optimatum contulisse in ante diem v. Kalend. Novembris, tum, cum multi principes civitatis Romæ non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. nam insidiari potes, te illo ipso die meis praesidiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra reipub. non potuisse: cum tu discessu cæterorum, nostra tamen, qui remansissemus, eade contentum te esse dicebas. Quid? cum te Præneste Kalend. ipso Novembris occupaturum nocturno impetu esse consideres, sensitstine illam coloniam meo iussu, meis praesidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego * non modo * audiam, sed etiam videam, planeque sentiam. Recognosce mecum tandem illam superiorem noctem: iam intelliges multo me vigilare acrius ad salutem, quem te ad perniciem reip. Dico te priori nocte venisse inter falcatios (non agam obscurè) in M. Læcæ domum: convenisse eodem complure eiusdem amicitia, sceleris et socios, Num negare auderis quid taces? convincam, si * regas. video enim esse hic in senata quosdam, qui tecum una lueant: O dii immortales, ubinam gentem formam? quam reipub. labemur? in una urbe vivimus.

mas & hic, hic sunt in nostro numero P. C. in hoc orbis
terrarum sanctissimo gravissimoque concilio, qui de meo,
* nostrâ nq; omnium interitu; qui de hujus urbis, atque
ad id orbis terrarum exitu, cogitent. Hosce ego vi-
deo consul, & de repub. sententiam rogo: & quis fer-
ro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero.
Fuisse igitur apud Leecam ea nocte Catilina: delictibus,
illi partes Italiae: statisti quò, que vique proficisci pla-
ceret: delegisti quos Romae relinqueres, quos tecum
educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confir-
masti reipsum iam esse exiturum: dixisti paululum ti-
bi etiam esse tum morae quòd ego viverem. Reperti
sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent,
& sese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo le-
stulo interfecuros pollicerentur. Hæc ego omnia vix-
dim etiam cætu vestro dimisso, comperi: domum
meam maioribus prædiis munivi, atque firmavi: ex-
clusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseris, cum
illi ipsi venissent, quos ego jam multis viris, ad me
venturos i tempore esse prædixeram. Quæ cum ita
sint, Catilina, perge quò cœpisti: egredere aliquando
ex urbe, patent portæ, proficiscere: nimium diu te im-
peratorem illa tua Manliana castra desiderant: educ
tecum etiam omnes tuos: si minùs, quàm plurimos:
purga urbem; magno me metu liberabis, dum modò
inter me, atque te murus interfit: nobiscum versari
iam diutius non potes: non feram, non patiar, non si-
nam, magna diis immortalibus habenda est gratia,
atque huic ipsi Iovi Statori antiquissimo custodi hu-
ius urbis, quòd hanc tam tetram, tam horribilem,
tamq; infestam reipub. pestem toties iam effugimus:
non est sapius in uno homine * salus summa pericli-
tanda reipublicæ. Quamdiu mihi cõsuli designato, Cri-
tili 13, insidiatus es, non publico me præsidio, sed pri-
vato diligentia defendi: cum proximis comitiis con-
sularibus me consulem in campo, & competitores
tuos * interficere voluisti, compressi tuos nefarios co-
natus amicorū præsidio, & copiis, nullo tumultu
publicè concertato: denique quotiescunque me pe-
tisti, per me tibi obstiti, quamquam videbam perni-
cie n meam cum magna calamitate reipublicæ esse
con-

coniungam, nunc iam apertè rempublicam univer-
 sam petis, templa deorum immortalium, restia urbis,
 viam omnium civium, Italiam denique totam, ad exi-
 lum, & vastitatem vocas. quare, quoniam id, quod
 primum, atque huius imperii disciplinaeque maiorem
 proprium est, tacere non audeo: faciam id, quod est
 ad reverentiam lenius, ad communem salutem uni-
 us: nam si te interfici iussero, residet in republica
 reliqua conspiratorum manus: sin (quod te iam dudum
 notum) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum
 magna, & perniciofa sentina reipublicae, quid est, Ca-
 tilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod
 iam tua sponte faciebas? exire ex urbe consul ho-
 nem iubet: interrogas me, num in exilium? non iu-
 deo: sed, si me consulis, iuadeo. Quid enim, Catilina,
 tu quod te tam in hac urbe delectare possit, in qua
 nemo est extra istam conjurationem perditorum ho-
 minum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit?
 Quae nota domesticae impudicis non inusta vitæ
 tua est? quod privatarum rerum dedecus non haret
 infamia; quæ libido ab oculis, quod facinus à ma-
 nibus nunquam tuis, quod flagitium à toto corpore
 absint? cui tu adolescentulo, quem corruptelatum il-
 lecebrosis meretibus, non aut ad audaciam ferrum; aut in
 iudicium scem prastulisti? quid verò nuper? cum
 morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuum
 fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc sce-
 lus cumulasti? quod ego prætermitto, & facile pauior
 sciri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut
 extitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto
 ruinas fortunarum tuarum; quas omnes impendere
 tibi proximis idibus senties: ad illa venio, quæ non ad
 privatam ignominiam vicinorum tuorum, non ad do-
 mesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad
 summam * reipublicae, atque ad omnium nostrum vi-
 tam salutemque pertinent. * potestne tibi huius vitæ
 hæc lux, Catilina, aut huius cæli spiritus esse iucun-
 dus? cum scias horum esse neminem, qui nesciat te
 pridie Kalend. Ian. Lepido, & Tullo coss., stitisse in
 comitio cum relo? marum, consulum, & principum
 civitatis interficiendorum causa, paravisses scelere.

ac futuri tuo non mente n aliquam, aut timorem tuum, sed * fortunam reip. obtinuisse. Ac iam illa emisso, neque enim sunt aut obscura, * aut non multo post commissa, quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere voluisti? quor ego tuas perituras ita coniectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione, &, ut aiunt, corpore effugere nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod nihil latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac vellet desistis. Quoties iam, quoties iam tibi extorta est sicca ista de manibus? quoties verò excidit casa a quo, & elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te iniuncta sacris ac devota sunt, nescio, quòd eam necesse putas consulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua est ista vitæ? sic enim iam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quæ debeo; sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur, venisti paulo antè in senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac necessariis salutavit? si hoc post hominum memoriam contigit nemini, votis exspectas contumeliam, cum sis gravissimo iudicio taciturnitatis oppressus? quid, quòd adventu tuo ista subcellia vacua facta sunt? quid, quòd omnes consulares, qui tibi per sæpe ad eandem constituti fuerunt, simulatque assedisti, partem illam subcellierum nudam, atque inaniem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? servi, mehercule, mei, si me illo pacto * metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? &, si me meis civibus iniuria suspectum tam graviter, atque * infensum viderem; carere me aspectu civium, quàm infestis oculis omnium conspici mallet: tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium iustum, & iam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes, sensusque vulneras, eorum aspectum, præsentiamque vitare? Si te parentes timeant, atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses, ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit, & iamdiu te nihil iudicat, nisi de patricidio suo cogitare, huius tu neque

auctoritatem verebere, neque iudicium sequere, ne-
 que vim pertimesces? quæ tecum, Catilina, sic agit, &
 quodammodo tacita loquitur: Nullum iam tot annos
 facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: ti-
 bi uni multorum civium necesse, tibi vexatio, direptio,
 quæ sociorum impunita fuit, ac libera: tu non solum
 ad negligendas leges & quaestiones, verum etiam ad
 * evertendas, perfringendasque valuisti. Superiora il-
 la, quamquam ferenda non fuerunt, tamen ut potui,
 tuli: nunc verò, me totam esse in metu propter te u-
 num; quidquid increpuerit, Catilinam tamen: nullum
 videri contra me consilium initi posse, quod à tuo
 scelere abhorrear, non est ferendum. Quamobrem
 discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne
 opprimar; si falsus, ut tandem aliquando timere de-
 finam. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne
 impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit?
 Quid, quod tu te ipse in custodiam dedisti? quid quod
 vitandæ suspicionis causa, apud M. Lepidum te habi-
 tare velle dixisti? à quo non receptus, etiam ad me
 venire ausus es, atque ut domi meæ te asservarem ro-
 gasti? Cum à me quoque id * responsum tulisses, me
 nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse tecum,
 qui magno in periculo essem, quod iisdem n. ænibus
 contineremur; ad Q. Metellum prætorem venisti: à
 quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum
 M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet & ad
 custodiendum te diligentissimum, & ad suspicandum
 sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore
 parasti. Sed quàm longè videtur à carcere atque à
 vinculis abesse debere, qui seipsum iam dignum custo-
 dia iudicaverit? Que cum ita sint, Catilina dubitas, si
 hic emori à quo animo non potes. abire in aliquas
 terras, & vitam istam multis suppliciis iussis debitis-
 quæ ereptam, fugæ solitudinique mandare? Reser, in-
 quis, ad senarum: id enim postulas: &, si hic * ordo si-
 bi placere decreverit te ire in exilium, obtemperatu-
 rû et esse dicis. Non reseram id quod abhorret à meis
 moribus; & tamen faciam, ut intelligas quid hi de te
 sentiant. Egredere ex urbe Catilina: libera remp-
 metu: in exilium, si hanc vocem expectas, proficis-
 cere.

cere, quid est, Catilina? sed quid attendis? sed quid animadvertis horum silentiū? patiuntur tacet quid expectas auctoritatē loquentiū, quorum voluntas ē tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo P. Sextio; si fortissimo viro M. Marcello dixissem; iam mihi consuli hoc ipso in templo, iure optimo, senatus vim & manus intulisset: de te autem, Catilina, cum quid faciunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet Chæa, vita virilima: sed etiam illi equites Rom. honestissimi, atque optimi viri, ceterique fortissimi cives qui circumstant senatum; quorum tu & frequentiam videre, & flulla perspicere, & voces paulo antea exaudire potui liquorum eg. vix abs te iam diu manus, ac tela contineo, eodem facile adducam, ut te hæc, quæ iam, viderem vastare flules, relinquentes n. usq; ad portas prosequantur, quamquam quid loquor te ut ulla res frangat te ut inquam te corrigas: ut utillam fugā, mediocriter ulum et exilium cogites: utinam tibi istam mentem d. in porta, les * darent. tamen si video, si mea voce, ceteris ne in exilium animom induxeris, quantum possas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendat.

* Sed est mihi tanti, dummodo illa tua * privata sit calamitas, & à teip. periculo seingatur. Sed tu civitatis tui commovere, ut legem penas recte facias ut temporibus reip. concedas, non est, possis in lani neque enim, Catilina, is es, ut te aut pudor a torpitudine, aut metus à periculo, aut terror à furore revocaverit. Quamobrem, ut saepe iam dixi, professes et. ac, si mihi inimico, ut prædicas tuo consilare vis invidiam, recta perge in exilium: vix feram sermone humanum, si id feceris: vix mole nitibus invidiæ, si in exilium ieris iussa consulis, sustinebo. sin autem servare meæ laudi, & gloriæ mavis, egredere cum universa sceleratorum manu: confer te ad Manlium, concepta perditos cives; secerne te à bonis, infer paria bellum, exulta impio latrocinio: ut à me non electus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris. quamquam quid ego te invitem, à quo iam sciam esse permissos.

quæ tibi ad Forum Aurelium præstolarentur armatis
etiam passam & contritam esse cum Manlio diem
a quo etiam Aquilam illam argenteam (quam tibi ac-
tus omnibus perniciosam esse confido, & finem
futuram, cui demum tuæ lacerationi scelerum tuorum
constitutum fuit) sciam esse præmissam. Tu ut illa diu-
tius carere possis, quam vere mihi cogitem profici-
ens solebas, & a cunctis aliis, & a cunctis deorum
impiam ad * necem tuam trahere. Sed his tandem
aliquando, quò te iam, idem tuam tuamque esse
nata ac furiosa rapiebat neque enim tibi lacres af-
fert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem,
ad hanc te amertum in na ora peperit, voluntas exer-
cuit, fortuna servavit. Nunquam tu non modò otium,
sed ne bellum quidem, nisi nefarium concupisti, & na-
tus es ex perdis, atque ab omni non modò fortuna,
verum etiam spe derelictis censuram inireborum
manum. Licet tu qua latitia perfrui & quibus gaudiis
exultabis & quanta in voluptate bacchabere? cum in
tanto numero tuorum neque audies virum bonum
quemquam, neque videris? Ad * huius vitæ studium
meditati illi sunt, qui feruntur, labores tuos: iacere hu-
mi non modò ad obsidendum stuprum, verum etiam
ad facinus obeundum: vigilare non solum ad infidi-
andum semino maritorum, verum etiam bonis occiso-
rum. Habes ubi offentes illam præclaram tuam pa-
tientiam famis, frigoris, inopie rerum omnium, qui-
bus te breviter confectum esse senties. Tantum
profeci tum, cum te a consulatu repuli, ut exul potius
tenere, quam consul vexare tempus, posses: atque
ut id quòd esset à te sceleratè susceptum, latrocinium
potius, quàm bellum non inaretur. Nunc ut à me P.
C. quandam propè iustam patriæ querimoniam dete-
stet ac depiceat, percipite quæto diligenter quæ di-
cam, & ea penitus animis vestris mentibusque man-
date. Et enim si necum patria, quæ mihi vita mea
multo est charior, si cuncta Italia, si omnis respub. lo-
quatur: M. Tulli, quid agis & tuè enim, quem esse ho-
stem comperisti, quem ducem belli futurum vides,
quæ expectari imperatorem in castra hostium sen-
tis, auctorem sceleris, principem conjunctionis, evo-
catorem

videat coniurationem esse fidam; neminem tam improbum qui non taceatur hoc autem uno interfecto, intellige hanc reipub. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimī posse. Quod si se elegerit, se, cumque suos, eduxerit, & eodem ceteros undique collectos naufragos aggregaverit; extinguetur, atque deiebitur non modò hæc, tam adulta reipub. pestis, verum etiam furps, ac sen ex malorum omnium. Et nimirum, si P. C. in his periculis conurbationis, infiditque se sumit: se in se, quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & ad lætæ maturitas in nostri consilii tempus erupit. Quod si ex tanto, tanto cunctis ille unus tolleretur, videbimur fortasse ad breve quoddam remanere, & metu esse tolerari, periculum autem residere, & erat inclusum periculum in venis, atque in visceribus reipublicæ. Ut sapienter mince agni morbo etiam cum aflu, febriq; iactantur, si equam gelidam beberint, primo relevati videntur, deinde paulo gravius, vehementiusq; affliguntur: sic & morbus, qui est in reipublica, relevatus aliis perna, vehementius vivis reliquis, ingravesceat. Quare P. C. secedant improbi, secedant se a bonis: cum in locum congregentur iuniorum denique id quod sapienter iam dixi, secedantur a nobis: deiciantur invidiam domus consilii, circumstante tribunal prætori, vibani, obfidere cum gladiis curiam, malleolos ad accendendam urbem, facisque comparare: sic denique interitum in fronte uniuscuiusque civis, quid de reipublica sit, solliceor vobis. hoc P. C. tantam in nobis eos sibi diligentiā, tantam in vobis auctoritatem, tantam in civitibus Romæ virtutem, tantam in omnibus bonis consensum, ut Catilinæ profectore omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hæc omnibus Catilina, cum summa reipub. salute, & cum tua peste, ac perniciē, cum que ceram exitio, qui se tecum omni scelere, patricioque iunxerunt, proficite, re ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, lupiter, qui fides, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo est constituta, quem Statorem huius urbis, atque imperii verè nominamus, hunc, & huius sociis à tuis atriis, conatibusque templis, a sedibus vobis, ac manibus, à

vita, fortunisq; civium omnium arcebis, & omnes inimicos benevorum, hostes patriæ, latrones Italia, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate coniunctos, æternis suppliciis vivos, mortuosq; mactabis.

IN L. CATILINAM, AD QUIRITES.

ORATIO XX.

Andem aliquando, Quirites, L. Catilinam tuentem audacia, scelus anhelantem, pellem patriæ nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum e-

gredientem urbe persecuti sumus. abiit, excessit, evasit, erupit. nulla iam perniciēs a monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atq; hunc quidem unum * huius belli domestici ducem sine controversa vicinus, non * enim iam inter latera nostra sic illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes perimemus. loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus: palam iam cum hoste, nullo impediēte bellum iustum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicinus, cum illum ex reculis infidiis in apertum latrocinium coniecimus. Quod verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis, egressus est, quod ei ferrum de manibus extorsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum esse, & profligatum putatis? Iacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum atque abiectum esse sentit; & retorquet oculos protectio saepe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse lugeat: quæ quidem latari mihi videtur, quod tantam pellem evomuerit, forasque proiecerit. At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipse, in quo exultat, & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quod tam capitale hostem non comprehenderim potius quam emissem: non est ista mea

tur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias exdis, atq; incendiorum depoposcerit: omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefecit in senatu huiusmodi de Catilina ipse perimmit, profugit: hi quid expectant? ne illi vehementer erunt, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram, quod expectavi iam sum allectus, ut vos omnes sciam esse aperte coniurationem contra rem pub. videretis, nisi verò si quis est, qui Catilina similes cum Catilina sentire non putet. Non est iam lenitas locus: severitatem res ipsa flagitat, unum etiam nunc concedam: exeant, proficiant, ne periantur desiderio sui Catilinam nesciunt tale scire: demonstrabo iter. Aereia via profectus est: si accelerare velent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rem pub. si quidem hac festinam huiusmodi eiecerit, uno in chereule Catilina exhausto, relevata nris, & recreata rem pub. videtur. Quid enim mali aut feceris fingi aut exegerari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentum subreptor, quis encenscriptor, quis ganeo, quis nepes, quis adulter, quis mulier infans, quis corruptor iuvenum, quis corruptus, quis petulant inveniri potest, qui se cum Catilina non familiariter vixisse fatetur quae eades per hosce artes fuit illo scia est? quod nefarium stuprum non per illum? Jam vero quae tanta in illo iniquitate bene inventus il celebravit, quanta in illo? qui alios in se amabat turpissime, aliorum amore flagitiosissime serviebat: aliis suum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adjuvando pollicebatur. Nunc verò quam subito non solum ex urbe, verum etiam ex ageris irgetem non erum perditum in heminum collegerat: non o non modo Roma, sed in eculo in angulo totius Italiae oppressus acie alieno fuit, qui non ad hoc incredibile scelus fectus alienus erat. At ut ut eius de vesta turba nullum ratione respicere possit: nemo est in la-
 gladii totis pulis ad facinus audacter, qui se non

intimum Catiline esse fateatur : nemo in scena levior
& nequior, qui se non eiusdem propè sodalem fuisse
commemoret. Atque idem tamen stuprorum, & scele-
rum exercitatione, assuefactus * frigore & fame, & si-
ti, ac vigiliis perferendis, fortis ab illis suis locis præ-
dicabatur, cum industria subsidia, atque instrumenta
virtutis in libidinem, audaciamque * conlumerentur.
Hunc verò si sui fuerint comites secuti, si ex urbe ex-
ierint desperatorum hominum flagitiosi greges : o
nos beatos, o tempus fortunatum. o præclaram laudem
consulatus mei. Non enim tam sunt mediocriter homi-
num libidines, non humana audacia, ac toleranda :
nihil cogitant nisi * caedes nisi incendia, nisi rapinas:
patrimonia sua profuderunt, fortunas suas * obliguri-
erunt : res eos iam pendem, fides deficere nuper cœ-
pit : eadem tamen illi, quæ erat in abundantia libido
permanet. Quod si in vine, & alea * comminationes
solum & scorta quærent, essent illi quidem despe-
randi, sed tamen essent miserendi : hoc verò quis terre
possit, inertes homines ferissimis viris insidiari, stul-
tissimos prudentissimis, * chriosos sobris, dormien-
tes vigilantibus ? qui mihi accubantes in conviviis,
complexi mulieres impudicas, vino languidi, * con-
fesi cibo, festis redimiti, unguentis obleti, debilitati
stupris, eructant sermonibus suis eadem bonorum, at-
que urbis incendia. quibus ego confido impendere
satum aliquod, & pœnas tam diu improbitati, nequi-
tiae sceleris, libidini debitas, aut instare iam planè, aut
certè iam appropinquare. Quos si meus consulatus,
quoniam sanare non potest, sustulerit, non breve ne-
scio quod tempus, sed multa sæcula propagarit rei-
publicæ. nulla est enim natio, quam perime scamus:
nullus Rex, qui bellum populo Romano * inferre pos-
sit : omnia sunt externa unius virtute terra marique
pacata, domesticum bellum manet : intus insidie
sunt : intus inclusum periculum est : intus est hostis:
cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere ceuan-
dum est. Huic ego me bello ducem præficio, Quiri-
tes : suscipio inimicitias hominum perditorum, quæ
sanari poterunt, quacunque ratione sanabo : quæ re-
secanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis nunc

re. Proinde aut exeat, aut quiescant, aut si in urbe, & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, exspectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, à me in exilium eiecum esse Catilinam. quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos eicerem, qui hæc loquuntur, homo enim videlicet timidus, & petrodesius vocem consulis ferre non potuit: simulatque ire in exilium iussus est, paruit. Quid, quod à hesterno die, cum domi meæ penè interfecius essem, lenarum in ædem Iovis Statoris vocavi, rem omnem ad patres conscriptos detuli? quò cum Catilina venisset, quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita aspexit ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem? quinetiam principes eius ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille necesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium eicio, quasi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Loccam fuisset, necne cum ille homo audacissimus, conscientia convictus primò reticisset, patefecit cetera: quid ea nocte egisset, * ubi fuisset, * quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, docui, cum hæsitaret, * cum cunctaretur, * quasi quid dubitaret, proficisci eò, quò iam pridem paratus cum arma, cum secures, cum falcēs, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scire esse præmissam. In exilium eiciebam, quem iam ingressum in bellum esse videbam? Etenim credo, * Manilius iste centurio, qui in agro Fasilano, castra posuit, bellum populo Rom. suo nomine indixit, & illa castra nunc non Catilinam ducem expectant, & ille eiecus in exilium, se Malliam, ut aiunt, non in hæc castra conferet. O conditionem miseram non modò administrandæ, verum etiam conservandæ reipub. nunc si L. Catilina consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abiecerit, ex hoc cursu sceleris & belli iter ad fugam atque exilium converterit? non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupescens, ac

possunt. Horum Hominum si ecies est honestissima, sunt enim locupletes; voluntas verò & causa impudentissima. Tu agris, tu ad idicis, tu argento, tu tam, tu rebus omnibus ornatus, & copiosus sis; & delinens aliquid de possessione, erabis, * ac fidem ac iurere? Quid enim expectas bellum, quid? ergo in exaltatione omnium, tuas possessiones factorum, tuas putas an tabulis novos & eras, qui utas a Catilina expectant; meo beneficio tabulae non aprofuerunt, verum auctionarie. Neque enim illi, qui per eadem habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. Quod si naturus facere voluerint, neque (id quod) statissimum est) certare cum ulnis, fructibus praedictum; locupletioribus his, & vel omnibus civibus uterentur. Sed hosce homines nihil est potius periculum, quod aut deduci de sententia possunt, aut si perirebunt, magis mihi vile sit ut vera factum, contra rem pub, quam arma lauri. Librum genus est, cuiusquam quamquam n prementur aere alieno, don inveniunt remen* expectunt: rerum potius volunt: bonores, quos, quicquid repub. des, erant, pertulit a consequi se potest arbitrantur. Quibus haec precipiendum videretur, ut scilicet & idem, quod ceteris omnibus, ut des, erant se id, quod conantur, consequi posse. primum omnium meipsum vigilare, adesse, providere reipub. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas praeterea copias militum; deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimae urbi, contra tantam vim sceleris praestantes auxilium esse laturos. Quod si iam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti; nam illi in cinere urbi, & sanguine civium, quae mente consecrata, ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros: non vident se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tercium genus est aetate iam confectum, exercitior & robustum: quo ex genere est ipse Manilius, cui nunc Catilina successit. Hi sunt homines ex his coloniis, * quas Paullus Sulla constituit: quas ego universas civium esse optimorum, & fortissimorum

virorum sentio : sed tamen hi sunt coloni, qui se in-
 speratis repentinisque pecuniis impruosiùs intolen-
 tiùque jactarunt. hi dum aedificant tanquam beati,
 dum prædiis, leæicis, familiis magnis, conviviiis, appa-
 ratibus delectantur, in tantum æ alienum inciderunt,
 ut si salvi esse velint, nulla si iis ab inferis excitandus,
 qui etiam nonnullos agrestes homines tenues, atque
 egentes in eandem illam spem rapinarum veterum
 impulerunt. Quos ego utroque, Quirites, in eodem
 genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos
 hoc moneo, desinant furere, & proscriptiones, & di-
 straturas cogitare. Tanti enim illorum temporum
 dolor inustus est civitati, ut jam ista non modò homi-
 nes, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videan-
 tur. Quartum genus est sanè varium, & mistum, & tur-
 bulentum, qui jam pridem premuntur: qui nunquam
 emergent: qui partim inertia, partim malè gerendo
 negotio, partim etiam sumptibus in vetere ære alie-
 no vacillant: qui vadimonis, judiciis, proscriptioni-
 bus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex a-
 gris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non
 tam milites acres, quàm inficiatores lentos esse arbi-
 tror. qui homines primùm si stare non possunt, cor-
 ruant; sed ita, ut non modò civitas, sed ne vicini qui-
 dem proximi sentiant. nam illud non intelligo, quam-
 obrem, si vivere honestè non possunt, perire turpitèr
 velint: aut cur minore dolore perituros se cum mul-
 tis, quàm si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus
 est parricidarum, sicariorum, denique omnium faci-
 norosorum: quos ego à Catilina non revoco: nam
 neque divelli ab eo possunt: & pereant sanè in lutto-
 cinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere cascer nò
 possit. Postremum autem genus est, non solum nume-
 ro, verum etiam genere ipso, atque vita, quod propri-
 um est Catilinæ, de ejus delectu, immò verò de com-
 plexu ejus ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut im-
 berbes, aut benè barbatos videtis, manicatis, & * ta-
 laribus tunicis, velis amictos, non togis: & quorum
 omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucan-
 nis cænis expromitur. in his gregibus omnes aleato-
 res, omnes adulteri, omnes impui, impudicique ver-
 santur.

sanctur, hi pueri tam lepidi, ac delicati, non solum amare, & amari, neque cantare & saltare, sed etiam siccās vibrare, & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiam si Catilina perierit, scitote hoc in repub. seminarium Catilinarum futurum. Verumtamen quid sibi illi miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his praesertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninas, atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod in conviviis rudi saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimendum, cum hunc si labiturus Catilina? scortatorum coherentem praetoriam. Influxite nunc, Quirites, contra has tam praedelas Catilinae copias vestra praesidia, vestrosque exercitus; & primum gladiatorum illi confecto & fusticio contusis, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam neustagora ne ejecta ac debilitata manu, florem totius Italiae, ac robur educite. Iam vero *urbes coloniarum, ac municipiorum respondebunt Catilinae tumultibus silvestribus. Neque vero ceteras copias, ornamenta, praesidia vestra, cum illius latronis inopia, atque egestate debeat conferre. Sed omisso his rebus & omnibus, quibus nos supereditamur, eget ille senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, aerario, vestigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omisso, ipsas causas, quae inter se configunt, contendere velimus: ex eo ipso, quam valde illi placeant, intelligere possumus. Ex hac enim par est pudor pugnare, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudine: hinc continentia, illinc libido: *denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus, postremo copiae cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnia desperatione configit. In huiusmodi certamine ac praelio, nonne, etiam si hominum studia deficiant, di-

ipsi immortales cogent ab his præclarissimis viri-
 bus tot, & tanta vir a superari. Quæ cum ita sint, Qui-
 rites, vos quemadmodum iam antea * dixi, vestra re-
 Æa custodis, vigilisque defendite: mihi ut ubi sine
 vestro metu ac sine ullo tumultu, laus esset prædii,
 consultum ac provisum est. Ceteri omnes, munici-
 pesque vestri certiores a me facti de hac nocturna
 excursionè Catilinæ, faciliè urbes suas, sine; d. fen-
 denti gladiatores, (quam sibi ille maximam manum,
 & ceruillam fore putavit) quamquam meliorem ani-
 mo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen in
 vestra continetur. Q. Merellus, quem ego pro-
 spicere hoc, in agrum Gallicanum, iterumque præ-
 miis, aut opprimere hominem, aut omnes eius nomus,
 consulque prohibebit, reliquis autem de rebus
 constituendis, maturandi, agenda, iam ad senatum re-
 feretis, quem vocari videtis. Nuntios, qui in urbe
 remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem mi-
 nantur; vestrum in urbe à Catilina relictum sunt, quam-
 quam tantum hostes; tamen quia nati sunt cives, omni-
 tes etiam atque etiam volo: Me lenitas adine si cui
 solutio visa est, hoc exspectavit, ut id quod latebat
 erumperet. Quod reliquum est, iam non possum ob-
 livisci, meam hanc esse patriam, me horum esse con-
 sules: mihi autem cum his vivendum, aut pro his esse
 moriendum, nullus est. potest esse s. nullus insidia-
 tor vixit: si qui exire velint, consulere sibi possunt: qui
 verò in urbe se commoverit, cuius ego non modo
 factam, sed inceptum ullam conatum è contra patri-
 am deprehendero; sentiet in hac urbe esse consules
 vigilantes, esse egregios magistratus, esse totam se-
 natum, esse armis, esse cunctis, quem vindicem re-
 futorum, ac manifestorum scelerum maiores nostri
 esse voluerunt. Atque hæc omnia hæc agantur. Qui-
 rites, ut res namque, minimo motu, pericula sua, non
 nullo tumultu, be' sum inextinguam, ac domesticum pest
 hominum memoriam crudelissimam, ac maximum,
 me uno toto, atque d. imperatore sedere: quod e-
 sic administrato, Quirites, ut si ullo modo fieri po-
 terit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe pe-
 nam sui sceleris sibi, sed si vult manifeste audacia.

si impendens patriæ periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint, illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam insidioso bello vix optandum videtur: ut ne quis bonus intereat, paucorumque poena vos omnes * iam salvi esse possitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites, sed malis, & non dubiis decem immortalium significationibus: quibus ego ducibus hanc urbem, sententiamque sum ingreſsus: qui iam non precul, ut quondam solabant, ab externa hoste, atque longinquo, sed hic praesentes suo nomine, atque auxilio, ita templa, atque urbis rectæ, defendunt. quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis: ut quam urbem pulcherrimam, florantissimam, potentissimamque esse voluerint, hanc, omnibus hostium copis tera, marique superatis, à perditissimorum civium nefario scelere defendant.

IN L. CATILINAM, AD QUIRITES.

ORATIO XVI.

Em publicam. Quirites, vitæque omnium vestrum, bona, fortunæ, coniuges, liberisque vestros, atque hoc domesticum clarissimi imperii, fortunatissimam, pulcherrimamque urbem, hodierno die, decem immortalium

summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque terro, ac planè ex faucibus sati ereptam, & vobis conservatam, ac restitutam videtis. Et si non minùs nobis iucundi, atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quàm illi, quibus nascimur: quòd salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio; & quòd sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur: profectò quoniam illum, qui hanc urbem condidit, * Romulum ad deos immortales benevolentiam, ita atque iustissimam: esse apud vos, posterisque vestris in honore debebitis, qui eandem hanc urbem etiam antequam a nobis sciret

vit. nam totius urbis templis, delubris, templis omnibus
 subjectos propè jam ignes, circumdatosque restrinximus:
 iidemque gladios in reipub. dissipatos retrudi-
 mus, mucronesque eorum a jugulis vestris reiecimus.
 Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta, comper-
 taque sunt per me, vobis iam exponam breviter. Qui-
 rites: ut & quanta, & quàm manifesta, & qua rari-
 ne investigata, comprehensa sint, vos qui ignoratis,
 ex adis scire possitis. Principio, ut Catilina paucis an-
 tè diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios, &
 huiusce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquit.
 semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmo-
 dum in tantis, & tam absconditis insidiis salvi esse
 possemus. Nam tum, cum ex urbe Catilinam ejicie-
 bam (non enim iam vereor huius verbi invidiam, cum
 illa magis sit timenda, quòd vivus egressus est) sed
 tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam
 coniuratorum manum sive ut exuram, aut e. s., qui re-
 mansissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam.
 Atque ego, ut vidi, quos maximo furore, & sceleris
 esse inflammatos sciebam, eos esse nobiscum, & ho-
 mie remansisse: in eo omnes dies, noctesque con-
 sumpsi, ut quid agerent, qui melirentur. sed itum, ac
 viderem: ut, quoniam auribus vestris propter incredi-
 bilem magnitudinem sceleris, minorem fidem face-
 ret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tam de-
 mum animis, salutis vestræ provideretis, cum oculis
 maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi lega-
 tes Allobrogum belli transalpini, & tumultus Gallici
 excitandi causa à P. Lentulo esse sollicitos, eosque
 in Galliam ad suos cives, eodem itinere cum litteris,
 mandatisque ad Catilinam esse missos, comitemque
 is adiunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad
 Catilinam litteras: facultatem mihi oblatam putavi,
 ut, quod erat difficillimum, quodque ego semper op-
 tabam à diis immortalibus, recta res non solum à me,
 sed etiam à senatu & à vobis manifestè deprehende-
 retur. Itaque hesternò die L. Flaccum, & C. Ponti-
 num prætores forissimos, atque amantissimos reipub.
 viros, ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri
 placeret ostendi. Ulli autem, qui omnia de reipub. præ-
 stata

clara, atque egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negotium susceperunt; & cum advesperasceret, occulte ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibidem proximo villis ita⁴ lupatini fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons interesset. eodem autem & ipsi sine cuiusquam suspitione multos fortes viros eduxerunt, & ego de praefectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera utro assidue in⁵ reipub. praefidio, cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta, cum iam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius: sit in eos impetus, educuntur & ab illis gladii, & à nostris: res erat praetoribus nota solis: ignorabatur à ceteris. Tum interventu Pontini, atque Flacci, pugna quae erat commissa, sedatur: litterae, quaecunque erant in eo comitatu, integris signis praetoribus traduntur: ipsi comprehensi à me, cum iam discesserent, de iucuntur. Atque horum omnium scelerum improbilissimum machinatorem Cimbrum Galbiniū statim ad me nihil dum suspicantem vocavi. Deinde item accersitur P. Statilius, & post eum Cethegus: tardissimè autem Lentulus venit, credo quòd in litteris dandis praeter consuetudinem proxima nocte vigilaret. Cum verò summas, ac clarissimas huius civitatis viros, qui audita re, frequentes ad me mane convenerant, litteras à me prius apertis, quam ad senatum referri placeret; ne si nihil esset inventum, temerè à me tantus tumultus iniectus civitati videretur: ne ravi me esse factum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram desisterem. Etenim, Quirite, si ea, quae erant ad me delata reperta non essent, tamen ego non arbitrabar in tantis reipub. periculis esse mihi nimiam diligentiam perimiscere. Senatum frequentein celeriter, ut vidistis, cegi atque interea statim admonitu Allobrogum C. Sulpiciū praetorem fortem virum misi, qui ex adibus Cethegi, si quid telorum esset, efficeret: ex quibus illi maximum fectarum numerum, & gladio- rum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: idem ei publicam iussu senatus dedi: hortatus sum, ut ea quae sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, cum

vix se ex magno timore recreasset, à P. Lentulo se habere ad Caulinam mandata, & litteras, ut servorum præsidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum, distributumque erat, incendissent, eademque infinitam civium secissent, præsto esset ille, qui & fugientes exciperet, & se cum his urbanis decibus conjungeret. Introduci autem Galli, jurandum sibi, & litteras à P. Lentulo, Cerhego, statim ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his & a L. Cassio esse præscriptum, ut equitatum in Italian quamprimum mitterent, pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse ex satis sibi illius, Haruspicumque responsis, se esse tertium illum Coraculum, ad quem regnum ubi huius, atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, & Sulliam fuisse: eundemque disisse, fatalem hunc esse annum ad interitum huius urbis, atque imperii, qui esset decimas annus post virginum absolutionem, post Capioli autem incensionem in vicefirus. Hanc autem Cerhego cum ceteris controversiam fuisse dixerunt, quod cum Lentulo, & ceteris Saturnalibus eadem fieri, atque urbem incendi placeret, Cerhego nimium id longum videretur. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri iussimus, euz à quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cerhego: signum cognovit: nos linum incidimus: legimus: erat scriptum ipsius manu. Allobrogi in senam, & populo, sese, præ eorum legatis confirmasset, esse facturum: orate, ut nem illi faceret, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cerhego, qui paulò antè aliquid de gladiis, ac feno, quæ apud illam fidem erant deprehensa, respondisset, dixissetque se semper bonorum ferramentorum studiosem fuisse: recitatis literis debilitatus, atque incedas, conscientia convictus repente conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum & signum suum: recitare sunt tabellæ in eam semetipsum tenentem: collatus est tum esse id tabellas Lentulo, & quasi cognoscere se sibi: tum consultum est, ut in-
 ter eos qui præsentati sunt, Cerhego autem tabellæ præ-

cutus. Et quoniam nondum est perscriptum s. c. ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratia verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, prudentia mea respub. periculis sit maximis liberata: deinde L. Placcus & C. Pontinius praetores, quod eorum opera forti fideique usus essem, in cito, ac iure laudantur: atque etiam viro forti collegae meo C. Antonio laus invenitur quod eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, à suis & republicae consiliis removisset; atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se praetura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque tri C. Cethegus, L. Stabilius, P. Gabinus, qui omnes praetores erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procuratorem incendendae urbis depoposcerat: in M. Ceparium, cui ad felicandos pastores Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his coloniis quos Faszulas L. Sulla deduxit: in Q. * Marium Chilonem, qui una cum hoc Fazio semper erat in hac Allegebium sollicitatione versatus: in P. Vmbrenum liberti num hominem, à quo primum Gallos ad Gabinium perducere esse constabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum peria repub. conservata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primum post hanc urbem conditam rogato contigit: & his decreta verba est, quod urbem incendiis, exede cives, Italiam bello liberaissem. Quae supplicatio si cum ceteris conferatur, Quirites, haec interfit, quod cetera bene gesta, haec una conservata repub. constituta est. Atque illud quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. nam P. Lentulus quoniam patet factus indicis, & confessionibus suis, iudicio senatus, non modò praetoris sed, verum etiam civis amiserat, tamen magistrata se abdicavit: ut quae religio C. Mario clarissimo viro non fecerit, quod mihi C. Clavdium, de quo nihil nominatum erat decretum.

cretum: prætorem nec deret; ea nostra religione in privato P. Lentulo nuntiando liberaremur. Nunc quoniam, Quirites, sceleratissim, periculosissimique belli nefarios duces captos iam & comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinae cogitas, omnes spes, atque opes, his depulsi vobis periculis, concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnium, nec L. Cassii adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem veritescendam. Ille erat unus timendus ex omnibus, sed tamdiu, dum incensibus urbis continebatur: omnia norat: omnium aditus tenebat: appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem neque lingua, neque manus deerat, iam ad ceteras res conficiendas certos homines, delectos ac descriptos habebat: neque verò cum aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulsi sem (dicam id, quod sentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali à cervicibus vestris depulsi sem, non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tantò antè exitium, ac fati diem reipub. denuntiasset; neque commisisset, ut signum, ut litteræ fuæ, testes denique manifesti sceleris deprehenderentur, quæ nunc illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum unquam sit tam palam inventum, quàm hæc tanta in reipub. conjuratio manifestò inventa, atque deprehensa est. Quod si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset, quamquam quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurrere, atque oblit: tamen ut levissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuit: neque nos unquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis reipub. tanta pace, tanto otio, tanto silentio liberaassemus. Quamquam hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, ut decorum immortalium prout, atque consilio, & gesta, & provisa

provisa esse videantur. idq; cum coniectura conse-
qui possumus, quod vix videatur humani consilii tanta-
rum rerum gubernatio esse potuile: tum verò ita
præsentis his temporibus opem & auxilium nobis tu-
lerunt, ut eos penè oculis videre possemus. Nam ut
illa civitatem, vias nocturno tempore ab eccidente
faces ardoremq; cæli, fulminum sacus, & terræmo-
tus, ceteraq; quæ tam multa, nobis consiliis, facta
sunt, ut hæc quæ nunc sunt, canere dii immortales
viderentur: hoc certè, Quirites, quod sum dicturus,
neque præmittendum, neque relinquendum est.
Nam profectò memoria teneris, Cotta, & Torquato
Coss complures in Capitolio turres de cælo esse
perculsas, cum & simulacra deorum immortalium
depulsa sunt, & statuz veterum hominum deiectæ, &
legum ara liquefacta. Factus est etiam ille, qui hanc
urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capi-
tolio, parvam, atque lachryantem, uberibus lupinis in-
hiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore,
cum haruspices ex tota Etruria convenissent: cades
atque incendia, & legum interitum, & bellum civile
ac domesticum, & totius urbis atque imperii occa-
sum appropinquare dixerunt: nisi dii immortales om-
ni ratione placati suo numine propè fata ipsa flex-
issent. Itaque ex illorum responsis tunc, & ludi decem
per dies facti sunt, neque res ulla, quæ ad placandum
deos pertineret, prætermissa est. iidemque iusserunt
simulacrum Iovis facere maius, & in excelso collo-
care, & contrà atque antè fuerat, ad Orientem con-
vertere. ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod
videtis, solis ortum, & forum, eamq; conspiceret:
fore, ut ea consilia, quæ clam essent iniecta contra sala-
tem urbis atque imperii, illustrarentur, ut à S. P. Q. R.
perspici possent. Atque illud ita collocat: dum consa-
les illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut ne-
que à superioribus consulibus, neque à nobis ante
hodiernam diem collocaretur. Hic quis potest esse,
Quirites, tam aversus à verò, tam præceps, tam mente
captus: qui neget hæc omnia quæ videmus, præcipue-
que hanc urbem deorum immortalium num, atque
potestate administrari? Hæc enim causa esset ita respon-
sum,

sum, caedes, incendia, interitumque reipub. compa-
rari, & ea à perditis civibus: quæ tum propter mag-
nitudinem scelerum nonnullis incredibilia videban-
tur, ea non modò cogitata à nefariis civibus, verum
etiam suscepta esse sensit. Illud verò nomine ita
præiens est, ut nunc solus opus ni maximi factum esse
videatur: ut, cum hodierno die, mane per forum, me-
moria, & coniurati, & eorum indices in eadem Con-
cordiæ dicerentur: eo ipsa tempore signum statuere-
tur, quo collocato, atque ad vos, senatusq; converto,
omnia & senatus, & vos, quæ erant contra salutem
omnium cogitata, illustrata, & patefacta vidistis. Quo
etiam maiore sunt illi odio, supplicioque digni: qui
non solum vestris domiciliis atque rebus, sed etiam
deorum templis, atque delubris sunt funestos ac nefa-
rios ignes inferre conati: quibus ego si me restituisse
dicam, nimium mihi summo, & non sum merendus: il-
le, ille Iupiter restitit: ille Capitolum, ille hæc tem-
pla, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit.
Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quiri-
tes, voluntatemque suscepisti, atque ad hæc tanta indi-
cia perveni. Iam verò illa Allobregum sollicitatio sic
à Lentulo, cæterisque domesticis hostibus, tanta res
tam dementèr credita & ignota, & barbaris, com-
missæque litteræ nunquam essent profectò, nisi à diis
immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset e-
reptum. Quid verò, ut homines Galli ex civitate ma-
lè pacata, quæ gens una restat, quæ populo Rom.
bellum facere & possit, & non nulle videatur; spem
imperii, & rerum amplissimarum ultro sibi à patriciis
hominibus oblatam negligerent, vel tamq; salu-
tem suis opibus anteponerent: id nonne divinitus
factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnan-
do, sed tacendo superare potuerant. Quomobrem,
Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio
decreta est, celebrato illis die cum coniugibus, ac
liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immor-
talibus iusti habiti sunt, ac debiti, sed profectò ius-
tiores nunquam. Hæc enim ex crudelissimo ac
miserrimo mentis, & erepti sine caede, sine sanguine,
sine exercitu, & de diabolice, me uno rogato duce,

& imperatore vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, neq; solùm eas quas audistis : sed & has, quas vosmetipsi meministis, & vidistis L. Sulla, P. Sulpicium oppressit : C. Marium custodem huius urbis, multosque fortes viros partim eiecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius consul armis ex urbe collegam suum expulit : omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. tam verò clarissimis viris interfecit, semina civitatis exstincta sunt. Vltus est huius victoriæ crudelitatem postea Sulla, ne dici quidem opus est, quanta diminutione civium, & quanta calamitate reipub. dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo : attulit non tam ipse interitus reipub. luctum, quàm ceterorum. Atq; illæ dissensiones erant huiusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempub. pertinerent. non illi nullam esse rempub. sed in ea quæ esset, se esse principes ; neq; hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipub. quæsit, eiusmodi fuerant, ut non reconciliatione concordiæ, sed internecione civium diiudicata sint. in hoc autem uno post hominum memoriam maximo, crudelissimoque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum sua gente gessit ; quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, L. Calpurnio, Cethego constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur : ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini : & cum hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinitæ cædi restitisset : tantum autem orbis, quantum flamma obire non potuisset : & urbem, & cives integros, incolumésque servavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquam huius dici memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia, condi & collocari volo. nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique huiusmodi,

huiusmodi, quod etiam minùs digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inveterascent, corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem urbis, & ad memoriam consulatus mei propagaram: unoq; tempore in hac repub. duos cives exstitisse, quorum al. et finis vestri imperii, non terræ, sed cæli regionibus terminaret; alter eiusdem imperii domicilium, sedemq; servaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna, atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt: quòd mihi vivendum sit, cum illis quos vici, ac subegi. illi h. res aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, si cæteris recta sua facta prolant, n. hi mea ne quando obsint, providere. mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ, ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego providi: ne mihi nocerent, vestrum est providere. quamquam, Quirites, mihi qui sciam ipsi nihil iam ab illis nocere poterit, magnam enim est in vobis præsidium, quod mihi in perperam comparatum est: magna in repub. dignitas, quæ me sen per tacita defendet: magna vis est conscientia: quam qui negligens, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audacie cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper laceamus. Quòd si omnes imperus domesticorum hostium depulsi à vobis, se in me unum converterint: vobis erit providendum. Quirites, quæcunditi ne possit eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidia, periculisq; omnibus. Mihi quidem ipsi quid est quod iam ad vitæ fructum possit acquiri? præsertim cum neq; in honore vestro, neque in gloria virtutis quicquam videam aliud, quò quidem mihi libeat ascendere. Illud perficiam protectò, Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, p. ius tunc, atque crinem, ut si qua est invidia in conservanda repub. suscepta, lædat invidor, mihi valeat ad gloriam, denique ita me in republica tractabo, ut meminere semper quæ gesserim, curemque ut ea virtute, non casu gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam iam

uni proponetur fortuna, subeat. Etenim si P. Lentulus suum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipub. fore putavit: cur ego non later, meum consulatum ad salutem reipub. propè fatalem existis? Quare, P. C. consulite vobis, prospicite patriæ, conserveate vos, coniuges, liberos, fortunæque vestras, populi Romani nomen salutemque defendite; mihi parce, ac de me cogitare desinite. Nam primum de deo sperare, omnes deos, qui huic urbi præsesunt, præceperunt, ac non erant, relatum est gratum esse: deinde, si qui obtigerit, æquo animo, & utar, que merita neque enim turpi mihi res fore: vero potest accidere: neque immatura consula linde me si rati sunt. Nec tamen ego sum ille fœderis, qui fratris clarissimi patris & amantissimi præsentis nec de non in vestra huiusmodi consilium salutis, à cuius me discumbere non videtur: neque memini memini non datum sapienter evanescere, obesse auctori filii, & auctori filius: quem mihi videtur a consule uti a tanquam ob. si dem et nescias, mihi neque mihi expectantibus enim dicit, aliat in conspectu meo generis meo, vestra rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvis sint vobis, memores, etiam si vis aliqua non oppresseris, nonis quod uti scilicet. & tunc una repulsa esse vero, mihi. Quare P. C. in omni huiusmodi publico latere: chemi, huiusmodi procellis, que superent, nisi providens non Tiber Gracchus, huiusmodi tunc plebis, si uti vultis: non C. Gracchus, qui agros concitare deinde vult: non L. Saturninus, qui C. Marium, scilicet in dissonantia, huiusmodi in vestra severitatis in huiusmodi adiecit: sed tenebris, quod ad urbis incendium, ad vestrum omnium eodem ad C. Marium accedens, non uno Romæ relit tunc tenebris, signa, mihi, denique unum eum, qui confessor sollicitus, et huiusmodi: servitia exstant; et tunc accessit: id est in eum consilium, ut in huiusmodi omnibus, nec ne ad delectandum, et delectandum nomen, atque ad lamentanda tunc tunc calamitatem relinquatur. Huiusmodi omnia inde delectandum, rei confessor sent, vos multis huiusmodi similibus, primum quod in huiusmodi agnis singulis huiusmodi.

verbis, & mea virtute, atque diligentia perditorum
 hominum patefactam esse coniurationem decrevistis:
 deinde, quod P. Lentulum, ut se abdicaret prætura,
 coëgisistis: tum, quod eum, & ceteros, de quibus iudi-
 catis, in custodiam dandos censuistis. maximeque,
 quod meo nomine supplicationem decrevistis, qui
 honos legato habitus ante me est nemini: postremo,
 hesterno die prætoria legatis Allobrogum, Tinoque
 Vulturno dedistis amplissima. quæ sunt omnia ciui-
 modi, ut si qui in custodiam n. m. nati. dati sunt, sine
 ulla dubitatione à vobis dampnari esse videantur. Sed
 ego iustitiam referre ad vos P. C. tanquam integrum,
 & de factis, quid iudicetis: & de pœna, quid ce-
 lestis, illa prædicam, quæ sunt consulis. Ego magnum in re-
 publica versari furorem, & nova quadam nasceri, &
 concitari mala sompidem videbam: sed hanc tantam
 tam exitiosam haberi coniurationem à civibus nun-
 quam putavi. Nunc quidquid est, quocunque vestre
 mentes inclinant, atque sententia, statuendum vobis
 ante nossem est. Quantum facinus ad nos delatum
 sit, videtis. huic si paucos putatis affines esse, vehe-
 menter erratis. latius opinione disseminatum est hoc
 malum: miravit non solum per Italiam, verum etiam
 transcendit Alpes, & obscure serpens multas iam
 provincias occupavit. id opprimi sustentando, ac pro-
 latando nullo pacto potest. quacunque ratione pla-
 ceat, celeriter vobis vindicandum est. Video duas ad-
 huc esse sententias: unam D. Silani, qui ceteros, qui
 hæc delere conati sunt, morte esse mulcandos: alte-
 ram C. Casaris, qui mortis pœnam remover, cetero-
 rum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. V-
 terque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudi-
 ne in summa severitate versatur. Alter eos, qui nes-
 emnes, qui populum Romanum vita privare conati
 sunt, qui delere imperium, qui populi Romani no-
 men extinguere, pœna temporis frui vita, & ho-
 communi spiritu non putat potest: atque hoc ge-
 nus pœna sæpe in improbos cives in hac repub. esse
 usurpatum recordatur. Alii intelligit, mortem à diis
 immortalibus non esse supplicii causa constitutam,
 sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseria-

rum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam inviti, fortes etiam saepe libenter epperiverunt: vincula verò, & ea sempiterna, certè ad singularem poenam nefarii sceleris inventa sunt. Itaque municipiis disper-
tiri iuber. Habere videtur ista res iniquitatem, si im-
perare velis: difficultatem, si rogare. decernatur ta-
men si placet ego enim suscipiam; & ut spero, repe-
riam, quid, quod salutis omnium causa statueritis,
non putet esse suæ dignitatis recusare. Adiungit gra-
vem poenam municipibus, si quis eorum vincula ru-
perit: horribiles custodias circumdat, & digna scelere
hominum perditorum sancit: ne quis, eorum poenam,
quos condemnat, aut per senatum, aut per populum
levare possit: eripit etiam spem, quæ sola hominem in-
niferis consolari solet. bona præterea publicari iu-
bet, vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam
si eripuisset, multas uno delecte animi, ac corporis, &
omnes scelerum penas acenisset. Itaque ut aliqua
in vita formido improbis esset posita, apud inferos e-
iusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constitu-
ta esse voluerunt: quod videlicet intelligebant, his re-
motis, non esse mortem ipsam pertimescendam. Nunc
P. C. ego itea video quid intersit. Si eritis secuti sen-
tentiâ C. Caesaris; quoniam hanc is in republica viam,
quæ popularis habetur, secutus est; fortasse minus e-
runt, hoc monere, & auctore huiusce sententiæ,
mihi populares impetus pertimescendi: sin illam al-
teram secuti eritis, nescio an amplius mihi negotii
contrahatur: sed tamen meorum periculorum rationes
utilitas reipub. vindicat. Habemus enim à C. Caesare,
sicut ipsius dignitas, & maiorem eius amplitudo po-
stulabat, sententiæ, tanquam obsidem perpetuæ
in rempublicam voluntatis: intellectum est, quid in-
tersit inter levitatem concionatorum, & animum verè
popularem, saluti populi consulentem. Video de istis,
qui se populares haberi volunt, esse non nemi-
nem, ne de capite videlicet civium Romanorum
sententiæ ferat. is & nudius tertius in custodiam ci-
ves Romanos Cethegum, & P. Lentulum dedit, &
supplicationem mihi decrevit; & indices hesterno die
maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est,
qui

qui reo custodiam, quaestori gratulationem, iudici
 primum decre. it, quid de te a re, & tanta iudicarie
 At verò C. Caesar intelligit legem Semproniam esse
 de civibus Romanis constitutam: qui autem reipub. sit
 hostis, cum civem esse nullo modo posse: denique
 ipsum a latorem legis Semproniae, iussu populi poenas
 reipublicae dependisse. idem etiam ipsum largitorem
 Lentulum, & profigum, non putat, cum de pernicie
 reipub. & exitio huius urbis tam acerbe, tamque cru.
 deliter cogitat, appellari posse popularem. Itaque
 homo mihi sumus atque lenissimus, non dubitat P.
 Lentulum aeternis tenebris, vinculisque mandare: &
 facit in posterum, ne quis huius supplicio levando
 se aflare, & in perniciem reipub. posthac popularis
 esse possit. adiungit etiam publicationem bonorum,
 ut omnes animi cruciatur, & corporis etiam egestas
 ac mendicitas consequatur. Quamvis rem siue hoc
 statueritis, & dederitis mihi comitem ad concionem
 populo Rom. carum atque iocundum: siue illam Sil.
 lae sententiam sequi malueritis, facite me, atque vos
 à crudelitatis vituperatione defenderis: atque obti.
 nebo eam multo leniorem fuisse: quamquam P. C.
 quae potest esse in tanti sceleris immunitate puniendi
 crudelitas? Ego enim de meo sensu iudico. Nam ita
 mihi salva reipub. vobiscum perfrui liceat, ut ego quod
 in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi
 moveor (quis enim est me mitior?) sed singulari qua.
 dam humanitate, misere scerdia. Videor enim mihi
 hanc urbem videre, lucem esse in terrarum, atque ar.
 cem omnium gentium, subito uno incendio conc.
 dentem: cerno autem o sepulchra patrum, miseros atq;
 insepultos accervos civium: vertitur mihi ante oculos
 aspectus Celegi, & furor in vestra caede bacchantis.
 Cum verò mihi propolui regnantem Lentulum, sicut
 in re ex factis sperasse concessas est: purpuratum esse
 hanc Gabinium, cum exercita venisse Caulinam; tum
 lamentationem matrum familias, tum fugam virgi.
 rum, atque puerorum, ac vexationem virginum Ve.
 stulium, perherescere, & quia mihi vehementer haec
 videntur misera, atque miserranda, ideo etiam in eos qui
 ea perficere voluerunt, nec severum, vehementemque
 praebeo,

præbeo. Etenim quæro, si quis patresfamilias, liberis
suis à servo interfectis, uxore occisa, incensa domo,
supplicium de servis non quàm acerbissimum sump-
serit, utrum i clemens ac mitis, an inhumanus
& credulissimus esse videatur mihi verò importunus,
ac terrens, qui non dolorem suum & cruciatum, do-
lore iocentis & cruciatu lenieit. Sic nos in his homi-
nibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros truci-
dare voluerunt; qui singulas uniuscuiusque nestum
domos, & hoc universum reipub. domicilium delere
cœnari fuit; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in
vestigium huius urbis, atque in cinere deflagrati, impe-
rii collocarent; si veluti emissimi fuerimus, miserico-
des habebimur: si remissiores esse voluerimus, tum-
maxime nobis crudelitas in patriæ civiumque perniciem
firma subeunda est, nisi ve ò cuiuspiam L. Caesar vir for-
tissimus & amantissimus reipub. crudelior nudissimè
est visus, cum sororis suæ, sororis lætissimæ, vi-
rum præsentem, & audientem, vita privandam esse
dixit; cum avum iussu eos interfectum, filium quæ
eius impuberem legatum à patre missum, in carcere
necatum esse dixit. Quærum quod simile fuit scilicet
quod inimi delendæ reipub. consilium? Largitionis
voluntas tum in reipub. versata est, & partium qua-
dam contentio. Atque illo tempore L. Iulius Ien-
tuli, clarissimus vir, armatus Græcæ in est persecut-
tus, & grave tum vulnus accepit, nequid de summa
dignitate reipub. minueretur: sic ad evitenda sin-
dæmenta reipub. Gallos accessit, servitium contitavit,
Catilinam occavit, attribuit nos nudandos Cethe-
go, ceteros cives interficiendos Gabinio, urbem in-
flammandam Cassio, totam Italiani vastandam, diripi-
endamque Catilina. Vereamini, censeo ne in hoc
scelere iam immani, ac nefario, nimis aliquid severè
statuisse videamini? cum multa magis sit verendum,
re remissione patris crudeliter nâpis in patrem,
quàm ne severitate animæ adversus nimis vehementes
in acerbissimos hostes fuisse videamini. Sed quæ
ex audio, L. C. dissimulare non possum, id statuerem
voces, quæ perveniunt ad aures meas, con me, cum ve-
terem videntur, ut habere facis iustitiam ad eos, graves

statueritis hodierno die, transigenda. Omnia provi-
 sa, parata, & constituta sunt, P. C. cum mea summa
 cura, atque diligentia, tum multo etiam maiore populi
 Rom. ad summum imperium retinendum, & ad com-
 munes fortunas conservandas voluntate. Omnes ad-
 sunt omnium ordinum homines, omnium denique æ-
 tatum: plenum est forum, pleni omnes aditus huius
 loci, ac templi. Causa enim est post urbem conditam,
 hæc inventa sola, in qua omnes sentiunt unum atque
 idem; præter eos, qui cum sibi viderent esse pereun-
 dum, cum omnibus potius, quam soli perire voluerunt.
 hosce ego homines excipio, & secerno libenter. neq;
 enim in improborum civium, sed in acerbissimorum
 hostium nun ero habendos puto. Ceteri verò, dii im-
 mortales, qua frequentia, quo studio, qua virtute ad
 communem dignitatem, salutemque consensunt?
 Quid ego hic equites Rom. commemorem? qui vo-
 bis ita summa ordinis consiliiq; concedunt, ut vo-
 bis cum de amore reipub. certent: quos ex multorum
 annorum dissensione ad huius ordinis societatem,
 concordia nque revocatos hodiernus dies vobiscum,
 atque hæc causa coniungit: quam coniunctionem si
 in consulatu confirmatam meo, perpetuam in repub.
 tenuerimus; confirmo vobis nullum posthac malum
 civile, ac domesticum ad ullam reipub. partem ver-
 turum esse. Pari studio defendenda reipub. converisse
 video tribunos ararios, fortissimos vires, scribas item
 universos: quos cum casu hic dies ad ararium fre-
 quenter advocasset, videt ab expectatione foris ad
 communem salutem esse conversos. Omnis ingenuo-
 rum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est
 enim, cui non hæc templa, aspectus urbis, possessio
 libertatis, lux denique hæc ipsa, & hoc commune
 patriæ solam, cum sit charum, tum verò dulce, atque
 invidendum? Operæ pretium est P. C. libertinorum ho-
 minum studia cognoscere, qui sua virtute fortunam
 civitatis consecuti, hanc verè suam patriam esse iudi-
 cant; quam quidam hinc nati, & summo nati loco, non
 patriam suam, sed urbem hostium esse iudicaverunt.
 Sed quid ego huiusce ordinis homines commemo-
 rem, quos privatae fortunæ, quos communis res publi-
 ca,

ca, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitavit: servus est nemo, qui modò tolerabili conditione sit serviturus, qui non audaciam civium perditorum perhorrescat, qui non obstare cupiat, qui non tantum, quantum audeat, & quantum potest, conferat ad communem salutem voluntatis. Quare si quem vestrum fortè commoveret hoc, quod auditum est; lenonem quendam Lentuli concurrare circum tabernas, pretiosperantem sollicitari posse animos egentium, atque imperitorum; est id quidem ceptum, atque tentatum: sed nulli sunt inventi aut tam fortuna miseri, aut voluntate periti, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstus quotidiani locum; qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non cursam hunc otiosum virgæ suæ salvum esse velit. Multo verò maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immò verò (id enim potius est dicendum) genus hoc universum amantissimum est civi. Est enim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quæstus, frequentia civium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, occlusis tabernis minui solet, quid tandem incensis futurum est? Quæ cum ita sint, P. C. vobis populi Rom. præsidia non desunt: vos ne populo Rom. deesse videamini, providete. Habetis consulem ex plurimis periculis & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempub. mente, voluntate, studio, virtute, voce contentiant. obsecra facibus & telis impiæ coniurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis te, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de coniugum vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis iudicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui (quæ non semper facultas datur:) habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Rom. (id quod in civili causa hodierno die primum vide-

mus) unum, atque idem sentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quanta vi tute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate augas, exaggerataeque fortunas una nox penè deleat, id ne unquam posthac non modò confici, sed ne cogitari quidem possit, vobis hodierno die providendum est. Atque hæc, non ut vos, qui mihi studio penè præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio fundæ consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est coniuratorum, quam videatis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse iudico turpem, & infimam, contemptam, & obiectam. Quòd si aliquando alicuius furoris, & scelestæ concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra ac reipub. dignitas; me tamen meorum factorum, atque consiliorum nunquam P. C. poenitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse nuntiantur, omnibus est parata: viæ tantam laudem quanta vos me vestris decretis honestastis, ne no est affectus. Cæteris enim semper bene gesta, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus ille, cuius consilio, atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem, Numantiamque delevit: habeatur vir egregius L. Paulus ille, cuius currum rex potentissimus quondam & nobilissimus Perses honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione, & metu servitutis liberavit: antepona ur omnibus Pompeius, cuius res gesta, atque virtutes iidem, quibus solis cursus, regionibus, ac terminis continentur: erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ. nisi fortè maius est, patefacere nobis provincias, quò exire possimus, quàm curare, ut etiam illi qui absunt, habeant quò victores revertantur. quamquam est in uno loco conditio melior externæ victoriæ quàm domesticæ: quòd hostes alienigenæ aut oppressi servant: aut recepti in amicitiam beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium

dementia aliqua depravati, hostes patriæ semel esse cæperunt, eos, cum à perniciæ reipub. repuleris, neq; vi coercere, neque beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro, bonorumque omnium auxilio; memoriaque tantorum periculorum (quæ non modò in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sæva oribus, ac meritis semper hærebis) à me, atque à vobis, facile propulsari posse confido. Neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram equitumque Romanorum, & tantam conspirationem bonorum omnium perficere, & labefactare possit. Quæ cum ita sint partes conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro provinciis, quam neglexi, pro triumpho, cæterisque laudis insignibus, quæ sunt à me propter urbis vestraque salutis custodiam repudiata; pro clientelis, hospitibusque provincialibus; quæ tamen urbanis epibus non minore labore rueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspiciatis, ad conservandam rempub. diligentia, nihil aliud à vobis, nisi huius temporis, totiusque mei consulatus memoriam postulo: quæ dum erit vestris mentibus infixæ, firmissimo me muro septum esse arbitrabor. Quod si meam spem vis improborum scellerit, atque superaverit, commendo vobis parvum meum filium: cui profectò satis erit præsidii, non solum ad salutem, verumetiam ad dignitatem, si ejus qui hæc omnia suo solius periculo conservaverit, illum esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra populi que Romani P. C. de vestris coniugibus, ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, deque universa reipub. decernite diligenter, ut instituitis, ac fortiter. Habebitis enim consulem. qui & parere vestris decretis non dubiter, & ea quæ statueritis, quoad viveret, defendere & per se ipsum præstare possit.

PRO L. MURENA.

ORATIO XXIII.

VAS precatus sum à diis immortalibus, iudices, more, institutoque majorum, illo die, quo auspicato comitiis centuriatis L. Murenæ consulē renuntiavi, ut eas res mihi magistratuique meo, populo, plebique Romanæ bene atque feliciter eveniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob eiusdem hominis consularum unā cum salute obtinendum, & ut vestre mentes, atque sententiæ cum populi Rom. voluntate, suffragiisque consentiant, eaque res vobis, populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quod si illa sollemnis comitiorum precatio consularibus auspiciis consecrata tantam habet in se vim & religionem, quantam reipub. dignitas postulat: idem ego sum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic consularis me rogante, datus esset, ea res faulstè, feliciter, prospereque eveniret. Quæ cum ita sint, iudices, & cum omnis decorum immortalium potestas, aut translata sit ad vos, aut certè communicata vobiscum: idem consul eum vestre fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendavit: ut eiusdem hominis voce & declaratus consul, & defensus, beneficium populi Rom. cum vestra, atque omnium civium salute tueatur. Et quoniam in hoc officio studium meæ defensionis ab accusatoribus, atque etiam ipsa susceptio causæ reprehensa est: antequam pro L. Murenæ dicere instituo, pro me ipso pauca dicam: non quò mihi potior hoc quidem in tempore sit officii mei, quàm huiusce salutis defensio: sed ut meo facto vobis probato, maiore auctoritate ab huius honore, fama, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim. & primum M. Catoni vitam ad certam rationis normam dirigenti, & diligentissime perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo, Negat fuisse rectè Caro, me

&

& consulem, & legis ambitus latorem, & tam severe gesto consulatu, causam L. Murenæ attingere. cuius reprehensio me vehementer movet, non solum ut vobis, iudices, quibus maximè debeo, verumetiam ut ipsi Catoni, gravissimo, atque integerrimo viro rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendi, quàm à consule? Quis mihi in repub. potest, aut debet esse coniunctior, quàm is, cui respub. à me uno traditur sustinenda, magnis meis laboribus, & periculis sustentata? Quod si in iis rebus repetendis quæ mancipii sunt, is periculum iudicii præstare debet, qui se nexu obligavit: profectò etiam rectius in iudicio consulis designari, is potissimum consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi Rom. defensorque periculi esse debet. Ac si, ut nonnullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causæ publicè constitueretur, is potissimè honore affecto defensor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quàm facultatis. Quod si è portu solventibus ii, qui iam in portum ex alto invehuntur, præcipere summo studio solent, & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quod natura affert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfundi sumus, ingrediantur; quo tandem animo me esse oportet propè iam ex magna iactatione terram videntem, in hunc cui video maximas reipub. tempestates esse subeundas? Quare, si est boni consulis non solum videre quid agatur, verumetiam providere quid futurum sit: ostendam alio loco, quantum salutis communis inter sit, duos consules in repub. Calend. Ianuariis esse. Quod si ita est: non tam me officium debuit ad hominis avari fortune, quàm respub. consulem ad communem salutem defendendam vocare. Nam quod legem de ambitu tulli, certe ita tulli, ut eam, quam mihi metipsum iam pridem tulerim de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse confiterer, idque rectè factum esse defenderem, facerem improbè, etiam si alius legem tulisset: cum verò nihil commissum contra legem esse defendendum, quid est, quod meam defensionem

nem latio legis impediatur: Negat esse eiusdem severitatis Cato, * Catilinam exitum reipub. intra mœnia mollementem, verbis, & penè imperio urbe expulisse, & nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has parvis lenitatis & misericordie, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam verò gravitatis, severitatisque personam non appetivi, sed ab reipub. mihi impositam sustinui, sicut huius imperii dignitas in summo periculo civium postulabat. Quòd si tum cum reipub. vim, & severitatem desiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quam cogebar, non quam volebam: nunc, cum omnes me causâ ad misericordiam, atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeat naturæ meæ, consuetudinique servire? Ac de officio defensionis meæ, & de ratione accusationis tuæ, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit. Sed me, iudices, non minùs, hominis sapientissimi, atque ornatissimi Ser. Sulpicii conqueſtio, quàm Catonis accusatio commovebat: qui gravissimè, & acerbissimè se ferre dixit, me familiaritatis necessitudinisque oblitum, causam L. Murenæ contra se defendere. Huic ego, iudices, satisfacere cupio, vosque adhibere arbitros. Nam cum grave est verè accusari in amicitia, tum etiam, si falso accusari, non est negligendum. Ego, Ser. Sulpicii me in petitione tua tibi omnia studia, atque officia pro nostra necessitate uti & debuisse confiteor, & præstasse arbitror. Nihil tibi consilium petenti à me deficit, quod esset aut ab amico, aut à gratioso, aut à consule postulandum. abest illud te opus: maturata ratio est: sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu à me postulare ausus sis, tantum debuisse: contra salutem, nihil debere. Neque enim si tibi tum, cum peteres consulatum, affui, idcirco nunc, cum Murenam ipsam petas, adiutor eodem pacto esse debet. Atque hoc non modò non laudari, sed nec concedi quidem potest, ut amicis nostris accusantibus non etiam alienissimos defendamus. Mihi autem cum Murena, iudices, & verus, & magna amicitia esset: qua in capitis dimicatione à Ser. Sulpicio pro idcirco obstruitur, quòd ab eodem in honore con-

rentione superata est. Quæ si causa non esset: tamen
 vel dignitas hominis, vel honoris eius quem adeptus
 est, amplitudo, summam mihi superbiz, crudelitatis-
 que famam inuississet, si hominis & sui, & populi Ro.
 ornamentis amplissimis causam tanti periculi repudi-
 assem. Neque enim iam mihi licet, neq; est integrum,
 ut meum laborem hominum periculis sublevandis
 non impertiam. Nam cum præmia mihi tanta pro
 hac industria sint data, quanta antea nemini: labores
 per quos ea ceperis, cum adeptus sis, deponere, esset
 hominis & astuti & ingrati. Quod si licet desinere, si te
 auctore possum, si nulla inertiz, nulla superbiz cupi-
 tudo, nulla inhumanitatis culpa suscipitur, ego verò
 libenter desino. Sin autem fuga laboris, desidium re-
 pudatio supplicum, superbium, amicorum neglectio,
 improbitatem coarguit: nimirum hæc causa est eius-
 modi, quam nec industrius, nec mitis, nec offi-
 ciosus deserere possit. Atque huiusce rei coniectura
 de tuo ipsius Pulio, Servi, facillimè ceperis. Nam si ti-
 bi necesse paras etiam adversariis amicorum tuorum
 de iure consulentibus respondere; & si turpe existi-
 mas, te advocato, illum ipsum, quem contra venis,
 causa caderemoli tam esse iniustus, ut contra toi fon-
 tes vel inimicis tuis pateant, nostros rivulos etiam a-
 micis putes claudos esse oportere. E enim si ne tua
 familiaritas ab hac causa removisset, & si hoc item
 Q. Hortensio, M. Crasso clarissimis viris; si item ex-
 teris, à quibus intelligo tuam gratiam magni affi-
 zi, accidisset: in ea civitate consul designatus defen-
 sorem non haberet, in qua nemini unquam infimo
 maiores nostri patronum deesse voluerant. Ego verò,
 iudices, ipse me existimare nesciam. Si amico, et de-
 lem, si misero, superbium, si consuli d. fuisset. Quæ,
 quod dandum est amicitiæ largè daretur à me. E-
 cum egam, Servi, non secus, ac si meum esset, si qui
 mihi est charissimus: illo in loco quod tribueretur est
 officio, fides, religioni id ita moderabor, ut memine-
 rim me contra amici studium, pro amicitia periculo di-
 cere. Intelligo, iudices, reus variis accusatis non par-
 teis fuisse, & eorum unam in reprehensione vitæ; al-
 teram in contentione dignitatis; tertiam in crimi-
 bus

bus ambitus esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ gravissima esse debebat, ita fuit infirma, & levis, ut illos lex magis quædam accusatoria, quàm vera maledicendi facultas, de vita L. Murenæ dicere aliquid coegerit. Obiecta est enim Asia, quæ ab hoc non ad voluptatem, & luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata, qui si adolescens, patre suo imperatore, non meruisset; aut hoste non, aut patris imperium timuisse, aut à parente repudiatus videretur. An, cum sedere in equis triumphantium prætextati potissimum filii soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus communiter gestis penè simul cum patre triumpharet? Hic verò, iudices, & fuit in Asia, & viro fortissimo parenti suo magno adiumento in periculis, scilatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia suspensionem luxuriæ quandam, non Asiam nunquam vidisse, se in Asia continenter vixisse, laudandum est. Qua nobrem non Asiæ nomen obijciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos, & gloria nomini constituta est: sed aliquid aut in Asia susceptum, aut ex Asia deportatum flagitium, ac dedecus. Meruisse verò stipendia in eo bello, quod tum populus Rom. non modò maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis; patre imperatore libentissimè meruisse, pietatis; finem stipendiorum, patris victoriam, ac triumphum fuisse, felicitatis fuit. Maledictio quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quòd omnia laus occupavit. Saltatorem appellat L. Murenam Cato. maledictum est, si verè obijciatur, vehementis accusatoris; sin falsò, maledici conviciatoris. Quare, cum ista sis auctoritas, non debet hic Cato, arripere maledictum ex trivio, aut ex scurrarum aliquo convicio; neque temerè consulem populi Rom. saltatorem vocare: sed conspiciere, quibus præterea vitiiis affectum esse necesse sit, cum, cui verè istud obijci potest. Nemo enim ferè saltat sobrius nisi fortè insanit; neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto. Intempestivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes est extrema, saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium victorum

vitorum esse postremum: relinquis illa, quibus remo-
 tis, hoc vitium omnino esse non potest. nullum turpe
 convivium, non amor, non comessatio, non libido, non
 sumptus ostenditur. Et cum ea non reperiantur, quæ
 voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt: in quo
 ipsa non luxuriam reperire non potes, in eo te umbram
 luxuriæ reperturum putas? Nihil igitur in vitam L.
 Murenæ dici potest? nihil, inquam omnino, iudice: sic
 à me consul designatus defenditur, ut eius nulla
 fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudeli-
 tas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Be-
 ne habet: iacta sunt fundamenta defensionis, nondum
 enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed propè
 inimicorum confessione, vitum bonum, atque inte-
 grum hominem defendimus. Quo constituto, facilior
 est mihi alius ad contentiorem dignitatis: quæ pars
 altera fuit accusationis. summam video esse in te, Ser.
 Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriæ, cæ-
 terorumque ornamentorum omnium, quibus fretum
 ad consularis petitionem aggredi par est. paria cog-
 nosco esse illa in L. Murena, atque ita paria, ut neque
 ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate supe-
 rarit. Contempsisti L. Murenæ genus: extrulisti tuum.
 Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, nemi-
 nem bono esse genere natum: facis ut rursus plebs in
 Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt
 amplæ & honestæ familiæ plebeïæ, & proavus L. Mu-
 renæ, & avus prætores fuerunt? & pater, cum a nup-
 tissimè, atque honestissimè ex prætura triumphasset, hoc
 faciliorem huic gradum consulatus adipiscendi reli-
 quit; quod is iam patri debitus, à filio petebatur.
 Tua verò nobilitas, Ser. Sulpici, vamest summa est, ta-
 men hominibus literatis, & historicis est notior; popu-
 lo verò, & suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit
 equestri loco, avus nulla illustri laude celebratus. ira-
 que non ex sermone hominum recenti, sed ex anna-
 lium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ.
 Quare ego te semper in nostrum numerum aggrega-
 re soleo, quod virtute, industriaque perfecisti, ut cum
 equitis Rom. esses filius, summa ramen amplitudine
 dignus putarere; nec mihi unquam minus in Q. Pom-
 psio

peia novo homine, & fortissimo viro, virtutis esse visum est, quàm in homine nobilissimo M. Æmilio. Etenim eiusdem animi, atque ingenii est, posteris suis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere; & ut Scavrus, memoriam prope intermorruam generis sui, virtute renovare. Quamquam ego iam putabam, iudices, multis viris fortibus, ne ignobiliras obiceretur generis, meo labore esse perfectum: qui non modò Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis fortissimis viris, novis hominibus; sed his recentibus, Mariis, & Didis, & Cæliis commemorandis iacebant. Cum ego verò tanto intervallo claustra ista nobilitatis refregissem, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud maiores nostros fuit, non magis nolilitati, quam virtuti pateret: non arbitrabar, cum ex familia vetere & illustri, consul designatus ab equitis Rom. filio consule defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo, atque audacissimo, altero modestissimo, atque optimo viro peterem: superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. quòd si iderem homini novo esse deberet, profectò mihi neque inimici, neque invidi deluissent. Omitramus igitur de genere dicere, cuius est magna in utroque dignitas: sed cetera. Quæsturam una petiit, & sum ego: idus prius. Non est respondendum ad omnia, neque enim quemquam vestrum fugit, cum militares dignitates sunt, unus autem primus solus possit obtinere, non est denique esse ordinem dignitatis, & renuntiationis: proinde ea quòd renuntiatio gradus habeat: dignitas autem sit veritas eadem omnium. Sed quæstura utriusque impedimentum pati momento fortis fuit habuit hic lege Titia provinciam tacitam, & quæritur uti illam, cui, cum quæstores sortuntur, etiam assignari solet. Offensam non tam graeviosam, & illam rem, quam negotiosam, & molestam contedit utriusque nomen in quæstura: nullem enim vobis fuit ex animo scilicet, in quo excurrere virtus, concorsque iocunditas. Relinquitur tempus festum, quod nec enim cui non vocaretur, ab utroque dissimilima ratione tractatura est. Servius hic nobiscum

nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi, plenam sollicitudinis, ac stomachi secutus est : ius civile didicit : multum vigilavit laboravit : praesto multis fuit, multorum stultitiam perperissus est, arrogantiam pertulit, difficultatem exorbuit : vixit ad alicuius arbitrium, non ad suum. magna laus, & gratia hominibus, unum hominem elaborare in ea scientia, quae sit multis profutura. Quid Murena interea ? fortissimo, & sapientissimo viro, summo imperatori legatus L. Lucullo fuit : qua in legatione duxit exercitum : signa contulit : manum conferuit magnas copias hostium fudit : urbes partim vi, partim obsidione cepit : Asiam illam refertam, & eandem delicatam sic obijt, ut in ea neque avaritiae, neque luxuriae vestigium reliquerit. maximo in bello sic et versatus, ut hic multas res & magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque haec, quamquam praesente L. Lucullo loquor, tamen ne ab ipso propter periculum nostrum concessam videam ut habere licentiam fingendi, publicis literis testata sunt omnia : quibus L. Lucullus tantum laudis impertit, quantum neque ambiciosus imperator, neque invidus tribuere alteri in communicanda gloria debuit. Summa in utroque est honesta, summa dignitas : quam ego, si mihi per Servium liceat, pari atque eadem in laude ponam, sed non licet. agitat rem militarem : inestatur totam hanc legationem : assiduam, & operarum harum quotidianarum potat esse consulatum. apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos : forum non attigeris : absueris tandem, & cum longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro habitant, de dignitate contendas ? Primum illa nostra assiduitas, Servi, necis, quantum interdum afferat hominibus fastidii, quantum satietatis. mihi quidem vehementer expedit, postquam in oculis esse gratiam : sed tamen ego mei salutaris magno meo labore succavi : & tu idem forsasse : verumtamen ut rursus nostram desiderium nihil obivisset. Sed ut, hoc omnino, ad studiorum, atque artium contentionem revertamur : quae praeter dubitanti, quin id consulatum adipiscendum multo prius afferat dignitatem res militaris, quam ius civilis

gloria & Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille ut quò intendit, maturè cum exercitu perveniat, ut gallorum, illum buccinarum cantus exsulcat, tu adionem instituis, ille aciem instruit. tu caves ne tui consultores, ille ne urbes, aut castra capiantur. Ille tenet, & scit ut hostium copiz; tu ut aqua pluviz arceantur, ille exercitatus est in propagandis finibus, tu in regendis, ac nimirum (dicendum est enim quod sentio) rei militatis virtus præstat cæteris omnibus. Hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coegit, omnes urbana res, omnia hæc nostra præclara studia, & hæc forensis laus, & industria, latent in tu elà ac præsidio bellicæ virtutis; simulatque increpuit suspicio tumultus, artes ilico nostræ conticescent. Et quoniam mihi videris istam scientiam iuris tanquam filiclam osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, ut istud nescio quid, quod tantopere didicisti, præclatum aliquid esse arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiz, gravitatis, iustitiz, fidei, cæteris omnibus, consulari, & omni honore semper dignissimum iudicavi, quòd quidem ius civile didicisti, non dicam, operam perdidisti; sed illud dicam, nullam esse in illa disciplina munitam ad consularium viam, omnes enim artes, quæ nobis populi Romani studia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam utilitatem debent habere Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt: omnia enim, quæ sunt in imperio, & in statu civitatis, ab iis defendi, & firmari putantur. Summa etiam utilitas: siquidem eorum consilio, & periculo, cum repub. cum etiam nostris rebus perfrui possumus. gravis etiam illa est, & pleni dignitatis dicendi facultas, quæ sæpe valuit in consule diligendo; posse consilio, atque oratione & senatus, & populi, & eorum qui res iudicant, mentes permovere. Quæritur consul, qui dicendo nonnunquam comprimat tribunitios furores; qui concitatum populum flectat; qui largitione cessat. Non mirum si ob hanc facultatem, homines sæpe etiam non nobiles consularum consecuti sunt: præsertim cum hæc eadem res plurimas gratias,

gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat, quorum in isto vestro artificio, Sulpic, nihil est, primum dignitas in tam tenui scientia quæ potest esse res enim sunt parvæ, prope in singulis litteris, atque interpositionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam si quid apud maiores nostros fuit in isto studio admirationis, id, enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemptum, & abiectum. posset agi lege, necne, pauci quondam sciebant. fastos enim vulgò non habebant: erant in magna potentia qui contuliebantur à quibus etiam dies tanquam à Chaldaeis petebantur. inventus est scriba quidem Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis iuriconsultis eorum sapientiam compilarit. itaque irati illi, quòd sunt veriti ne d erum ratione pervulgata, & cognita, sine sua opera lege posset agi; notas quasdam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent, cum hoc fieri bellissimè posset: Fundus Sabinus meus est: immò meus: deinde iudicium noluerunt. * FUNDUS, inquit, * QUI EST IN AGRO, QUI SABINUS VOCATUR, Satis verbose: cedo, quid posses sum ego ex iure meum esse aio, Quid tum? * INDE IBI EGO TE EX IURE MANU CONSERVATUM VO CO. Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille? unde percebatur, non habebat, transit * idem iuriconsultus tibicinis Latini modo. UNDE TUM P, inquit, EX IURE MANU CONSERVATUM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Prætor interea ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid, ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum ceteris rebus absurdum, tum verò nulli usui. UTRISQUE SUPERSTITIIS, PRÆSENTIBUS ISTAM VIAM DICO, INITE VIAM. præstolabatur sapiens ille, qui * inire viam doceret. REDITE VIAM: eodem duce redibant. Hæc iam tum àpud illos barbatos ridicula, credo, videbantur: homines, cum rectè atq; in loco constitissent, iuberi abire: ut unde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, QUANDO TE IN IURE CON-

CONSPICIO: & hæc, SED ANNE TU DICIS
 QUI CAUSA VINDICAVERIS? quæ dum erant
 occulta, necessario ab eis, qui ea tenebant, peteban-
 tur. postea verò pervulgata, atque in manibus iactata
 & excussa, inanissima prudentia reperta sunt; fraudis
 autem, & solutæ plenissima. Nam cum permulta præ-
 clarè legibus essent constituta, ea jurisconsultorum
 ingeniis pleraque corrupta, ac depravata sunt. Mulie-
 res omnes propter infirmitatem consilii, maiores in-
 tutorum potestate esse voluerunt; hi invenerunt ge-
 nera tutorum, quæ potestate mulierum contineren-
 tur: sacra interitæ illi noluerunt: horum ingenio se-
 nes ad coemptiones faciendas interimenderum sa-
 cerorum causa, reperti sunt: in omni denique iure ci-
 vili æquitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: ut
 quia in alicuius libri, exempli causa, id nomen in-
 venerant, putarunt omnes mulieres, quæ coemptio-
 nem facerent, Caias vocari. Iam illud mihi quidem
 mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per
 tot annos etiam nunc statuere non potuisse; utrum
 diem tertium, an perendinum; iudicem, an arbitrum;
 rem, an litem dici oporteret. Itaque (ut dixi) dignitas
 in ista scientia consularis nunquam fuit, quæ tota ex
 rebus factis commentisque constaret: gratiæ verò
 multo etiam minus. Quod enim omnibus parer, & æ-
 què promptum est mihi & adversario mee, id esse
 gratum nullo pacto potest, itaque non modò benefi-
 cii collocandi spem, sed etiam illud, quod aliquando
 fuit, LICET CONSULERE, iam perdidisti. Sapi-
 ens existimari nemo potest in ea prudentia, quæ ne-
 que extra Romam usquam, neque Romæ rebus pro-
 priis, quidquam valet. peritus ideo haberi non potest,
 quòd in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt
 inter se discrepare. difficilis autem res ideo non pu-
 tatur, quòd & perpauci, & minime obscuris literis
 continetur. Itaque si mihi homini vehementer occu-
 pato stomachum moveritis, triduo me iuriconsul-
 tum esse profitebor. Et enim quæ de scripto aguntur,
 scripta sunt omnia: neque tamen quidquam tam an-
 gustè scriptum est, quo ego non possim, QUAD-
 RE AGITUR, addere, quæ consuluntur autem, mi-
 nimo

nimo periculo responderetur : si id quod oportet, responderis, idem videre respondiſſe, quod Servius. ſi aliter, etiam contraverſum ius noſſe, & tractare videretur. Quapropter non ſolum illa gloria militaris veſtris formulis, arque actionibus anteponenda eſt, verum etiam dicendi conſuetudo longe. & multo miſi veſtra exercitationi ad honorem antecelleret. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluiſſe : poſt, cum id aſſequi non potuiſſent, iſtuc potiſſimum ſunt delapſi. *ut aiunt in Græcis artiſtibus, eos aulædos eſſe, qui citharædi fieri non potuerint : ſic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad iuris ſtudium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, ſumma etiam gratia. Etenim à vobis, ſalubritas quædam, ab iis qui dicunt, ſalus ipſa petitur. Deinde veſtra reſponſa, arque decreta evolvuntur ſæpe dicendo, & ſine deſenſione oratoris firma eſſe non poſſunt. In qua re ſi ſatis profeciſſem, parcius de eius laude dicerem : nunc cum i de me dico, ſed de iis, qui in dicendo magni ſunt, aut fuerunt. Dux ſunt artes, quæ poſſunt locare homines in ampliſſimo gradu dignitatis : una imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur : ab illo belli pericula repelluntur. Ceteræ tamen virtutes ipſæ per ſe multum valent, iuſtitia, ſi les, pudor, temperantia : quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt : ſed nunc de ſtudiis ad honorem diſpoſitis : non de iuſtitia cuiuſque virtute diſputo. Omnia iſta nobis ſtudia de manibus excutiuntur, ſimulatque aliquis motus novus bellicum canere cœpit. Etenim, ut ait ingenioſus poeta, & auctor valdè bonus, præliis promulgaris. TOLLITUR E M E D I O, non ſolum iſta veſtra verbosa ſimulatio prudentiæ, ſed etiam ipſa illa dominatèr uſa SAPIENTIA : VI CERITUR RES. SPERNITUR ORATOR non ſolum odioſus in dicendo, ac loquax, verum etiam BONUS : HORRIDIS MILES AMATUR. Veſtrum verò ſtudium torum iacet : NON EX IURE MANU CONSERVATUM, SED MAGIS FERRO, inquit, REM REPETUNT. Quod ſi ita eſt, cedat opinor, ſulpici, forum caſtris, otium militiæ, ſtylus gladii, umbra ſoli : ſit de-

nique

nique in civitate ea prima res, propter quam ipsa est civitas omnium princeps. Verum hæc Cato nimium nos nostris verbis magna facere demonstrat, & obli-
tos esse bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum; quod ego longè secus existimo, iudices: deque eo pauca disseram. Neque enim causa in hoc continetur. Nam si omnia bella, quæ cum Græcis gessimus, contemnenda sunt: derideatur de rege Pyrrho triumphus M. Curi, de Philippo I. Flaminini, de Ætolis M. Fulvii, de rege Perse L. Pauli, de Pseudophilippo Q. Metelli, de Corinthiis L. Mummi. sin hæc bella gravissima, victoriæque eorum bellorum gravissimæ fuerunt, cur Asiatica nationes, atque ille à te hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis, vel maximum bellum populum Rom. cum Antiocho gessisse video: cuius belli victor, L. Scipio, parva cum Publico fratre gloria (quam laudem ille Africa oppressa, cognomine ipso præ se ferebat) eandem hic sibi ex Asia nomine assumpsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis proavi tui. Quod, ille cum esset, ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, nunquam cum Scipione esset profectus, si cum mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque verò cum P. Africano senatus e-
gisset, ut legatus fratri proficisceretur, cum ipse paulo ante Hannibale ex Italia expulso, ex Africa eie-
cto, Carthagine oppressa, maximis periculis reipub. liberavisset; nisi illud grave bellum, & vehementis putaretur. Atqui, si diligenter quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, consideratis: omnibus regibus, quibuscum populus Rom. bellum gessit, hunc regem nimirum antepones. * Quem L. Sulla maximo, & fortissimo exercitu, pugna excitatum, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, cum bello incedum totam in Asiam, cum pace dimisit: quem L. Murena pater huiusce vehementissimè, vigilantissimèque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui res sibi aliquot annis sumptis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipse opibus, conatuque invaluit, ut se Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum suis coniundurum putaret. Ad quod

quod bellum duobus consulibus ita missis, ut alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur : alterius res & terrâ, & mari calamitosâ vehementer, & opes regis, & nomen auxerunt. L. Luculli verò res tantâ extiterunt, ut neque majus bellum commemorari possit, neque maiore consilio, & virtute gestum. Nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamque urbem sibi Mithridates Asiae ianuam fore puravisset, qua esset acta, & revulsa tota pateret provincia : perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, ut urbs fidelissimorum locorum defenderetur : ut omnes eorum rebus diuturnitate obsidionis contumererentur. Quid illam pugnam navalem ad Tenedum, cum contento cursu, acerrimis decibus, hostium classis Italiam spe, atque animis inflata peteret, medietate citra finem, & parva dimicatione commissam arbitraris ? Mithridatis præterea oppugnationes oppidorum : expulsus regno tandem aliquando, tantum tamen consilio, atque auctoritate valuit, ut se, rege Armeniorum adiuncto, novis opibus, copiisque renovavit. Ac si mihi nunc de rebus gestis esset noster exercitus imperatorisq; dicendum, plurima & maxima prælia commemorare cõstem : sed non id agimus : hoc dico : si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset : neque tanta cura senatus, & populus Rom. suscipiendam putasset : neque tot annos gessisset : neque tanta gloria L. Luculli : neque verò eius belli conficiendi curam tanto studio populus Romanus ad Cn. Pompeium detulisset : cuius ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commissa est, & summa contentione pugната. Quæ ex pugna comite ille eripuisse, & Bosphorum confugisset, quò exercitus adire non posset : etiam in extrema fortuna & fuga, non tamen relinquit regium. Itaque ipse Pompeius regno possessus, ex omnibus oris, ac notis seculis hoste pulso : tamen tantum in unius anima posuit ut cum omnia, quæ ille tenuerat, adierat, speraret, victoria possideret ; tamen non antè, quàm illum viâ expulit, bellum cõfectum iudicavit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis : quocum per tot annos, tot præliis,

tot imperatores bella gesserunt cuius expulsi, & eieci
vita tanti estimata est, ut morte eius nuntiata, cum
denique bellum contestum arbitraretur. Hoc igitur in
bello L. Murenæ legatum fortissimi animi, summi
consilii, maximi laboris cognatum esse credendum, &
hanc eius operam non minus ad consulatum acq̃ui-
scendam, quàm hæc nostram ferentem nobilitatem
dignitatis habuisse. At enim in prætura petiere pri-
or renunciatus est Servius. Verumne vos, tamquam
ex synagoga, hæc agere cum populo, et quæ hunc se-
miel honoris cupiam dedere, eundem relicto hono-
ribus debeat? Quid enim fieri maiorem Fortipue ter-
minus, tanta, tam varias habere potest agere rationes
fluctuant. quædam perturbationes, & quædam assus
habet ratio committitur: dies interitus unus, aut
nox interposita, hæc perniciat et cetera: & totam opi-
nionem parva nonnunquam contrahat aura timo-
ris. Sæpe enim sic est illa aperta causa sit aliæ, acque
existimamus: nonnunquam factum esse etiam popu-
lus admittitur: quasi verè non ipse fecerit. Nihil est
incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum,
nihil fallacius ratione tota commotionum. Quis L. Phi-
lippum summo ingenio, opibus, gratia, nobilitate à
M. Herennio superari posse arbitratus est: quis Q.
Catulum humanitate, sapientia, integritate antecel-
lentem à Cn. Marcellis: quis M. Scæpionem hominem
gravissimum, civem egregium, fortissimum ferato-
rem à Q. Maximo? non modo horum nihil ita fore
putatum est: sed ne cum esset factum quidem, quare
ita factum esset, intelligi potuit. Nam ut tempestates
sæpe certo aliquo conspectu conmoventur: sæpe im-
provise nulla ex certa ratione, obsecra aliqua ex
causa excitantur: sic in hac commotionum tempestate
populari sæpe intelligat, quæ signo commota sit: sæpe
ita obscura est, ut casu excitata esse videatur. Sed ta-
men si est reddenda ratio, dæmones vehementer in-
pietate debetata sunt, quæ ambæ in consulatu tibi
diuina proferant rem, expectatio muneris, et
& cum ore nonnullis, & studiis, et muneribus con-
petitionem creverat. aliter, credidi etiam in provincia re-
legatione eni et & moralitatis, & virtutis sua testis
habuerit

habuerat, nondum decesserant. Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. Nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem * comitibus L. Murenæ præfatus fuit : & munus amplissimum quod petiti'o prætura desiderabat, prætura restituit. num tibi hæc parva videntur adiuncta, & subsidia consularis & voluntas militum : & eorum cum per te valet multitudo, tum apud suos gratia : tum verò in consule declaranda multum etiam apud universum populum Romæ auctoritatis habet suffragatio militaris. Imperatores enim comitibus consulibus, non verborum interpretes deliguntur. Quare gravis est illa oratio : Me facilius recevit me præ a donavit : hæc duce castra cepimus, signa contulimus. nunquam ille plus militum laboris impotuit, quam tibi sumpsit : & ipse cum fortis, tum etiam fatis hoc quanti putas esse ad tamam hominum, ac voluntatem : etenim si tanta illi comitibus relictis est, ut adhuc temper omen valuerit prægangvum : quid mirum est, in hoc felicitatis famam sermonem esse valuisse : Sed si hæc leviora ducis, quæ sunt gravissima, & hanc urbanam suffragationem militari adreponis : nihil horum huius elegantiam, & scenæ magnificentiam velde contemnere : quæ huic admodum proderunt. Nam quid ego dicam populum ac vulgus in peritorum, iulis magnopere delectari : mirum est mirandum : quamquam huic causæ id laus est. Sunt enim populi, ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptari est, non est mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuisse. * Et, si nosce ipsi, qui & ab delectatione omni negotiis impeditur, & in ipsa occupatione delectationes etiam multas habere possimus, ludis tamen oblectamur, & ducimur : quid tu admirare de multitudine indocta si. O homo vir fortis, meus necessarius, eques si ordini restituit non solum dignitatem : sed etiam voluptatem. itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima : quod honestissimo ordini cum splendore fructus quoque iucunditatis est restitutus. Quare delectantur homines mihi crede, ludi, etiam illos, qui conspiciunt, non solum eos, qui fatentur : quod ego in præa perferere

leni.

sensi, nam nos quoque habuimus scenam competi-
 tice-m. Quòd si ego, qui trines ludos ædilis feceram,
 tamen. An nū ludis commovebar: tibi, qui casu nul-
 los feceras. nihil huius istam ipsam quam irrites, ar-
 genteam scenam adueriatam putas? Sed hæc sanè sint
 paria omnia: sit par forensis opera militari: sit: ar-
 militari suffragatio urbana: sit idem, magnificentissi-
 mos, & nullos unquam fecisse ludos: quid? in ipsa
 prætura nihilne exissimas inter tuam, & istius forem
 interfuisse? Lusus fors ea fuit, quam omnes tui recess-
 sari tibi optabamus, iuris dicendi: in qua gloriam
 concili & magnitudo negotii: gratiam æquatis largi-
 tio: qua in sorte sapiens prætor, qualis hic fuit, offen-
 sionem vitat æquabilitate decernendi: benevolentia
 adiungit lenitate audiendi. Eregia & ad consu-
 latum apta provincia: in qua laus æquitatis, integritatis,
 facilitatis, ac extremum ludorum voli præte con-
 cludites. Quid tua fors? tristis, atrox, qualis iocula-
 tus: ex altera parte lacrimarum, & squaloris: ex altera
 plena catenarum, & æque indicum: cegendi iudi-
 ces: inviti retinendi: contra voluntatem, senba dam-
 natus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio repre-
 hensa: multi viri fortes, & propè pars civitatis offen-
 sa est: lites severe æstimatae, cui placet, obliviscitor:
 cui delet, meminit. Postremò, tu in provinciam ire
 noluisse: non possum id in te reprehendere, quod in
 me ipso & prætor, & consul probavisse. Sed tamen L. Mu-
 rena provincia multa bonas gratias cum optima ex-
 istimatione attulit: habuit profeciscens delectum in
 Umbria: dedit ei facultatem respub liberalitatis: qua
 usus, multas sibi etibus, quæ municipiis Umbriae con-
 ficiuntur, adiunxit: ipse autem in Gallia, ut nostri ho-
 mines det; eratas iam pecunias exigere, æquitare,
 diligenterque perfecit. Tu interea Roma scilicet ami-
 cis præfatus fuisti fateor: sed tamen ilud cogita, non-
 nullorum amicorum pudiam nūi solere in eos, à quibus
 provincias contemni intelligant. Et quoniam
 offendi, indices, rarem dignitatem ad consulatus pe-
 titionem disparatem fortunam provinciarum negotio-
 rum in Muræna, atque in Silpicio fuisse: dicam iam
 a, citius, in quo meus necessarius fuerit inferior Ser-
 vius:

vius : & ea dicam, vobis audientibus, amisso iam tempore, quæ ipsi soli, re integra, sæpe dixi. Perere consulatam nescire te, Servi, per sæpe dixi : & in iis rebus ipsis, quas te magno, & forti animo, & agere, & dicere videbam, tibi solitus sum dicere, magis te fortem senatorem mihi videri, quam sapientem candidatum. Primum accusandi terrores, & minæ, quibus tu quotidie uti solebas, sunt fortè viri : sed & populi opinionem à spe adipiscendi avertunt : & amicorum studia debilitant. nescio quo pacto semper hoc fit : neque in uno aut altero animadversum est, sed iam in pluribus : simulatque candidatus accusationem meditari visus est, ut honorem desperasse videatur. Quid ergo acceptam iniuriam persequi non placet ? immò vehementer placet : sed aliud tempus est perendi, aliud persequendi. petitorum ego, præsertim consularum, magna spe, magno animo, magnis copiis & in lorum, & in campum de luci volo. non placet mihi inquisitio candidati, præsumptio repullæ. non testium potius, quam suffragatorum comparatio : non minè magis, quam blanditiæ : non declamatio potius, quam salutaris ; præsertim cum iam, hoc novo more omnes ferè domos omnium concurrent, & ex vultu candidatorum coniecturam faciant : quantum quisque animi, & facultatis habere videatur. Videsne tu illum tristem, demissum ? iacet, dissidet, abiecit hastas terpit hic rumor. Scis tu illum accusationem cogitare ? inquirere in competitores ? testes quærere ? alium faciam : quoniam sibi hic ipse desperat. Eiusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, studia deponunt, aut testatam rem abiciunt, aut suam operam, & gratiam iudicio, & accusationi reservant. Accedit eodem, ut etiam ipse candidatus totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiamque suam in petitione non possit ponere. Adiungitur enim accusationis cogitatio, non parva res, sed nimirum omnium maxima. Magnum est enim te comparare ea, quibus possis hominem è civitate, præsertim non inopem, neque infirmum, extruere : qui & per te, & per suos, & verò etiam per alienos defendatur, omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus : & qui non a-

per te inimici sumus, etiam alienissimis, in capitis periculis amicissimorum officia, & studia præstamus. Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accusandi molestiam, sic intellexi, in petendo studium esse acerrimum, in defendendo officium, in accusando laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem, & petitionem consulatus diligenter adiuvet, atque instruat. Vnum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. tu, cum de curriculo petitionis deflexisses, animumque ad accusandum transulisses, existimasti te utriusque negotio satisfacere posse? vehementer errasti. quis enim dies fuit, posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumperis? Legem ambitus flagitasti, quæ tibi non deerat: erat enim severissime scripta Calpurnia, gestus es in ea & voluntati, & dignitati tuæ. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset: petitioni vero refragata est. poena gravior in plebem tua voce elagitata est: commoti animi tenuiorum, exilium in nullum ordinem: concessit senatus postulationi tuæ: sed non libenter duriores fortunæ communis conditionem, te auctore, constituit. Morbi excusationi poena addita est. voluntas offensa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum est: aut incommode morbi etiam ceteri vitæ fluctus relinquendi quid ergo hæc quistulisti? is qui auctoritati tenatus, voluntati tuæ paruit: denique is tulit, cui minime proderant. Quid? illa quæ mea sunt non a voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? confusionem fuisse agiorum flagitasti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum. Graviter homines honesti, atque in suis civitatibus, & municipiis gratiosi vivebant, a tali viro esse pugnatum, ut omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idem editores leges esse voluisti. ut odia occulta civium, quæ tunc eis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi cuiusque erumperent. Hæc omnia tibi accusandi viam præstabant: adipiscendi obsepiebant. Atque ex omnibus illa plaga est iniecta petitioni tuæ, non tacente

me, maxima ; de qua ab homine ingeniosissimo, & copiosissimo Hortensio multa gravissime dicta sunt ; quo etiam mihi durior loci est dicendi datus ; ut cum ante me & ille dixisset, & vir summa dignitate, & diligentia, & facultate dicendi M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Itaque in iisdem rebus fere versor ; & quod possum, iudices, occorro vestræ * sacerati. sed tamen, Servi, quam te securum putas injectisse petitioni tuæ, cum tu populum Romanum in eam metum adduxisti, ut pertimesceret, ne Consul Catilina fieret, dum tu accusationem comparares, deposita atque abiecta petitione si tenim te inquirere videbant tristem ipsum ; massos amicos, observationes, testificationes, seductiones testium, successionem subscriptorum animadvertabant ; quibus rebus certe ipsi candore tantum vultus obsecutores videri tolent ; Catilinam interea alacrem atque latum ; stipatum choro inventuti, vallatum iudicibus, atque sicariis, inflatum cum spe militum, turæ collegæ mei quemadmodum dicebat ipse, promissis, * circumfluentes cohortum Arretinorum, & Fehlatorum exercitu ; quam turba in dissimillimo ex genere, distinguebant homines * perculsi Sulpiani temporis calamitate. Vultus erat ipse plenus furoris, oculi sceleris, sermo arrogantia, sic, ut ei iam exploratus, & domi conditus consulatus videretur Murenam contemnebat ; Sulpicium acculatorem suum numerabat ; non competitorum ; ei viam denunciabat ; reipub. minabatur. Quibus rebus qui timor bonis omnibus iniectus sit, quantaq; desperatio reipublice, si ille talis esset, nolite à me commoneri velle ; osmet, si vobiscum recordamini, meministis enim cum illius nefarii gladiatoris voces percrebuissem, quas habuisse in concione domestica dicebatur ; cum miserorum fidelis defensor negasset invenire posse, nisi eum, qui ipse miser esset ; integrorum, & fortunatorum promissis, laucios, & miseros credere non oportere, quare qui consumpta replere, erepta recuperare vellent, spectarent quid ipse deberet, quid possideret, quid auderet. minime timidum, & valde calamitosum esse oportere

cum, qui esset futurus dux, & signifer calamitosorum. Tum igitur, his rebus auditis, meministis fieri senatusconsultum, referente me, ne postero die comitia haberentur: ut de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie frequenti senatu Catulinum excitavi, atque cum de his rebus iussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit, atque in-
 nuit. Tum enim dixit, duo corpora esse reipublicæ, unum debile infirmo capite: alterum firmum sine capite: huic, cum ita de se meritum esset, caput, se vivo non defuturum. Congemuit senatus frequens: neque tamen satis severè pro rei indignitate decrevit. Nam partim adeò fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant: partim quia timebant. Tum erupit è senatu triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat: præsertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus ante, Catoni fortissimo viro iudicium minitanti, ac denunciante respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, is se non aqua, sed ruina restincturum. His tum rebus commotus, & quòd homines iam tum coniuratum gladiis in campum deduci à Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa lata insigniq; lorica; non quæ me regeret, (etenim sciebam Catulinam non latus, aut ventrem, sed caput, & collum solere petere) verum ut omnes boni animadverterent; & cum in me u, & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem prædandamque meum concurrerent. itaque cum te, Servi, remissiorem in petendo putarent, Catulinam & spe, & cupiditate inflammatum viderent: omnes qui illam ab reipublicæ pestem depellere cupiebant, ad Mutenam se statim contulerunt. Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio: præsertim cum incubuit ad virum bonum, & multis aliis adiumentis petitionis ornatum. Qui cum honestissimo patre, atque maioribus, modestissima adolescentia, clarissima legatione, prætura probata in iure, grata in munere, ornata in provincia, perisset diligenter; & ita petisset, ut neque minanti cederet,

cederet, neque cuiquam minaretur: huic mirandum est, magno adiumento, Catilinæ subitam spem consulatus adipiscendi fuisse: Nunc mihi tertius ille locus est orationis de ambitus criminibus, perpuratus ab iis, qui ante me dixerunt, à me quoniam ita Murena voluit, retractandus. Quo in loco Postumio familiari meo, ornatissimo viro, de divisorum iudiciis, & de deprehensis pecuniis; adolescenti ingenioso & bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis; M. Catoni homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatus consulto, de repub. respondebo. Sed pauca quæ mecum animum repente moverunt, prius de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam cum saepe antea, iudices, & ex aliorum miseriis, & ex meis curis laboribusque quotidianis, fortunatos eos homines iudicarem, qui remoti à studiis ambitionis otium ac tranquillitatem vitæ secuti sunt; um vero in his L. Murenæ tantis, tamque improvvisis periculis ita sum animo affectus, ut non queam satis neque communem omnium nostrum conditionem, neque huius eventum fortunamque misereri. Qui primum dum ex honoribus continuis familiar, maiorumque suorum, unum ascendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum ne & ea quæ relicta, & hæc quæ ab ipso parata sunt, amittat: deinde propter studium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur, quæ cum sunt gravia, iudices, tum illud acerbissimum est, quod habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studiis accusandi ad inimicitias descenderent. Nam ut omittam Ser. Sulpicium, quem intelligo non iniuria L. Murenæ, sed hominis contentione permotum; accusat patrem suum, Cn. Postumius, verus, ut ait ipse vicinus, ac necessarius; qui necessitudinis causas complures protulit, simultatis nullam commemorare potuit; accusat Ser. Sulpicius totidem sibi, cuius ingenio patris omnes necessarii munus fore esse dicebant; accusat M. Cato, qui quoniam à Murena nulla re unquam alienus fuit, tamen ex conditione nobis erat in hac civitate natus, ut eius opes, & ingenium præsidio multis etiam alienissimis, vix cuiquam inimici-

nocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo verò, & in perniciie civium repudientur: Nam si quis hoc fortè dicet, Catonem descendurum ad accusandum non fuisse, nisi prius de causa iudicasset: iniquam legem, iudices, & miseram conditionem instituet periculis hominum, si exilimabit iudicium accusatoris in reum pro aliquo præiudicio valere oponere. Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tua virtute iudicium vituperare non audeo: nonnulla * in te forsitan conformat & leviter emendare possim. Non multa peccas, inquit ille fortissimo viro senior magister: sed si peccas, te regere possum. At ego te verissimè dixerim peccare nihil, neque ullà in re te esse huiusmodi, ut corrigendus potius, quam leviter inflectendus esse videare. Finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem, & excelsum. Accessit his tot, doctrina non moderata, nec mitis, sed, ut mihi videtur, paulo asperior, & durior, quàm aut veritas, aut natura patiatur. Et quoniam non est nobis hæc oratio habenda, aut cum imperita multitudo, aut in aliquo conventu agellum, audaciùs paulò de studiis humanitaris, quæ & mihi & vobis nota, & * iucunda sunt, disputabo. In M. Catone, iudices, hæc bona, quæ videmus divina, & egregia ipsius scire esse propria; quæ nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non a natura sed à magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cuius inventorum auctori Stoici nominantur. Huius sententiæ sunt, & præcepta iusmodi; Sapientem gratia nunquam morietur: nunquam cuiusquam delictum ieneſcere: neminem misericordem esse, nisi stultum & levem; viri non esse neque exorari, neque lacari; solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos; si æter die stulti, diutius; si servitutem serviat, reges: nos autem, qui sapientes non sumus, ingraves, exiles, hostes, infanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria; omne delictum scelus esse nefarium; nec minis delinquere eum, qui Gallum gallinæ eum, cui opus non fuerit, quàm eum, qui patrem suffocaverit; sapientem

nihil opinari, nullius rei poenitere, nulla in re falli, sententiam mutare nunquam. Hac homo ingeniosissimus M. Cato, auctoribus eruditissimis inducitur, arripuit, neq; disputandi causa, ut magna pars, sed ita vivendi. Petunt aliquid publicani. cave quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt, miseri & calamitosi; sceleratus, & nefarius fueris, si quidquam misericordia adductus feceris. Fatetur aliquis se peccasse, & eius delicti veniam petit: nefarium est facinus, ignoscere. At leve delictum est, omnia peccata sunt paria. Dixisti quippiam, fixum & statutum est. Non reductus es, sed opinione; iens nihil opinatur. Errasti aliqua in re: male dici putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt: Dixi in senatu me nomen consularis candidati delatum. Iratus dixisti, nunquam inquit sapiens irascitur, at temporis causa improbi, inquit, hominis est mendacio fallere: mutare sententiam, turpe est: exorari, scelus: misereri, flagitium. Nostri autem illi (fatebor enim Cato, me quoque in adolescentia discipulum ingenio meo, quassisse adiumenta doctrinae) nostri, inquam, illi à Platone, & Aristotele moderati homines, & temperati, aiunt, apud sapientem valere aliquando gratiam: viri boni esse misereri: distincta genera esse delictorum, & dispares poenas; esse apud hominem constantem ignoscendi locum; ipsum sapientem sepe aliquid opinari, quod nesciat; irasci nonnunquam, exorari eundem, & placari; quod dixeris, interdum, si ita rectius sit, mutare: de sententia decedere aliquando: omnes virtutes moderatae quadam esse moderatae. Hos ad magistros si qua te fortuna Cato cum ista natura detulisset, non ita quidem vir melior esses, nec fortior, nec temperantior, nec iustior (neque enim esse potes) sed paulo ad lenitatem propensior: non accusares nullis adductus iniuriis, nulla lacessitus iniuria, prudentissimum hominem, summa dignitate, atq; honestate praeditum reputares, cum in eisdem anni custodia te, atque L. Murenam firmiter possideres, aliquo te cum hoc reipublice vniuersi esse coniunctum. Quod aucter in senatu dixi, i aut non dixisses; aut si potuisses, minorem in partem interpretare. At te ipsum (quantum

(quantum ego ofiicine auguror) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ atque ingenii elatum, & recentibus præceptorum studiis flagrantem, iam usus flectet, dies leniet, ætas mitigabit, etenim illi ipsi mihi videntur vestri præceptores, & virtutis magistri, fines officiorum paulo longius, quam natura vellet, protulisse; et * cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, ubi oporteret, consistere, nihil ignoveris, immo aliquid, non omnia; nihil gratia causa feceris, in me restitit gratia, cum officium & fides postulat. misericordia commotus ne sis. * Sed tamen est, etiam in dulcenda severitate laus aliqua humanitatis, in sententia permaneto. enimvero, nisi sententia alia vicerit melior. Huiusmodi Scipio ille fuit, quem non premebat facere idem, quod tu; habere eruditissimum hominem, & penè divinum domi; cuius oratione, & præceptis, (quamquam erant eadem ista, quæ te delectant) tamen asperior non est factus, sed ut accepta senibus, lenissimus. Quis vero C. Lælio comior? quis iucundior eodem ex P. Scipio illo? quis illi gravior? sapientior? possum de L. Philippa, de C. Gallo dicere hæc eadem; sed te domum iam dedecam tuam. Quemquamne existimas Catone pro vo tuo commo-
 rem, comicrem, moderatorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis & de cuius præstanti virtute cum verè, graviterque diceret, domi officium te habere dixisti exemplum ad imitandum fuit illud quidem exemplum tibi propositum domi; sed tamen naturæ similitudo i lius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque nostrum pervenire potuit; ad imitandum vero tam mihi propositum exemplar illud est, quam tibi. sed si lius comitatem, & facilitatem tuæ gravitati severitati que asperferis; non ista quidem erunt meliora, quæ nunc sunt optima, sed certe condita iucundius. Quare ut ad id quod institui, revertar, tolle mihi è causa nomen Caronis; remove, ac prætermittite auctoritatem, quæ in iudiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere; congregare mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Caros? quid afferis in iudicium? quid arguis? arbitrum accusas? non defendo, me re-

hoc officio gratitiam non modò dignitati ullius uti-
 quam, sed ne voluntari eideam defuisse. At sectaban-
 tur multi, doce, non excedè; concedam esse crimen; hoc
 quidem remoto, quid reprehendis? Quid opus est, in-
 quir, sectatoribus? à me tu id quæris, quid opus sit eis,
 quo semper usi sumus? Homines tenues unum habent
 in nostrum ordinem aut promerendi, aut proferendi
 beneficii locum; hanc in nostris petitionibus spe-
 ram, atq; affectationem, neque enim fieri potest, neq;
 postulandum est à nobis, aut ab equitibus Romanis,
 ut suos necessarios candidatos sectentur totos dies; à
 quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad lo-
 rum deducimur, si uno basilicæ spacio honestamur,
 diligenter observari videmur & coli: tenuiorum &
 non occupatorum amicum est ista assiduitas, quo-
 rum copia bonis, & beneficiis desse non solet. Noli
 igitur erigere hunc inferiori generi hominum fructum
 cunctis, Cato: sine eis, qui omnia à nobis sperant, ha-
 bere istos quoq; aliquid, quod nobis tribuere possint.
 * si huius enim præter ipsorum iusfragium, tenue est: si
 ut sint agantur, nihil valent gratia: si si denique, ut lo-
 lent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non
 vocare domum suam possunt: atque hæc à nobis pe-
 tunt omnia: neque illa re alia, quæ à nobis conse-
 quuntur, nisi opera sua compensari putant posse. Ita-
 que & legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, &
 s. c. quod est L. Catule consule factum restiterunt, nul-
 la est enim pœna, quæ possit observantiæ tenuitatem
 ab hoc vetere instituto officiorum excludere. At spe-
 ctacula sunt tributim data, & ad prandium vulgò vo-
 cari. Et si hoc factum à Murena omnino iudices, non
 est, ab eius amicis autem more, & modo factum est;
 tamen admonitus re ipsa, recordor quantum hæc que-
 stiones in senatu habitæ punctorum nobis, Servi, de-
 traxerint. Quod enim tempus fuit aut nostra, aut pa-
 trum nostrorum memoria, quo hæc, sive ambitio est,
 sive liberalitas, non fuerit, ut locus & in circo, & in fo-
 ro daretur amicis & tribulibus? hæc homines tenuio-
 res primum, ne dum quæ a suis tribulibus vetere insti-
 tuto assuebantur *.

Disputa

De summi nominis.

Præfectum fabrum semel locum tribulibus suis dedit se; quid statuent in viros primarios, qui in Circo rotas tabernæ tribulium causa compararunt: hæc omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina, à multitudine in tuam nimiam diligentiam, servi, coniecta sunt: in quibus tamen Mærena ab senatus auctoritate defenditur. Quid enim senatus num obviam prodire, crimen putat? non, sed mercede: mercede convince. num sectari multos non, sed conductos; docere conductos, num locum ad spectandum dare, aut ad prandium invitare? minimè; sed vulgò, passim, quid est vulgò universos, non igitur si L. Natta suum loco adolecentem, qui, & quo animo iam sit, & qualis vir futurus sit, videmus, in equitum centuriis voluit esse, & ad hoc officium necessitatus, & ad reliquum tempus gratissus, id erit eius vitrici laudis, aut crimine? nec, si virgo Vestalis huius propinqua & necessaria locum suum gladiatorium concecit huic, non & illa piè fecit, & hic a culpa est remotus: omnia hæc sunt officia necessariorum, commodata tutorum, mania candidatorum. At enim agit mecum auferre, & stoicè Cato & negat verum esse, allici benevolentiam eibo; negat iudicium non inungi in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus operari. Ergo, ad cænam petitionis causa si quis vocat, condemnatur, quippe, inquit, tu mihi tumina in imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ petas fovendis hominum sentibus, & delinendis animis & adhibendis voluptatibus utrum lenocinium, inquit, a grege delicatae iuventutis, an orbis terrarum imperium à populo Romano petas? horribilis oratio; sed eam usus, vita, mores, civitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedæmonii auctores illius vitæ, atque orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt; neque verò Cretes, quorum nemo gustavit unquam cubans, melius quàm Romani homines, qui tempora voluptatis, laborisque disperunt, respublicas suas retinuerunt: quorum alteri uno adventu nostri exercitus deleti sunt; alteri nostri reuerenti præfudio disciplinam suam.

legesq; conservant. Quare noli, Cato maior cum instituta, quæ res ipsa publica, quæ diuinitas impetui comprobatur, nimium severa oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, & honestus homo, & nobilis Q. Tubero: is, cum epulum Q. Maximus Africani patrui sui nomine populo Romano daret, rogatus est a Maximo, ut triclinium sterneret, cum esset Tubero eiusdem Africani sororis filius, atque ille homo eruditissimus, ac stercus stravit pelliculis heredis lectulos Purpureos, & exposuit vasa Samia; quasi vero esset Diogenes Cyrenicus mortuus, & non divini hominis Africani mortuonesset: quem cum supremo eius die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quod ille vir in hac republica posthumum natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum interitum, ubi ille esset. Huius in morte celebranda traheret tota populus Romanus hanc perversam sapientiam Tuberonis. itaque homo integerrimus, cives optimus, cum esset L. Auli nepos, & Africani, ut dixi, sororis filius, his heredis pelliculis prætura deiectus est. O ut populus Romanus priva an luxuria, publicam magis innocentiam diligat, non a patre profusas epulas: fordes, & inhumanitatem aulicam minus distinguat rationem facientem, ac temporum, vicissitudinem laboris, ac voluptatis. Nam quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate; hoc tu sole in quo summa est dignitas, non te vas. cur enim quicquam, ut studeat tibi, ut adiuveres, regas, iugas te, me, ut mihi præsis, ut committam ego non tibi. quid tandem si tu me rogaris oportet abs te, an te potius a me ac pro mea salute laborem periculumq; suscipias? Quid, quod habes nomenclatorem in eo quidam falsis, & decipis. Nam si non ine appellari abs te cives tuos honestum est, turpe est eos notiores esse servo tuo, quam tibi; * si etiam si noris, tamen per monitorem appellandi sumus, cur antè petis * quam insulariavit? aut quid, cum admoneris, tamen quasi tote noris, ita salutaris quid posteaquam es designatus, nullo salutaris negligentia, hæc omnia ad rationem civitatis si dirigas, recta sunt; sin perpendere ad diser-

plina precepta velis, reperiantur pravissima. Quare nec plebi Rom. eripiendi fructus illi sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum, quæ omnia maiores nostri comperaverunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quæ liberalitatem magis significat, quàm largitionem. At enim te ad accis fructum respub. adduxit. Credo, Cato, te illo animo, atque ea opinione venisse: sed tu imprudentia liberis, ego quod facio, iudices, cum amiciis, dignitatique L. Marcæ gratia facio; tum me pacis, cili, concordia, libertatis, fidei, virtutisque omnium vestrum causa facere clamoribus et ceteris. Audite, ac me consulem iudices, nihil dicam arrogans. Tantum dico, totos dies, atque noctes de re publica cogitare. Non me est L. Cassina, reipublicæ de vexis atque contumaciis, ut ex copia, quæ in fecum effudit, hanc civitatem opprimere, et in servitutem convertere. Illis scilicet contumaciis, quæ in re publica putantur, ad plures pertinet, quam iudicari possunt, et nonnulli, quos nonquid, me consule, domi sedes comprimamini. Quare a me, quod ego Cassinam metui, subit & curavi, ne quid crederet; sed eos, qui in re publica video, de eo esse invidias: nec tam nocendus est nunc ex rebus L. Cassinæ, quàm illi, cuius præteritum defuisse dicuntur, non enim dolere ut; sed ab illo in faculis, atque in fidei rebus, ut ea res, atque in servilibus vestris resistere. Hi & integram consulem, & bonum imperatorem, & patriæ & fortune cum reipublica salute consulendum, deici de urbis praesidio, & de custodia civitatis vestris tententis disturbare volunt. quorum ego ferrum, & audaciam reieci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi mea sæpe, iudices: His vos si alium consulem tradideritis, plus multo erunt vestris tententis quàm suis gladiis consecuti. Magni interest, iudices, id, quod ego multis repugnantibus egi, atque perfeci, esse Kalendar. Ianuar. in reipublica duos consules. nolite arbitrari, mediocribus consiliis, aut usatis viis, aut lege improba, aut perniciose largitione auditum aliquando aliquid malum reipublicæ dari. Intra sunt in hac civitate consilio, iudices, urbis delenda, civium m-

cidandorum,

cilia domum, nomenis Romani exstinguendi, atque
hac cives, cives inquam, si eos hoc nomine appella-
ris, esse de patria sua & cogitant, & cogitaverunt. ho-
rum ego quotidie consiliis occuro, audaciam debi-
lio, secleri resisto : sed vos moneo iudices : in exitu
est iam meus consulatus, nolite mihi subtrahere vica-
rium & ea diligenter : nolite adhibere eum, cui rem-
publicam cupio tradere incolumem ab his totis pe-
niculis defendendam. Atque ad hanc molam iudices,
quid accedat aliud non videtis ? tege arctius, Cato ;
nomen profectus tene est etiam animi tuum, quod he-
sterna electione est commissa vos, perinde est designari tri-
buni colles, qui contra quero minores quam eos, noli-
te enim esse in partem cum eo te vult, utas ge-
torem velle tantum illi, quod utroque enim
aliqua sunt iam ab eo rationes, uter valeat. Ceterum &
Cato loco sitit, & consilium minus invenit, sed de sel-
tis gloriis habet, & in hoc casu, in hoc tempore
non erit, Qui locutus haec, & postea cum prius & uni
dedit, ut ne qua ratione existeret, ut effugeret
invenirent, non inveniunt, sed in hoc casu, ut
Cato consilio estipit, ut existeret, ut effugeret
rebus in crisi, sed existantia consilia de rebus.
profectus dicitur volent, nec una velent. Cato,
te autem quod a ratione, si possen, tollere ; sed quod
noli credere & agunt, & noli vident quantum in
te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis,
quantum reipub. perfidi ; sed cum consilio adferri-
tate & auxilio, spoliata vim tribuniciam viderent,
tum se facilius inermem, & debilitatum te oppres-
suros arbitrantur, nam re sufficiant consul, no timet ;
vident te in tuum potestate collegarum fere ; fre-
tan nisi Silanum clarum virum sine collega, te sine
consilio, repub. sine praesidio, oblici posse. His tan-
tis in rebus, tantisque in periculis, est tuum, M. Cato,
qui non mihi, non tibi, sed patriae natus es, videre quid
agatur, redire adiutorem, defensorem, socium in re-
pub. consulem non cupidum, consulem (quod maxi-
me te nunc hoc postulat) fortuna constitutum ad am-
plexandum orium, sciencia ad bellum gerendum, ani-
mo & usu, ad quod velis negotium. Quamquam hu-

iuse

iussu rei potestas omnis in vobis sita est, iudices: totam rempub. vos in hac causa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo concilio nefariorum hominum quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condemnaret L. Murenam; si interficere posset, occideret, petunt enim rationes illius, ut orberetur auxilio respub. ut minuatür contra suum tutorem imperatorum copia; ut maior facultas tribunis; levis detur, depulso adversario, seditionis, ac discordiæ concitanda, idemne igitur delecti amplissimi ex ordinibus honestissimi, atque sapientissimi viri iudicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis respub. iudicaret? Mibi credite iudices, in hac causa non solum de L. Murena, verum etiam de vestra salute sententiam feretis, in disceptare extremum venimus: nihil est iam unde nos resiliamus, aut ubi lapsi resiliamus, non solum minuenda non sunt iustitia, quæ habemus, sed etiam nova si fieri possit, comparanda. hostis est enim non apud Asiensem, quod bello Punico gravissimum visum est, sed in urbe, in foro (dii immortales, sine gemitu hoc dici non potest) non nemo etiam in illo iactatio respub. in ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dii faxint, ut nunc collegæ viri fratribus hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat; ego togatus, vobis, bonisque omnibus adiutoribus hoc quod conceptum respub. periculum patitur, consilio discutiam, & comprimam. Sed quid tandem fieri, si hæc elapsa de manibus nostris, in eum annum qui consequitur redundarint. Unus erit consul, & is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus hunc iam qui impediaturus sunt.*

De sunt nonnulla.

* Illa pestis immanis, importuna præterpet, qua poteris; & iam populo Romano minatur; in agro suburbanos repente advolabit; versabitur in castris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus, in agris vastitas, omni autem in sede, ac loco ferum, flammamque metueris: quæ iamdiu comparantur, eadem illa omnia, si ornata suis prædiis e-

nit resp. facile, & magistratum consiliis, & privato-
rum diligentia opprimuntur. Qua cum ita sint, iudices,
primum rei causa, qua nulla res cuiquam potior
debet esse, vos pro mea summa, & vobis cognita in
remp. diligentia moneo; pro auctoritate consulari hor-
tor, pro magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut pa-
ci, ut saluti, ut vitæ vestræ & cæterorum civium con-
sularis; deinde ego fidem vestram vel defensoris, &
amico officio adductus oro, atque obsecro, iudices; ut
ne hominis miseri, & cum corporis morbe, tum ani-
mi dolore confecti, L. Murenæ recentem gratulatio-
nem nova lamentatione abruatis, modò maximo be-
neficio populi Rom. ornatus, fortunatus videbatur,
quod primus in familiam veterem, primus in muni-
cipium antiquissimum consulatum attulisset: nunc i-
dem squalore sordidus, confectus morbo, lachrymis ac
morere perditus, vester est supplex, iudices vestram
fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram
potestatem, ac vestras opes intuetur. Nolite, per deos
immortales, iudices, hac eam re, qua se honestiorem
fore putavit, etiam cæteris antè partis honestatibus,
atque omni dignitate, fortunaq; privare. Atq; ita
vos Murena, iudices orat, atq; obsecrat, si iniuste
neminem læsit, si nullius aures, voluntatemve viola-
vit; si nemini, ut levissimè dicam, odio nec domi nec
militiæ fuit; sit apud vos modestiæ locus, sit demissis
hominibus perflugium, sit auxilium pudori. Misericor-
diam spoliatio consulatus magnam habere debet, iu-
dices, unà enim eripiuntur cum consulatu omnia, in-
vidiam verò his temporibus habere consulatus ipse
nullam potest. obicitur enim concionibus seditioso-
rum, insidiis coniuratorum, telis Catilinæ; ad omne
deniq; periculum, atque ad omnem invidiam solus
opponitur. Quare quid invidendum Murenæ, aut cui-
quam nostrum sit in hoc præclaro consulatu, non vi-
deo, iudices: quæ vero miserarum sunt, & ea mihi a-
nte oculos versantur, & vos videre, & perspicere po-
telligis. (quod Jupiter omen avertat) hanc vestris sen-
tentis affligeritis, quò se miser veteris domumque ut
eam imagine n. clarissimi viri patris sui, quam pau-
cis ante diebus laureatam in sua gratulatione con-
spexit.

spexit, eandem deformatam ignominia lugentemque
 videt? an ad matremque misera moerore consulenti
 osculata filium sumam, tunc cruciatur, & sollicita est,
 ne eundem paulò post spoliatum omni dignitate
 conspiciat. Sed quid ego narram, aut demum appel-
 los quem nova pecunia legis & domo, & parente, & om-
 nium suorum consuetudine, conspectuque privat. Ibit
 igitur in exilium miser quò ad orientis partes, in
 quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit,
 & res maximas gessit? at haec inagnum dolorem,
 unde cum honore decesseris, eodem cum ignominia
 reverti. An se in contrariam partem terrarum ab-
 det, ut Gallia transalpina quem nuper summo cum
 imperio libentissimè viderit, eundem lugentem, moe-
 rentem, exilem videat? in ea porro provincia, quo
 animo C. Murenam fratrem suum aspiciet? qui huius
 doloris qui illius moeroris erit? quæ utriusque lamen-
 tatio? quanta autem perturbatio fortunæ, atque sermo-
 nis? quod quibus in locis paucis ante diebus factum
 esse consulem Murenam, nuntii literæque celebra-
 sent, & unde hospites, atque amici gratulatum Ro-
 mam concurrerint? repente eò accedat ipse nuntius
 suæ calamitatis. Quæ si acerba, si misera, si inchoata
 fuerit, si alienissima mansuetudine, & misericordia ve-
 stra iudices: conservate populi Rom. beneficium:
 reddite reip. consulem; date hoc ipsius pudori, date
 patri mortuo, date geniti, & familiæ; date etiam La-
 nuviæ municipio honestissimo, quod in hac causa fre-
 quens inestumque vidistis; nolite in patris lu-
 noris secessit, cui omnes consules facere necesse est,
 domesticum & suum consule a possidenda avellere.
 Quæ non ego vobis, si nihil habet, aut inaventi com-
 mendati, aut auctoritatis confirmatio mea con-
 sileo, si liceat, ita commendat ut cepi de summo vii, Ma-
 diostumque bonorum, acerrimum contra se siturum
 fortissimum in bello, inimicissimum in hac conjuratione,
 quæ nunc res publicam labefacta, statim esse pro-
 mittam & sperndam.

PRO L. FLACCO.

ORATIO XXIII.

V Min maximis periculis huius urbis
 atque imperii, gravissimo atque acer-
 bissimo reip. casu, socio atque adiuto-
 re consiliorum periculorumque meo-
 rum, L. Flaccus eadem à vobis, con-
 iugibus, liberis vestris; vallitatem à
 templis, delubris, urbe, Italia depelebam: spera-
 bam, iudices, honoris potius L. Flacci me adiuto-
 rem futurum, quam miseriarum deprecatorem. Quod
 enim esset præmium dignitatis, quod populus Rom.
 cum huius maioribus semper detulisset, huic denega-
 ter? cum L. Flaccus veterem Valentiæ gemis in libe-
 randa patria laudem propè quingentesimo anno rei-
 pub. retulisset. Sed si fortè aliquando aut beneficii
 huius obrectator, aut virtutis hostis, aut laudis invidus
 exstitisset; exillimabam L. Flacco multitudinis potius
 imperitæ, nullo tamen cum periculo, quam sapient-
 tissimorum, & lectissimorum virorum iudicium esse
 subeundum. Etenim quibus auctoribus, & defensori-
 bus, omnium tum salus esset non civium solum, ve-
 rum etiam gentium defensa, ac retenta; neminem
 unquam puravi per eos ipsos periculum huius fortu-
 nis, a quibus insidias creantur. Quod si esset aliquando
 futurum, ut aliqui de L. Flacci perniciæ cogitaret,
 nunquam tamen exillimari, iudices, de L. Flacco opti-
 ni viri filium, optima ipsius spe prælitum, summæ
 dignitatis, acutissimum aculeum totamque scele-
 ratam ciuiliem potius odio, & furori, quam ipsius
 virtuti, atque industria ad obsecrandam convenire. Nec
 enim cum a clarissimis viris pessimas inimicitias sape
 cum lenitate civibus sepeatas esse vidissem;
 a nullo arbitratus quemquam unicum rei pub. po-
 tesse quam L. Flacci amor in civem perperdus esset,
 non a huius inimicis, nulla accepta iniuria deum-
 turbum. Sed quidam, iudices, multa non. Scilicet no-
 stis rebus, & in re, ubi se reperiunt: sed non ea, que

sunt ferenda; tantum à vobis petimus, ut omnia rei-
pub. subsidia, totum statum civitatis, omnem memo-
riam temporum prætorum, saltem præsentium,
spem reliquorum in vestra potestate, in vestris sen-
tentiis, in hoc uno iudicio positam esse, & defixam
putetis. Si quando respub. consilium, gravitatem,
sapientiam, providentiam iudicium implent: hoc
tempore, hoc inquam tempore implorat. Non estis
de Lydorum, aut Myſorum, aut Thrygum, qui hæc
compulsi, concitati que venerunt; sed de vestra repub.
iudicaturi, de civitatis statu, de communi salute, de
spe bonorum omnium, si qua reliqua est etiam nunc,
que fortium civium mentes, cogitationesque sullen-
ter, omnia alia perſugia bonorum, præſidia innocen-
tum, subsidia reipublicæ, consilia, auxilia, iura cecide-
runt. Quem enim alium appellemus? eum obtestemur
quem implorem? Senaturne? at is se auxilium pe-
tit à vobis, & confirmationem auctoritatis suæ, ve-
stræ potestati permissam esse sentit. an equites Ro-
manos? iudicabitis principes eius ordinis quinquaginta, quid cum omnibus senseritis. an populum Ro-
manum? at is quidem omnem suam de bonis pote-
statem tradidit vobis. Quamobrem, nisi hoc loco, nisi
apud vos, nisi per vos, iudices, non auctoritatem, quæ
amissa est, sed salutem nostram, quæ spe exigua, ex-
tremaque pender, tenuerimus; nihil est præterea, quo
confugere possimus nisi fortè quæ res hoc iudicio
tentetur, quid agatur, cui causæ fundamenta facian-
tur, iudices, non videtis. Damnatus est is qui Carili-
nam signa patriæ inferentem interemit: quid est
causa, cur non is, qui Cariliam ex urbe recepit, per-
timeſcat; rapiatur ad pœnas, qui iudicia communis
extrinſecus: cui sibi confidat is, qui ea præterenda &
parcienda curavit? sibi consilium, ministri, co-
mitesque vexantur: quid auctores, quid duces, quid
principes sibi expectent? At ne uirum? inuicem co-
ſiri ac bonorum omnium, necesse potius contendam,
utrum tamen omnes boni duces nostri, an comites
ſuerint ad communem conservanda salutem

Deest quippiam.

Nunc igitur virum, L. Eli, quibus tandem rebus oppugnasset, ait P. Servilio imperatori in Sicilia tribunus militum: ea res siletur. Fuit M. Pisoni quæstor in Hispania: vox de quaestura nulla missa est. Bellum Cretense ex magna parte gessit, atque una cum summo imperatore sustinuit: muta est huius temporis accusatio. Præturæ jurisdictio, res varia, & multiplex ad suspiciones, & simulatas, non attingitur, ea verò in summo & periculosissimo reipublicæ tempore etiam ab inimicis laudatur. At à testibus lædatur, antequam dico à quibus, qua spe, qua vi, qua re concitatis; qua levitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia præditis: dicam de genere universo, & de conditione omnium nostrum. Per deos immortales, iudices, vos, quomodo is, qui anno ante Romæ ius dixerat, anno post in Asia ius dixerit, à testibus quaere is: igitur & ipsi conjectura nihil iudicabitis: in tam varia iurisdictione, tam multa decreta, tot hominum gratiorum lætæ voluntates: quæ est unquam intacta non suspicio, quæ tamen solet esse falsa, sed iracundie vox, aut doloris: & is est reus avitiæ, qui in uberima re turpe compendium, in maledicentissima civitate, in suspiciosissimo negotio maledictum orane, non modò crimen, effugit. Prætereò illi, quæ prætereunda non sunt: nullum huius in privatis rebus factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sordem posse proferri. Quibus igitur testibus ego hosce possum refutare, nisi vobis? Timolites ille vicarius, homo non modò nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit qualis sit L. Flaccus: quem vos modestissimum adolescentem, provincie maxime sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum, quaestoremque cognoverunt: quem vos præsentem constantissimum senatorem, iustissimum prætorem, atque amantissimum reipublicæ civem iudicatis? De quibus vos aliis testes esse debetis, de iis ipsi alios testes audietis: at quos testes & primùm dicam (id quod est commune) Græcos: non quò natio-

mi huic ego unus maxime fidem dero. Nam si quis unquam de nostris hominibus a genere isto, iudicio ac voluntate non abhorrens fuit, & esse arbitror & magis, etiam tum, cum plus erat oris, fuisse sed sunt in illo numero multi boni, docti prudentes, qui ad hoc iudicium dedisti non sunt, multi imprudentes, illiterati, leves, quos variis de causis video concitatos. Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis litteras, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam; denique etiam si qua sibi alia sumunt, non repugno; testimoniorum religionem & fidem nunquam ista natio coluit, totiusque huiusce rei quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant. Unde illud est. Da mihi testimonium mutuum tuum Gallorum, num Hispanorum putam? totum istud Græcorum est; ut etiam qui Græcè nesciunt, hoc quibus verbis à Græcis dici solear, sciunt. Itaque vide e quo virtutu, qua confidentia dicat; tum intelligetis qua religione dicant. nunquam nobis ad regatum respondent, semper accusatori plus quam ad regatum; nunquam laborant, quemadmodum probent quod dicunt. sed quemadmodum se explicant dicendo. Iustus Flacco dixit M. Lurco, quod, ut ipse dicebat, libertus erat eius turpi iudicio condemnatus: nihil dixit, quod læderet eum, cum euperet. impediēbat eum religio: tamen id quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore, & pallore dixit! quam promptus homo P. Septimius! quam iratus de iudicio, & de villico! tamen hæsitabat, tamen eius iracundiæ religio non nunquam repugnabat. Inimicus M. Coelio, quod cum in te manifesta putasset, nefas esse publicanum iudicare contra publicanum, solutus erat e numero recuperatorum: tamen tenuit se, recue attulit in iudicium quidquam ad lædendum, nisi voluntatem. Hi si Græci fuissent, ac nisi nostri mores ac disciplina plus valerent, quam dolor ac simul ac, omnes te spoliatos, vexatos, fortunis evertos esse dixissent. Græcus testis cum ea voluntate processit, ut lædat; non iurifurandi, sed lædendi verba meditatur. vinci, resellere, coargui putat esse turpissimum. ad id se parat, nihil

aliud erant. Itaque non optimus quisque, nec graui-
 finus, sed impudentissimus, loquacissimisque deli-
 gatur. vos autem in privatis nominatum rerum iudi-
 cii testem diligenter expenditis: etiam si formam
 hominis, si nomen, si tribum nostis; mores tamen ex-
 quirendos putatis. Qui autem dicit testimonium ex
 nostris hominibus, ut ipse ipse se sustentat? ut omnia
 verba moderatur? ut timeat, ne quid cupidè, ne quid
 iracundè, ne quid plus minusve, quam sit necesse, di-
 cat? Num illos idem putatis? quibus iusiurandum lo-
 cus est; testimonium, ludus; exsternatio vestra, tene-
 bra: laus, merces, gratia, gratulatio proposita est om-
 nis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orati-
 onem meam: etenim posset esse infinita, si mihi libeat
 totius gentis in testimoniis dicendis explicare vanita-
 tem. Sed proprius accedam: de his vestris testibus di-
 cam. Vehementem accusatorem nacti sumus, iudices,
 & inimicum in omni genere odiosum, ac molestum;
 quem spero * his rebus fore magno usui & amicis, &
 reipub. Sed certè inflammatus incredibili cupiditate
 hanc causam accusationemque suscepit. Qui comi-
 tatus in inquirendo? comitatum dico? iamò verò
 quantus exercitus! quæ iactura! qui sumptus! quanta
 largitio! quæ quamquam nulla fuit cautæ, timidæ ta-
 men dico quod vereor, ne Lælius ex his rebus, quas
 sibi suscepit gloriæ causa, patet, aliquid oratione mea
 sermonis in sese, aut invidiæ esse quaesitum. Itaque
 hanc partem totam relinquam: tantum à vobis pe-
 tam, iudices, ut si quid ipsi auditis communi fama at-
 que sermone de vi, de manu, de armis, de copiis; in-
 mineritis quarum rerum invidia lege hac recenti, ac
 nova, certus est inquisitioni comitum numerus con-
 stitutus. Sed ut hanc viam obitram, quanta illa
 sunt, quæ quoniam accusatorio iure & more sunt facta,
 reprehendere non possumus, queri tamen cogimur.
 primum quòd distributis partibus, sermo est tota Asia
 dissipatus, Cn. Pompeium, quòd L. Flacco est vehe-
 menter inimicus, contendisse à Lælio paterno amico,
 ac pernecessario, ut hunc hoc iudicio arcesceret; om-
 nemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes
 ad hoc negotium consiciendum detulisse. Id hoc ve-

risimilius Græcis hominibus videbatur, quòd paulò
 antè familiarem Lælium in eadem provincia Flacco
 viderant Pompeii autem auctoritas cum apud omnes
 tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista provin-
 cia, quam nuper & prædonum, & regum bello libe-
 ravit. Adiunxit illa, ut eos, qui domo exire volebant,
 testimonij denuntiatione teneret: qui domi stare nō
 peterant, largo, & liberali viatico commoveret. Sic
 adolescens ingenij plenus, locupletes metu, terues
 præmio, stultos errire pernoxit. sic sunt expressa ista
 præclara, quæ recitantur, philosophata, non sententis,
 neque auctoritatibus declarata, nec iurciurando con-
 stricta; sed porrigenda manu profundoque cla-
 more multitudinis concitata. O morem præclarum,
 disciplinamque, quam à maioribus accepimus, si qui-
 dem teneremus; sed nescio quo pacto iam de mani-
 bus elabiter. nullam illi nostri sapientissimi, & sanctis-
 simi viri vim concionis esse voluerunt. Quæ scisceret
 plebs, aut quæ populus iuberet, summora concione,
 distributis partibus, tributim, & centuriatim descrip-
 tis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus, re
 multos dies promulgata & cognita, iuberi, veterique
 voluerint. Græcorum autem totæ respub. sedentis
 concionis temeritate administrantur. Itaq; ut hanc
 Græciam, quæ iamdiu suis consiliis perculsa & affli-
 cta est omittam: illa vetus, quæ quoniam tam opibus, im-
 perio, gloria floruit, hoc uno malo concidit, libertate
 immoderata, ac licentia concionum cum in theatro
 imperiti homines, rerum omnium rudes, ignarique
 considerant; tum bella inutilia suscipiebant; tum te-
 ditiosos homines reipub. præficiiebant; tum opimè
 meritos cives è civitate ciiciebant. Quod si hæc A-
 thenis tum, cum illæ non solum in Græcia, sed propè
 cunctis gentibus * eminebant, accidere sunt solita:
 quam moderationem putatis in Ithygia, aut in My-
 sia concionum fuisse? Nostras conciones illarum
 nationum homines plerumq; perturbant, quid, cum
 soli sunt ipsi, tandem fieri putaris? Cæsus est virgis
 Cynicus ille Athenagoras, qui in fame frumentum
 exportare erat ausus: data concio Lælio est. processit
 ille, & Græcus apud Græcos non de culpa sua dixit,
 sed

sed de poena questus est. portaverunt manus: psephisma natum est. hoc testimonium est in nuper epulati, pauldantè omni largitione saturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed sagina tenebat, se velle dixit, id futes & zonarii conclamarunt, hoc testimonium est civitatis. Ego testes à Sicilia publicè duxi: verum erant ea testimonia non concitatae concionis, sed iurii senatus. Quare iam non est mihi contentio cum te: vobis videndum est, sintne hæc testimonia putanda. Adolefens bonus, honesto loco natus, disertus, cum maximo ornatissimoque comitatu venit in oppidum Grætorum: postulat concionem: locus levis homines, & graves, ne sibi adversentur, testimonii denuntiatione deterret: egenes & leves spe largitionis, & viatico publico, privata etiam benignitate proleciat: opifices, & tabernarios, atque illam omnem faciem civitatum quid est negotii concitare? in eum præsertim, qui nuper summo cum imperio fuit, summo autem in amore esse propter nomen ipsum imperii non potuerit. Mirandum verò est, homines eos, quibus odio sunt nostræ secures, nomen acerbitalis, scriptura, decumæ, portorium morti: libenter arripere faculatem lædendi, quæcunque detur. Ac mentere iugur, cum audietis psephismata, non audire vestra testimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem levissimi cuiusque, audire strepitum imperitiorum, audire concionem concitaram levissimæ rationis. Itaque perscrutamini penitus naturam, rationemque criminum: iam nihil præter speciem, nihil præter terrorem, ac minas reperietis.*

Deesse videntur nomina.

In ætario nihil habent civitates, nihil in vedigalibus. duæ rationes conciliendæ pecunia, aut vectura, aut tributo. nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio ulla recitatur. Quam verò facillè falsas rationes inferre, & in tabulas quodcumque commodum est referre soleant, ex Cn. Ferni cili litteris ad Hyspem, & Hyspei ad Pompeium missis quæso cognoscite. LITTERAE POMPEII EX HYPSEI.

Satisne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Græcorum consuetudinem, licentiamque impudentem videmus? nisi fortè Cn. Pompeium, qui præsentem, qui nullo impellente fallebant; eos uirgæ Lælio in absentem, & in L. Flaccum aut timidos fuisse, aut religiosos putamus. Sed fuerint incorruptæ litteræ domi; nunc verò quam habere auctoritatem, aut quam fidem possunt? tri duo lex ad prætorem deferri, iudicium signis obsignari iubet: trigesimo die vix deferantur, ne corrupti tabulæ faciè possint, idcirco obsignatas in publico poni voluit: at obsignantur corruptæ, quid refert igitur, tanto post ad iudices deferantur, an omninò non deferantur? Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est? tamenne illi testes habebuntur? ubi est igitur illa expectatio, quæ versari in iudiciis solet? nam antea cum dixerat accusator acriter, & vehementer; cumque defensor suppliciter, demissèque responderat: tertius ille erat expectatus locus testium, qui aut sine ullo studio dicebant: aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. hec verò quid est? una sedent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur. de subselliis queror? una ex domo prodeunt, si verbo titubant, quò revertantur non habent. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget, nec metuat ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? ubi est igitur illa laus orationis, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? bene testem interrogavit: callidè accessit: reprehendit: quò voluit, adduxit convicit, & elinguem reddidit. Quid tu istum roges, Læli, qui priusquam hoc. Te rogo, dixeris, plura etiam effunder, quam tu ei domi antè præscripseris? quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet: aut vita lædi, qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit, Dedimus: nihil amplius in hominem dicendum est igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo, & deplorandum, id quod iam dudum facio, de omni accusationis iniquitate. Primum de communi genere testium, dicit enim natio minime in testimoniis dicendis religiosa. Propius accedo:

accedo : nego esse ista testimonia , quæ tu ipse phisismata appellas : sed & fremitum egentium , & motum quendam temerarium Græculæ concionis . In-
 tiabo etiam magis , qui gessit , non adest : qui nume-
 rasse dicitur , non est deductus : privatæ litteræ nullæ
 proferuntur , publicæ retentæ sunt in accusatorum
 potestate . Summa est in testibus : hi vivunt cum ini-
 micis , adsunt cum adversariis , habitant cum accusa-
 toribus . Verùm hic tandem disceptationem , & cogni-
 tionem veritatis , an innocentiae labem aliquam , aut
 ruinam fore putatis ? Multa enim sunt ejusmodi , iudi-
 ces , ut etiam si in homine ipso de quo agitur , negli-
 genda sint , tamen in * conditione , atque in exemplo
 pertimescenda videantur . Si quem infimo loco na-
 tum , nullo splendore vitæ , nulla commendatione fa-
 mæ defenderem : tamen * civis civem à civibus com-
 munitatis humanitatis iure ac misericordiae deprecaberer ,
 ne ignotis testibus , ne incitatis , ne accusatoris confes-
 soribus , convivis , contubernalibus , hominibus levita-
 te Græcis , crudelitate barbaris , civem ac supplicem
 vestrum dederetis : ne periculosam imitationem ex-
 emplis reliquis in posterum proderetis . sed cum L.
 Flacci res agatur , cuius ex familia , qui primus consul
 factus est , primus in hac civitate consul fuit : cuius vir-
 tute regibus exterminatis , libertas in repub. constituta
 est : quæ usque ad hoc tempus honoribus , * impe-
 rio , rerum gestarum gloria continuata permansit :
 cumque ab hac pereuni , contestataque virtute maio-
 rum non modò non degeneravit L. Flaccus , sed id ,
 quod maximè florere in generis sui gloria viderat ,
 laudem patriæ in libertatem vindicandæ , prætor ada-
 maverit : in hoc ego reo ne quod perniciosum exem-
 plum prodatur , pertimescam : in quo , etiam si quid
 errasset , omnes boni connivendum esse arbitrentur .
 quod quidem ego non modò non posulo , sed
 contra iudices , vos oro & obtestor , ut tantam causam
 quam maximè intentis oculis (ut aiunt) acerrimè
 contemplantini . Nihil religione testatum , nihil verita-
 te fundatum , nihil dolore expressum : contraque om-
 nia corrupta libidine , iracundia , studio , pretio , per-
 iurio reperientur . Etenim iam universa istorum cog-

rita cupiditate, accedam ad singulas querelas criminationesque Graecorum, Classis nemine pecuniam civitatibus imperatam querantur: quod nos scdum, iudices, confitemur sed si hoc crimen est, aut in eo est, quod non licuerit imperare: aut in eo, quod non opus fuerit navibus: aut in eo, quod nulla hac pratore classis navigarit. Licuisse ut intelligas, cognosce quid, me consule, senatus decreverit cum quidem nihil à superioribus continuorum annorum decretis decesserit SENATUS CONSULTUM. Proximum est ergo, ut opus fuerit classe, necne, quaeramus, utrum igitur hoc Graeci statuerent, aut ulle exterarum nationes, an vestri praetores, vestri duces, vestri imperatores? Equidem exillimo in eiusmodi regione, atque provincia, quae mari cincta, portubus distincta, insulis circumdata esset; non solum praesidii, sed etiam ernandi imperii causa navigandum fuisse. Hac enim ratio, ac magnitudo animorum in maioribus nostris fuit: ut cum in privatis rebus, suisque sumptibus minimo contenti, tenuissimo cultu viverent; in imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam, splendoremque revocarent, quæritur enim in re domestica continentia laus: in publica dignitatis. Quid si etiam praesidii causa classem habuit? quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant praedones. quid? Nullos fere, quis praestare poterat? Minus, inquit, gloriam Pompeii, immo tu auges molestiam. ille enim classes praedonum, urbes, portus, receptacula sustulit; pacem maritimam summa virtute, atque incredibili celeritate confecit: ille vero neque suscepit, neque suscipere debuit, ut si qua usciam navicula praedonum apparuisset, accusandus videretur. itaque ipse in Asia, cum omnia jam bella terra, marique confecisset; classem tamen iisdem istis civitatibus imperavit, quod si tum statuit opus esse, cum ipsius praesentis nomine turamnia, & pacata esse poterant: quid, cum ille decessisset, Flacco exillimatis statuendum, & faciendum fuisse? Quid nos hies nonne ipso Pompeio auctore, Silano & Murena coss. decrevimus ut classis in Italia navigaret? nonne eo ipso tempore, cum L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hic in mare superum, & inferum

inferum sellert. ūm ter & quadragies rogabamus : quid postremo anno ? nonne M. Curio & P. Sextilio quaestoribus pecunia in classem est cregata : quid hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt ? Illa est enim gloria divina Pompeii : primū prædones eos, qui tum, cum illi bellum maritimum gerendam datum est, toto mari dispersi vagabantur, redactus esse omnes in potestatem : deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneti, Cyprum per Ptolemaum regem nihil audere : præterea Cretam Metelli virtute esse nostram. nihil esse unde profiscamur, nihil quod revertantur omnes sinus, promontoria, litora, insulas, urbes maritimas, claustris imperii nostri contineri. Quod si, Flacco præiore, nemo in mari prædo fuisset ; tamen huius diligentia reprehendenda non esset : idcirco enim quod hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid, si L. Oppii, L. Agii, C. Cestrii equitum Romanorum, huius etiam clarissimi viri Cr. Domitii, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complures à prædonibus esse captos ? tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehenderunt : quid, si etiam occisus est à piratis Adramitenus homo nobilis, cuius est serè nobis omnibus nomen auditum : Acinas pugil Olympionices : hoc est apud Græcos (quoniam de eorum gravitate dicimus) propè maius, & gloriosius, quàm Romæ triumphasse. At neminem cepisti, quàm multi ora maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui cum prædonem nullum cepissent, mare tamen tutum præstiterunt : casus est enim in capiendis, locus, eventus, occasio : defendendi facilis est cautio, non solum latibulis occultorum locorum ; sed etiam tempestatum moderatione, & conversione. Reliquum est, ut quaeratur, utrum nostra ista classis cursu, & remis, an sumptu tantum, & litteris navigarit. Non igitur negari potest, cuius rei causa testis est Asia, bis artitò classem distributam fuisse : ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret : hac classe M. Crassus vir amplissimus ab Æno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit : In quo igitur prætoris est diligentia

requirenda s in numero navium, & in descriptione 2: quabili sumptus? dimidium eius, quo Pompeius erat usus, imperavit: num potuit parcius? descripsit autem pecuniam ad Pompei rationem, quæ fuit accomodata L. Sullæ descriptioni: * qui cum omnes Asiæ civitates proportionem in provincias descripsisset, illam rationem in imperando sumptu & Pompeius, & Flaccus secutus est. neque est adhuc tamen ea summa completa. non refert verò quid lucretur? cum enim genus imperatæ pecuniæ suscepit: id, quod tu crimen esse vis, confitetur, qui igitur probari potest in ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam uliam in remiges imperasse. Equidem Q. Fratris mei laude delector: sed aliis magis, gravioribus, atque maioribus. Aliud quiddam statuit, aliud vidit: exillimavit quocunque tempore auditum quid esset de prædonibus, quam veller subito se classem comparaturum, denique hoc primus frater meus in Asia fecit, ut hoc sumptu remigum civitates levaret. crimen autem tum videri solet, cum aliquis sumptus instituit eos, qui antea non erant instituti; non, cum successor, aliquid immutat de institutis priorum: Flaccus, quid alii postea facturi essent, scire non poterat: quid fecissent, videbat, sed quoniam de communi totius Asiæ crimine dictum est, aggrediar iam ad singulas civitates, ex quibus sit sanè nobis prima civitas Æmonensis. Citat præco voce maxima logos Æmonenses, prodit unus Asclepiades. * prodeant cæteri etiam præconem mentiri coegit: est enim credo, is vir ille, ut civitatis nomen sua auctoritate sustineat: damnatus turpissimis iudiciis domi, notatus litteris publicis: cuius de probis, adulteriis ac stupris exstant Æmonensium litteræ: quas ego non solum propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam obcenitatem verborum prætereundas puto. Dixit publicè datum drachmarum c c. & v i. millia: dixit tantum: nihil ostendit: nihil protulit: sed adiunxit id, quod certè, quonia n erat domesticum, docere debuit: se privatum drachmas c c v i. dedisse. Quantum sibi ablatum homo

homo impudentissimus dicit, tantum nunquam est ausus, ut haberet, optare. Ab A. Sextilio dicit se dedisse & à suis fratribus, potuit dare Sextilius, nam fratres quidem cōsortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres deniq; ipsi proleant: quàm volunt impudenter mentiantur: & quod nunquam habuerint, dedisse se dicant: tamen aliquid fortasse coràm producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedò tabulas: non deponavi. Fratres saltem exhibe: non denuntiavi. Quod ergo unus Asclepiades, fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus, impudentia atque audacia fectus, sine tabulis, sine auctore legerit; id nos quasi crimem, aut testimonium pertimescamus? Idem laudationem, quam nos ab Æmonensibus Flacco datam proferebamus, fallam esse dicebat. cuius quidem laudationis iactura exoptanda nobis fuit. nam ut signum publicum inspexit præclarus iste auctor suæ civitatis: solere suos cives, ceterosque Græcos, ex tempore, quod opus sit, obsignare dixit. tu verò tibi habeto istam laudationem. nec enim Æmonensium testimonio Flacci vita, & dignitas nititur. das enim mihi, quod hæc causa maximè postulat, nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum firmum in Græcis hominibus consilium; nullam denique esse testimonii fidem. nisi verò hætenus ista formula testimonii, atque orationis tuæ describi, ac distingui potest, ut Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur: Latio præsentis, per se agenti, vi legis, iure accusationis, opibus præterea suis terrenti, ac minanti, nihil temporis causa scripsisse, aut obsignasse videantur. Equidem in minimis rebus sæpè res magnas vidi, iudices, deprehendi, ac teneri, ut in hoc Asclepiade. hæc, quæ est à nobis prolata laudatio, obsignata erat cetera illa Asiatica, quæ sæpè est omnibus nota nobis: qua utuntur omnes non modò in publicis, sed etiam in privatis litteris, quas quotidie videmus mitti à publicanis, sæpè unicuique nostrum. neque enim testis ipse signo inspecto, falsum nos proferre dixit, sed levitatem totius Asia protulit: de qua nos & libenter, & facile concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis

causa nobis datam dicit, datam quidem confiteor, consignata cetera est: in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, ceram esse * videmus, hic ego, indices, si vos Amonensiam decretis, si ceterorum Phrygum litteris permoveri putarem, vociferarer, & quantum maximè possem, contenderem, testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem, cetera deprehensa confiterem totius testimonii fectam fiduciam manifestò comprehensam, atque oppressam teneri. nunc verò non insultabo vehementius, nec volitabo in hoc insolentius, neque in istum pugatorem tanquam in aliquem testem invehar, neque in toto Amonensium testimonio, siue hic confidum est, ut apparet, siue missum domo eib, ut dicitur, commovebor. etenim quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (ut Asclepiades dicit) leves, horum testimonium non pertimescero. Venio nunc ad Dorylensium testimonium, qui producti, tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt. O pastores nescio quæ cupiditas litterarum: siquidem nihil istis præter litteras abstulerunt. sed aliud esse causæ suspicamur, ne forte isti parùm versati esse videantur. pœna est, ut opinor, Dorylensium gravior, quàm apud alios, falsarum & corruptarum litterarum. si veras protulissent, criminis nihil erat: si falsas, erat pœna. bellissimum putarant, dicere amissas. quiescant igitur, & me hoc in lucro ponere, atque aliud agere patiantur. non sinunt, supplet enim ille nescio quis, & privatim dicit se dedisse. hoc verò fieri nullo modo potest. qui de tabulis publicis recitat, iis, quæ in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem: sed tamen* iudicium fieri videtur, cum tabulæ illæ ipsæ, cuiusque modi sunt, proferuntur. cum verò is, quem nemo vestrum videt unquam, nemo qui mortalis esset, an vivit, tantum dicit, de iudicabitur, indices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis? Atque huicidem nuper tres equites Rom. honesti, & graves, cum in causâ liberali eum, qui asserbatur cognatum suum esse, dicere, non crediderunt. qui hoc evenit, ut qui locuples testis doloris, & sanguinis sui non

non fuerit, idem sit gravis auctor iniuriæ publicæ: Atque hic Dory'ensis nuper cum efferetur magna frequentia, confessuque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Lælius conferebat, facis iniuste, Læli, si putas periculo nostro vivere tuos contubernales: præsertim cum tua negligentia factum arbitremur, homini enim Phrygi, qui arberem fici nunquam vidisset, fiscinam ficorum obiecisti, cuius mors te * ex aliqua parte relevavit. edicem enim hospitem amisisti. Flacco verò quid profuit qui valuit tandiu, dum huc prodiret: mortuus est aculeo iam dimisso, ac dicto testimonio. At istud columen actionis tuæ Mithridates, posteaquam biduum retentus testis à nobis, effudit, quæ voluit omnia, reprobatus, convictus, fractusque discessit: ambulat cum lorica, me vit homo doctus & sapiens, ne L. Flaccus nunc se scelere alliger, cum iam testem illum effugere non possit: ut qui ante dictum testimonium sibi temperarit, cum tamen aliud quid assequi posset, is nunc id agat, ut ad falsum avaritiæ testimonium verum etiam maleficii crimen adiungat. Sed de hoc teste totoque Mithridatico * disseruit & subtiliter, & copiose Q. Hortensius; nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus. Caput est omnium Græcorum concitandum, qui cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus, & loquax, sed (ut sibi videtur) ita doctus, ut etiam magistrum aliorum se esse dicat: & qui ita sit ambitiosus, ut omnes vos, nosque quotidie persaluret. Temni usque ad illam ætate non in senatum venire non potuit: qui se autem dicendi traditurum etiam cæteris proficetur, ipse omnibus turpissimis iudiciis victus * est. Pari felicitate unà legatus venit Nicomedes, qui neque in senatum ulla conditione pervenire potuit; & fori, & pro socio damnatus est. Nam princeps legationis Lysanias adeptus est ordinem senatorum: sed cum rempublicam nimium amplecteretur, peculatus damnatus, & bona, & senatorium nomen amisit. Hi tres etiam ararii nostri tabulas falsas esse voluerunt. Nam servos novem se professi sunt habere, cum omnino sine omne venissent. Decreto scribendo primum video assidue Lysaniam, cuius fratris bona,

quod is populo non solvebat, prætor Flacco publicè
varierunt. Præterea Philippus est Lyfania gener, &
Hermobius, cuius frater Poles item pecuniæ publicæ
est condemnatus; dicunt se Flacco, & iis qui simul
essent, drachmarum xv. millia dedisse. Cum civitate
mibi res est acerrima, & conscientissima literarum,
in qua nummus * commoveri nullus potest sine quin-
que præteritis, tribus quæstoribus, quatuor mensa-
riis, qui apud illos à populo creantur. ex hoc tanto
numero deductus est nemo: & cum illam pecuniam
nominatim Flacco datam referant, maiorem etiam
aliam cum huic * eidem darent, in ædem sacram re-
ficiendam se perscripisse dicunt: quod minime cere-
venit, nam aut omnia occultè referenda fuerunt, aut
apertè omnia, cum perscriberet nominatim Flacco, ni-
hil timent, nihil veretur: cum operi publico refe-
runt, iidem homines, subito eundem, quem contemp-
ferant, perimescunt. Si prætor dedit, ut est scriptum,
à quæstore numeravit, quæstor à mensa publica, men-
sa aut ex vespigali, aut ex tributo. Nunquam erit illud
singule criminis, nisi mihi totam rationem, omni, &
personarum genere, & literarum explicaris, Vel quod
est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos
civitatis, amplissimos usos honoribus, hoc prætor cir-
cumventos. Cur hi neque in iudicio adsunt, neque in
decreto nominantur? Non enim credo significari isto
loco * tuum, qui se erigit, Heraclidem. utrum enim
in clarissimis est civibus, quem is, iudicatum hic duxit
Hieraippus qui hanc ipsam legationem, quam habet,
non accepit à suis civibus, sed usque Tymolo petivit:
cum nullus honos in sua civitate habitus est unquam,
res autem ea, quæ tenuissimis committebatur, huic
uni in vita commissæ sola est: custes T. Ausidio præto-
re * in frumento publico est positus: pro quo cum à
P. Varino prætor pecuniam accepisset, celavit suos
cives, utroque iis sumptum intulit, quod posteaquam
Temni literis à P. Varino missis cognitum, atque pa-
retactum est. cum quæ eadem de re Cn. Lentulus, qui
censor fuit, Temnicarum patronus literas misisset,
Heraclidem istum Temni nemo postea vidit. Atque
ut eius impudentiam perspicere possitis, causam ip-

ſam, quæ leviffimi hominis animum in Flaccum inci-
tavit, quæſo, cognoscite. Fundum Cymatum Romæ,
mercatus eſt de pupillo Meculonia, cum verbis ſe lo-
cupletem faceret, haberet nihil præter illam impu-
dentiam, quam videtis: pecuniam ſumpſit mutuam à
Sext. Sigola iudice hoc noſtro primario viro, qui, &
rem agnoſcit, neque hominera ignerat: qui tamen
credidit P. Fulvii Veratii leſtiſſimi hominis * fide, ei
cum ſolveret, ſumpſit à C. & M. Fuſis equitibus Rom.
primariis viris. Hic, hercule cornici oculum, ut dici-
tur, nam hunc Hermippum, hominem eruditum, ci-
vem ſuum, cui debebat eſſe notiſſimus, percuffit. eius
enim fide ſumpſit à Fuſis. Securus Hermippus Tem-
num proficiſcitur, cum iſte ſeſe pecuniam, quam hu-
ius fide ſumpſerat, à diſcipulis ſuis diceret Fuſis per-
ſolutorum habebat enim rhetor iſte adoleſcentes
quosdam locupletes, quos dimidio redderet ſtultio-
res quàm acceperat, ubi nihil poſſent diſcere, niſi
ignorantiam litterarum. Neminem quidem adeò in-
ſauare potuit, ut ei nummum ullum crederet: itaque
cum Roma clam eſſet proſectus, multosque minutis
mutuationibus fraudaviſſet, in Aſiam venit, Hermip-
poque percontanti de nomine Fuſiano reſpondet, ſe
omnem pecuniam Fuſis perſolviſſe. Interim, neque
ita longo intervallo liberatus à Fuſis cum litteris ad
Hermippum venit, pecunia petitur ab Hermippo:
Hermippus ab Heraclide petit: ipſe tamen Fuſis ſa-
tisfacit abſentibus, & fidem ſuam liberat, hunc æſtu-
antem, & tergiverſantem iudicio ille perſequitur: &
recuperatoribus cauſa agnoſcitur. Nolite exiſtimare,
iudices, non unam, & eandem omnibus in locis eſſe
fraudatorum & inſiciatorum impudentiam. fecit ea-
dem omnia, quæ noſtri debitores ſolent: negavit ſeſe
omniò verſuram ullam feciſſe Roma: Fuſiorum ſe
aſſumavit nunquam omniò nomen audiſſe: Her-
mippum verò ipſum prudentiſſimum, atque optimum
virum, veterem amicum, atq; hoſpitem meum, ſplen-
didiſſimum, atque ornatiffimum civitatis ſuæ, pro-
bris omnibus, maledictiſque vexavit. Sed cum ſe ho-
mo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi in
illa oratione iſtaret, repente testimoniis Fulviorum,

nominibusq; recitatis, homo audacissimus pertinuit,
 loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores con-
 tra istam rem minimè dubiam prima actione iudica-
 verunt. Cum iudicatum non faceret, addidit Her-
 mippo, & ab hoc ductus est. Habetis & honestatem
 hominis, & auctoritatem testimonii, & causam om-
 nem simulatis. Atque is ab Hermippo missus, cum ei
 pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: de-
 inde in Asiam rediit, cum iam frater meus Flacco
 successisset, ad quem adit, causamque ita detulit, re-
 cuperatores vi Flacci coactos, & metu, falsum invites
 iudicavisse. Frater meus pro sua aequitate, prudentia-
 que decrevit, ut si iudicatum negaret, in duplum iret:
 si metu coactos diceret, haberet eodem recuperato-
 res, recusavit, & quasi nihil esset actum, nihil iudica-
 tem, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipse ei ven-
 diderat, petere coepit. M. Gracilius legatus, ad quem
 est aditum, actionem se daturum negavit: ea iudicia
 fieri ostendit placere. Iterum illis, cui nullus esset un-
 quam consistendi locus Romam se contulit: persequi-
 tur Hermippus, qui nunquam illius impudentia cesse-
 perit Hieracides à C. Plancio Senatore, viro primario,
 qui legatus in Asia fuerat, mancipia quædam, quæ se,
 cum iudicatum esset, per vim vendidisse dicebat. Q.
 Natio vir ornatusissimus, qui prætor fuerat, index tum-
 tur: qui cum sententiam secundum Plotium se dictu-
 rum ostenderet, ab eo talia habuit, & quod iudici-
 um longè nenerat, causam totam reliquit. Satisne
 vobis, iudices, videatur ad singulos testes accedere, ne-
 que, ut primò constitueram, tantummodo cum uni-
 verso genere confiteres. Venio ad Lysiniam eisdem
 civitatis, peculiarem tuam, Deciane, testem: quem tu
 cum epheborum Terani cognosces, quoniam te vidus
 delectarat, semper nudum esse voluit. abduxisti
 Temno Apollonidem: pecuniam adolescentulo gran-
 di scelere, fiducia tamen accepta, cepavisti. Hanc
 fiduciam commissam tibi temno hodie, ac possidem,
 cum tu testem spe recuperandi fundi patrem, venire
 ad testimonium dicendam coe. illi. Quid, quoniam
 voluisti onerare? dixit, quidnam hic distans expecto.
 Non igitur genus hominum, non consuetudinem, non li-
 bertatem.

bidinem. Itaque, etsi teneo quid sit dicere paratus, nihil tamen contra disputabo prius quam dixerit. totum enim converteret, atque alia fingeret. Quamebrem & ille server, quod paravit: & ego me ad id quod ar- tulerit integrum conservabo. Venio nunc ad eam ci- vitem, in quam ego multa, & magna officia contuli, & quam meus frater in primis colit atque diligit: quæ si civitas per viros bonos, gravesque homines quere- las ad vos detulisset, paulo commoveret magis: nunc verò quid putem? Trallianos Meandrium causam com- misisse homini egenti, sordido, sine honore, sine exilli- matione, sine censu? ubi erant illi * Pythodori, Eri- demii, Leisifones, ceteri homines apud nos noti, inter tuos nobiles? ubi illa magnifica, & gloriosa ostentatio civitatis? nonne esset auditum, si hanc causam age- rem severè, non modò legatum, sed Trallianum om- ninò dici Meandrium? Huic illi legato, huic publico- resti patronum suam tam inde à patre, atque à maioribus, L. Flacum mandandum civitatis testimonio tra- didissent? Non est ita iudices, non est profectò, vidi ego in quodam iudicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrasum, vidi Archidemum, com- quidem idem hic mihi Meandrius quasi ministrator aderat, subiciens, quid in tuos cives, civitatemque, si vellem, dicerem. nihil enim illo homine levius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc habent au- ctorem Tralliani doleris sui, si hunc custodiam littera- ram, si hunc testem iniurias, si hunc auctorem quere- larum; remittant spiritus, comprimant animos tuos, sedent arrogantiam, timeantur in Meandri personæ esse expressam * speciem civitatis: sin illum semper illi ipsi domi proterendum esse, & conculcandum pu- taverunt, desinant putare auctoritatem esse in co- testimoni, cuius auctor inventus est nemo. Sed expo- nam quid in re sit, ut quam obrem illa civitas, neque severè Flacum oppugnet, neque benignè defende- re, scire possitis. Erat ei Castriano non ine irato: de quo toto respondit Hortensius: invia solverat Castri- cæ pecuniam iamdiu debitam, hinc eorum odium, hinc omnis offensio, quò cum venisset Calpurnius ad tra- torem, & illud Castri quàm valens dicendū refertisset.

* siluerunt principes, neque in illa concione adfuerunt, neque istius decreti, ac testimonii auctores esse voluerunt. usque eò orba * fuit ab optimatibus, illis concio, ut princeps principum esset Mxandrius: cuius lingua, quasi flabello seditionis, illa tum est egentium concio ventilata. Itaq; civitatis pudentis, ut ego semper existimavi, & gravis, ut ipsi existimari volunt, insum dolorem, querelasque cognoscite. Quæ pecunia fuerit apud se Flacci patris nomine collata à civitatibus, hanc à se esse ablatam queruntur, alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantum à Trallianis requiro, quam pecuniam à se ablatam queruntur, suamne dicant, sibi à civitatibus collatam in usum suum: cupio audire. non, inquit, dicimus. quid igitur? delatam ad nos, creditam nobis L. Flacci patris nomine ad eius dies festos, atque ludos, quid tum? hanc te, inquit, capere non licuit, iam id video: sed primum illud tenebo. queruntur gravis, locuples, ornata civitas, quòd n. n. retinet alienum: spoliata se dicit, quòd id non habet, quod eius non fuit: quid hoc im. uidentius dici, aut fingi potest? delectum est oppidum, quo in oppido uno pecunia à tota Asia ad honores L. Flacci poneretur: hæc pecunia ab honoribus translata in questum, & fœnerationem, recuperata est multis post annis. quæ civitas facta est iniuria? at molestè fert civitas, credo, amissum est enim præter spem, quod erat spe devoratum: lucrum, ac queritur, impudenter facit non enim omnia, quæ dolemus, eadem iure queri possumus, ac accusat verbis gravissimis. non civitas sed imperiti homines a Mxandrio concitati. Quo loco etiam atque etiam facite ut recordemini, quæ sit temeritas multitudinis, quæ levitas propria Græcorum, quid in concione seditiosa valeat oratio. hic in hac gravissima, & moderatissima civitate, cum est forum plenum iudiciorum, plenum n. mag. stratum, plenum optimorum virorum, & civium, cum speculatur, atque obsidet nostra vindex temeritatis, & moderatrix officii curia, tamen quantos fluctus excutari concionum videtis? quid vos fieri censeris Trallibus? an id, quod Pergani? nisi forte hæc civitates existimari volunt, facilius una se Epistola Mithridatis moveri,

impellique potuisse, ut amicitiam populi Romani, fidem suam, iura omnia officii, humanitatisque violarent, quàm ut filium testimonio laederent, cuius patrem armis pellendum à suis mœnibus censuissent. Quare nolite mihi ista nomina civitatum nobilium opponere. Quos enim hostes hæc familia contempsit, nunquam eosdem testes pertinere. vobis autem est confitendum, si consiliis principum vestræ civitates reguntur, non multitudinis temeritate, sed optimarum consilio bellum ab illis civitatibus cum populo Rom. esse susceptum. Si ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus, patiamini me delicta vulgi à publica causa separare. At enim istam pecuniam huic capere non licuit, utrum vultis patri Flacco licuisse, necne? si licuit, sicuti certè licuit, ad eius honores collatam, ex quibus ipse nihil capiebat, patris pecuniam rectè abstulit filius: si non licuit, tamen illo mortuo, non modò filius, sed quivis hæres rectissime potuit auferre. At tum quidem Tralliani, cum ipsi grati, fœnore istam pecuniam multos annos occupavissent, à Flacco tandem omnia, quæ voluerunt, impetraverunt: neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hanc ei pecuniam abstulisse Mithridatem, quis enim erat, qui non sciret in ornandis studiosorem Mithridatem, quàm in spoliandis Trallianis fuisse? Quæ quidem à me si, ut dicenda sunt, dicerentur, gravius agerem, iudices, quàm adhuc egi: quantam Asiaticis testibus fidem habere vos conveniret: revocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam universarum civium Rom. per tot urbes, uno puncto temporis, miseram crudelemque eadem prætores nostros deditos, legatos in vincula coniectos, nominis propè Romani memoriam cum vestigio imperii non modò ex adibus Græcorum, verametiam ex litteris esse deletam. Mithridatem deum, illum patrem, illum conservatorem Asia, illum Evium, Dionysium, Bacchum, Liberum nominabant. Vnum atque idem erat tempus cum L. Flacco Consuli potas tota Asia clauderet, Cappadocem autem illum non modò recipiebat suis urbibus, verumetiam ultrò vocabat. Liceat hæc nobis, si obli-

visci non possumus, at tacere: liceat mihi potius de le-
 vitate Græcorum queri, quàm de crudelitate. At Sto-
 ritatem isti habeant apud eos, quos esse omninò no-
 luerant: nam quoscunque potuerunt togatos, intere-
 merunt: nomen civium Romanorum, quantum in ip-
 sis fuit, sustulerunt. In hac igitur urbe se iactant, quam
 oderunt: apud eos, quos inviti vident: in ea repub. ad
 quam opprimendam non animus eis, sed vires defue-
 runt. Aspiciant hunc florem legatorum, laudatorum-
 que Flacci ex vera, atque integra Græcia: tum se ipsi
 expendant, tum his se comparent, tum si audebunt,
 dignitati horum * componant suam. Ad sunt Atheni-
 enses unde humanitas, doctrina, religio; fruges, iura,
 leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putan-
 tur: de quorum * urbis positione, propter pulchritu-
 dinem, etiam inter deos certamen fuisse proditum
 est: quæ vetustate ea est, ut ipsa ex sese suos cives ge-
 nuisse dicatur, & eorum eadem terra parens,ATRIX,
 patria dicant: auctoritate autem tanta est, ut iam
 fractum propè ac debilitatum Græciæ nomen huius
 urbis laude nitatur. Ad sunt Lacedæmonii, cuius civi-
 tatis spectata ac nobilitata virtus, non solum natura
 corroborata, verum etiam disciplina putatur: qui soli
 toto orbe terrarum septingentos iam annos amplius,
 vixis moribus, & nunquam mutatis legibus vivunt.
 Ad sunt ex Achaia cuncta multi legati, Boeotia, Thessa-
 lia, quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore
 Metello, præfuit. Neque verò te, Massilia, prætereò,
 quæ L. Flaccum militem, quætioremque cognosci: cu-
 ius ego civitatis disciplinam, atque gravitatem, non
 solum Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus an-
 teponendam * dicam: quæ tam procul a Græcorum
 omnium regionibus, disciplinis, linguaque divisa, cum
 in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbaris
 subsibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur,
 ut omnes eius infinita laudare facilius possint, quàm
 annulari. Hisce utitur laudatoribus Flaccus, his inno-
 centiæ testibus, ut Græcorum cupiditate, Græcorum
 auxilio resistamus. Quamquam quis ignorat, qui mo-
 dò unquam mediocriter res istas scire curavit, quin
 ista Græcorum genera sunt: verò quæ tam uni sunt A-
 tho, Ioniæ,

thenienses, quæ gens Ionum non habebatur: Atoles alteri: Diores tertii non minabantur: Atque hæc cuncta Græcia quæ fama, quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio, & bellica laude floruit, parvum quendam locum, ut scitis, Europæ tenet, semperque tenuit: Asia maritimam oram bello superatam cinxit urbibus, non ut munita colonis illam augeret, * sed ut obsessam teneret. Quamobrem quæso à vobis Asiatici testes, ut cum verè recordari vultis, quantum auctoritatis in iudicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam, nec quid alienigenæ de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra conitatur ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia, utrum igitur nostrum est an vestrum hoc vetus proverbium, Phrygem plagis fieri solere meliorem? Quid de tota Caria nonne hoc vestra voce vulgatum est, siquid cum periculo experiri velis, in * Care id potissimum esse faciendum? Quid porro in Græco sermone tam tritum atque celebratum est, quàm si quis despiciatui dicatur, ut Myserum ultimus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis unquam Græcus comœdiam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus esset? Quamobrem, quæ vobis sit injuria, si statuimus vestro nobis iudicio standum esse de vobis? Equidem mihi jam satis, superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, iudices omnia, quæ dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiam si à me minùs dicuntur, vestris animis, & cogitatione comprehendere. Sequitur autem illa invidia Iudæi, hoc nimirum est illud, quod non longè à gradibus Aureliis hæc causa dicitur. ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæ sita est: scis quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus: * Sic nam nulla voce agam, tantùm ut iudices audiant. neque enim defuit, qui istos iam me atque optimum quemque incitent: quos ego, quo id faciliùs faciant, non ajuvabo. Cum aurum Iudæorum nomine quotannis ex Italia, & ex omnibus vestris provinciis Hierosolymam exportari soleret: Placcus sanxit edicto, ne ex Asia ex-

portari

portari liceret. Quis est, iudices, qui hoc non verè laudare possit? exportari aurum non oportere cùm sæpe antea senatus, tum, me consule gravissimè iudicavit: huic autem barbaræ superstitioni resistere, se-
 veritatis; multitudinem Iudæorum flagrantem non-
 nunquam in concionibus pro republica contemne-
 re, gravitatis summæ fuit. At Cn. Pompeius, capitis Hierosolymis, victor ex illo tano nitel attigit, in pri-
 mis hoc, ut multa alia sapienter. In tam suspiciosa, ac
 maledica civitate, locum sermoni obiectatorum non
 reliquit, non enim credo religionem & Iudæorum &
 hostium, impedimento præstantissimo imperatori, sed
 pudorem fuisse. Vbi ergo crimen est? quoniam qui-
 dem furtum nusquam reprehendis, edictum probas,
 iudicatum fateris, quæsitum & * prolatum palàm non
 negas, actum esse per viros primarios res ipsa decla-
 rat. Apameæ manifestè comprehensum, ante pedes
 prætoris in foro expensum est auri pondo centum
 paulo minus per Sex. Cæsum equitem Romanum,
 castissimum hominem atq; integerrimum: Laodiceæ
 viginti pondo paulò amplius per hunc ipsum L. Pe-
 duceum iudicem nostrum: Adrymeni per Cn. Domi-
 tium legatum: Pergami non multum, auri ratio con-
 stat: aurum in ærario est: furtum non reprehenditur:
 invidia quæritur: à iudicibus oratio avertitur: vox in
 coronam, turbamque effunditur. Sua cuique civitati
 religio, Læli est: nostra nobis. Stantibus Hierosoly-
 mis, pacatisque Iudæis, tamen istorum religio sacro-
 rum à splendore huius imperii, gravitate nominis no-
 stri, maiorum institutis abhærebat: nunc verò hoc
 magis, quòd illa gens quid de imperio nostro senti-
 ret, ostēdit armis: quàm chara diis immortalibus esset,
 docuit, quòd est victa, quòd elocata, quòd servata.
 Quamobrem, quoniam quod crimen esse voluisti, id
 totum vides in laudem esse conversum: veniamus
 iam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus sit
 sanè prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, in-
 iuriæ factum est? negotiarius in libera civitate, primùm
 patere me esse curiosum: quousque negotiaberis præ-
 sertim cum sis isto loco natus, annos iam triginta in
 foro versaris, sed tamen Pergameno; longo interval-
 lo,

lo, si quando tibi perigrinari commodum est, Romam advenis, alfers faciem novam, nomen vetus, purpuram Tyriam: in qua tibi invideo, quod unis vestimentis tamdiu lautus es. Verum esto: negotiari liber: cur non Pergami? Smyrnae? Trallibus? ubi, & multi cives Romani sunt, & ius à nostro magistratu dicitur. oxium te delectat: lites, turbae, praetor? odio est: Graecorum libertate gaudes, cur ergo unus tu Appollonidenfes amantissimos populi Rom. fidelissimos socios, miseriores habes, quam aut Mithridates, aut etiam pater tuus? habuit unquam? cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, à Graecorum luxuria, & levitate remotissimi, patres familias suo contenti, aratores, rustici: agros habent & natura per bonos, & diligentia, culturaque meliores; in hisce agris tu praedia habere voluisti. omnino malle, & magis erat tutum, si iam te crassi agri delectabant, hic alicubi in Crustumio, aut in Capenati paravisses. verum esto, Catonis est dictum, Pedibus compensari pecuniam longè omnino à Tyberi ad Caicum: quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectavit: emisisses. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecunia princeps illius civitatis: huius socrum, mulierem imbecillis consilii, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese: & cum illa, quid ageretur, nesciret, in possessione praediorum eius familiam suam collocavit: uxorem abduxit ab Amynta praegnantem, quae peperit apud Decianum filiam: hodieque apud Decianum est, & uxor Amyntae, & filia. Numquid harum rerum à me fingitur, Deciane? sciunt haec omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exurge Amynta, repete à Deciano non pecuniam, non praedia, socrum denique sibi habeat: restituat uxorem: reddat misero patri filiam. nam membra, quae debilitavit lapidibus, fustibus, ferro: manus, quas contulit: digitos, quos confregit: nervos, quos concidit, restituere non potest: filiam, filiam, inquam, ærurno patri, Deciane, redde. Hæc Flacco te non probasse

probasse miraris? cui quæso tandem probasti empti-
 nes falsas, prædiorum proscriptiones cum muliecu-
 lis aperta circumscriptione fecisti. * tutor his mori-
 bus Græcorum ascribendus fuit: Ptolemocratem
 scripsisti mercenarium, & administrum consiliorum
 tuorum, adductus est in iudicium Ptolemæus de
 dolo malo, & de fraude à Dione huius ipsius tutela
 nomine. Qui concusas ex oppidis finitimis undique?
 qui dolor animorum? quæ querela? Condemnatus est
 Ptolemocrates sententis omnibus: irritæ venditio-
 nes, irritæ proscriptiones: non restituit: defers ad Per-
 gamenos, ut illi reciperent in suas litteras publicas,
 præclaras proscriptiones, & emptiones tuas: repudi-
 ant, relictunt; at qui homines? Pergameni laudatores
 tui, ita enim mihi gloriari visus es laudatione Perga-
 menorum, quasi honorem maiorum tuorum assecutus
 esses, & hoc te superiorem putabas esse, quàm Lati-
 um, quòd te civitas Pergamena laudaret. num hone-
 stior est civitas Pergamena, quàm Smyrnæ? at ne ipsi
 quidem dicunt, vellent tantum habere otii, ut possem
 recitare * plephismata Smyræorum, quæ fecerunt in
 Castritium mortuum: primum, ut in oppidum intro-
 ferretur, quod aliis non conceditur: deinde, ut ferrent
 ephebi: postremò, ut imponeretur aurea corona mor-
 tuo. Hæc P. Scipioni clarissimo viro, cum esset Perga-
 mi mortuus, facta non sunt. At Castritium quibus
 verbis dii immortales, decus patriæ, ornamentum po-
 puli Romani, florem iuventutis, appellant! Quare,
 Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta censeo
 quæras: Pergameni te deriserunt. quid tu ludi te non
 intelligebas? cum tibi hæc verba recitabant, Clarissi-
 mum virum, præstantissima sapientia, singulari inge-
 nio, mihi crede, ludebant: cum verò coronam au-
 ream litteris imponebant, te vera non plus aurum ti-
 bi, quàm monedulæ committebant. Ne tum quidem
 hominum venustatem & facietas perspicere potuisti?
 Isti igitur, isti Pergameni proscriptiones, quas tu affe-
 rebas, repudiaverunt. P. Orbius, homo & prudens,
 & innocens, contra te omnia decrevit. In P. Globu-
 iam meum necessarium fuisti gratioſior. Utinam ne-
 que ipsum, neque me pœniteret. * * Flaccum in curia
 decre-

decrevisſent. Veridicas adjungis cauſas inimicitia-
rum, quòd patri L. Flacci ædili curuli pater touſ, tri-
bunus pleb. diem dixerit. At illud nec ipſi quidem pa-
tri Flacci valdè moleſtum eſſe debuit: præſertim cum
ille, cui dies dicta eſt, prætor poſtea factus ſit, & con-
ſul: ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civi-
tate conſiſtere ſua. Si juſtas inimicitias putabas, cur,
cum tribunus militum Flaccus eſſet, in ejus legione
miles fuiſſi, cum tibi per leges militares eſſugere li-
ceret iniquitatem tribuni? Cur autem te inimicum
pæternum in conſilium vocavit? quæ quidem quàm
ſanctè ſolita ſunt obſervati, ſcitis omnes. Nunc accu-
ſantur ab iis, qui in conſilio nobis fuerunt. Decrevit
Flaccus, num aliud, atque oportuit? in liberos, num
aliter, ac cenſuit ſenatus? in abſentem decrevi, cum
ibiſdem eſſes, cum prodire nolles. Non eſt hoc in ab-
ſentem reum SENATUSCONS. ET DECRETUM
FLACCI. Quid ſi non decreviſſet, ſed edixiſſet: quis
poſſet verè reprehendere? Num etiam fratris mei li-
teras pleniffimas humanitatis, & æquitate reſprehen-
ſurus? quas eadè * mulieri à me datas, apud Pata-
ranos requiſivit. Recita literas Q. Ciceronis. Quidſ
hæc Apollonidenſes, occasione * facta, ad Flaccum
detulerunt? apud Orbium acta non ſunt? ad Globu-
lum delata non ſunt? ad ſenatum n. l. rum, me Con-
ſule, nonne legati Apollonidenſes omnia poſtulara de
iniuriis unius Deciani detulerunt? Ad hæc prædia eti-
am in * cenſu dedicaviſſi, mitto quòd aliena: mitto,
quòd poſſeſſa per vim: mitto quòd conviſa ab Apol-
lonidenſibus: mitto quòd à Pergamenis repudiata:
mitto etiam, quòd à noſtris magiſtratibus in inte-
grum reſtituta: mitto, quòd nullo iure, neque in re,
neque in poſſeſſione tua; illud quæro, ſintne iſta præ-
dia cenſui cenſendo? habeant ius civile? ſint, necne
ſint mancipi? ſubſignari apud ararium, apud cenſo-
tem poſſint? In qua tribu denique iſta prædia cenſu-
iti? Commiſiſti, ſi tempus aliquod gravius accidiſſet,
ut ex iſdem prædiis & Apollonide, & Romæ impera-
tum eſſet tributum. Verùm eſtor: glorioſus fuiſſi: volu-
iſti magnum agri modum cenſeri, & eius agri, qui di-
cti plebi Romanæ non poſſent. Cenſus eſt præterea
numerus

numerata pecunie centum triginta nullis, eam opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed hac ornato, Censui es mancipia Amyntæ: neque huc ullam in eo fecisti injuriam, possidet enim ea mancipia Amyntas: ac primo quidem pertinuit, cum te audisset servos suos esse censum. Retulit ad jurisconsultos, contrabat inter omnes, si aliena censendo, Decianus sua facere posset, eum maxima habiturum esse.

Desunt nonnulla.

Habes causam inimicitiarum, qua causa inflammatus Decianus ad Lælium detulerit hanc optimam accusationem. Nam ita questus est Lælius, cum de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus: a Flacco corruptus est, is me deseruit, ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio favisses, apud quem omnes gradus dignitatis tuæ retinuisset, prudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optimè de republica meritum, in discrimen omnium fortunarum vocavisti? Scilicet defendam Decianem, qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit quod ab eo redimeretur? ut diceret iud. cum? cui sex horas omnino lex dedit, quantum tandem ex his horis deraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Invidisti ingenio subscriptoris tui, quod ornabat facile locum, quem prehenderat, & acutè testes interrogabat, aut circumveniebat, fortasse fecisti & tu, & populi sermo, ne exciperes. Idcirco Decianem usque ad coronam applicuisti. Sed ut hoc verisimile est, ita haud verisimile Decianum a Flacco esse corruptum. Ita scire, iudices, esse cetera: vel quod ait Luceius, L. Flaccum sibi dare cupisse, ut a fide se abduceret, septentium vices. & eum tu accusas avaritiæ, quem decies, septentium vices voluisse perdere? nam quid enebat eum te enebat? ut ad se transires? quam partem causæ tibi darentus? an ut errantes consilia lali? qui testes ab eo prodirent? quid? non videbaturus habere una? quis hoc nescit? tabulas in Lælii potestate fuisse, non dubium est, an

ne vehementer, ne copiose accusares: nunc satis suspicio,um,ita enim dixisti,ut nescio quid abs te impetratum esse videatur. At enim Androni exilio gravis iniuria facta est, & non ferenda: * quod, cum esset eius uxor Valeria intestata mortua, sic eger eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hereditas pertineret. in quo quid reprehendas, scire cupio. quod si scire intenderis: qui docessingeruas, inquit, tu. O petrum iuris hominem! quid: ab ingenuis maioribus hereditates lege non veniunt: in manum, inquit, convenerat, nunc audio: sed quaero, utrum usu, an coemptione: usu non potuit: nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate diminui coemptiones omnibus ergo auctoribus: in quibus certe Flaccum fuisse non dicere, relinquitur illud, quod vociferari non desistit, non debuisse, cum pater esset, suum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximisque beneficiis in tuos, venisse hereditates, cum Asiam provinciam consulari imperio obtineres: si quis eas, suas esse dixisset, concessisses: Tu T. Vestii, si qua tibi in Africa venerit hereditas, usu amittes: an tuum nulla avatitia, salva dignitate retinebis? At istius hereditatis iam Globulo pratore, Flacci nomine petita possessio est. non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus, non imperium, non securus ad iniuriam faciendam Flacci animum impulerunt. Itaque eodem etiam M. Lurco vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum testimonii sui, negavit a privato pecuniam in provincia pratorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportetis eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet. petere non oportere. nunquam ostendes, nisi docueris non licere. an legationes sumere liberas es:endi causa, sicut, & tu ipse nuper, & multi viri boni saepe fecerunt, rectum est: quod ego non reprehendo, socios video queri: precorem, si hereditatem in provincia non * reliquerit, non solum reprehendendum, verum etiam condemnandum putas: Doris, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat, nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam

iam in tutela Flacci non fuisse: si sunt, cuacunque sine
 hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurco-
 nem, quamquam pro sua dignitate moderatus est in
 testimonio dicendo religioni suae: tamen iuratum Flac-
 co esse vidistis, neque enim occultavit causam iracun-
 diae suae, neque reticendam putavit. questus est liber-
 tum suum, Flacco praetore, esse damnatum. O condi-
 tiones miseras administrandarum provinciarum, in
 quibus diligentia plena simulatum est, negligentia
 vituperationum: ubi severitas periculosa est, liberali-
 tas ingrata: sermo insidiosus, assentatio perniciosa:
 frons omnium familiaris, multorum animus iratus: i-
 sacundia occulta; blanditiae apertae: venientes pra-
 tores expectant, praesentibus inserviunt, abeuntes
 deserunt. Sed omittamus querelas, de nostrum consi-
 lium in * praetermittendis provinciis laudare videa-
 mur. Literas misit de villico P. Septimii hominis or-
 natu, qui villicus eadem fecerat. Septimium arderitem
 iracundia videre potuistis, in Lurconis libertum indi-
 cium ex edicto deducit, hostis est Lurco, quid igitur? ho-
 minum gradusorum splendorumque libertis fuit A-
 sia tradenda: an simultates, nescio quas, cum liberis
 vestris, Flaccus exercuit: an verbis in vestris, vestro-
 rumque causis severitas odio est: eandem laudatis,
 cum de nobis iudicatis. At ille Andro spoliatus bonis,
 et dicitis, ad dicendum testimonium non venit, quid si
 venit? Decisionis arbiter C. Caelius fuit, qui splen-
 dore viri, qua fide, qua religione! obsignator C. Sexti-
 lius, Lurconis sororis filius, homo & prudens, & con-
 stans, & gravis, si vis erat, si fraus, si metus, si circum-
 seipso, qui passionem ferri, quis adesse istos et ego?
 Quid si illa omnis pecunia, huic adolescentulo L.
 Flacco reddita elisi perita: si reddita per hunc An-
 tiochum patrem huius adolescentis libertum, feri-
 di Flacco probatissimum? videntur e non solum a-
 varitia crimen effigere, sed etiam liberalitatis lau-
 dem atque singularem communem enim heredita-
 tem quae aequaliter ad utrumque lege venisset, concessit
 adolescenti propinquo suo, nihil ipse auiguit de Va-
 lerianis bonis: quod statuerat facere, adductus huius
 pudore, & non amplissimis patrimonii copiis, id non
 s. j. m.

solam fecit, sed etiam prolixè cumulateque fecit. Ex quo intelligi debet eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerat in hereditate concedenda liberalis. At Falcidianum crimen est ingens. Talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. audiamus hominem. non adest, quomodo igitur * dicit? epistolam mater eius profert, & alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, cui, si aram tenens juraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, injuratus probabit? at qui vir? quàm non amicus suis civibus! qui patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum conficere potuit, Gracorum conviviis maluit dissipare. quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam præclara carere? adire periculum navigandi? quasi bona comesse Romæ non liceret. nunc denique materculæ suæ festivus filius, amicula minimè suspiciosa purgat se per epistolam, ut eam pecuniam, quam * consecerat, non consumpsisse, sed Flacco dedisse videatur. At fructus isti Trallianorum, Globulo prætoris, vanierant. Falcidius emeritus, nongentis millibus, si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut rata sit emptio: emit igitur aliquid, quod certe multo pluri esset: dat de lucro, nihil detrahit de vivo. minus igitur lucrificat. cur Albanum venire jubet? cur matri præterea blanditur? cur epistolis, & fororis, & matris imbecillitatem aucupatur? postremo, cur non audimus ipsum retineretur, credo in provincia. mater negat. venisset, inquit, si esset denunciatum. tu certe coëgisse, si ullum firmiter in illo teste posuisses. sed hominem ab negotio abducere noluisse. magnum erat ei certamen propositum, magna cum Græcis contentio: qui tamen, ut opinor, iacent vixi. nam ille unus totam Asiam magnitudine poculorum, bibendoque superavit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis suis iudicavit? mulieres negant se scire: * quis is est igitur ille tibi, se ad matrem & sororem scripsisse. narravit san etiam scripsit * erat in eo? at verò M. Æbutium, constantissimum, & prudentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil in erogasse nihil eius generam pari fide prædum C. Manilium? qui profecto de tanta pecu-

nia, si esset data, nihil audire non posset. Hic tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato, tantum te crimen probatum putasti & praesertim cum ipse non deducendo Falcidium, iudicium feceris. plus falsam epistolam habituram ponderis, quam ipsius praesentis fiam vocem, & simulatorum dolorem. Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, aut de Deciani censu tandem * disputo, & expostulo & de salute omnium nostrum, de fortunis civitatis, de summa reipublicae taceo? quam vos universam in hoc iudicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris iudices, sustinetis, videtis in quo motu temporum, quanta in conversione rerum, ac perturbatione versemur. Cum alia multa certi homines, tum hoc vel maximè moliantur, et vestrae quoque mentes, vestra iudicia, vestrae sententiae optimo cuique infestissimae atque inimicissimae reperiantur. Gravia iudicia pro reipublicae dignitate, multa de conjuratorum scelere fecistis. non putant satis conversam esse rempublicam, nisi in eandem impiorum poenam optimè meritos cives detruserunt. Oppressus est C. Antonius esto: habuit quandam ille infamiam suam: neque tamen ille ipse, pro meo iure dico, vobis iudicibus damnatus esset: cuius damnatione sepulchrum L. Catilinae floribus ornatum, hominum audacissimorum, ac domesticorum hostium conventu, equisque celebratum est, iuxta Catilinae facta sunt. Nunc à Flacco Lentuli poenae per vos expetuntur: quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum, coniugumque vestrarum trucidatos, incendio pariter sevelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quam si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes odium saturaveritis? Litemus igitur Lentulo, parentem Cethego: revocemus eiectiones: nimiae pietatis, & summi amoris in patriam vicissim nos poenas, si ita diis placet, susseramus. Nos iam ab iudicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula comparantur. Quae si per alios agerent, si denique per populi nomen, civium imperitorum multitudinem concitassent, aequiore animo ferre possemus: illud verò ferri non potest, quòd per senatores, & per equites

Rom. (qui hæc omnia pro salute omnium, communi consilio, una mente, atque virtute gesserunt) harum rerum auctores, duces, principes spoliare omnibus fortunis, ac de civitate expelli posse arbitrantur: Etenim si populi Rom. perspiciunt mentem, & voluntatem; omnibus rebus, quibus poteli, populus Rom. significat, quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionum, nulla voluntatis, nulla sermonis. Quare si quis illuc me vocat, venio: populum Rom. disceptatorem non modò recuso, sed etiam de polco. vis absit, ferrum ac lapides removeantur, opera facessant, servitia sileant: nemo erit tam iniustus, qui me audierit, sit modò liber, & civis, quin potius de pœniis meis, quàm de pœna cogitandum puter. O di immortales, quid hoc miserius s̄ nos qui P. Lentulo ferrum, & flammam è manibus extorsimus, impetratæ multitudinis iudicio confidimus, lectissimorum civium, & amplissimorum sententias pertinescimus. M. Aquilium patres nostri multis avaritiæ criminibus, testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, iudicio liberaverunt. Consul ego nuper defendi C. Pisonem: qui quia Consul fortis, constansque fuerat, incolumis est reipub. conservatus: defendi item Consul L. Murenam Consulem designatum, nemo illorum iudicum, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de ambitu putavit, cum bellum iam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos Consules Kalendis Ian. scirent esse oportere. Innocens & bonus vir, & omnibus rebus ornatus, his hoc anno, me defendente, absolutus est A. Thermus. quanta reipub. causâ latitia populi Rom. quanta gratulatio consecuta est! Semper graves, & sapientes iudices in rebus iudicandis, quid utilitas civitatis, quid communis salus, quid reipub. tempora poscerent, cogitaverunt. Cum tabella vobis dabitur, iudices, non de Flacco dabitur solum: dabitur de ducibus auctoribusque conservandæ civitatis: * dabitur de bonis omnibus: dabitur de vestris ipsis: dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute communi: non iudicatis in hac causa de exteris rationibus, non de sociis: de vobis, ac de vestra reipub. iudicatis. Quod si pro-

vinciarum vos ratio magis movet, quam vestra, ego
 verò non modò non recuso, sed etiam postulo, ut
 provinciarum auctoritate moveamini. Etenim oppo-
 nentis Asiæ provinciæ primùm magnam partem ejus-
 dem provinciæ, quæ pro huius periculis legatos, lau-
 datorumque mittit: deindè provinciam Galliam, pro-
 vinciam Ciliciam, provinciam Hispaniam, provin-
 ciam Cretam. Grecis autem, Lydis, & Ithygibus, &
 Jævis, obissent Mallienses, Rhodii, Lacedæmonii,
 Athenienses, cunctis Achaia, Thessalia. Preoria Sep-
 timi, & Cæno testibus, P. Servilius & Q. Metellus, hu-
 ius pudoris, iniquitatibusque testes repugnabunt. Asia-
 ticæ jurisdictioni urbana jurisdictioni respondebit annui
 temporis criminationem omnis ætas L. Flacci, & per-
 petua vita defender. Et si prodesse L. Flacco, indices
 debet, quòd se tribunum militum, quòd quaestorem,
 quòd legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus
 ornatissimis, provinciis gravissimis, dignum suis maio-
 ribus præstitit: proficit, quòd hic, vobis videntibus, in
 periculis communibus omnium vestrum, sua pericula
 cum meis conjunxit. proficit honestissimorum muni-
 cipiorum, coloniarumque laudationes: proficit etiam
 senatus, populique Romani præclara, & vera lauda-
 tio. O nox illa, quæ penè æternas hinc urbi tenebras
 attulisti: cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem,
 coniurati ad ferrum, & flammam vocabantur: cum e-
 go te, Flacce, cælum noctemque contestans, flens
 flentem obtestabar: cum tuæ fidei optimæ, & specta-
 tissimæ salutem urbis, & civium commendabam. Tu,
 tu Flacce, præter communis exitii nunties cepisti: tu
 inclusam in litteris reipub. pestemprehendisti: tu
 periculorum indicia, tu salutis auxilia ad me, & ad se-
 natum attulisti. Quæ tibi tum gratiæ sunt à me actæ?
 quæ à senatu? quæ à bonis omnibus? quis tibi, quis C.
 Pontinio fortissimo viro quemquam bonum putaret
 unquam non salutem, verum honorem ullum dere-
 gaturum? O nonne illæ Decemvires, quæ me Consule,
 iussit quem ego diem verè natale n huius urbis, aut
 certe salutarem appellare possum. O nox illa, quam
 iste est dies consecutus, fastidia hinc urbi! miserum me,
 memento ne fastidia nobis. Qui tu manitus L. Flacci?

(n hil

(nihil dicam de me) qui amor in patriam? quæ vir-
 tus? quæ gravitas extitit? Sed quid ea commemoro,
 quæ tu, cum agebantur, uno consensu omnium, una
 voce populi Romani, uno orbis terræ testimonio, in cælum
 laudibus efferebantur? nunc vereor ne non modò
 non profint, verùm etiam aliquid obfint. Etenim mul-
 to acriorem improborum interdum memoriam esse
 sentio, quàm bonorum. Ego te, si quid gravior acci-
 derit, ego te, inquam Flacce,* perdidere, mea dextera
 illa, mea fides, mea promissa, cum te, si remp. conser-
 varem, omnium bonorum præsidio, quoad viveres,
 non modò munitum, sed etiam ornatum fore pollice-
 bar. putavi, speravi, etiam si honores noster vobis videri
 fuisset, salutem certè charam futuram. At L. Flaccum
 quidem, Iudices, si (quod dii immortales omen aver-
 tant) gravis injuria affligerit, nunquam tamen pro-
 spexisse vestræ salutis, consuluisse vobis, liberis, conju-
 gibus, fortunis vestris pœnitebit. semper ita sentier,
 talem se animum & generis dignitati, & pietati suæ,
 & patriæ debuisse. Vos ne pœniteat tali civi non pe-
 percisse, per deos immortales, Iudices providete: quo-
 tus enim quisque est, qui hanc in repub. sectam sequa-
 tur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui
 optimi, atque amplissimi cujusque hominis, atque or-
 dinis auctoritatem * magni putet? cum illam viam si-
 bi videant expeditiorem ad honores, & ad omnia quæ
 concupiverunt. Sed cætera sint eorum, sibi habeant
 potentiam, sibi honores, sibi cæterorum commodorum
 summas facultates: liceat iis, qui hac salva esse
 voluerunt, ipsis esse salvis. nolite, Iudices, existimare
 eos, quibus integrum est, qui nondum ad honores ac-
 cesserunt, non exspectare huius exitum iudicii. si L.
 Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rep.
 studium, calamitati fuerit: quem posthæc tam amen-
 tem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam antè
 præcipitem, & lubricam esse ducebat, huic planæ, &
 stabili præponendam esse arbitretur? Quod si talium
 civium vos, Iudices, taceat, ostendite: mutabunt sen-
 tentiam, qui potuerint: constituent quid agant, quibus
 integrum est, nos, qui jam progressi sumus, hunc exitum
 nostræ temeritatis feremus. sin hoc animo quàm

plurimos esse vultis, declarabitis hæc iudicio, quid sentiat. Prælara illi hæc oratio quidem, si huic, huic misero puero, vestro, ac liberorum vestrorum supplici, iudices, hoc iudicio vivendi præcepta dabit: cui si patrem conservatis, qualis ipse debeat esse civis, præscribetis: si eripitis, ostendens bonæ rationi, & constanti, & gravi nullum à vobis fructum esse propositum. Qui vos, quoniam est id ætatis, ut sensum iam percipere possit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre possit, orat ne suum luctum patris lachrymis, patris mœrorem suo fletu augeatis. qui etiā me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo fletus fidem implorat, ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriæ sponderim, dignitatem. Misere mini familiæ iudices, misere mini fortissimi patris, misere mini filii: nomen clarissimum & fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causa, rei publicæ reſervate.

PRO P. SULLA.

ORATIO XXV.

Maximè vellē, iudices, ut P. Sulla & antea dignitatis suæ splendorem obtinere, & post calamitatem acceptam modellæ fructum aliquē potuisset percipere. Sed quoniā ita rubet casus infestus, ut amplissimo in honore cū cōmuni ambitionis invidia, rum singulari Autronii odio everteretur: & in his pristinæ fortunæ reliquiis in seris, & afflictis, tamen haberet quosdam. quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset: quamquam ex huius incommodis magnam animo moleſtiam capio, tamen in ceteris malis facilē patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam, misericordiamq; notam omnibus quondā, nunc quasi intermissam agnoscerent. improbi ac perditī cives edomiti, atque victi, præcipitante re publica vehementem me fuisse, atq; fortem: conservata, mitem, ac misericordem nō laterentur. Et quoniam L. Torquatus meus familiaris, ac necessarius, iudices, ex-

istimavit,

illimavit, si nostram, in accusatione sua necessitatem
 familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritate
 meae defensionis posse detrahere, cum huius periculi
 propulsatione coniungam defensionem officii mei.
 Quo quidem genere non uterer orationis, iudices, hoc
 tempore, si mea solum interesset, multis enim mihi
 locis, & data facultas est, & tæpè labitur de mea lau-
 de dicendi. Sed, ut ille, iudices, quantum de mea au-
 ditoritate deripuisset, tantum se de huius prædiis de-
 minuturum speravit: sic hoc ego sentio, si mei facti
 rationem vobis, constantiamque huius officii, ac de-
 fensionis probavero, causam quoque me P. Sullam
 probaturum. Ac primum abs te illud, L. Torquate,
 quero, cur me à cæteris clarissimis viris, ac principi-
 bus civitatis in hoc officio, atque in defensionis iure
 secernas? quid enim est, quamobrem abs te, Q. Hor-
 tensii factum clarissimi viri, atque ornatissimi civis non
 reprehendatur? reprehendatur meum? nam, si mirum
 est consilium à P. Sulla inflammandæ civitatis, huius
 extinguendi imperii, delendæ urbis, mihi maiorem
 hæc res dolorem, quam Q. Hortensio, mihi maius odium
 asferre debet? meum denique gravius esse iudi-
 cium, qui adiuvandus in his causis, qui oppugnandus,
 qui defendendus, qui deferendus esse videatur? Ita, in-
 quir. Tu enim investigasti, tu patefecisti coniuratio-
 nem. Quod cum dicit, non attendit, eum, qui patefe-
 cerit, hoc curasse, ut id omnes viderent, quod antea
 fuisset occultum. Quare ista coniuratio, si patefacta
 per me est, tum patet Hortensio, quam mihi. Quem
 eum videas honore hæc, auctoritate, virtute, consilio
 præditum non dubitasse, quin innocentem P. Sullam
 defenderet: quero, cur qui aditus ad causam Horten-
 sio patuerit, mihi interclusus esse debuerit? quero il-
 lud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas
 esse: quid tandem existimes de his summis viris, &
 clarissimis civibus, quorum studio, & dignitate cele-
 brari hoc iudicium, & ornari, causam defendi huius
 innocentis vides? Non enim una est ratio defensionis
 ea, quæ posita est in oratione. omnes qui adsunt, qui
 laborant, qui salvum volunt, pro sua parte, atque au-
 ditoritate defendunt. An verò in quibus sublellis hæc

ornamenta ac lumina reipub. viderem, in his me apparere nollem: quorum ego opera illum in locum, atque in hanc colossissimam sedem dignitatis, atque honoris multis meis, ac magnis laboribus, & periculis ascendissem? Atque ut intelligas, Torquate, quem accuses: si te id offendit, quod ego, qui hoc genere quaestionis defenderim neminem, non desim P. Sullam: recordare de ceteris, quos adesse huic vides, intelliges, & de hoc, & de ceteris iudicium meum, & horum, par, atque unum fuisse. Quis nostrum adfuit Vargunteio? nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, praesertim qui illum solus antea de ambitu defendisset, non enim iam se ullo officio cum illo coniunctum arbitrator, cum ille tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis nostrum Ser. Sullam? quis P. Lentulum? quis M. Leccam? quis Cornelium defendendum putavit? quis his horum adfuit? nemo. quid ita? quia ceteris in causis, etiam nocentes, viri boni, si necessarii sunt, non defendendos esse non putant: in hoc crimine, non solum levitatis est culpa, verum etiam quaedam contagio sceleris, si defendas eum, quem oblitum esse patriae suspicere? Quid? Autronio nonne sodale, non collega sui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in republica principes, desierunt? immo etiam testimonio plerique laeserunt? statuerunt, tantum illud esse maleficiam, quod non modò non occultari per se, sed etiam aperti illustrarique deberet. Quamobrem quid est quod mirere, si cum iisdem me in hac causa vides adesse, cum quibus in ceteris intelligis adfuisse? nisi verò me unum vis serum praeter ceteros, me asperum, me inhumanum exilli vari, me singulari inmanitate, & crudelitate praeditum. Hanc mihi tu si propter res meas gestas imponis in omni vita mea personam Torquate, vehementer erras. Me natura misericordem patria severum: crudellem nec patria, nec natura esse voluit. Denique istam ipsam personam vehementem & aeternam, quam mihi tu nunc tempus, & res publica imposuit, iam voluntas, & natura ipsa detrahit. Illa enim ad breve tempus severitatem postulavit: haec in omni vita misericordiam.

lenitatemque desiderat. Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas: simplex officium, atque una est omnium bonorum causa: nihil erit, quod admirare posthac, si in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis. Nulla est enim in republica causa mea propria: tempus agendi fuit magis mihi proprium, quam ceteris: doloris verò, & timoris, & periculi fuit illa causa communis. neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissem. quare necesse est, quod mihi Consuli præcipuum fuit præter alios, id iam privato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiende invidia, sed communicandæ laudis causa loquor; oneris mei partem nemini imperio: gloriæ bonis omnibus. In Autronium testimonium dixisti, inquit, Sullam defendis. Hoc totum eiusmodi est, iudices, ac si ego sim inconstans ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit, nec defensioni auctoritatem. sin est in me ratio reipublicæ, religio privati officii, illud um retinendæ voluntatis bonorum: nihil minus accusator debet dicere, quam à me defendi Sullam, testimonio læsum esse Autronium. Victor enim non solum studium ad defendendas causas, verum opinionis aliquid, & auctoritatis afferre: qua & moderatè ego utar, iudices: & omninò non uterer, si ille me non corripisset. Dux coniurationes, abs te, Fortunate, constituuntur: una, quæ Lepido, & L. Tullo coss. patre tuo Consule designato, facta esse dicitur altera, quæ me Consule, harum in utraque Sullam dicis fuisse. Patris tui fortissimi viri, atque optimi Consulis scis me consiliis, non interfuisse: scis me, cum mihi summus tecum usus esset, tamen illorum expertem temporum, & sermonum fuisse: credo, quòd nondum penitus in repub. versabar, quòd nondum ad propositum mihi finem honoris perveneram, quòd mea me ambitio, & forensis labor ab omni illa cogitatione abstraheret. Quis ergo intererat vestris consiliis omnes hi, quos vides huic adesse, & in primis Q. Hortensius: qui, cum propter honorem ac dignitatem, atque animum eximium in repub. tum propter summam familiaritatem, summumque amorem in pa-

rem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo illius coniurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps & consilii vestri fuit, & timoris, Cuius in hoc crimine propulsando cum esset copiosissima, atque ornatissima oratio: tamen non minus inerat auctoritatis in ea, quàm facultatis. Illius igitur coniurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos, à vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui, non modò enim nihil comperi, sed vix ad aures meas illius suspicionis fama pervenit. Qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorant, quibus ipsis periculum tum consilii putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adstant, in huius periculo declarant, se non crimine coniurationis, ne adessent cæteris, sed hominum maleficio deterentes esse. Mei consulatus autem tempus, & crimen maximè coniurationis, à me defenderetur. Atque inter nos partitio non est fortuitò, iudices, nec temerè facta: sed cum videremus eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus: uterque nostrum id sibi suscipiendum putavit, de quo aliquid scire ipse, atque existimare potuisset. Et quoniam de criminibus superioris coniurationis Hortensium diligentèr audivisse de hac coniuratione, quæ me Consule facta est, hoc primum attendere. Multa, cum essem Consul, de summis reipub. periculis audivi, multa quævisi, multa cognovi: nullus unquam de Sulla nuntius ad me, nullum iudicium, nullæ litteræ pervenerunt, nulla suspicio. Multum hæc vox fortassè deberet valere eius hominis, qui Consul infidias reipub. consilio investigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset, cum ipsum nihil audivisse de P. Sulla, nihil suspicatum esse diceret: sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me potius utor: ut mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim, Sullam defendere. Quæ enim Autronii fuit causa & quæ Sullæ est: ille ambitus iudicium tollere, ac disturbare, primum conflato voluit gladiatorum, ac fugitivorum tumultu, deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione,

atque

atque concursu : Sulla, si sibi suus pudor, ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit. Ille damnatus ita se gerebat, non solum consiliis & sermonibus, verum etiam aspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriæ videretur: hic se ita fractum illa calamitate, atque afflictum putavit, ut nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinisset. Hac verò in coniuratione, quid tam coniunctum, quam ille cum Catilina, cum Lentulos quæ tanta societas ullis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis sceleris, libidinis, audaciæ quod flagitium Lentulas non cum Autronio concepit? quod, sine eodem illo, Catilina facinus admisit: cum interim Sulla cum eisdem ipsis non modò noctem solitudinemque non quæreret: sed ne mediocri quidem sermone, & congressu coniungeretur. Illum Allobroges maximarum rerum verissimi iudices, illum multorum litteræ, ac nuntii coarguerunt: Sullam interea nemo insinulavit, nemo nominavit. Postremò, eiectus, sive emissus iam ex urbe Catilina, ille arma milit, cornua, tubas, falces, signa, legiones: ille relictus intus, expectatus foris, Lentuli pœna compressus, convertit se aliquando ad timorem, nunquam ad sanitatem: hic contrà ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuisse putantur huius affines suspicionis, & locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos, quam ad consolandos accommodatus. Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum atque causarum, dissimilem me in utroque præbui. Veniebat enim ad me, & sæpè veniebat Autronius multis cum lachrymis supplex, ut se defenderem & se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quæstura commemorabat fuisse: multa mea in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia. Quibus ego rebus, iudices, ita fledebam animo atque frangebam, ut etiam ex memoria, quas ipse mihi fecerat insidias, deponerem: ut iam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in sedibus meis, in conspectu uxoris meæ, ac liberorum meorum trucidaret, obliviscerer. Quæ si de uno me cogitasset,

qua mollitia sum animi ac lenitate, nunquam meherculè illius lachrymis ac precibus restitisse. Sed cum mihi patriæ, cum vestrorum periculorum, cum huius urbis, cum illorum delubrorum atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum, virginum veniebat in mentem; & cum illæ infestæ, ac funestæ faces, universumque totius urbis incendium; cum tela, cum cædes, cum civium cruor, cum cinis patriæ versari ante oculos, atque animum memoria reficere cœperat; tum denique ei resistebam, neque solum illi hosti, ac parricidæ, sed his etiam propinquis illius Marcellis patri, & filio: quorum alter apud me parentis gravitatem, alter filii suavitatem obtinebat: neque me arbitrabar, sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicassens, idem in illorum socio, cum scirem, defendere. Atque idem ego neque P. Sullani supplicem ferre, neque eisdem Marcellos, neque huius M. Messalæ hominis necessarij preces sustinere potui, neque enim est causa adversata naturæ, nec homo, nec res misericordiæ meæ repugnavit. Nul. quam nomen, nusquam vestigium fuerat, nullum crimen, nullum iudicium. Tulcepi causam, Torquate, tulcepi; & feci libenter, ut me, quem boni ce nstantem te speret, ut spero, existimassent, eundem ne inprobi quideam crudelem dicerent. Hic ait se ille, iudices, regnum meam ferre non posse. quod tandem, Torquate, regnum Consûlatus credo mei, in quo ego imperavi nihil, sed contra patribus confectis, bonis omnibus parvi. Quo in magistratu non institutum est à me, indices, regnum, sed nōn permissum. Quem tum in tanto imperio, tanta potestate non dicis fuisse regem, nunc privatam regnare dicis? quo tandem nomine quod in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, sperat se absolutum iri. Hic tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo: si fallum dixerim, te in eos dixisse: si verum, nō esse hoc regnare, cum verum dicas, * iuratis probare. De huius spe tantum d co, nullas à me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique præter fidem defensionis exspectare. Nisi tu, inquit, causam recepisses, nunquam mihi re. fuisset, sed, in eadē causa, profugisset, Si iam hoc ti-
bi

bi concedam, Q Hortensium tanta gravitate hominem, si hos tales viros non suo stare iudicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos adiuturos non fuisse: uter tandem rex esset? cui innocentes homines non resistunt; an is, qui calamitosos non deserit? At hic etiam id quod tibi necesse minimè fuit, facetus esse voluit, cum Tarquinium, & Numam, & me tertium peregrinum regem esse dixisti. mitto iam de rege quærere: illud quæro peregrinum cur me esse dixeris? nam si ita sum, non tam est admirandum regem esse me, (quia, ut tu vis, etiam peregrini reges Romæ fuerunt) quàm consulem Romæ fuisse peregrinum. Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, & addo etiam ex eo municipio, unde iterum iam salus huic urbi imperioque missa est. Sed scire ex te peruelim, quamobrem qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur. Nemo enim illuc M. illi Catoni senî, cum plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncano, nemo Curioni, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cum ei multi inviderent, obiecit unquam. E quidem vehementer laus eum esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam iacere potueris, quæ non ad maximam partem civium conveniret. Sed tamen te à me, pro magnis causis nostræ necessitudinis monendum esse etiam, atque etiam puto. Non possunt omnes esse patricii: si verum quæris, ne curant quidem, nec se æquales tui propter illam causam abs te anteiri putant. Ac si tibi nos peregrini videmur, quorum iam & nomen, & honos inveteravit & huic urbi, & hominum fama, ac sermonibus: quàm tibi illos competitorum tuos peregrinos videri necesse erit, qui iam ex tota Italia delecti, tecum de honore, & de omni dignitate contendunt? quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obviare. Qui si attulerint nervos & industriam, mihi crede, excutient tibi illam verborum iactationem, & te ex somno sapè excitabunt, nec patientur se abs te, nisi virtute vincantur, honore superari. Ac si, iudices, cæteris patriciis me, & vos peregrinos videri oportet; à Torquato tamen hoc vitium sileatur, est enim
ipse

ipse à materno genere municipalis, honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat Picentes solos non esse peregrinos; aut gaudeat, suo generi me meum non anteponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutere; neque regem, ne derideare. Nisi fortè regium tibi videtur, ita vivere, ut non modò homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias: contemne omnes libidines: non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere: in senatu sentire liberè: populi utilitati magis consulere, quàm voluntati: nemini cedere: multis obistere. si hoc putas esse regium, me regem confiteor esse. si te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum movet; quin tu id potiùs profers, quàm verbi invidiam, contumeliamque maledicis? Ego, tantis à me beneficiis in republica positus, si nullum aliud mihi præmium à senatu populoque Rom. nisi honorum orium postularem, quis non concederet? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia præclara laudis insignia: mihi liceret eius urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo & quieto frui? Quid, si hoc non postulos? si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si opera, si vigilæ deserviunt amicis, præsidè sunt omnibus? si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respublica in curia? si ire non modò rerum gestarum vacatio, sed neque honoris, neque ætatis excusatio vindicat à labores? si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus? si mihi ne ad ea quidem quæ pro salute omnium gessi, recordande, & cogitanda quidquam relinquatur temporis? tamen hoc regnum appellabitur, cuius vicarius qui velit esse, inveniri nemo potest, longè * ab eo est regni suspicio. Si quæris, qui sint Romæ regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus invenies. Res enim gestæ, credo, me, me amicus extulerunt, ac mihi nescio quos spiritus attulerunt. Quibus de rebus tam clavis, tam immortalibus, iudice, hoc possum dicere; me qui è summis eripue-
rim periculis urbem hanc, & vitam omnium civium.

satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundabit. Etenim in qua civitate res tantas gesserim, memini : & in qua urbe intelligo plenum forum est eorum hominum, quos ego à vestris cervicibus depuli, iudices, à meis non removi. nisi verò paucos fuisse arbitramini, qui conari aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faces eripere de manibus, & gladios extorquere potui, sicut feci ; voluntates verò consceleratas, ac nefarias nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum ; cum mihi uni cum omnibus improbis æternum videam bellum esse susceptum. Quod si illis meis præfidiis fortè invides, & si ea tibi regia videntur, quod omnes boni omnium generum, atque omnium suam salutem cum mea coniungant : consolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maximè sunt infensæ, & adversæ. Qui me non solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios, & furorem consceleratum repressi ; sed eo etiam magis, quod nihil iam se simile, me vivo, conari posse arbitrantur. At verò quid ego miror, si quid ab improbis de me improbè dicitur : cum L. Torquatus primum ipse his fundamentis adolescentiæ tactis, ea spe proposita amplissimæ dignitatis ; deinde L. Torquati fortissimi consulis, constantissimi senatoris, semper optimi civis filius, interdum effugeretur immoderatione verborum : qui cum suppressa voce de scelere P. Lentuli, de audacia coniuratorum oranium dixisset, tantummodò ut vos, qui ea probatis, exaudire possitis ; de supplicio P. Lentuli, de carcere, magna, & queribunda voce dicebat in quo primum illud erat absurdum, quòd cum ea, quæ levitèr dixerat, vobis probare volebat : eos autem qui circum iudicium stabant, audire nolebat ; non intelligebat ea, quæ clarè diceret, ita illos auditu-ros, quibus se venditabat, ut vos quoque audiretis, quod non probabatis. Deinde alterum iam oratoris vitium non videre quid quæque causa postulet. Nihil est enim tam alienum ab eo, quæ alterum coniurationis accuset, quam videri coniuratorum pœnam non tem-que lugere. * Quod tamen in

tribunus pleb. facit qui unus videtur ex illis ad iugendos coniuratos relictus: nec mirum est. difficile est enim tacere cum doleas. Te, si quid eiusmodi facis, non modò talem adolescentem; sed in ea causa, in qua te vindicem coniurationis velis esse, vehementer miretur: sed reprehendo tamen illud maximè, quòd isto ingenio, & prudentia præditus causam reipublicæ non tenes; qui arbitrare plebi Romanæ res eas non probari, quas me consule omnes boni pro salute communi gesserunt. Eequem tu horum, qui adsum (quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas) aut tam sceleratum statuis fuisse, ut hæc omnia perire voluerit; aut tam miserum, ut & se perire cuperet, & nihil haberet, quod salvum esse vellet? An verò clarissimum virum generis vestri, ac nominis nemo reprehendit, qui filium suum vita privavit, ut in cæteris firmaret, imperium: tu rempublicam reprehendis, quæ domesticos hostes, ne ab iis ipsa necaretur, necaret? Itaque attende iam, Torquate, quàm ego * non desegiam auctoritatem consulatus mei Maxima voce, ut omnes exaudire possint, dice, semperque dicam Adestote omnes animis qui adestis corporibus, quorum ego frequentia magnoperè lator, erigi e mentes, auresq; vestras, & me de invidiosis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego consul. cum exercitus perditorum civium clandestino scelere constatus, crudelissimum, & iniquissimum exitum patriæ comparasset; cum ad occasum, interitumq; reipublicæ Carilina in castris; in his autem templis, atque tectis dux Lentulus esset constitutus: meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, aq; confossis, incensione urbem, internecone cives, vastitate Italiam, interitu repub. liberavi. ego vitam omnium civium, statum orbis terræ, urbem hanc denique, sedem omnium nostrum, arcem regum, ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium, ac perditorum patria redemi. An me exillimasti hæc iniuratum in iudicio non esse dicturum quæ iuratus in maxima concione dixissem? Atque etiam illud addam, ne qui forte

ne incipiat improbus subito te amare, Torquate. & aliquid sperare de te; atque ut idem omnes exaudiant clarissima voce dicam, haui omnia rerum, quae ego in consulatu, pro salute communi suscepi, & gessi, * L. ille Torquatus cum esset meus contubernalis in consulatu, cum princeps, cum signifer esset inventus; auctor, adiutor, particeps exstitit: parens eius homo amantissimus patrie, maximi animi, summi consilii, singularis constantiae, cum esset ager, tamen omnibus rebus illis interfuit, nunquam est à me digressus: studio, consilio, auctoritate unus adiuvit plarium, cum infirmitatem corporis, animi virtute superaret. Videsne, ut eripiam te ex improborum subita gratia, & reconciliem bonis omnibus? qui te & diligunt, & reuerent, retinebuntque semper: nec si à me forte desceveris, idcirco te à se, & à republica, & à tua dignitate deficere patientur. Sed iam redeo ad causam: atque hoc vos, iudices, testor: mihi de memetipso tam multa dicendi necessitas quaedam imposita est ab illo. Nam si Torquatus Sullam solam accusasset, ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, nisi cum qui accusatus esset, defenderem: sed cum ille tota illa oratione in me esset inuectus, & cum initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset; etiam si dolor meus respondere non cogeret, tamen ipsa causa hanc à me orationem flagitasset. Allobrogibus nominatum Sullam esse dicis: quis * negat? at vide quemadmodum nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorasse, cum ceteris Autronium secum facere, quæro, num Sullam dixerit Cassius. nunquam. Scelaeunt quæsisse de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte diligentiam Gallorum, qui vitam hominum naturamque non nossent, ac tantum audissent, eos pari calamitate qui fuerant, esse in eadem voluntate. Quid tum? Cassius si respondisse idem sentire, & secum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminofum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuire illorum suspicionem, & purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen unum facere Sullam. Atenim esset absurdum, cum ceteros sua

sponte

sponte nominasset, mentionem Sullæ facere nullam, nisi admonitum, & interrogatum, nisi forte verisimile est, P. Sullæ nomen in memoria Cassii non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquæ pristinæ dignitatis, non tam illustres fuissent, tamen Autronii commemoratio memoriam Sullæ retulisset, etiam ut arbitror, cum auctoritates principum coniurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, & cum sciret exteras nationes maximè nobilitate moveri, non prius Autronium, quàm Sullam nominasset. Iam verò illud probari minimè potest, Gallis, Autronio nominato, potuisse se propter calamitatis similitudinem, fieri aliquid de Sulla esse querendum: Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cum appellasset quidem Autronium, huius in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? se nescire certum, non purgat, inquit dixi antea, ne si argueret quidem, tum denique, cum esset interrogatus, id mihi criminofum videretur. Sed ego in iudiciis, & quæstionibus non hoc querendum arbitror, num purgetur aliquis, sed num arguatur. Etenim, cum negat se scire Cassius, utrum sublevar Sullam, an satis probat se nescire? Sublevar apud Gallos quid ita? ne indicent? quid? si periculum esse putasset, ne illi unquam indicarent, de seipso confessus esset? Nesciviro credo, iudices, celarum esse Cassium de Sulla uno, nam de cæteris cerè sciebat, & ea domi eius pleraque conflata esse constabat. qui negare non ait esse in eo numero Sullam, quò plus spes Gallis daret, dicere autem falsum non ausus est, se nescire dixit. atqui hoc perspicuum est, cum is, qui de omnibus scierit, de Sulla se scire negarit, eandem vim esse negationis huius, quàm si extra coniurationem hunc esse se scire dixisset. Nam cuius scientiam de omnibus constat fuisse, eius ignorantia de aliquo, purgatio debet videri. Sed iam non quæro, purgetne Cassius Sullam: illud mihi tantum satis est, contra Sullam nihil esse in indicio. Exclusus hac criminatione Torquatus rursus in me irruit, me accusat: ait me aliter, ac dictum est, in tabulis publicas retulisse. O dii immortales, (vobis enim tribuam, quæ vestra sunt: nec verò possum meo tantum

tum ingenio dare, ut tot res, tantas, tam varias, tam repentinas in illa turbulentissima tempestate reipub. mea sponte dispexerim) vos profecto animum meum tum conservare patriæ cupiditate incendistis: vos me ab omnibus cæteris cogitationibus ad unam salutem reipub. * consulistis: vos denique in tantis tenebris erroris, & inscientiæ, clarissimum lumen prætulistis menti meæ. Vidi ego hoc, indices, nisi recenti memoria senatus, auctoritatem huius iudicii monumentis publicis testatus essem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque Torquati quispiam similis (nam id me multum fecellit) sed ut aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hostis, aliter indicata hæc esse diceret; quò facilius vento aliquo in optimum quemque excitato, posset in malis reipub. portum suorum malorum aliquem invenire. Itaque introducis in senatum iudices, constitui senatores, qui omnia iudicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. At quos viros non solum summa virtute, & fide, cuius generis in senatu facultas maxima; sed etiam quos sciebam memoria, scientia, consuetudine, & celeritate scribendi facillimè, quæ dicerentur perscribere posse, C. Cosconium, qui tunc erat prætor; M. Messalam, qui tum præturam petebat; P. Nigidium, Appium Claudium, credo esse neminem, qui his omnibus, aut verè referendis, aut etiam scribendis * putet ingenium defuisse. Quid deinde? quid feci? cum scirem ita iudicium in tabulas publicas relatum, ut illæ tabulæ privata tamen custodia more maiorum continerentur: non occultavi, non continui domi, sed describi ab omnibus statim librariis dividi passim, & pervulgari, atque edi populo Rom. imperavi: * divisi toti Italiæ, divisi in omnes provincias: eius iudicii, è quo salus oblata esset omnibus, expertum esse neminem volui. Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Rom. nomen sit, quin eodem perscriptum hoc iudicium pervenerit. In quo ego tam subito, & exiguo & turbido tempore, multa divinixi, ita ut dii non mea sponte providi: primùm, ne qui posset tantum aut de reipub. aut de alicuius periculo meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret unquam repre-

reprehendere illud iudicium, aut temerè creditum
 criminari: postremo, ne quid iam à me, ne quid ex
 meis commentariis quæreretur: ne aut oblivio mea,
 aut memoria videretur nimia: ne denique aut negli-
 gentia turpis, aut diligentia crudelis putaretur. Sed
 tamen abs te, Torquate, quæro, cum indicatus tuus
 inimicus esset, & esset eius rei frequens senatus, & re-
 cens memoria testis; tibi in eo familiari, & contuber-
 nali prius etiam edituri fuerint iudicium scribæ mei, si
 voluisses, quàm in codicem retulissent: cum videres
 aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut
 cum familiari meo questus es? aut, quomam tam faci-
 lè inveheris in amicos, iracundus, aut vehementius
 exposcisti? Tu, cum tua vox nunquam sit audita,
 cum in iudicio lecto, descripto, divulgato, quieveris. ta-
 cuisti, repente tantam rem enuntiare audeas? & in
 eum locum te deducas, ut antè, quàm me commutati
 iudicii coargueris, te summæ negligentia, tuo iudicio
 convictum esse fateare? Mihi cuiusquam salus tanti
 fuisse, ut meam negligere? per me ego veritatem
 patefactam contaminarem aliquo mendacio? quem-
 quam denique ego iuvarem, à quo & crudeles insidias
 in rempub. factas, & in me potissimum consulem pu-
 tarem? Quod si iam essem oblitus severitatis, & con-
 stantia meæ, tamen amens eram, ut cum literæ po-
 stulantis causa repertæ sunt, quæ subsidio oblivioni
 esse possent, ego recentem putarem memoriam cun-
 cti senatus commentario meo posse superari? Fero
 ego te, Torquate, iamdudum, fero: & nonnunquam
 animum incitatum ad ulciscendam orationem tuam,
 revoco ipse, & reflecto. Permitto aliquid iracundia
 tuæ, do adolescentia, cedo amicitia, tribuo parenti.
 Sed nisi tibi aliquem modum vitæ constitueris, coges
 oblitum me nostræ amicitia, habere rationem meæ
 dignitatis. Nemo unquam me tenuissima suspicione
 perstrinxit, quem non preverterim. sed mihi hoc cre-
 das velim: non iis libentissimè soleo respondere, quos
 mihi videor facillimè posse superare. Tu, quoniam
 minimè ignoras consuetudinem dicendi meam, noli
 hac nova lenitate abuti mea: noli aculeos orationis
 meæ qui reconditi sunt, excusos arbitrari: noli id pu-
 tare

rare omnino à me esse omisſum, ſi quid eſt tibi remiſſum, atque conceſſum cum illæ valent apud me excuſationes iniuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia noſtra; tum nondum ſtatuo te vitium ſatis habere, ut ego tecum luctari, & congregi debeam: quod ſi eſſes uluſ, atque ætate robuſticuſ, eſſem idem qui ſoleo, cum ſum laceſſituſ. Nunc tecum ſic agam, tu liſſe ut potiùs iniuriam, quàm retulſiſſe gratiam videar. Ne que verò quid mihi irateſcere, intelligere poſſum. ſi quòd eum deſendo, quem tu accuſas; cur tibi quoque ipſe non ſuccenſeo, qui accuſes eum, quem ego deſendo & inimicum, inquit, accuſo meum: & amicum ego deſendo meum. Non debes tamen quemquem in conjurationis quæſtione deſendere: immò nemo magis eum, de quo nihil eſt ſuſpicatuſ, quàm iſ, qui de aliis multa cogitavit. Cur dixiſti teſtimonium in alioſ? quia coactur, cur damnati ſunt? quia creditum eſt. Regnum eſt, dicere in quem veliſ, ac deſendere quem veliſ, immò ſervituſ eſt, non dicere in quem veliſ, ac deſendere quem veliſ. Ac ſi conſiderare cõperis, utrum magis mihi hoc neceſſe fuerit facere, an tibi: intelligeſ, honeſtiùſ te inimicitiarum modum ſtatueret poſuiſſe, quàm me humanitatiſ. At verò cum bonoſ agebatur ampliſſimuſ familia veſtræ, hoc eſt, conſulatuſ parentiſ tui; ſapienſiſſimuſ vir familiariffimis ſuiſ non ſuccenſit pater tuuſ, cum Sullam & deſenderent, & laudarent. Intelligebat hanc nobiſ à majoribuſ eſſe traditam diſciplinam, ut nulliuſ amicitia ad propulſanda pericula impediremur & erat huic iudicio longè diſſimuliſ iſta contentio, tum aſſiſto P. Sullæ, conſulatuſ vobiſ patiebatuſ, ſicuti partuſ eſt: honoruſ erat certamen: cretuſ tepetere voſ clariſſimabatiſ, ut viſi in campo, in ſeto vinceretiſ. tum qui contra voſ pro huiuſ ſalute pugnabant, amiſſiſſimi veſtri, quibuſ non iratebaniſ, conſulatuſ vobiſ eripiebant, honori veſtro repugnabant: & tamen id inviolata veſtra amicitia integro officio, veteri exemplo, atque inſtituto optimi quique faciebant. Ego verò quibuſ ornamentis adveſſor tuiſ? aut cui dignitati veſtræ repugnoſ? Quid eſt, quod iam ab hoc expetaſ? honor ad patrem, inſignia honoruſ ad te diſſata ſunt.

Tu ornatus erumnis venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego iacentem & spoliatum defendo, & protego, atque hic tu & reprehendis me, quia defendam, & irasceris: ego autem non modò tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse quid faciendum putares, & satis ideneum officii iudicem posuisse. At accusat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem: qui quod pramii solet esse in indicio, reliquerit: quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filii susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si est causa mihi ignota, cum Hortensio communicata, respondeat Hortensius: sin tu sis illum * comitatum Autronii & Catilinæ, cum in campo consularibus comitiis, quæ à me habita sunt, eadem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus, & quid dixi, vidisse nos? ego vidi, vos enim tum, iudices, nihil laborabatis, neque suspicabamini: ego tectus praesidio firmo amicorum, Catilinæ tum, & Autronii copias, & conatum repressi. Num quis est igitur, qui tum dicat in campum aspirasse Sullam? At qui situm se cum Catilina societate sceleris coniunxerat, cur ab eo discedebatis cur cum Autronio non eratis cur in pari causa non par a signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum indicium filium, quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Leccam, nocte ea quæ consecuta est posterum diem nonarum Novemb. me consule, Catilinæ denuntiatione convenit? quæ nox omnium temporum coniurationis acerrima fuit, atque acerbissima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem caedis, atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, id, quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam provinciam deposcit, ut cum prima luce consulem salutatum veniret, in omisus meo more, & iure amicitiae, me in meo lectulo trucidaret. Hoc tempore, cum arderet acerrimè coniuratio, cum Catilina egredereetur ad exercitum, Lentulus in urbe

relin-

relinqueretur, Cassius incendiis, Cerhegus eadi præponeretur, Autronio ut occuparet Etruriam præscriberetur; cum omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur, ubi fuit Sulla, Corneli & num Romæ & immò longè absuit, num in iis legionibus quò se Catilina referebat: multò etiam longius, num in agro Camerini, Piceno, Gallico & quas oras maximè quasi morbus quidam illius furoris pervaserat, nihil verò minus. fuit enim, ut iam antè dixi, Neapoli. fuit in ea parte Italix quæ maximè ea suspicione caruit. Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipse Cornelius, aut vos qui ab eo hæc mandata deserti? gladiatores emptos esse Fausli simulatione ad eadem ac tumultum ita prorsus: interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi. * Arresta est familia: quæ si esset prætermissa, posset alia familia Fausli munus præbere, utinam quidem hæc ipsa non modò iniquorum invidia, sed & equorum expectationi satisfacere posset, Properatim vehementer, cum longè tempus muneris abesset, quasi verò tempus dandi muneris non valdè appropinquaret. Nec opinante Fauslo, cum is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. At literæ sunt Fausli, per quas ille precibus à P. Sulla petit, ut emat gladiatores, &, ut hos ipsos emat, neque solum ad Sullam missæ, sed ad L. Casarem, Q. Pompeium, C. Memmium, quorum de sententia tota res gesta est. At præfuit familiæ * Cornelius, iam si in comparanda familia suspicio est nulla, quòd præfuit, nihil ad rem pertinet, sed tamen munere servili obtulit se ad ferramenta prospicienda, præfuit verò nunquam: eaque res per Bellum Fausli libertum omni tempore administrata est. At enim Cincius est ab hoc in ulteriorem Hispaniam missus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Cincius, iudices, L. Iulio, C. Figulo consiliibus profectus est, aliquanto ante furorē Catilinæ, & ante suspicionem huius coniurationis: deinde est profectus non tam primum, sed cum in iisdem locis aliquanto antè eadem de causa aliquot annos fuisset: ac profectus est non modò ob causam, sed etiam necessariam causam, * magna ratione cum Mauritanix rege contracta. Tum autem illo profecto, Sulla procurante

curante eius rem, & gerente, plurimū, & pulcherri-
 mis P. Cincii prædiis venditis, ac alienum eiusdem
 dissolutum est; ut quæ causa ceteros ad facinus im-
 pulsit, eū id tas retinendæ possessionis, ea Cincio non
 fuerit prædiis dimittendis. Iam verò illud quàm incre-
 dibile; quàm absurdum; qui Romæ eadem facere, qui
 hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum
 suum dimittere abs se, & mandare in ultimas terras?
 utrum quo facilius Romæ ea, quæ conabatur, effice-
 ret, si in Hispania turbatum eisset? ac hæc ipsa per se
 sine ulla conjunctione agebantur, an in tantis rebus,
 tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis,
 hominem amantissimum sui, familiarissimum, conjun-
 ctissimum officiis, usu, consuetudine, dimittendum
 esse arbitraretur? verisimile non est, ut quem in secun-
 dis rebus, quæ in otio secum semper habuisse, huc
 in adversis, & in eorumultu, quem ipse comparabat,
 ab se dimitteret, ipse autem Cincius (non enim mihi
 deferenda est causa amici veteris, atque hospitis) is
 homo est aut ea familia ac disciplina, ut hoc credi
 possit, eum bellum reipublicæ facere voluisse? ut cuius
 pater, cum ceteri deficerent finitimi, ac vicini, singu-
 lari extiterit in reipublicam nostram officio & fide,
 sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum
 putaret? cuius ac alienum videmus, iudices, non libi-
 dine, sed negotii gerendi studio esse contractum: qui
 ita Romæ debuit, ut in provinciis & in regnis maxi-
 mæ ei pecuniæ deberentur: quæ cum peteret, non
 comitibus, ut sui procuratores quidquam oneris absen-
 te se sustinerent: varire omnes suas possessiones, &
 patrimonio se ornatissimo solari maluit, quam ul-
 lam moram earquam fieri creditorum suorum. A quo
 quidem genere, iudices, ego nunquam timui, cum in
 illa reipublicæ tempestate versarer, illud erat genus
 non inum horribile, & perimendendum, qui tanto a-
 more suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his
 membra divelli citius, ac destrahi posse diceret. Cin-
 cius nunquam sibi cognationem cum prædiis exilli-
 mavit suis. Itaque se non modo ex suspitione tam
 sceleris, verumetiam ex omni hominum sermone,
 non armis, sed patrimonio suo vindicavit. Iam verò,
 quod

quod subicit, Pompeianos esse à Sulla impulsos, ut ad istam cenurationem, & ad hoc nefarium facinus accederent; id cuiusmodi sit intelligere non possum. an tibi Pompeiani coniurasse videntur? quis hoc unquam dixisset, quæ fuit illius rei vel minima suspicio? Disiunxit, inquit, eos à colonis, ut hoc dissidio ac dissensione facta oppidum in sua potestate posset, & Pompeianos habere. Primum, omnis Pompeianorum, colonorumque dissensio delata ad patronos est, cum iam inveterasset, ac multos annos esset exagitata: deinde ita à patronis res cognita est, ut nulla in re à cæterorum sententiis Sulla dissenserit. postremo, coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos à Sulla magis, quam se esse defensos. Atque hoc, iudices, ex hac frequentia colonorum honestissimorum hominum intelligere potestis: qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniarum, si in omni fortuna, atque omni honore incolumem habere non potuerunt; in hoc tamen casu, quo afflicti iacent, per vos tutari, conservareque cupiunt. Adsum tibi pariter et Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita de ambitione, & de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, ut idem de communi salute sentirent. At ne hæc quidem P. Sullæ mihi videtur silentio pretereunda esse virtus, quod cum ab hac illa colonia deducta sit, & cum commoda colonorum à fortune Pompeianorum populi Romani fortuna diviserit; ita charus utrisque est atque iucundus, ut non alteros demovisset, sed utrisque constituisse videatur. At enim & gladiatores, & omnis ista vis rogationis Cæcilii causa comparabantur; atque hoc loco in L. Cæciliū prudentissimum, atque cunctissimū virū vehementer invehit: cuius ego de virtute & constantia, iudices, tantum dico; alem hunc in ista rogatione quam promulgavit non de tollenda, sed de levanda calamitate fratris sui, fuisse, ut consultum esse voluerit fratri, tamen cum republica pugnare coherere: promulgavit impulsus amore fraterno; desinere fratris auctoritate deductus. Atque in ea re per L. Cæciliū Sulla accusatur, in qua re est utique laudandus. Primum Cæcilius, qui id promulgavit, in quo res iudica-

eas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur: Sulla
 res esse reprehendit. Status enim reipub. maximè iudi-
 catis rebus continetur, neque ego tantum fraterno
 amori dandum arbitror, ut quisquam de salute suorum
 consulat, communem relinquat, nihil de iudicio se-
 rebat: sed poenam ambitus tam * ferebat, quæ fuerat
 nuper super omnibus legibus constituta. Itaque hac ro-
 gatione, non iudicium sententiam, sed legis vitium
 corrigebat. Nemo iudicium reprehendit, cum de poe-
 na quaeritur, sed legem. Damnum enim est iudicium
 quæ manebat: præterea legis, quæ levabatur. Noli igitur
 animos eorum ordinum, qui præstant iudicis summa
 cum gravitate, & dignitate, alienare à causa: nemo
 labefactare iudicium est conatus: nihil est eius credi
 promulgatum. semper Cæcilius in calamitate fratris
 sui, iudicium potestate non perpetuandam, legis acerbi-
 tatem mitigandam putavit. Sed quid ego de hoc plu-
 ra disputem? Dicerem fortasse, & facile, & libenter
 dicerem: si paulo etiam longius, quam finis quoti-
 dianæ officii postulat, pietas, & fraternus amor L. Cæ-
 cilium protulisset, implerem sensus vestros, uni-
 cuiusque indulgentiam in suos testarer: peterem er-
 rato veniam L. Cæcili ex inimicis vestris cogitationi-
 bus, atque ex humanitate communi. Lex dies fuit
 proposita paucos ferri cepta nunquā: proposita est in
 senatu, populum Romanum latuit: cum in Capitolium nos
 senatum convocassimus, nihil est actum prius, & in
 mandato Sullæ Q. Metellius prætor se lequi dixit, Sul-
 lam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tem-
 pore L. Cæcilius mea de reipub. egit: Agrariæ legi,
 quæ tota à me reprobata & abiecta est, intercessio-
 nem fore professus est: improbis largitionibus resis-
 tit: senatus auctoritatem nunquam impedivit: ita se
 gessit in tribunatu, ut onere deposito domesticæ officii,
 nihil postea, nisi de reipub. commodis cogitavit. At-
 que in ipsa cogitatione, ne per vim quid ageretur, quis
 tamen vestrum Sullam, aut Cæcilium verebatur? non
 ne omnis terror ille, omnis seditiois timor, atque
 opinio, ex Autronii improbitate pendebat? eius vo-
 ces, eius minæ ferebantur: eius aspectus, concursatio,
 stipatio, greges hominum perditorum, metum nobis,
 seditio-

seditionesque afferebant. Itaque P. Sulla hoc importunissimo tum honoris, tum etiam calamitatis socio, atque comite, & secundas fortunas amittere coactus est; & in adversis sine ullo remedio, atque allevamento permanere. Hic tu Epistolam meam sæpè recitas quam ego ad Cn Pompeium de meis rebus gestis, & de summa reipub. misi; & ex ea crimen aliquod in P. Sullam quæris: & si furorem incredibilem biennio antè conceptum erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse dicis, Sullam in illa fuisse superiore coniuratione. scilicet is sum, qui existimem Cn. Pisone, & Catilinam, & Vargunteium, & Autronium nihil sceleratè, nihil audacè ipsos per sese, sine P. Sulla facere potuisse. de quo etiam si quis dubitasset antea, Numid, quod tu arguis, cogitasset; interfecto patre tuo consule descendere Kalend. Ianuar. cum libtoribus sustulisti hanc suspicionem, cum dixisti hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas, & manum comparasse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc cum Catilinæ suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem iudicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse. neque enim istorum facinororum tantorum, tam atrocium crimen, iudices, P. Sullæ persona suscepit, iam enim faciam, criminibus omnibus ferè dissolutis, contra atque in cæteris causis fieri solet, ut nunc denique de vita hominis, ac de moribus dicam. Etenim de principio fluit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere expectationi hominum, de me aliquid, & de ipso qui accusatus est, dicere: nunc iam revocandi estis eò, quò vos ipsa causa etiam tacente me, cogit, animis. Omnibus in rebus, iudices, quæ graviores majoresque sunt; quid quisque voluerit, cogitarit, admisserit, non ex crimine, sed ex moribus eius qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrum subito fingi, neque cuiusquam repente vita mutari, aut natura converti. Circumspicite paulisper mentibus vestris, ut alia censeamus hosce ipsos homines, qui huc affines sceleri fuerunt. Catilina contra reipub. conjuravit: cuius aures unquam hæc respuerunt, conati in esse hominem atque à pœnitia non

solum intemperantia, & seclere, sed etiam consueta-
 dine & studio in omni flagitio, stupro, eade versatum.
 Quis cum contra patriam pugnantem perisse mira-
 tur, quem semper omnes ad civile latrocinium ratum
 putaverunt? quis Ientuli societates cum? indicibus
 quis infaniam libidinum? quis perversam, atque im-
 piam religionem recordatur, qui illam aut nefarie, aut
 stultè cogitasse miratur? Quis de C. Cerhego, atque
 eius in Hispaniam profectio, ac de vulnere Q. Me-
 telli Pii cingitur, cui non ad illius perniciem carcer a dis-
 catus esse videatur, omnino ceteros, ne sit infinitum:
 tantum à vobis peto ut taciti de omnibus quos con-
 jurasse cogitatum est, cogitetis, intelligens unumquem-
 que illorum prius à sua vita, quam nostra si spicione
 esse damnatum. Ipse sum illem Autronium (quoniam
 eius nomen finitimum maximè est huius periculo, &
 crimini) non sua consuetudo, ac vita convincit sem-
 per audax, petulans, libidinosus: quem in si primum
 defensionibus non solum verbis uti improbatissimis so-
 litum esse scimus; verum etiam yrgis, & calcibus:
 quem exturbare homines à possessionibus, eadem sa-
 cere vicinorum, spoliare fana sociorum; vi cenatum,
 & arcais disturbare iudicia; in bonis rebus carnes
 contemnere, in malis pugnare contra bonos; non rei-
 pub. cedere, non fortunæ ipsi succumbere: huius si
 causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen cum
 mores ipsius, ac vita convincerent. Agite dum, confer-
 se nunc cum illius vita vitam P. Sullæ, vobis populo-
 que Roman. notissimam, indices, & eam ante oculos
 vestros proponite. Nequod huius factum, aut commis-
 sum non dicam audaciùs, sed quod cuiquam paulo
 minùs consideratum videretur factum, quare? ve-
 rum nequod unquam ex ore huius excidit, unde
 quisquam posset offendis? At verò in illa gravi L. Sullæ
 victoria turbulentaque, quis P. Sullæ minor? quàm
 multorum hic vitam est à L. Sullæ decreatus? quàm
 multi sunt summi homines, & ornatissimi, & nostri, &
 equestriis ordinis, quorum pro salute se hic Sullæ ob-
 ligavit? quos ego nominarem, neque enim ipsi no-
 tuor; & huic animo gravissimo adsunt: sed cuius natus
 est beneficium, quia non posse debet civis civi dare; idè

à vobis pete, ut quod potuit, temporitribuatis: quod fecit, ipsi. Quid reliquam constantiam vite commemorem? dignitatem, liberalitatem, moderationem in privatis rebus, splendorem in publicis: quæ ita à fortuna deformata sunt, ut tamen à natura inchoata compareant. Quæ domus? quæ celebratio quotidianæ quæ familiaris dignitas? quæ studia amicorum? quæ ex quoque ordine multitudo? Hæc diu multum, & multo labore quæsitæ una eripuit hora. Accipit P. Sulla, iudices, vehemens vulnus, & mortiferum: verumamen eiusmodi, quod videretur eius vita, & natura accipere potuisse: honestatis, & dignitatis habu-
 ile nimis magnam indicatus est cupiditatem: quam si nemo alius habuit in consulatu petendo? cupidior indicatus est hic fuisse quàm cæteri: siæ etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus amor; fortunæ in hoc fuit fortasse gravior, quàm in cæteris. Postea verò quis P. Sullam, nisi mœerentem, de nihilum, afflictumque vidit? quis unquam est suspicatus hunc magis odio, quàm pudore hominum aspectum, lacrimæque vitare? Qui dum multa haberet invitamenta urbis, & fori, propter summa studia amicorum, quæ tamen ei sola in malis restiterunt, absuit ab oculis vestris: & cum lege retineretur, ipse se exilio penè multavit. In hoc vos pudore iudices, & in hac vita tanto scelere locum fuisse creditis? Aspicite ipsum, contuemini os, confer-
 te crimen cum vita usque ad hoc tempus explicata, tum crimen recognoscite. mitto tempus, quæ fuit semper Sullæ charissima. Hosne amicos, tales viros, tam cupidos sui, per quos res ejus secundæ quondam erant ornata, nunc sublevantur adversæ, crudelissimè perire voluit; ut cum Lentulo, & Catilina, & Cethego scedissimam vitam, ac miserissimam turpissimam morte proposita degeret? Non? cadit, non inquam cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem illa suspicio. Nova quædam illa immanitas exorta est: incredibilis fuit, ac singularis furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitiis, repenè tanta illa importunitas inauditi sceleris exarsit. Nolite, iudices, arbitrari hominum illum impetum, & conatum fuisse neque enim

ulla gens tam barbara, aut tam immanis unquam fuit, in qua non modò tot, sed unus tam crudelis hostis patriæ sit inventus, belluæ quædam illæ ex portentis immanes, ac feræ, forma hominum indutæ exstiterunt. perspicite etiam, atque etiam, iudices, nihil enim est, quod in hac causa dici possit vehementius: penitus introspicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, cæterorumque mentes: quas vos in his libidines, quæ flagitia, quæ turpitudines, quantas audacias, quàm incredibiles furores, quas notas scelestorum, quæ indicia patriciorum, quantos acervos facinorum reperietis? ex magnis, & diuturnis, & iam desperatis reipublicæ morbis ista repentinè vis erupit, ut ea confecta, & ejecta, convalescere aliquandò, & sanari civitas possit. Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in reipublicæ pestibus, diutius hoc imperium stare potuisse. Itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas reipublicæ pœnas furia quædam incitaverunt. In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam, iudices, ex his, qui cum hoc vivunt, atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus rejicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem atque in patricidarum cœtum, ac numerum transferetis? Vbi erit igitur illud fortissimum præsidium pudoris? quo in loco nobis vita antea præderit? quod ad tempus exillimationis partæ fructus reservabitur, si in extremo discrimine, ac dimicatione fortunæ * deseruerit, si non aderit, si nihil adjuvabit? Quæstiones nobis servorum, ac tormenta accusator imminutur. In quibus quamquam nil periculi suspicamus; tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque tum animi, tum corporis; regit quæsitior, flebit libido, corrumpit spes, infirmat metus; ut in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Sullæ torqueatur: ex ea quæraturnum quæ occultetur libido, num quid lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia: nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis, iudices, si à vobis vitæ perpetuæ vox ea, quæ gravissima debet esse, audietur. Nulum in hac causa testem timeamus: nihil quemquam fecisse, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen

si nihil vos P. Sullæ fortuna mover, iudices, vestra moveat: vestra enim, qui cum summa elegantiâ, atque integritate vixistis, hoc maximè interest, non ex libidine, aut similitate, aut levitate tellium causas honorum hominum ponderari; sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis vitam uniuscuiusque esse testem. Quam vos, iudices, nolite armis suis ipsi tam, atque nudatam obducere invidiæ, dedere suspitioni: munite communem arcem bonorum: obliuiscite perfugia improborum: valeat ad poenam, & ad salutem plurimum, quam solam videtis ipsam ex vi sua naturæque facillimè percipi, subito flecti, singique non posse. Quid verò hæc austeritas (semper etiam de ea dicendum est, quamquam à me timidè modicèque dicitur) quid, inquam, hæc auctoritas nostras quæ à cæteris coniurationis causis abstinuimus, P. Sullam defendimus, nihil hunc tandem iuvabit: grave si appetimus aliquid: si cum cæteri de nobis silent, non etiam nosmetipsi tacemus, grave est. Sed si laudimur, si accusamur, si in invidiam vocamur; præfectò concedetis iudices, ut nobis libertatem retinere liceat, si minus liceat dignitatem. Accusati sunt uno nomine consulares: ut iam videatur honoris amplissimi nomen plus invidiæ, quàm dignitatis asserre. Atfuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt, nulla tum patebat, nulla erat cognita coniuratio: defendebant amicum, aderant supplices, vitæ eius turpi uoluntatem in summis eius periculis non insequabantur. Quinetiam parens tuus, Torquate, Consul teo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit advocatus, improbe homini, ac supplici, fortasse audaci: at aliquandò amico: cui cum adfuit post delatam ad eum primùm illam coniurationem, indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non adfuit aliis in iudicio, cum adessent cæteri. Si postea cognorat ipse aliqui, quod in consulatu ignorasset, ignoscendum est his qui postea nihil audierunt, si illa res de pecuniis repetundis, prius valuit; non inveterata, quàm recens, debuit esse gravior. Sed si teus parens etiam in illa suspitione periculi sui, tamen humanitæ adductus advocacionem hominis improbi, si mi sella curuli, atque ornamentis & suis, & Consu-

latus honestavit; quid est qua nobrem consulares, qui Catilinæ adfuerunt, repellenduntur. At idem iis, qui ante hunc causam de coniuratione discebant, non adfuerunt: tanto scelere alius hominibus statuerunt nihil à se adiuvendi, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque ut de eorum constantia, atque animo in rempub. dicam, quærum tacita gravitas, & fides de quoque loquitur, neque cuiusquam ornamenta orationis desiderat: potest quisquam dicere unquam meliores, fortiores, constantiores consules fuisse, quam iis temporibus, & periculis, quibus penè oppressa est respublica? Quis non de communis salute apertissimè, quis non fortissimè, quis non constantissimè sensit? Neque ego præcipuè de consularibus d. spito, nam hæc, & hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt, & universi senatus communis est laus: ut constet post hominum memoriam, nunquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempub. plus gravitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset, attestante memoria omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omnifludio, virtute, auctoritate incubuerit ad rempub. conservandam. Sed quid ego qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ consul non adfui, qui testimonium de coniuratione dixi in alios; adeone vobis alienus à sanitate, led oblitus constantiæ meæ, adeo immerum rerum à me gestarum esse videor; ut, cum consul bellum gesserim cum conspiratis, nunc eorum curam conservare capiam: & in animum inducam, cuius nuper factum retade in, flammamque restrinxim. ejuldem nunc causam, vitamque defendere? Si med. h. fillis, iudices, non me ipsa respub. meis laboribus, & periculis conservata, ad gravitatem animi, & constantiam sui dignitate revocaret. tamen hæc natura est infirmum, ut, quem timeas, quicum de vita fortunisque contenderis, cuius ex infiliis evaseris, hunc semper oderis. Sed cum agatur honor meus amplius, gloria rerum gestarum singularis; cum quoties, quæquam est in hoc scelere convictus, toties renovetur memoria per me inventa salutis: ego fin

ram demens? ego committam, ut ea, quæ pro salute
omnium gessi, calu magis & felicitate a me, quam vir-
tute, & consilio gesta esse videantur? Quid ergo hoc
tibi sumis, dicet fortasse quispiam, ut quia tu defen-
deris, innocens iudicetur? Ego verò, iudices, non
modò nihil mihi assumo, in quo quispiam repug-
net; sed etiam, si quid ab omnibus conceditur, id
reddo ac remitto. Non in ea repub. versor, non iis
temporibus caput meum obtuli pro patria pericu-
lis omnibus. Non aut ita sunt exitus, quos vici; aut
ita grati, quos servavi; ut ego mihi plus appetere
coner, quàm quantum omnes inimici, invidique
patiantur. Grave esse videretur, eam qui investiga-
rit coniurationem, qui patefecerit, qui oppresse-
rit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit,
cui uni legato supplicationem decreverit, dicere
in iudicio, Non defenderem si coniurasset. Non dico
id, quod grave est: dico illud quod mihi scilicet con-
iurationis non auctoritati assensum, sed potiori meo.
Ego ille coniurationis investigator acquireret, certe
non defenderem Sullam, si coniurasse arbitraretur, ego,
iudices, de tan is omnium periculis, cum quaererem
clementiam, multa audirem, non excipere omnia errorum
omnia dico hoc, quod mihi dixi, nulli ex illis, nul-
lius iustitiae, nullus liberis de P. Sullæ rem ullam
ad me esse delatam. Quam bene vos & ipsi ac re-
nates, qui hanc urbem, atque hunc imperio praesident;
qui hoc imperium, qui hanc illi eratam, populumque
Romani; qui hoc creta, atque templis, me confide-
vestro nomine auxilioque servastis; reser. in regio me
animo ac libere P. Sullæ causam defendere, nullum
a me scire facinus occultari, nullum scelus suscep-
tum contra salutem omnium defensi, ac regi: nihil de
hoc consilium comperti, nihil suspicatus sum. nihil audiui.
Itaque idem ego ille, qui vehementer in alios, qui inex-
orabilis in ceteros esse visus sum, persolvi patriæ
quod debui: reliqua non à me mea perpetua consue-
tudo patet, atque debentur, tam tu n. misericors, iud-
ces, quàm vos: tam mitis, quàm cui lenissimus. In
quo vehementer fui vobiscum, tam si feci, non si aucto-
ritati praecipuam fuit venit: non si auctorem ex-

ruli: misericordia civium adducti, tunc fuimus tam ve-
 hementes, quàm necesse fuit. salus esset omnium a-
 missa. una nocte, nisi esset severitas illa suscepta. Sed
 ut ad sceleratorum prævam amore reipub. sum adduc-
 tus, sic ad salutem innocentium voluntate deducor,
 nihil video esse in hoc P. Sulla, iudices, odio dignum:
 misericordie digna multa. Neque enim nunc propul-
 sandæ calamitatis suæ causa supplex ad vos, iudices,
 confugit; sed nequa generi, ac nomini suo nota reser-
 tiæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit
 vester iudicio liberatus: quæ habet ornamento, quæ
 solatia reliquæ vitæ, quibus lætari, & perfrui possis
 domus erit, credo exornata: aperientur maiorum
 imagines: ipse ornatum, ac vestitum recuperabit om-
 nia, iudices, hæc amissa sunt: omnia generis, nomini,
 honoris insignia, atque ornamenta unius sed et cala-
 mitate occiderunt, sed ne extinctor patriæ, ne proditor,
 ne hostis appelletur, ne hæc labem patri generi-
 ris in familia relinquant, id laborat, id metuit: cui ho-
 noris integros fructus non sit traditurus, ne æternam
 memoriam dedecoris relinquant. Hic vos orat, iudices,
 parvos, ut se aliquando si non integra fortuna, ac af-
 flicta, patri suo gratulari sinatis, hæc misero notiora
 sunt iudiciorum itinera. & fori quàm disciplinaarum.
 Non iam de vita P. Sullæ, iudices, sed de se, ultura
 contendit: vita erepta est superiore iudicio: nunc
 ne corpus efficiatur, liberatus. Quid enim est hæc
 reliquæ, quod cum in vita hæc teneat? aut quid est,
 quamvis rem hæc cuiquam vita videatur? Nuper is ho-
 mo fuit in civitate P. Sullæ, ut nemo ei se neque ho-
 nore, neque gratia, nec fortunis anteferebat: tunc spo-
 liatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non reperit:
 quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente,
 cum liberis, cum fratre, cum his necessariis lugere
 suam calamitatem liceat; id sibi ne eripiant, iudices,
 vos obrectatur Te ipsum iam, Torquate, expletum esse
 huius miseris, pareat, etsi nihil aliud Sullæ, nisi consu-
 latum, abstulisset: tamen eo vos contentos esse o-
 portebat, honoris enim contentio vos ad causam,
 non inimicitia deduxerunt. Sed cum hæc omnia cum
 honore detracta sint; cum in hac fortuna misera, ac

Iustusissima destitutus sis: quid est, quod expectas amplius? lucisne hanc usuram euipere vis, plenam lachrymarum atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu, atque dolore retinetur? libenter reddideris, adempta ignominia scelerissimi criminis. an verò ianicum ut expellas? cuius ex miseriis, si esses crudelissimus, videndo fructum caperes maiorem, quam audiendos O miserum, & infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sulla renunciatus est: O falsam spem: O volucrem fortunam: O cœcæ cupiditatem: O præposleram gratulationem! Quam citò illa omnia ex lætitia, & voluptate ad luctum, & lachrymas reciderunt! ut qui paulò antè consul designatus fuisset, retineret repente nullum vestigium pristinae dignitatis. Quid enim erat mali, quod huic spoliatio honore, fama, fortunis, decisse videretur? aut cui novæ calamitati locus * ullus relictus esset? urget eadem fortuna, quæ cepit: * repetit novum mœrorem: non patitur hominem calamitosum uno modo afflictum, uno in luctu perire. Sed iam in, edict egomet, iudices, dolore animi, ne de huius miseria plura dicam, vestre iam sunt partes, iudices, in vestra mansuetudine, atque humanitate causam totam repono, vos & reiectione interposita, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos, iudices, confeditis, ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, a fortuna nobis ad præsidium innocentie constituti. Ut ego, quid de me populus Rom. existimaret, quia seceras in improbes fueram, laboravi; &, quæ prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepit: sic vos severitatem iudiciorum, quæ per hos mentes in homines audacissimos facta est, lenitate, ac misericordia mitigare. Hoc cum imperare à vobis ipsa causa debet, tum est vestri animi, atque virtutis declaratio: non esse eos vos, ad quos possimum, interposita reiectione, devenire convenit. In quo ego, iudices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in repub. coniuncti sumus, mansuetudine, & misericordia vestra fallam à nobis crudelitatis famam repellamus.

PRO A. LICINIO ARCHIA
POETA.

ORATIO XXVI.

Icuid est in me ingenii, iudices, quod
sentio quam sit exiguum: nec si qua
exeritatione si etiam oratione non in-
finito medicando esse veritatem: aut
si huiusce rei ratio aliqua de puzia-
rum artium studio, & disciplina pro-
fecta, & qua ego nullum confiteor oratoris overentus
abheruisse: cum rerum omnium vel ingratum hic
A. Licinius fratrium à me repetere ut quod sit huc de-
bit. Nam quoad longissimum est potest mens vix respi-
cere spatium prateriti temporis, & prateriti memo-
riam recordari ultimum: inde utque rege erant hunc
video mihi principem, & ad istam sententiam & ad ingre-
diendam rationem horum statim rem vestitus. Quod
si huc vox huius horum, prateri tempore confirmata,
nonnullis aliquando salutaris sit: à quo id accepimus,
quo ceteris privatis & alios servare possumus: huc
profecto ipsi quantum est si fratri in nobis, & rege, &
inletum ferre debemus. Ac ne quod à nobis huius di-
ci forte miteretur, quod si alia quodam in hoc incultas sit
ingenii, neque huc discoloratio aut disciplina: nec
nos quidem huius cuncti studio periculis unquam de-
dit fuimus, item in emulo artes, qua ad humanita-
tem pertinent, habent quoddam commune vinculum,
& quasi cognatione qua iam inter se coniungatur, sed
ne cui vestitus nostrum esse videatur, me in questione
legitima, & in iudicio publico, cum res agitur apud
pratorem non populi Romani, sed illi tantum virum & apud
severissimos iudices, tanto conventu iurisperitum, &
frequenter, hoc mihi genere decendi, quod non modica
consuetudine iudiciorum, verum etiam a torenti ser-
mone abhorrent: quare a vobis, ut in hac causa mihi
detis hanc veniam, accommodatam huc reo, vobis
quod eadem in me spero non molestandi: ut me pro sum-
mo potest, ac reo in iudicio huiusque dicentem, huc
con-

concurſu hominum literatiſſimorum, hæc veſtra hu-
manitate, hoc denique prætoris exercente iudicium,
pariamini de ſtudiis humanitati, ac literarum paulo
loqui liberius: & in cuiuſmodi perſona, quæ propter
etiam, ac ſtudium minimè in iudiciis periculiſque
tractata eſt, uti præpò novo quodam, & inuſitato ge-
nere dicendi. Quod ſimili à vobis tribui concedique
ſentiam, perſuam præſediò, ut hunc A. Licinium non
modò non ſegregandum, cum ſit civis, à numero ci-
vium; verùm, etiamſi non eſſet, puteris aſciſcendū
 fuiſſe. Nam ut primum ex pueris exceſſit Archias,
atque ab iſtius, quibus atas puerilis ad humani-
tatem informari ſolet, & a ſcribendi ſtudium con-
uſit, primam Antiochia (nam ibi natus eſt, loco nobiſ,
& celebri quoniam arte, & copioſa, atque erudiſſi-
miſ hominibus, ſic etiam illiſque Puliſ aſciſcendi) ce-
leſter antecellere donibus ingenui gloria contingit.
poſt in ceteris Aſia partibus, & cunctaque Graecia,
ſic eius ad-eſtus celebrabitur, ut tanta ingenui ex-
ſpectatiōe hominū, & expectatiōem ipſius adventus,
admiratione ſuperaret. Quod ita ſtatim plena Gra-
e cum cunctis hoc deſcriptionibus ſi dicere hæc & in
La iove reſpondit, totum eſt ſententia, & an nunc in-
denda in opus ſis: & ſi ſiſtens propter magnam
tato reipublice non eſt poſſibile. Ita ne hunc, &
Talentū, & Pagi, & ſiſtens ſiſtens cunctis
riſque præſtitiſſe donibus, & ſiſtens qui eſt poſſibile de in-
geniſ pateret iudicem, & ſiſtens, atque hoſpiti-
dignum eſſe ſententia. Hoc ſiſtens celebrare tamē,
cum eſſet ſiſtens cunctis reſpondit. Non enim venit M. A.
conſule, & Cæſule, natus eſt primū conſules eos
quorum alter reſpondit cunctis ſententiaſ; alter cū
reſgeſſas, reſpondit Puliſ, atque cunctis adhibere
poſſet. ſtatim Luculli, cum præſtates etiam cum
Archias eſſet, eam dicitur reſpondit. Sed e-
nim hoc non ſolū ſiſtens ingenuiſ, verū
etiam natum, atque cunctis ſententiaſ, ut dicitur, quia huius
a ſoliteſque prima ſententiaſ, & ſiſtens ſententiaſ ſententiaſ
ſententiaſ. Fractemporibus illis Lucullus Q. Metello
ill. Numidico, & cunctis ſententiaſ, & ſiſtens dicitur M. A.
millo: vivet. at cum & Cæſule, & ſiſtens, & ſiſtens dicitur.

Crasso colebatur : Lucullos verò, & Drusum & Octavios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore ; quòd cum non solum colebant, qui aliquid percipere, aut audire studebant, verum etiam si qui fortè simulabant. Interim satis longo intervallo, cum esset cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cum esset civitas æquissimo jure, ac fœdere, ascribi se in eam civitatem voluit : idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate, & gratia Luculli ab Heracleienses impetravit. Data est civitas Silani lege, & Carbonis ; si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent ; si cum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent & si sexaginta diebus apud prætorem essent prolessi. Cum hic domicilium Romæ multos iam annos haberet : professus est apud prætorem Q. Metellum familiarissimum suum, si nihil aliud, nisi de civitate, ac lege dicimus, nihil dico amplius : causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Græche, potest ? Heracleæne esse eum ascriptum negabis ? adeo vir summa auctoritate, & religione, & si te L. Lucullus qui se non opinari, sed scire ; non audivisse, sed vidisse : non interivisse, sed egisse dicit. Adunt Heracleenses legati, nobilissimi homines, qui huius judicii causa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt : qui hunc adscriptum * Heracleiensem dicunt. Ille tu tabulas desideras Heracleiensem publicas, quas Italico bello, incendio tabulario, interivisse se non omnes. Est ridiculum ad ea, quæ habemus, nihil dicere : quærere quæ habere non possumus : & de honorum memoria tacere, literarum memoriam flagitare : & cum habeas amplissimi viri religionem, in egerissimi municipii iussurandum, fidemque, ea quæ depravari nullo modo possunt, repudiare ; tabulas, quas idem deus sceleris conumpi, desiderare. At domicilium * Romæ non habuit is, qui tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum, ac fortunarum suarum Roma collocavit ? At non est professus : immò vero is tabulis professus, quæ solum ex illa professione, collegæque prætorum obti-

— nent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appii tabulae negligentius asservatae dicerentur, Gabini, quamdiu incolumis fuit, levitas; post damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem resignasset; Metellus homo sanctissimus, modestissimisque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum praetorem, & ad iudices venerit, & unius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videris. Quia cum ita sint, quid est, quod de eius civitate dubitetis? praesertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus. Etenim cum mediocribus multis, & aut nulla, aut humiliter aliqua ante praeditis gratui de civitatem in Graecia homines imperiebantur; Libegini, credo, aut Locrenses, aut Neapolitani, aut Tarentini, quod sceleratis aruficibus largiri solebant, id huic summa ingenii praedito gloria noluisse, qui & cum ceteri non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepererunt: hic, qui nec utrum quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracleensem esse voluit, rejicitur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quaestore fuisse in Asia: primis Iulio & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed quoniam census non jus civitatis confirmat, sed tantummodo indicat eum, qui sit census, ita se iam tam gessisse pro cive: his temporibus, quem tu criminaris, nec ipsius quidem in hac in civium Romae jure esse versatum, & testantem tantum se fecit nostris legibus, & ad hanc hunc litares civium Romanorum, & in beneficiis ad ararium delatus est a L. Lucullo praetore, & consule. Quare argumenta siqua potes: nunquam enim hic neque tuo, neque amicorum iudicio revincetur? Quares a nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc torrens strepitu reficiatur, & aures convicio desellae conquiescant. An tu existimas, aut suppetere nobis posse quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus;

colamus; aut ferre animos tantam posse contentio-
nem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego verò
fateor, me his studiis esse deditum: ceteros pudeat, si
qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his ne-
que ad communem afferre fructum, neque in aspe-
ctum lucemque proferre. Me autem quid pudeat qui
tot annos ita vivo, iudices, ut ab illis nullo me un-
quam tempore, aut commodum, aut etiam meum ab-
straxerit, aut voluptas aveccarit, aut denique somnus
retardarit. Quare quis tandem me reprehendar, aut
quis mihi iure succenseat, si, quantum ceteris ad suas
res obundas, quantum ad festos dies ludorum cele-
brando, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam re-
quiem animi, & corporis concedi ut tempus; quan-
tum alii tribunt interitui, & vitiis & viciis, quantum
denique alia quantum vilia: tantum mihi egomet ad
haec studia recolenda impigro? Atque hoc ad cōnili
concedendum est magis, quod ex his studiis, hac
quoque crescit oratio, facultas; quæ quantacumque
in me est, nunquam amicorum periculis denit. Quæ
si cui levior videretur, illa quidem certè, quæ summa
sunt, ex quibus me hauriam, teneret. Nam nisi multo-
rum præceptis, multique sit eruditus, & ab aulicis
suasisset, nihil esse in vita, & opere experien-
dum, nisi laudem, & quæ hinc attingunt ea autem i
ersequenda omnes viciis, & corporis, & animæ pericula
moris, atque exitum pauci esse ducenda: nunquam
me profalute vestire in totæ tantæ dîmicationis, at-
que in hos profligaturos hunc, & in quocumque nos
imperus obacessim. Sed gloriose nos sunt libri, plene
sapientum voces, plena exemplorum vestigia: quæ
lacerem in tendens omnia, non inter arum lumen ac-
cederet. Quia & ceteris, & magis, & non solum ad
intuerdum, verum etiam ad imitandum fortissimorum
virosum expressas, & ceteros & Graeci & Latini reli-
querunt, & eas ego ad usum, & ad administranda re-
pub. proponens, & multa, & alienam meam ipsa co-
gitatione in quibus excellentiam conferre habebam.
Quæret non tam, & ceteris, & non solum mihi viri, eorum
vires & ceteris, & non solum de his, eorum in
laudibus, & ceteris, & non solum de his, eorum in

omnibus confirmare : sed tamen est certum, quid respondeream. Ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsas habere præ se divino, per se, ipsos & moderatos, & graves expressisse fateor : etiam illud ad unguem præ se ad laudem, atque virtutem, naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam, atque idem ego concedo, cum ad naturam eximiam, atque illustrem accesserit ratio quædam * confirmatioque doctrinæ, tum illud nescio quid, præclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri videntur, divinum hominem Africanum ; ex hoc C. Laelium, L. Furium, modestissimos homines, & continentissimos ; ex hoc fertilissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem : qui profectò, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent. Quòd si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studius delectatio sola peteretur, tamen, ut opinor, * hanc animi remissionem humanissimam, ac liberalissimam iudicaretis. Nam cetera neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum : hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant : adversis perfugium, ac solatium præbent : delectant domi, non impediunt foris : pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quòd si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. Quis nostrum tam animo agresti, ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non comoveretur qui cum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem, ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum animum sibi conciliaret à nobis omnibus : nos animorum incredibiles motus celebrare neque ingeniorum negligemus. Quoties ego hunc Archiam vidi, iustices (ut ait enim vestra benignitas, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attendis) quoties ego hunc vidi, cum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimarum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempo-

re ! quoties revocatum eandem rem dicere commo-
 tatis verbis atque sententiis ! quæ verò accuratè, co-
 gitatæque scripserit, ea sic vidi probari, ut ad vere-
 rum scriptorum laudem pervenirent. hunc ego non
 diligam ? non admirer ? non omni ratione defenden-
 dum putem ? Atqui sic à summis hominibus, eruditissi-
 misquæ accepimus, cæterarum rerum studia, & doctri-
 na, & præceptis, & arte constare ; poetam natura ip-
 sa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino
 quodam spiritu afflari. Quare suo iure noster ille En-
 nius sanctos appellat poetas, quòd quasi deorum ali-
 quo dono atq; munere commendati nobis esse vide-
 antur. Sit igitur, iudices, sanctum apud vos humanis-
 simos homines hoc poetæ nomen, quod nulla un-
 quam barbaria violavit. Saxa, & solitudines * voce
 respondent, bestię saepe immanes cantu fleantur,
 atque consistunt : nos insituri rebus optimis non poe-
 tarum voce moveamur ? Homerum Colophonii ci-
 vem esse dicunt suum ; Chii * suum vendicant, Salami-
 nii repetunt ; Smyrnæi verò suum esse confirmant : ita-
 que etiam delubrum * eius in oppido dedicaverunt,
 permulti alii præterea pugnant inter se, atq; conten-
 dunt. Ergò illi alienum, quia poeta fuit, post mortem
 etiam expetunt ; nos hunc vivum, qui & voluntate, &
 legibus noster est, repudiabimus ? præsertim, cum om-
 ne olim studium, atque omne ingenium contulerit
 Archias ad populi Romæ gloriam laudemque cele-
 brandam nam & Cimbricæ res adolescens attigit : &
 ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur,
 iucundus fuit. Neque enim quisquam est tam aversus
 à musis, qui non mandari versibus æternum suorum
 laborum faciliè præconium patiarur. Themistoclem
 illum, summum Athenis virum dixisse aiunt, cum ex
 eo quæreretur, quod æroama, aut cuius vocem liben-
 tissimè, audiret : Fius, à quo sua virtus optimè prædi-
 caretur. Itaque ille Marius item eximie L. Plotium
 dilexit, cuius ingenio putabat ea quæ gesserat, posse
 celebrari. Mithridaticum verò bellum magnum, atq;
 difficile, & in multa varietate terra marique versatum,
 totum ab hoc expressum est : qui libri non modò L.
 Lucullum fortissimum, & clarissimum virum, verum
 etiam

etiam populi Rom. nomen illustrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regis quondam opibus, & ipsa natura regionis vallatum: populi Rom. exercitus eodem duce, non maxime a manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Rom. laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum eiusdem consilio ex omni impetu regio, at totius bellis ore, ac faucibus ereptam esse, atque conservatam: nostra semper feretur, & predicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus, depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt trophæa, nostra monumenta, nostri triumphus. Quare quorum ingeniis hæc feruntur, ab eis populi Rom. fama celebratur. Charus fuit Africano superiori noster Ennius, itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus è matre. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum huius proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adiungitur: omnes denique illi maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrum laude decorantur. Ergo illum qui hæc fecerat, Rhodium hominem maiores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclensem, multis civitatibus expetitur, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate cii-
ciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat; propterea quod Græca leguntur in omnibus ferè gentibus, Latina suis finibus, exiguis sanctè continentur. Quare, si res hæc quas gessimus, orbis terrarum regionibus definiuntur; cupere debemus, quo minus manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam, famamque penetrare: quod cum in ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum iis certe, qui de vita, gloriæ causa dimicant, hoc maximam, & periculi incitamentum est, & laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tumulum assidisset, O fortunare, inquit adolescens, qui tunc virtutis Homerum præconem inveneris? & verè, nam nisi Ilias illa

existisset. idem tumulus qui corpus eius contexerat,
nomen etiam ebrandet. Quid neller hic Magnus, qui
cum virtute fortunam adaequavit? nonne Theopha-
nem Mytileni cum scriptorem rerum suarum in con-
tione militum, civitate donavit? & nostri illi fones
vin, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloria
commoti, quasi particeps eiusdem laudis magno illud
clamore approbaverunt. Itaque credo, si civis Roma-
nus Archias legibus non esset; ut ab aliquo impera-
tore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla,
cum Hispanos, & Gallos donaret, credo, hunc peten-
tem repudiasset, quem nos in contione vidimus, cum
ei libellum malus poeta de populo subiecisset (quod
epigramma in eum fecisset tantummodò alternis
versibus longiusculis) statim ex iis rebus, quas tunc
vendebar, iubere ei praedium tribui sub ea condi-
tione, ne quid postea scriberet. Qui sedulitate non mali po-
etae dixerit aliquo tamen praemio dignam, huius in-
genium, & virtutem in scribendo, & copiam non ex-
petisset? Quid? à Q. Metello filio familiarissimo suo,
qui civitate multos donavit, neque per se, neque per
Lucullos impetravisset? qui praesertim usque eò de
suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poe-
tis, pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum,
tamen aures suas dederet. Neque enim est hoc dissi-
mulandum, quod obcurari non potest, sed pra nobis
ferendum: trahimus omnes laudis studio, & optimus
quisque maximè gloria ducitur. Ipsi illi philosophi,
etiam in illis libellis, quos de continentenda gloria
scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo
predicationem, nobilitatemque despiciunt, predicari
se, ac nominari volunt. Decius quidem Brutus sum-
mus ille vir, & imperator, Antii an scilicet sui carnini-
bus templorum, ac monumentorum aditus exornavit
suorum, iam verò ille, qui cum Aetolis, Bonio comite,
bellavit Fulvius, non deditavit Martis manus suas mu-
sis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores propè
armati poetarum nomen, & musarum delubra colue-
runt; in ea non debent rogati iudices à musarum ho-
nore, & à poetarum salute abhorre. Atque ut id li-
bentius faciatis, iam me vobis, iudices, indicabo, & de

meo quodam amore gloriae, rimis acti f. r. stasse, ve-
 rito tamen honesto, vobis confitebor. Nam quas res
 nos in consulatu vestro vobiscum finui pro salute hu-
 jus urbis, atque imperii, & pro vi a civium. proque
 universa repub. gessimus; attingit h. c. versibus, atque
 inchoavit, quibus auditis, quod mihi magna res, & in-
 cuncta visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum.
 nullam enim virtus aliam mercedem laborum, peri-
 culo umque desiderat, praeter hanc laudis, & gloriae:
 qua quidem detracta, iudices, quid est quod in hoc tam
 exiguo vitae curriculo, & tam brevi, tantis nos in la-
 boribus exerceamus? Certè si nihil animus praesenti-
 ret in posterum, & si quis us regionibus vitae spatium
 circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes ter-
 minaret suas; nec tamis se laboribus frangeret, neq;
 tot curis, vigilisque tangere ut, nec toties de vita ista
 dimitteret. Nunc insidit quaedam in optimo quoque
 virtus, quae noctes & dies animum gloriae stimulis
 concitat, atque admonet, non cum vitae tempore esse
 * dimittendam commemorationem non vixi nostri,
 sed cum omni posteritate adaquandam. An verò tam
 parvi animi videamur esse omnes, qui in repub. atque
 in his vitae periculis laboribusque versamur, ut cum
 usque ad extremum spatium, nullum tranquillum, at-
 que orisum spiritum duxerimus, nobiscum simul mo-
 ritura omnia arbitremur? An cum statuas, & imagines
 non amicorum simulacra, sed corporum, studet
 multi summi homines reliquerint; consiliorum relin-
 quere, & virtutum nostrarum effigiem nonne multo
 malè debemus, si rimis ingentis expressam, & poli-
 tam? Pro verò omnia, quae gerebam, iam tum in ge-
 rendo spargere me ac disseminare arbitrabar in or-
 bis terrae memoriam sempiternam. Haec verò sive à
 meo sensu post mortem * at futura sunt, sive, ut sapi-
 entissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei
 partem pertinebunt, nunc quidem certè cogitatione
 quadam, speque delector. Quare, conservare, iudices,
 hominem pudore eo quem amicorum studiis videris
 comprobari, cum dignitate, tum etiam venustate; in-
 genio autem tanto quantum id convenit existimari,
 quod summorum hominum ingenii expertum esse
 videaris;

videatis; causa verò eiusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipi, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita sint, petimus à vobis, iudices, si qua non modò humana, verumetiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse, ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romanæ res gestas semper ornavit, qui etiam his recentibus nostris vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profiteretur; quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti, atque dicti, sic in vestram accipiatis fidem ut humanitate vestra levatus potius, quàm acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa pro mea consuetudine, breviter simplicitè quæ dixi iudices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque sed etiam consuetudine & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, iudices, à vobis spero esse in bonam partem accepta, ab eo, qui iudicium exerceat, certè scio.

AD QUIRITES POST REDITVM.

ORATIO XXVII.

Ved precatus à Iove optimo maximo, ceterisque diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, cum me, ferunatque meas pro vestra incolumitate, otio, concordia quæ devevi, ut, si meas rationes unquam vestræ saluti anteposuissem, sempiternam penam sustinerem mea voluntate susceptam: sin & ea, quæ antè gesseram, conservandæ civitatis causa gessissem, & illam miseram profectionem vestræ salutis gratia suscepissem, ut quod edium scelerati homines, & audaces in repub. & in omnes bonos conceptum iamdiu continerent, id in me unum potius, quàm in optimum quemque, & in universam repub. defluerent: hoc si animo in vos, liberosque vestros fuisset, ut aliquando vos, patres conscriptos Italiamque universam memoria mei, misericordia, desideriumque teneret: eius devotionis me esse

esse cenvictum iudicio deorum immortalium, testi-
monio senatus, consensu Italiae, confessione intonico-
rum, beneficio divino immortalique vestro maximè
lector, Quirites, Et si homini nihil est magis optandum,
quàm prospera, æquabilis, perpetuaque fortuna, * le-
cundo vitæ sine ulla offensione cursu; tamen si mihi
tranquilla, & placata omnia fuissent, incredibili qua-
dam & penè divina (qua nunc vestro beneficio fuor)
lætitia voluptate caruisssem. Quid dulcius hominum
generi à natura datum est, quàm sui cuique liberi &
mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter
excellens eorum ingenium, vita sunt mea chariora. ta-
men non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc
sunt restituti. Nihil cuiquam fuit unquam iocundius,
quàm mihi meus frater. non tam id sentiebam, cum
fruebar, quàm tunc, cum carebam, & posteaquam vos
me isti, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua
quemque delectat; reliquæ meæ fortunæ recuperatæ
plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm tunc * inco-
lumi afferebant. Amicitia, consuetudines, vicinitates,
clientelæ, ludî denique, & dies festi, quid haberent vo-
luptatis, carendo magis intellexi, quàm fruendo. Jam
verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra,
quamquam mihi semper clarissima visa sunt; tamen
ea nunc renovata illustriora videntur, quàm si obscu-
rata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales, dici
vix potest, quid charitatis, quid voluptatis habet. quæ
species Italia? quæ celebritas oppidorum? quæ forma
regionum? qui ager? quæ fruges? quæ pulchritudo ur-
bis? quæ humanitas civium? quæ reipub. dignitas? quæ
vestra majestas? quibus ego omnibus antea rebus sic
fruebar, ut nemo magis. sed tanquam bona valetudo
iucundior est eis, qui è gravi morbo recreati sunt,
quàm qui nunquam aegro corpore fuerunt: sic ea om-
nia desiderata magis quàm assidue percepta, dele-
ctant. Quotsum igitur hæc disputos, quotsum? ut in-
telligere possitis, neminem unquam tanta eloquen-
tia fuisse neque tam divino, atque incredibili genere
dicendi, qui vestrorum magnitudinem, multitudinē ne-
que beneficiorum, quæ in me, fratresque meum, li-
bero, quæ nostros contulistis, non modò augere, aut
ornare

creare oratione, sed enumerare, aut consequi possi.
 A parentibus, id quod necesse erat, parvus sum pro-
 creatus; à vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem
 incognitum qualis futurus esset, dederunt: vos specta-
 tum, & incredibilem pietate cognatum reddidistis, rem-
 pub. illis accepti temporibus eam, quæ penè à illa est
 à vobis eam receperavi, quam aliquando omnes u-
 nius opera servatam indicaverunt. Dii immortales
 nihil beror dederunt: vos reddidistis multa præterea
 à diis immortalibus optata consecuti sumus: nisi ve-
 stra voluntas * fuisset, cumibus * divinis muneribus
 caruissemus vestres denique honores, quos eramus
 gradatim singulis assecuti, nunc à vobis universos
 habemus: ut quantum antea parentibus, quantum diis
 immortalibus, quantum vobis et ipsis, tantum huc
 tempore, * universo cuncta populo Romano debea-
 mus. Nam cum in isto beneficio vestro tanta magni-
 tudo est, ut eam complecti oratione non possim; tum
 in studiis vestris tanta animorum declarata est volun-
 tas, ut non solum calamitatem mihi detraxisset, sed
 etiam dignitatem auxisse videamini. Non enim pro
 meo reditu, ut pro P. Porci filii nobilissimi hominis a-
 dolescentes filii, & multi præterea cognati, atque affi-
 nes de recati sunt: non, ut pro Q. Metello clarissimo
 viro iam spectata ætate filius, non L. * Delmaticus
 consularis, summa auctoritate vir; non Q. Metellus
 censorius; non eorum liberi; non Q. Metellus Neq. o;
 qui tu n. consulari petebatur; non filiorum filii Luculli,
 Servilii, Scipiones, & multi enim tu n. Metelli, aut
 Metellorum liberi pro Q. Metelli reditu vobis, ac pa-
 tribus vestris supplicaverunt. Quod si ipsius summa
 dignitas maximaq. e res gesta non satis valeret: ta-
 men filii pietas, proximorum preces, adolescentium
 quilibet maiorum nam lachrymæ, populum Romanum
 movere perierunt. Nam C. Marius (qui post illos vete-
 res clarissimos consules, vestra parumque memo-
 ria, tertius arte me consularis, subit indignissimam
 fortunam præstantissima sua gloria) dissimilis fuit ra-
 tio. Non enim ille deprecatione rediit, sed in dissensu
 civium, exercitum se atque revocavit. Atque * autem
 nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, nu-

harmorum, ac tumultus metu, C. Pisonis generi mei divina quidam, & inaudita auctoritas, atque virtus, fratribusque mei miseris mihi, atque optimi quotidianæ lachrymæ, sordelique lugubres à vobis deprecate sunt. Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret: qui suo fletu desiderium mei, memoria neque renovaret: qui statuerat, Quirites, si vos me hui non reddidissetis, eandem subire fortunam; & tanto in me amore exstiter, ut negaret eas esse non modò domicilio, sed ne sepulchro quidem se à me esse sciundum. Pro me presente senatus, non innumque præterea viginti milia vestem mutaverunt: pro eodem me absente unius squalorem, sordelique vidistis. Unus hic, qui domi, qui in foro possit esse mihi atate filius, invenit beneficio parens; amore idem, qui semper fuit frater. Nam coniugis miseræ squalor & luctus, atque optimæ filiae meror assiduus, filique parvi desiderium mei, lachrymæque pueriles, aut itineribus necessariis, aut * magna parte cecidis, ac tenebris continebantur. Quare hoc maius est vestrum in nos promeritum, quòd non multitudini propinquetum, sed nobisactipis nos reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: sic illud, quod mea virtus præstare debuit, adiutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longè superires omnes hac dignitate, copiaque superarem. Nunquam de P. Popilio clarissimo, atque fortissimo viro; nunquam de Q. Merello rollissimo, & constantissimo cive; nunquam de C. Mario custode civitatis, atque imperii vestri, in senatu mentio facta est. Tribunitis superiores illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius verò non modò non à senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus; nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque arma valuerunt. At de me, ut valeret, semper senatus fugitavit; ut aliquid perficeretur, cum primò à me sit, sequentia, atque auctoritate pestecit. Nullus in eo um reditu metus municipiorum, & coloniarum factus est: et me in patrum suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi invidetis

interfectis, magna civium ex de factis, reduci sunt: ego
 iis, à quibus e cecus sum, provincias ebrinentibus, ini-
 mico autem optimo viro, & mitissimo, altero consule
 referente, reduci sanguem is inimicus, qui ad meam
 perniciem vocem suam communibus hostibus prabu-
 it, (spiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes
 mortuos amandatus esse. Nunquam de Popillio L.
 Optimus fortissimus consul, nunquam de Q. Metello
 non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is qui-
 dem qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissi-
 mus cum A. Albino collega senatum, aut populum est
 cohortatus; at pro me superiores consules semper ut
 referrent, citlagitati sunt: sed veriti sunt ne gratia
 causa facere viderentur, quod alter mihi affinis erat,
 alterius causam capitis receperam qui provinciarum
 sordere irriteri, totum illum annum querelas senatus,
 iustum bonorum, Italiae gemitum pertulerunt; Ka-
 lendis vero Ian. posteaquam orba respub. consulis fi-
 dem tanquam legitimi tutoris imploravit, P. Lentu-
 lus consul, parens, deus, salus nostrae vitae, fortunae,
 memoriae, nominis; simulac de solenni religione retu-
 lit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me
 agendum iudicavit. Atque eo die confecta res esset,
 nisi is tribunus pleb. quem ego maximis beneficiis
 quaestorem consul ornaveram (cum & cunctis ordo,
 & multi eam summi viri orarent, & Cn. Oppius socer,
 optimus vir ad pedes eius flens jaceret) noctem sibi ad
 deliberandum postulasset: quae deliberatio non in
 reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur,
 sed ut patefactum est, in augenda mercede consump-
 ta est. Postea res acta est in senatu, alia nulla, & cum
 variis rationibus impediretur, voluntate tamen per-
 specta senatus, causa ad vos mense Ian. deferrebat. Hic
 tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego,
 cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi,
 centurarii que vidissem; cum intelligerem veteres ad
 scopum cordis Carilinae copias esse revocatas: cum vi-
 derem ex ea parte homines, cuius partis nos vel
 principes numerabamur, partim quod mihi invidere-
 rent, partim quod sibi timerent, aut proditores esse,
 aut desertores salutis meae: cum duo consules emi ti-
 pascare

passionem provinciarum, auctores se inimicis reipub.
 tradidissent; cum egestatem, avaritiam, libidines suas
 viderent expleri non posse, nisi me constrictum do-
 mesticis hostibus dedissent; cum senatus, equitesque
 Rom. flere pro me, ac mutata veste vobis supplicare
 edicis, atque imperiis vererentur; cum omnium pro-
 vinciarum passionem, cum omnia cum omnibus fœde-
 ra, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sanc-
 rentur; cum omnes boni non recusarent, quia vel pro
 me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea sa-
 lute nolui, quod & vincere, & vinci lucuosum reipub.
 fore putavi. At inimici mei mente san. cum de me a-
 geretur corporibus civium trucidatis, flumine sangui-
 nis meum reditum intercludendum putaverunt. Itaq;
 cum ego absui, eam reipub. habuistis, ut eque me,
 atque illam restituendam putaretis, ego autem in qua
 civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas,
 nulla iudicia, vis, & ferrum in foro versarentur; cum
 privati se patietum praesidio, non legum, tuerentur;
 tribuni pleb. vobis inspectantibus vulnerarentur; ad
 magistratum domes cum ferro, & facibus iretur;
 consulis fasces frangerentur; decorum immortalium
 templa incenderentur: reipub. nullam esse putavi.
 Itaque neque reipub. exterminata, mihi locum in hac
 urbe esse duxi; nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin
 me secum ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset ex-
 plorabilissimum, P. Lentulum proximo anno consulem
 futurum (qui illis ipsis reipub. periculosis temporibus
 aedilis curulis; me Consule, omnium meorum
 consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset)
 dubitarem, quin is me confectum consularibus vulne-
 ribus consulari medicina ad salutem reduceret? hoc
 duce, collega autem eius clementissimo, atque optimo
 viro primo non adversante, post etiam adjuvante;
 vel qui magistratus penè omnes fuerunt defensores
 salutis meae, ex quibus excellenti animo, virtute, au-
 thoritate, praesidio T. Annius, & P. Sextius, praestanti
 in me benevolentia, & divino studio exstiterunt. co-
 demque P. Lentulo auctore, & pariter referente col-
 lega, frequentissimus senatus, uno dissentiente, nul-
 lo intercedente, dignitatem meam quibus potuit, verbis

amplissimis ornavit; salutem vobis, municipiis, colo-
 niisque omnibus commendavit. Ita me nudum à
 propinquis, nulla cognatione munitum: consules,
 praetores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta semper
 à vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris
 maximis beneficiis honoribusque sunt ornati, pro-
 ducti ad vos ab eodem, non solum ad me conservan-
 dum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum ge-
 starum auctores, testes, laudatoresque fuerunt. Quo-
 rum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit
 Cn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erant, vir-
 tute, sapientia ac gloria princeps; qui mihi unus uni
 privati amico eadem cum a dedit, quae universae rei-
 pub. salutem, otium, dignitatem, cuius oratio fuit,
 quemadmodum accepi, ut a tanta laetitia vos docuit,
 meis consiliis rempub. esse servatam, causamque
 meam cum communi salute coniunxit; hortatusque est
 ut auctoritatem senatus, statum civitatis, fortunas ci-
 vis bene meriti defenderetis: tum in perorando po-
 suit, vos rogari à senatu, rogari ab equitibus Romae,
 rogari ab Italia cuncta. Denique ipse ad extremum
 pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam
 obsecravir. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo,
 quantum hominem homini debere vis fas est. Hujus
 consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem
 vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fue-
 ram, iissem centuriis, quibus collocaretis, reposu-
 istis. Eodem tempore audistis, eodem ex loco, sum-
 mos viros, ornatissimos atque amplissimos homines,
 principes civitatis, omnes consulares, ceteros prae-
 atos eadem dicere; ut omnium testimonio per me re-
 num rempub. conservatam esse constaret, itaque cum
 P. Servilius gravissimus vir, & ornatissimus civis, dix-
 isset, opera mea rempub. incolumem magistratibus
 deinceps traditam; dixere it in eandem sententiam
 ceteri. Sed audistis eo tempore classissimi viri non
 solum auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gelli,
 qui, quia suam classem attentatam magno cum suo
 periculo penè sensit, dixit in concione vestra. Si ego
 consul, cum fui, non fuisset rempub. sandius interi-
 ore an fuisset. En ego tot testimonis, Quirites, hac au-
 thoritate

Auctoritate senatus, tanta consensione Italix, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus; diis denique immortalibus, frugum ubertate, copia, utilitate, redditum meum comprobantibus; mihi, me, reipub. restitutus, tantum vobis, quantum tacere possum, Quintes, pollicebor. Primum, qua sanctissima homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Romanum semper fore, numenque vestrum aequè mihi grave, & sanctum, ac deorum immortalium in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem reipub. ipsa reduxit, nullo me loco re puto, defuturum. Quòd si quis existimat, me aut voluntate esse mutat, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vellementer errat, mihi quod potuit vis, & iniuria, & sceleraorum hominum furor detrahere, eripuit, abstant, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua tali necessitate, non solum cum his, qui hæc delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit; cum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modò, non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato, atque renovato, quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberavisset; cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret eiusdem socium calamitatis; cum in paludibus demersus, concursu, ac misericordia Minturnensium corpus, ac vitam suam conservasset; cum parva navicula traiecus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperata verò sua dignitate, se non commissurum, ut cum ea, quæ amiserat, sibi restituta essent; virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me, atque illum interest: quòd ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis: ego, qua consuevi, utar pietate: quoniam illi prius in bello, ac seditione locus est; huic in pace, atq; otio. Quamquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscen-

dis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respub. permittet, cogitabo. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omninò genera hominum violarunt; unum eorum, qui odio reipub. quòd eam ipsi Invitis, conservaram, mihi inimicissimi fuerunt, alterum, qui per simulationem amicitiae, nefariè prodiderunt: tertium, qui cum propter inertiā suā eadem aſſequi non possent, inviderunt laudi, & dignitati meae: quartum, qui cum custodes reipub. esse debuerunt; salutem meam, statum civitatis, dignitatem eius imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic ulciscar genera singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus: malos cives, reipub. bene gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo; invidos, virtuti, & gloriæ serviendo; mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo. Quamquam mihi maiori curæ est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optimè meriti, gratiam referam, quàm quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatemq; persequar. Etenim ulciscendę injurię facilior ratio est, quàm beneficii remunerandi: propterea quòd, superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quàm bonis exequari: tum etiam nec tam necessarium quidem est malè meritis, quàm optimè meritis referre quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest; vel temporibus reipub. communiq; utilitate deponi; vel difficultate ulciscendi teneri; vel vetustate sedari: benè meritos, quin colas, nec exorari fas est, neq; id reipub. repetere utcumq; necesse est; neq; est excusatio difficultatis, neq; æquum est, tempore, & die memoriam beneficii definire. Postremò qui in ulciscendo remissior fuit, mox apertè laudatur: at gravissimè vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior; neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appellatur necesse est. Atqui in officio persolvendo dissimilis est ratio, & pecunia debita; propterea quòd pecuniam qui retinet, non dissolvit: qui reddidit non habet: gratiam &, qui petulit, habet; & qui habet, dissolvit. Quapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentia sempiterna,

na, non solum dum anima spirabo in ea, sed etiam dum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia, hoc vobis repromitto, semperq; prestabo, mihi neque in consiliis de reipub. capiendis diligentiam, neque in periculis a reipub. propulsandis animum, neque in sententia simpliciter referenda fidem, neque in hominum voluntatibus pro reipub. laudendis libertatem, nec in perferendo labore industriam, nec in vestris commodis augendis gratam animi benevolentiam defuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixæ animo meo sempiterna, ut cum vobis, qui apud me deorum immortalium tum, & numen tenetis; tum posteris vestris, cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis iudicavit.

POST REDITUM IN SENATV.

ORATIO XXVIII.

SI, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum liberosq; nostros meritis parum vobis cumulatè gratias egero; quæso, obtestorq; ne meæ naturæ potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum pateris. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingentis, quæ tanta dicendi copit, quod tam divinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed perenumerandos qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos; qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunam, qui amplissimam remp. qui patriam, qua nihil potest esse jucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis. Quod si parentes charissimi nos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est; si deos immortales, quorum beneficio & hæc tenuimus,

& ceteris rebus ausi sumus; si populum Rō. cuius honoribus in amplissimo concilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarū arce collocati sumus; si hunc ipsum ordinē, à quo sepe magnificētissimis decretis sumus honestatim mēsum quiddam, & infinitum est, quod vobis debeamus: qui vestro singulari studio, atque consensu, parentum beneficia, deorū immortalium munera, populi Rō. honores, vestra de me multa iudicia, nobis omnia uno tēpore reddidistis. * ut cum multa vobis, magna populo Rō. innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quod hæc antea singula per illos habuerimus, nunc universa per vos recuperaverimus. Itaque P. C. quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur, quod enim tempus erit unquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria, ac fama notatur, qui illo ipso tempore, cū n. vi, ferro, metu, miris obsessi teneremini, nō multo post discessam me n. universi me revocavistis, referente L. Mummio fortissimo, atque optimo viro; quem habuit ille pessifer annus & maxime fidelem, & minimē timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ. posteaquā vobis potestas decernendi non est permissa per cū n. tribunū pleb. qui cum per se rempub. lacerare non posset, sub alieno scelere delevit; nunquam de me siluistis, nunquā meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitavistis. Itaque vestro studio, atq; auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi quā patriæ malueram esse faulem, * octo tribunos haberet, qui promulgarent de salute mea & ad vos se penitus referrent, nam consules molesti, legumq; metuentes, impediabant ut legē non ea quæ de me, sed ea quæ de ipsis. Ita erit, cum mea i. n. eis promulgavit, ut, si revixissent hi, qui h. re penē delevit; quā ego re linē. quo facto utraque confectus est, & se illam vitam desiderare, & magno in periculo rempub. futurā, si aut hostes, atque interfestores rempub. revixissent, aut ego non reverissem. Itaque illo ipso anno, cum ego cecissem princeps autem civitas, non legum præsidio, sed patriæ n. vitam suam tueretur; respub. sine consulibus esset; ne præsalam paremibus perpetuis, verumetiam tutoribus annis esset orbat; sententias dicere prohi-

beremini; caput meꝛ proſcriptionis recitaretur: nꝛ quĩ dubitaſtis meam ſalutẽ cum comuni ſalute comun- gere. Poſtea verò quàm ſingulari, & præſtantiffima vir- tute P. Lentuli conſuliſ, ex ſuperioris anni caligine, & tenebris lucẽ in res. Kalendis Ian. recipere coepiſſis; cum Q. Metelli nobiliſſima hominũ, atque optimi viri ſumma dignitas; cum prætorum, tribunorũ plebis, penẽ omnium virtus & fides rei pub. libeniffet; cũ virtute, gloria, rebus geſtiſ Cn. Pompeius omnium gentium, omnium ſeculorum, omnis memoriæ facilẽ princeps, tantò ſe in ſenatũ venire arbitraretur: tantus veſſet cõ- ſenſus de ſalute mea fuit, ut licet corpus ab eſſet meũ, dignitas iam in patriam reveriſſet. Quo quidẽ mente, quid inter me, & meos inimicos increſceret, exiſtimare potuiſſis. Ego meam ſalutem deſerui, ne propter me ci- vium vulneribus, rei pub. cruentaretur: illi meum redi- tum non populi Romani ſuffragiis, ſed ſtamine ſangui- nis interclueſſendum putaverunt. Itaque poſtea mihi vos civibus, nihil lochis, nihil regiſbus reſpondiſtis: nihil indices ſenatũ, nihil populus ſuffragiis, nihil hic ordo auct. itate declaravit: murum forum, clinguẽ curiar, tacitam, & fraſtem civitatem videbatis, quo quidem tempore, cum iſ exceſſiſſet, qui cadi, & flammæ, vobis auctoribus reſtiterat; cũ ferro, & ſacibus homines tota urbe volitantes, magiſtratuũ teſta oppugnata, deo- rum templa iactata, ſummi viri, & clariſſimi conſu- liſ ſacres ſacros, fortiffimi, atque optimi viri tribuni plebis, an ſiſſimum corpus nõ ſolũ tactũ, ac violatum manu, ſed l vulneratum ferro, conſectumq; vidiſtis. Qua ſtrage nonnulli permoti magiſtratus, partim metu mortis, partim deſperatione reiſur. paululum à mea cauſa receſſerunt; reliqui fuerunt, quos neque terror, nec vis, nec ſpes, nec metus, nec promiſſa, nec minæ, nec tela, nec faces à veſtra auct. itate, à Populi Rom. dig- nitate, à mea ſalute depellerent. Princeps P. Lentulus parẽs, ac deus noſtra vitæ, fortunæ, inemeriæ, nominis, hoc ſpecimen virtutis, hoc iudiciũ animi, hæc lumen conſularis ſui ſore putavi; ſi me mihi, ſi me eis, ſi vob. ſ. ſi rei pub. reddiſſet. Qui æt. eſt designatus, nunquam dubitavit ſerrentiam de ſalute mea, ſe, & res. dignam dicere. Cum a tribuno pleb. vetaretur, cum præclarum

caput recitaretur, ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus irer, ne scribendo adesset: totam illam clausulam, ut antè dixi, proscriptione, nō legē putavit. qua civis optimè de repub. meritis, nominatim sine iudicio, unā cum senatu reipub. esset ereptus. Vt verò inquit magistrarum, non dicam quid egerit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi ut me conservato vestram in pol' erum dignitatem auctoritatemq; sanciret? Dii immortales! quantum mihi beneficium dedisse videmini, quòd hoc anno P. Lentulus consul fuit: quo quanto maius dedisset, si superiore anno fuisset: nec enim egissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo cive, & viro Q. Catulo, non saxe unum consulem improbum, duos verò nunquam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. Quare meā causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in repub. esset cōsul. Quod verè dixerat, si illad de duobus consulibus, quod antè in repub. non fuerat, perenne, ac proprium manere; etuisset. Quòd si Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus, dubitatis quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse ascriptoremque videaris? Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ, humiles, parvæ, oppletæ tenebris, ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorē illius honoris, magnitudinē tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere poterunt: non consules, sed mercatores provinciarum, ac venditores vestræ dignitatis: quorum alter à me Catilinam amatorem suum multis audientibus, alter Cethegum consobrinum suum repositabat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modò deseruerunt, in causâ præsertim publica & consulari; sed prodierunt, oppugnaverunt; omni auxilio non solum suo, sed etiam vestro, cæterorumq; ordinum spoliatum esse voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fecellit. Quis enim ullam ullius boni spera haberet in eo, cuius primum tempus ætatis solam fuisset ad omnes libidines divulgatum? qui ne à sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum in partem

impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minùs strenuè,quàm postea publicam confecerisset, egestatem, & luxuriam domestico lenocinio sustentavit: qui nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim prætoris, nec multitudinē creditorū, nec bonorū proscriptionem effugere potuisset? qui in magistratu, nisi rogationem de piratico bello tulisset, profectò & egestate, & improbitate coactus piraticā ipse fecisset, ac minore quidē cum reipub. detrimento quàm quēd intra mœnia nefarius hostis, prædoque versatus est. quo in spectante, ac sedente, legē tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur, ne obnuntiare concilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret, ut lex Ælia, & Fusia ne valerent: quæ nostri majores certissima subsidia reipub. contra tribunitios furores esse voluerunt. idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorū de Capitolio supplex ad eum sordidatā venisset: cumq; a'olescentes nobilissimi, cunctiq; equites Romani se ad lēonis impurissimi pedes abieciisse: quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lachrymas, verum etiam patriæ preces repudiavit? neque eo contentus fuit, sed etiam in concionē ascendit, eaque dixit, quæ si eius vir Catilina revixisset, d' certo non esset ausus: se nona'ñ Decembriā, quæ me consule fuissent, elivique Capitolini pœnas ab equitibus Rom. esse repetituram, neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellavit: L. verò Lamiam equitem Romanū præstanti dignitate hominem, & soluti meæ pro familiaritate, reipub. pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus e'ire urbe iussit: & cum vos vellem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atq; e' idem omnes boni iam antè fecissent: ille unguentis oblitus, cum toga prætexta, quæ non omnes prætores, adilectque tum abiecerant, irruit squalorem vestrum, & lætam gravissimæ civitatis, fecitque quod nemo usquam tyrannus: ut, cum quo minùs occultè vestrum malum gemere is, nihil diceret: ne apertè incommoda patriæ lugeretur, e'liceret Cum verò in circo Flaminio non a tribuno pleb. consul in concionem, sed a latrone archipirata productus esset: primùm processit, quæ auctoritate virilini, somni, stupri plenus, madenti coma,

vos populumq; Rom. non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit, sed rugis, supercilioq; decepit. I. Piso tunc ausus es illo oculo, non dicam illo animo: illa fronte non vira: tanto supercilio (non enim possum dicere tantis gestis) cum Gabinio consociare consilia pettis mea? non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calami sui notata vestigiis in eam cognitione adducebat; ut, cum illius te simulis fuisses, frontis tibi integumentis ad occultanda tanta flagitia diuini uti non liceret? cum hoc coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipub. salutem, ut senatus auctoritatem, ut civis optimæ meriti fortunas provinciarum fardere adhibere & te consule, tuis & licitis & imperiis, senatui populoq; Rom. non esset licitum non modo sententiam, sed etiam sententiam, sed etiam sententiam, ac vel tu te ipso subvertire. Quam ex te, ut hanc in qua urbe domi illam quamdam superbia tibi, & nobile esse, sicut eras eo te poterant Romam, in qua civitate omnes ante vos cōsules senatus puerum, tu es ausus in Circo Flaminio produxisse cum tuo filio, dicere, te semper mihi eorundem fuisse & quo verbo legem atque omnis honorum, cum a patria pellerer expellerent, crueles demonstrabam, fuisse. tu miseris, cor me afflicti tuum (quem comitiis praerogatus primum custodem profecerat, quem consulis Roma, tanto loco sententiam regaras) consilium in iustis reipub. tradidisti: tu meum generum, te meum tuum, tu affinem tuam meam filiam tuam, & cum de illius verbis & generum tuis reipub. deinde tu de mentio, & misericordia singulari (cum enim una cum reipub. non tribuimus, sed consulari ista concedimus) tanto scelere, tantaque inter perantia falli; ut ne nram quidem horam interesse potero inter meam pellen, & tuam pradam; saltem dum conticesceret illa lamentatio, & gemitus urbis, nondum palam factum erat, cecidisse reipub. cum tibi arbitria funeris solvebantur, uno eodemque tempore domos meae diripiebantur, ardebat: bona ad vicinum contulerant de Palatio, de Tusculano ad item vicinum alterum & vicinula deferrebantur; cum illidem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non mo-

do à bonis, sed etiam à liberis, atq; inani fore, ignaro populo Rom. quid ageretur, senatu verò oppresso, & afflicto, duobus impiis nefariisq; consulibus ararium, provincia, legionis imperia donabantur. Horum consulum ruinas vos cōsules vestra virtute suffistis, summa tribunorum plebis, prætorumq; fide, & diligentia sublevati. Quid ego de præstâtissimo viro T. Annio dicam? aut quis de tali cive satis dignè unquam loquetur: qui cum videret sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret, ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manū manu, vim vi esse superandam; primò de vi postulavit: posteaquam ab eodē iudicia sublata esse vidit, ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit neq; recta, neque templa, neq; forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus, & copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus post meum discessum metum bonis, timorem huic ordini, servitutem de plebe civitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen vitandū unquā putavit: qui causam senatus exagitaram concionibus improborum, sic sua diligentia in altitudinem commendavit, ut nihil tam populare, quàm vestrum nomen, nihil tam omnibus charum aliquando, quàm vestra auctoritas videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit: tam reliquis officiis iuxta, ac si meus frater esset, sustentavit: cuius ego clientibus, liberti, familia, copiis, litteris, ita sum sustentatus, ut mea calamitatis non adiutor solū, verum etiā socius videretur. Tam cæterorum officia studioq; vidistis: quàm cupidus mei C. Sextilius, quàm studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid M. Cispicius? cui ego ipsi, parenti, fratrique eius sentio quantum debeam: qui, cum à me voluntas eorum in privato iudicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem obliteraverunt. Tam T. Fabius, qui mihi quaestor fuit, M. *Curcius, cuius ego patri quaestor fui: studio, amore, animo, hunc necessitudi-

diui non defuerunt. Multa de me C. Messinius, & amici-
 cia, & reipublicæ causa dixit: legem separatim ini-
 tio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si quæ
 de me agere conatus est, ea contra vim, & ferrum
 perficere potuisset: mense Ianuario nostrum statum
 recuperassemus. Quem ad salutem meam voluntas
 impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit.
 Iam verò prætores quo animo in me fuerint, vos ex-
 istimare potuistis, cum L. Cælius privatum me suis
 omnibus copiis studuerit sustentare, publicè promul-
 gavit de salute mea cum collegis penè omnibus: di-
 rectoribus autem meorum bonorum in ius a'cundi
 potestatem non fecerit. M. autem Calidius statim de-
 signatus, sententia sua, quam esset clara sibi mea sa-
 lus, declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii,
 P. Crassi, Sexti, Quinctilii, C. Corneli summa, & in me,
 & in rempublicam confiterunt; quæ cum libenter
 commemoro, tum non invitus nonnullorum in me ne-
 cessariè commissâ prætereo, non est mei temporis inju-
 rias meminisse: quas ego, etiamsi ulcisci possem, ta-
 men oblivisci nolum, alio transferenda mea tota vi-
 ta est, ut bene de me meritis referam gratiam; cum
 apertis hostibus bellum geram, timidis amicis igno-
 cam, proditoribus meis non indicem dolerem pro-
 fessionis meæ, defensores reditus dignitate consoler.
 Quod si mihi nullam aliam esset officium in omni vita
 reliquum, nisi ut erga duces ipsos, & principes, atque
 auctores salutis meæ satis gratus judicaret: tamen
 exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad referen-
 dam, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi
 relictum putarem, quando enim ego huic homini, ac
 libris eius, quando omnes mei gratiam referent
 quæ memoria, quæ vis ingenti, quæ magnitudo ob-
 servantia, tot tantisque beneficiis respondere poterit
 qui mihi primus afflicto, & tacenti consularem fidem,
 dexteramque porrexit: qui me à morte ad vitam, à
 desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit
 qui tanto amore in me, studio in rempublicam fuit, ut
 excogitaret quemadmodum calamitatem in eam non
 modo levaret, sed etiam honoraret, quid enim mag-
 nificentiùs, quid præclarìus mihi accidere potuit,

quæ

quàm quòd illo petente, vos decrevissis? ut eundem ex
omni Italia, qui reimpub. salvam vellent, ad me unum
hominem fractum, & propè dissipatum, restituendum &
defendendum venirentur qua voce à te, Romule, post
Romam cendrâ consululus esset pro universa repub-
lica, apud eos solùm qui eius vocem exaudire possent,
eadem voce senatus omnibus agnis, vicis, atque oppidis
cives, totamque Italiâ ad unius salutem defendendam
excitaret, quid ego gloriosus meis poderis potui relin-
quere, quàm hoc; senatum iudicasse, qui civis me non
defendisset cum tempub. s. l. v. noluisse. Itaq; tantum
vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit,
ut omnes flagitium se committere putarent, si quis nò
veniret. Idemq; consul, cum ista incredibili multitu-
do Romanos, & penè Italia ipsa venisset, exspectare, nò
firmos in Capitolio convocasset, quoniam, ut quamquam
vini natura bonitas haberet, aut vera n. solerat, intel-
ligere potuissis. nam Q. Metellus, & inimicus, & frater
inimici, perspecta vestra voluntate, omnia privata o-
nia deposuit: quem P. Servilius vir cum clarissimus,
tum verò optimus, milicis antecessimus, & auditoris,
& orationis sue divina quadam gravitate, ad sui
generis, communisque sanguinis facta virtuteq; re-
vocavit: ut haberet in consilio & fratrem ab inferis
freium retum meorum, & omnes Metellos prastan-
tissimos civis penè ex Acheronte excitatos: in qui-
bus Numidicum illum Matillum, cuius quoniam de
patria discessus honestus, ipsi omnibus lustruosus tan-
dem visus est. Itaque suis non modò salutis defen-
sor, sed ante hoc unum beneficium fuerat inimicus:
verum etiam adscriptor dignitatis meae. Quo quidem
die cum ceteri, senatores ceteris, magistratusque om-
nes adessent: dissensit unus, qui sua lege coniuratos
etiam ab inferis excitandos putarat. atque illo die,
quo tempub. meis consilios conservata, gravissimis
verbis, & plurimis indicassetis, idem consul curavit, ut
eadem à principibus civitatis in concione pelleretur de
dicerentur. Cum quidem ipse egi, videretque cau-
sam meam, persecrque astare, atque audiente Ita-
lia tota, ut nemo cuiusquam condiscipulorum veriti ve-
sem acerbam, atque inimicam bonis posset audire. At
hac,

hæc, non modò adiumenta salutaris, sed etiam ornamenta
 dignitatis meæ reliqua vos iisdem addidistis: decrevi-
 stis, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impedi-
 set, graviter molesteque laturus illam contra repub.
 salutemque bonorum, concordiamque civium facturum;
 & ut ad vos ea statim referrentur: meque etiam, si diuti-
 us calumniarentur, redire iussistis. quid quòd, ut iis age-
 rentur gratiæ, qui è municipiis venissent? quid quòd ut
 ad illam diem, ad res suas cum redissent, rogarentur, ut
 pari studio convenirent: quid denique illo die, quem P.
 Lentulus mihi fratriq; meo, liberisq; nostris natalem
 constituit, non modò ad nostram, verum etiam ad sem-
 piterni memoriam temporis: quo die nos comitis cen-
 turatis, quæ maxime maiores iusta dici haberiq; vo-
 luerunt, accessit in patriam: ut eadem centuriæ, quæ
 me consulem fecerant, consulatum meum comproba-
 rent. Quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, qua-
 cumque aut ætate, aut valetudine esset, non se de sa-
 lute mea sententiâ ferres: quando tantam frequentiam
 in campo, tantum splendorem Italiae totius, ordinumq;
 omnium, quando illa dignitate rogatores, diribitores,
 custodesq; vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excel-
 lenti, atq; divino, nò solùm reducti sumus in patriam, si-
 cut nonnulli clarissimi viri; sed equis insignibus, & curru
 aurato reportati. Possùm ego satis in Cn. Pompeiũ un-
 quam gratus videri? qui non solùm apud vos qui om-
 nes idem sentiebatis, sed etiam apud universum po-
 pulum Rom. salutem reipub. & conservatam per me,
 & conjunctam esse cum mea, dixerit: qui causam me-
 am prudentibus commendavit, imperitos edocuerit,
 eodemque tempore improbos auctoritate sua com-
 presserit, bonis excitavit: qui populum Rom. pro me,
 tanquam pro fratre, aut pro parente, non solùm hœ-
 ritatis sit, verum etiam obsecravit: qui cum ipse propter
 metum dimissionis & sanguinis de no se teneat,
 etiam à superioribus tribunis perierit, ut de salute
 mea & promulgarent, & referrent: qui in colonia ne-
 per constituta cum ipse gereret magistratum, in qua
 ne no erat caput intercessorum, viri, & crudeliter
 tam privilegia, auctoritate honestissimi porci hominum,
 & publicis litteris consignavit, princepsque Italiae to-
 tius

rius præsidium ad nostrâ salutē implorandū putavit :
 qui cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut
 suos necessarios mihi amicos redderet, elaboravit.
 Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunera-
 bor scuius omni adio ratio, cogitatio, totus deniq; tri-
 butus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis,
 invicta defensio salutis meæ. Quid de P. Sextio loquari
 qui suam erga me benevolentiam, & fidem non solum
 animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit,
 Vobis verò P. C. singulis & egi, & egam gratias univer-
 sis : egi initio, quantum potui : satis ornate agere nullo
 modo possum. Et quamquam sunt in me præcipua
 merita multorum, quæ fileri nullo modo possunt; tamē
 huius temporis, ac timeris mei non est, conari comme-
 morare beneficia in me singulorum, nam difficile est
 non aliquem, nefas quemquam præterire. Ego vos uni-
 versos, patres cōscripti, decorum numero colere debeo,
 sed ut in ipsis diis immortalibus non semper eodem,
 atqui alias alios solemus, & venerari, & precari; sic in
 hominibus de me divinitus meritis, omnis erit ætas
 mihi ad eorum erga me merita prædicanda, atq; reco-
 lenda. hodierno autem die nominatim à me magist-
 ribus statui gratias esse agendas; & de privatis uni, qui
 pro salute mea, municipia, coloniaq; adisset, populum-
 que Rō. supplicem obsecrasset, sententiam dixisset eam,
 quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis;
 vos me florentem semper ornastis: laborantem mutati-
 one vestis, & propē luctu vestro, quoad licuit, defendi-
 stis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem peri-
 culis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus
 veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui
 mea pericula non modò suo præsidio, sed etiam ve-
 stra deprecatione nudaverunt. Quibus ego rebus obje-
 ctis, cum mihi privato conflegendum viderem cum
 eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra
 auctoritate superata n, multa mecum ipse reputavi.
 Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini pœnas
 ab equitibus Romanis repetiturum: nominatim alii
 compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: a-
 ditus templorum erant non solum præsidis, & manu,
 verum etiam demolitione sublati. Alter consul, ut me,

& repub. non modò desererent, sed etiam hostibus reipub. proderent, passionibus eos suorum pramiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu, quem ego inimicum mihi fuisse non dico: tacuisse cū diceretur, esse inimicus scio. Dux partes esse in repub. cum putarentur, altera me deposcere propter inimicitias, altera timidè defendere propter suspicionem cædis putabatur. qui autem me deposcere videbantur, ii huius auxerunt dimicationis metum: quòd nunquam inficiando suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare, cum viderem senatum ducibus orbatum, me à magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum; servos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omneis Catilinæ penè iisdem ducibus ad spem cædis, & incendiorum esse revocatas; equites Rom. proscriptionis, municipia vastitatis, omnes cædis metu esse permotos: potui, potui P.C. multis auctoribus fortissimis viris, me vi armisq; defendere, nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis nō incognitus, defuit; sed videbam, si vicissim præsentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos: si victus essem, multis bonis & pro me, & mecum, etiam post me esse pereundum, tribunitiisq; sanguinis ultores esse præsentibus, meæ mortis pœnas iudicio, & posteritati reservari, nolui, cum consul communē salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere: bonosq; viros lugere malui meas fortunas, quam de suis desperare; ac si solus essem interfectus, mihi turpe; si cum multis, reipub. funestum fore videbatur. Quòd si mihi æternam esse propositam ærumnam arbitrarer, morte me ipse potius quàm sempiterno dolore multassem: sed cum viderem me non diutiùs, quàm ipsam repub. ex hac urbe absuturum, neque ego illa exterminata, mihi remanendum putavi; & illa, simulatque revocata est, me secum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quæstiones, mecum iura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum & hominum sanctitates omnes, & religiones abfoerunt quæ si semper abessent, magis vestras fortunas lugerem, quàm desiderarem

meas :

meas: sin aliquando revocarentur, intelligebam mihi cum illis una esse redeundū. Cujus mei sensus centissimus testis est hic idē qui custos capitis fuit Cn. Plancius: qui omnibus provincialibus ornamentis, commodisque depositis, totam suam quaesturam in me sustentando, & conservando collocavit. qui si mihi quaestor imperatori fuisset, in filii loco fuisset: nunc certē erit in parentis, cum fuerit quaestor non imperii, sed doloris mei. Quapropter, patres conscripti, quoniā in reipub. sum pariter cum reipub. restitutus, non me dō in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. Etenim si eam tum defendebam cura aliquid mihi illa debebat, quid nūc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeos: nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, curus ipsam calamitatem non modō nullius delicti, sed etiam divitiorum in reipub. beneficiorum testem esse videatis? nam & importata est, quia defenderam civitatem; & mea voluntate suscepta est, ne à me defensa reipub. per eundem me extremum in discrimen vocaretur. Pro me non, ut pro P. Popillio nobilissimo homine adolescentis filii, nō propinquorū multitudo populū Rom. est deprecata: non ut pro Q. Metello summo, & clarissimo viro spectata iam adolescentia filius; non L. & C. Metelli consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat; non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum filii flentes, ac sordidati populo Romano supplicaverunt: sed unus frater, qui in me pietate filius, consiliis parens, amore (ut erat) frater inventus est: squalore, lachrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, & rerum gestarum memoriam usurpari coegit. qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium & vitæ, & mortis deposceret, nunquam nec magnitudinē negoti, nec sollicitudinem suam, nec vim inimicorum, ac tela permutuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarū, & defensor assiduus, summa virtute, & pietate C. Fio gener, qui minas inimicorum meorū, qui inviditias afflicti a ei, propinqui sui, consolabatur; qui Pontum & Bithyniā quaestor pro mea salute neglexit. Nihil unquam senatus de P. Popillio decrevit.

crevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est: tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus restitutum: cum alter eorum senatui paruisset, alter vim credentem fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consulatus, tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus, sed reditu suo senatum cunctum penè deleuit, nulla de illis magistratum consensio, nulla ad tempus defendendam populi Rom. convocatio, nullus Italiae motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum exstiterunt. Quare cum me vestra auctoritas accerserit, populus Rom. revocaverit, res. pub. imploraverit, Italia cuncta penè sui humeris reportaverit; non committam P. C. ut cum ea mihi sit restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim: præsertim cum illa amissa recuperatim; virtutem, & fidem nunquam amiserim.

PRO DOMO SUA, AD PONTIFICES.

ORATIO XXIX.

QVIA multa divinitus, pontifices, à maioribus nostris inventa, atque instituta sunt; tum nihil præclarius, quam quod vestros eisdem & religionibus deorum immortalium, & summae reipub. præesse voluerunt: ut amplissimi, & clarissimi cives reipub. benè gerendo; pontifices, religionem sapienter interpretando, reipub. conservarent. Quod si nullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani iudicio, ac potestate versata est, hæc profecto tanta est, ut omnis reipub. dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, ara, foci, dii penates, bona fortuna, domicilia, vestra sapientia, fidei, potestatiq; commissa creditaq; esse videantur. vobis hodierno die constituendum est, utrum possint ac amentes, ac perditos magistratus improborum, ac sceleratorum civium præsidio nudare; an etiã deo si immortalium religione amare malitis. Nam si illa labe, ac flamma reipub. suum illum pestiferum & funestum

nestum tributatum, quem æquitate humana tueri non
 potest, divina religione defenderit; alię ceremonię no-
 bis erunt, alii anastites deorum immortalium, alii in-
 terpretes religionum requirendi sin autem vestra au-
 ditoritate, sapientiãq; pontifices, ea, quę furore impro-
 borum in repub. ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab
 aliis prodita, gella sunt, rescinduntur; erit causa, cur
 consilium maiorum in amplissimis viris ad sacerdotia
 deligendis iure ac merito laudare possimus Sed quo-
 niã ille deus ens, si ea, quę ego per hos dies in senatu
 de repub. sensi, vituperasset, aliquē se aditum ad aures
 vestras esse habiturum putavit, omniã ordinem di-
 cendi meum: respondebo hominis furiosi nõ orationi,
 quã ille uti nõ potest, sed cõvitio, cujus exercitationem
 cum intolerabili petulantia, tam etiam diuturna impu-
 niãte munivit. Ac primũ illud à te homine vesano,
 ac furioso requiro, quã te tanta pœna tuorum scele-
 rum flagitiorumq; vexet, ut hos tales viros, qui non so-
 lum consiliis tuis, sed etiam specie ipsa dignitatem rei-
 pub. sustinent, quod ego in sententia dicenda salutem
 civium cum honore Cr. Pompeii conjunxerim, mihi
 esse iratos, & aliud de summa hoc tempore religione
 sentiros, ac me ablenire senserint, arbitreris Fuisse tu,
 inquit, apud pontifices superior: sed etiam, quoniã te
 ad populum cõtulisti, sis inferior necesse est. itane ve-
 rō quod in imperita multitudine est vitiosissimum, va-
 rioris, & inconstantia, & crebra tanquã tempestas,
 sic sententiarum commutatio: hoc tu ad hos transfe-
 ras, quos ab incõstantia gravitas, à libidino'so sentētia
 certum, & definitum ius religionum, vetustes exem-
 plorum, auctoritas literarum, monumentorumque
 deterret? Tunc es ille, inquit, quo senatus carere non
 petuit quem boni luxerunt? quem respub. desidera-
 vit? quo restituito senatus auctoritatem restitutam pu-
 tabamus, quam primũ adveniens prodidisti? Nondũ
 de mea sententia dicor impudentia primũ responde-
 bo tua. Hunc igitur, furella rei pub. pestis, hunc tu ci-
 vem ferro, & armis, & exercitus terrore, & consulum
 scelere, & ardentissimorum hominum minis, servorum
 delecto, obsessi. ne templorum, occupatione feri, op-
 pressionem curię, domo, & patrię, ne cum improbis beni-
 ferro

ferro dimicaret, cedere curasti; quem à senatu, quem à bonis omnibus, quem à cuncta Italia desideratum, accersitum, revocatum, conservandę reipub. causa conferis? At enim in senatū venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego verò neque veni, & domi me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit, cum servos tuos à te jampridem ad bonorum eadem paratos, cum illa tua consceleratum ac perditorum manu armatos in Capitolium tecum venisse constabat. Quod cum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, & tibi, & gladiatoribus tuis instaurandę cedis potestatem non fecisse. Pestem quàm mihi nunciatum est populum Rom. in Capitolium propter metum, atque inopiam rei frumentarię convenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis defugisse, veni non solum sine ullis copiis, ac manu, verum etiam cum paucis amicis. An ego cum P. Lentulo cōsul optimè de me, ac de repub. meritis; cum Q. Metello (qui, cū meus inimicus esset frater tuus, & dissentioni nostrę, & precibus tuis salutem, ac dignitatem meā pretulisset) me arcesserent in senatum; cum tanta multitudo civium tam recenti officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venire, cum præsertim te iam illuc cum tua fugitiverum manu discessisse constaret. Hic tu me etiam custodem defensorēque Capitolii, templorumq; omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eò venire? Vtū tunc est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, & eos, qui agebant, condemnare deberem? primum dico, senatoris esse boni semper in senatum venire: nec cum iis sentio, qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire; non intelligentes, hanc suam nimiam perseverantiam vehementer iis quorum animum ostendere voluerunt, gratam, & jucundam fuisse. At enim nonnulli propter timorem, quod se in senatu turò non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo, nec quæro, fueritne aliquid peritimescendam: puto, abstinio suo quicunque timere oportere: cur ego non

timuerim,

timuerim, quia tunc quia te illinc abiisse constabat, cur, cum viri boni nonnulli putarint tutò se in senatu esse non posse, ego non idem sentierim? cur, cum ego me existimarem tutò omninò in civitate esse non posse, illinc irem? An his licet, & rectè licet in meo metu sibi nihil timere; mihi uni necesse erat, & meam & aliorum vicem pertimescere? An, quia non condemnavi sententia mea duos consules, sum reprehendendus? Illi igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optimè de repub. merita, damnatorum poenam falleretur: quorum etià delicta propter eorum egregià in me conservando voluntatem non modò me, sed omnibus bonos ferre oportere: eorum optimam consilium ego potissimum per eos in meā pristinā dignitatē restitutus consilio repudiare me? At quam sententiam dixi? primum eam, quam populi senio in animis nostris jam antè defixerat; deinde eam quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cum mihi esset assensus, secutus est: ut neque allata sit à me res inopinata, ac recens; nec si quod in sententia vitium est, magis sit eius, qui dixerit, quam omnium, qui probarint. At enim! beatus senatus iudicium propter metum non fuit. Si timuisse eos facis qui discesserunt, concede non timuisse eos qui remanserunt: sia autem sine his, qui tum adfuerunt, nihil decerni liberè potuit: cum omnes adessent, creptum est referri de inducende v. c. ob univerno senatu reclamatum ei. Sed quæto in ipsa sententia, quociam princeps ego sum eius, atque auctor, quid reprehenditur? utrum causa capiendi novi consilii non fuit? an meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerint? an aliò potius censeendum fuit: quæ vis, quæ causa maior esse, quam fames, potuit? quam letior: quam consilia tua, tuorumq; qui facilitate oblata ad imperitorum animos incrandos, renovaturum te tuis illis sine ulla latrocinia ob annonæ causam putarent. Frumentum provinciarum fumentariarum partim non habebant, partim in alias terras, credo propter varietatem venditorum miserant; partim quò gravior esset tem cum in ipsa fame subvenissent, cur odiis suis clausam continebant, ut

sibi

subitò novū mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in * præsentia, atque ante oculos proposito periculo: neq; id cōiectura prospiciebamus, sed iam experti videbamus. nam cum ingravesceret annona, ut iam planè inopia, ac fames nō caritas timeretur, concursus est ad templū Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule, qui si verus fuit ex dolore hominum, & fame, certè consules causam suscipere, certè senatus aliquid consilii capere potuit. Sin in causa fuit annona, seditionis quidē stimulator, & concitator tu fuisti; nonne id agendū nobis omnibus fuit, ut materiam subtraheremus furori tuosquid, si utrumque fuit: & ut lames stimularer homines, & tu in hoc ulcere tanquā unguis existeres: nōne fuit eo maior adhibenda medicina, quæ & illud nativum, & hoc delectum malū sanare posset? Erat igitur & præsens caritas, & futura fames. * inde facta lapidatio est. si ex dolore plebeio, nullo incitante, magnum malum: si P. Clodii impulsu, ustratum hominis facinorosi scelus: si utrumq; ut res esset ea, quæ sua sponte multitudinis animos incitaret, & parati atque armati seditionis duces: videruntne ipsa respub. & consulis auxilium implorasse, & senatus fidem atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ, summamq; inopiam rei frumentariæ: ut homines non iam diuturnam caritatem, sed ut famem planè timerent: nemo negat: hunc istum orti, & pacis hostem, causam arripitū fuisse ad incendia, caedes, rapinas, nolo, pontifices, suspicemini, nisi videritis. Qui sunt homines à Q. Metello fratre tuo consule in senatu palàm nominari, à quibus ille se lapidibus appetitum, & percussum esse dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominavit. quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est, qui de tribuno plebi nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit, quis est Sergius armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus iniuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ. His atque huiusmodi ducibus, cum tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona, fortunatq; locupletem, per causam inopum, atque imperitorum repentinos im-

perus compararetur cum tibi salus esse in otio nulla posset; cum desperatis ducibus decurios, ac desertos haberes exercitus perditurum nonne providendum sentatum fuit, ne in hac tantam materiam seditionis ista funesta vox adhaeresceret? Fuit igitur causa capiendi novi consilii, videre nunc, facerentne partes meae; enè praecipue. Quem tum Sergius ille tuus quem Lolius, quem cetera pestes in lapidatione illa non inabant? quem annonam praestare oportere dicebant? nonne me? quid puerorum in la concursatio nocturnas non à reipso instituta me frumentum flagitabant? quasi verò ego aut rei frumentariae praesuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in illo genere omnino quidquam, aut curatore, aut potestate valuissem, sed homo ad eadem inanimens, necum non en operis ediderat impetibus iniecerat, cum de mea dignitate in templo Iovis optimi maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset, subito illo ipso die carissimam annonam, nec opinata vilitas concurrebat. Erant qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse: nonnulli autè illam rem ad illam rationem, coniecturamque revocabant: qui, quòd in meo reditu spes omni, & concordia fra videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, iam penè belli depulsio metu, commutata esse annonam dicebant: quae quia rursus in meo reditu facta erat durior, à me, cuius adventu fore vilitatem boni viri discitabant, annona flagitabatur. Ego denique non solum ab operis tuis impulsu tuo nominabar, sed etiam depulsis, ac dissipatis tuis copiis, à populo Romano universo, qui tunc in Capitolium convenerat, cum illo die minus viderem, non inatim in senatem vocabar: veni exspectatus multis sententiis iam dictis, rogatus sum laetentur hoc id est reipub, saluberrimam, mihi necessariam, petebatur à me frumenti copia, annona vilitas, quasi possem aliquid in ea regerenda: non facebant. Agitabat longum expostulationem in probo non comitia sustinere non poteram delegavi amico loquaciori, non quòd illi ita de me merito onus illud imponeret (succubissem enim potius ipse) sed quia videbat, id, quod emet, quod nos de Cuius corpore

pollicere inui, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime perfecturum. Itaque siue hunc de immortales fructum mei reditus populo Rō. tribuant, ut, quemadmodum discessu nico frugum inopia, fames, vastitas, egedes, incendia, rapina, scelus impunitas, fuga, formido, discordia fuisset; sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes omni, tranquillitas animorum, iudicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas tecum simul reducta videantur: siue egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio populo Rom. praestare debui; praestito, promitto, pondeo, nihil dico amplius: hoc quod satis est huic tempori, dico, tempus, annonae nemine, in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam. Nam igitur in hoc officio, quod fuit precipue meum, sententia mea reprehenditur? rem maximam eripui a pelle summi periculi; non solum eam, sed etiam vos a eade, incendiis, vastitate, nemo negat: cum ad causam caritatis accederet ille speculator communium miseriarum, qui semper in reipub. malis sceleris sui faces inflammavit. Negat oportuisse quidem unum extra ordinem decerni. Non iam tibi sic respondebo, ut ceteris, Cn. Pompeio plurima periculosissima, maxima, terrarumque bella extra ordinem esse commissa: quarum rerum si eveni pœnir eat, cum victoria populi Romani pœnirere non ita tecum ago, cum his fac a me haberi oratio ut test, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompeium delaturos potissimum: sed se extra ordinem nihil cuiquam dare; cum Pompeio datum sit, id se pro dignitate hominis ornare, ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impediō Cn. Pompeii triumphis, quibus ille cum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Rom. imperium que honoravit. Constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit, quo ille audere extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigra neque gessit; sed cum illis tamen pessum aliquid disputare. Tua verò quae tanta impudentia est, ut audeas dicere extra ordinem dare nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolemaeum regem Cypri, fratrem regis Alexandrini eodem iure

regnantem, causa incognita publicasset, populum quæ Rom. scelere obligasset; cum in eius regnum, bona, fortunas, latrocinium huius imperii immisisset, cuius cum patre, avo, maioribus societas nobis, & amicitia fuisset; huius pecuniarum deportandarum, & si quis summus ius defenderet, bello gerendo M. Catonem præfecisti. dices, quem virum: sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipub. virtute, consilio, ratione vitæ mirabili ad laudē, & prope singulari, sed quid ad te, qui negas esse juris quemquam ulli reipub. extra ordinem præfici? Atque in hoc solum inconstantiam te arguo tuam, qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titius, cæterisque cædis, & incendiorum ducibus, objeceras; quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras, ad hunc honorem, & imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti: & tanta fuisti inexpectantia, ut illius tui sceleris rationē occultare nō posses. Litteras in concione recitasti, quas tibi à C. Cesare missas diceres. CAESAR PULCHRO. cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cum neminibus tantum uteretur, neque ascriberet, Proconsuli, aut tribuno pleb. Deinde gratulari tibi quod idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo removisses, & quod idem in posterum te extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. Quas aut nunquam tibi ille litteras misit; aut si misit, in concione recitari noluit. * at si ve ille misit, si ve tu sinxisti, certè consilium tuum de Catonis honore, illarum litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cuius eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides, & continentia tegere videntur improbitatem & legi, & actionis turp. Quis provinciam homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo? quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Caesaris rebus Asia, quis imperium infinitum dedit? cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti passionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transulisti: Gabinio, pretio ampli-

ficato,

ficato, Syriam nominatim dedisti, quid homini teteri-
mo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidi-
numque maculis notatissimo L. Isoni, nonne nomina-
tim populos liberos, multis senatusconsultis etiam re-
centi lege * generi ipsius liberatos vindictos, & consti-
tutos tradidisti nonne, cum ab eo merces tui beneficii,
pretiumque provinciarum meo sanguine tibi esset persolu-
tum, tamen aerarium cum eo partitus es: Itane verò tu
provincias cōsulares, quas C. Gracchus, qui unus maxi-
mè popularis fuit, non modò nō abstulit ab senatu, sed
etiam ut necesse esset quotannis constitui per senatum
decretas, lege sanxit, eas lege Semproniana per senatum
decretas rescidisti: extra ordinem sine sorte nomina-
tim dedisti, non consulibus, sed reipub. pestibus: nos,
quod nominatim rei maximæ penè iam desperatæ
summū virum, sæpe ad extremam reip. discrimina dele-
ctum, præfecimus, à te reprehendemur? Quid tandem, si
quæ tum in illis reipub. tenebris, cæcisque nubibus, &
procellis, cum senatū à gubernaculis deiecisses, populū
è navi exturbasses, ipse archipirata cum grege prædo-
nū impurissimo plenissimis velis navigares: si, quæ tum
promulgasti, constitui, si. promissisti, vendidisti, perfec-
re potuisses, qui locus in orbe terrarū vacuus extraor-
dinariis fascibus, atque imperio Clodiano fuisset? Sed
excitatus aliquando Cn. Pompeii (dicam ipso audi-
ente, quod sensi, & sentio, quoquo animo me auditu-
rus est) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii ni-
miū diu recordatus, & penitus abstrusus animi dolor
subvenit subito reipub. civitatemque tractam malis,
mutam, debilitatam, abiectam metu, ad aliquam spem
libertatis, & pristinae dignitatis erexit. Hic vir extra
ordinem rei frumentaria præficiendus non fuit: scili-
cet tu belluoni spurcissimo, prægustatori libidinum
tuarum, homini egentissimo, & facinerosissimo Sex.
Clodio, socio tui sanguinis (qui sua lingua etiam foro-
rem tuam à te abalienavit) omne frumentum priva-
tum, & publicum, omnes provincias frumentarias,
omnes manicipes, omnes horreorum claves lege tua
tradidisti. Qua ex re primū caritas nata est, deinde
inopia: impendebat fames, incendio, caedes, direptio:
imminebat tuus furor omnium fortunis, & bonis. Que-

ruit & iam importuna pestis ex ore impuissimum Sexti,
 Clodii rem frumentaria esse erectam, summisq; in pe-
 riculis, & us viri auxilii implorabile tempus, à quo sape
 se & servatam, & amplificatam esse meminisset. Extra
 ordinem senti vili placet Clodio, quid? de me quod
 tulisse te dicis, patricia, fraticida, foraticida, nonne
 extra ordinem tulisti? An de peste civis, quemadmodum
 omnes iam dicunt, homines iudicant, conservatoris
 reipub. quemadmodum autem tute ipse confiteris, non
 modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi
 scire non legem, sed nefarium privilegium, lagente se-
 natus, necentibus bonis omnibus, totius Italiae preci-
 bus & iudiciis, oppressa, captaque repub. mihi, populo
 & omni, implorante, senatu poscente, temporibus reipub.
 flagrantibus, non licuit de salute populi Rom. senten-
 tiam dicere? qua quidem in sententia si Cn. Pompeii
 dignitas aucta est, cōiuncta cum utilitate cōmuni, certe
 laudandus essem, si eius dignitati suffragatus viderer,
 qui meae salutis orator, & auxilium tulisset. Desinant, de-
 sinant homines iisdem machinis sperare me refutatum
 posse labefactari, quibus antea stantē perculerūt, quod
 enim par amicitiae consularis fuit unquam in hac ci-
 vitate conjunctius, quàm fuimus inter nos ego, & Cn.
 Pompeius? quis apud populum Rom. de illius digni-
 tate industrius, quis? senatui sapius dixit? qui tantus
 fuit labor, quae simultas, quae contentio, quam ego non
 pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me ho-
 nos, quae praedicatio de mea laude, quae remuneratio
 benevolentiae praetermissa est? Hanc nostram conjun-
 ctionem, hanc conspirationem in republica bene ge-
 rendam hanc jucundissimam vitam, atque officiorum om-
 nium societatem, certi homines fictis sermonibus, &
 falsis criminibus diremerunt, cum idem illum, ut me
 reuerer, me caveret, monebant; iidem apud me, mihi
 illam esse uni inimicissimum, dicebant; ut neq; ego ab
 illo quae mihi petenda essent, satis auferre perire pos-
 sem; neque ille tot suspitionibus certorum hominum,
 & scelere exulceratus, quae me in tempus postularer,
 satis prolixè mihi polliceretur. Data merces est erroris
 mei magna, pontifices, ut me non solum pigeat stul-
 titiae meae, sed etiam putari qui cum me non repenti-
 num

nam aliquod meum tempus, sed veteres multo ante
 suscepti, & provisi labores cum viro fortissimo, & cla-
 rissimo conjunxissent, sim passus, à talis amicitia distra-
 hi; neque intellexerim, quibus, aut, ut aperitis inimice
 ebullerem, aut, ut insidiosis amicis non crederem. Pro-
 inde desinant aliquando me istdem * inflammare ver-
 bis. Quid sibi iste vult, nescit, quantum auctoritate va-
 leat, quas res gesserit, qua dignitate sit resti- tus. cor-
 ornatur enim, à quo desertus est: ego verò neque me tum
 desertum puto, sed penè deditum; nec quæ sunt in i- lo
 reip. flamma gessa contra me, neque quomodo, neque
 per quos, patefaciendum mihi esse arbitror: si utile
 reipub. fuit, haurire me unum pro omnibus istam i-
 dignissimam calamitatem, etiam hoc utile sit, quorum
 id scelere constatum sit, me occultare, & tacere. Illud
 verò est hominis ingrati, tacere (itaque liben- istinc
 prædicabo) Cn. Pompeium Iulio, & auctoritate a què
 ut unumquemque vestrum, opibus, conventionem preci-
 bus, periculis denique præcipue pro salute mea labo-
 rasse hic tuus, P. Lentule, cum tu nihil aliud dies & no-
 ctes, nisi de salute mea, cogitares consiliis omnibus in-
 terfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendâ, sicle-
 lissimus socius ad comparandam, fortissimus adiutor ad
 rem perficiendâ fuit: hic municipia, coloniasq; adiit:
 hic Italix totius auxilium cupientis imploravit: hic in
 senatu princeps sententiæ fuit: idemq; cum dixisset;
 tum etiam pro salute mea populum Rom. obsecravit.
 Quare istam orationem, quæ es usus, omni- tas licet, post
 illam sententiam, quam dixeram de annonâ, pontifi-
 cum animos esse mutatos: proinde quasi isti aut de
 Cn. Pompeio aliter, atque ego existimo, sentiant: aut
 quid mihi pro expectatione populi Rom. pro Cn.
 Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis,
 faciendum fuerit ignorent: aut etiam, si cuius forte
 pontificis animum, quod certè scio aliter esse, mea
 sententia offendit; alio modo sit constitutus, aut de
 religione pontificum, aut de repub. quam cum aut co-
 remoniarum ius, aut civitatis salus coegerit. Intelligo,
 pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut
 opinio tulerit, aut voluntas mea: sed cum me purga-
 tum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me re-

tentè audiendo benignitas provexit orationem meam.
 Sed hoc compensabo brevitate eius orationis quę per-
 tinet ad ipsam cognitionem vestram: quę cum sit in ius
 religionis, & in ius reipub. distributa; religionis partē,
 quę multo est verbosior, prætermittens, de iure reip di-
 cam. Quid est enim aut tam arrogans, quàm de religi-
 one, de rebus divinis, caeremoniis sacris, pontificū col-
 legium docere conari? aut tam stultum, quàm si quis
 quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis, aut tam
 curiosum, quàm ea scire velle, de quibus maiores nostri
 vos solos & consuli, & scire voluerunt? Nego potuisse
 iure publico, legibus iis quibus hæc civitas utitur, quę-
 quam civē ulla eiusmodi calamitate affici sine iudicio.
 Hoc iuris in hac civitate, etiam tum cum reges essent,
 dico fuisse: hoc nobis esse à maioribus traditum; hoc
 esse deniq; proprium liberę civitatis, ut nihil de capite
 civis, aut de bonis sine iudicio senatus, aut populi, aut
 eorum qui de quaque re constituti iudices sint, detrahi
 possit. Vide ne me non radicibus evellere omnes adio-
 nes tuas: neq; illud agere, quod apertum est, te omni-
 no nihil gessisse iure, non fuisse tribunum plebis? hoc
 dico, esse * parricidium: dico apud pontifices: augures
 adsunt: versar in medio iure publico. Quod est, ponti-
 fices, ius adoptionis? nempe ut is adoptet qui neque
 procreare iam liberos possit; &, cum potuerit, sit ex-
 pertus quę deinde causa cuique sit adoptionis, quę
 ratio generum ac dignitatis, quę sacrorum, quæri à
 pontificum collegio solet. quid est horum in ista adop-
 tione quæsitum? adoptat annos viginti natus, etiam
 minor, senatorem. liberorumne causa? at procreare
 potest, habet uxorem, suscepit etiam liberos. Exhare-
 dabat igitur pater filium. quid, sacra Clodiarum gentis
 cur inereunt, quod in te est? quæ omnis natio pontifi-
 cum, cum adoptaret, esse debuit, nisi fortè ex te ita quę-
 situm est, num perturbare repub. seditionibus velles?
 & ob eam causam adoptari, non ut filius esses, sed ut
 tribunus plebis fieres, & funditus everteres civitatem?
 respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causā
 visa est: approbaverunt non ætas eius qui adoptabat
 quærita est, ut Cn. Aufidio, M. Puppio: quorum uter-
 que nostra memoria, summa senectute, alter Orestem,

alter

alter Pisonem adoptavit. quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hæreditates nominis, pecuniarum, sacra orationum sicutæ sunt. tu neque Ponticius es, qui esse debebas, neque patris hæres, neque amittis sacris paternis, in hac adoptiva venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, & quam deseruisti & quam polluisti, iure Quintum legitimo tutelarum & hæreditatum relicto, factus es eius filius contra fas, cuius per ætatem pater esse potuisti. Dico apud pontifices: nego istam adoptionem pontificio iure esse factam: primum, quod hæ vestræ sint ætates, ut i. qui te adoptavit, vel tibi loco filii per ætatem esse potuerit. deinde quod causa quaeri solet adoptandi, ut, & is adoptet, qui, quod natura iam assequi non potest, & legitimo & pontificio iure quærat? & ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de factorum religione minuatur: illud in privis, nequa calumnia, nequa fraus, nequis dolus adhibeatur, ut hæc simulata adoptio filii quam maximè veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. Quæ major calumnia est, quam venire imberbem adolescentulum, bene valentem, ac maritum dicere, filium senatorem populi Rom. sibi velle adoptare & id autem scire, & videre omnes, non, ut ille filius institueretur, sed, ut è patriciis exeat; ut tribunus pleb. fieri possit, idcirco adoptatis neque id obscurè. nam adoptarum emancipari statim, ne sit eius filius qui adoptarit, cur ergo adoptatur? probare genus adoptionis: iam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis: iam patricius nemo relinquetur, cur enim quisquam vellet, tribunum pleb. se fieri non licere, augustinus rem sibi esse petitionem consulatus, in sacerdotium cum possit venire, quia patricio non sit * is locus, non veniresut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili rationi adoptabitur. Itaque Populus Rom. brevi tempore neque regem faciorum, neque sacrosines, nec sacros habebit; nec ex parte illi reliquos sacerdotes, neque auctores centuriarum & curiatorum comitiarum: suspiciamque populi Rom. si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est: cum interrex nullus sit, quod & ipsum patricium esse, & à patricio prædi necesse est.

Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto huius collegii probatam, contra omne pontificiū ius factam, pro nihilo esse habendam: quia sublata intelligitur etiam tribunitatem tuam concidisse. Vt enim ad augures: quorū ego liberos, si qui tam reconditi non seruiori: non sum in exequendo iure augurum curiosus: hac quae una cum populo didici, quae saepe in conciliis rescripta sunt, novi. Negant fas esse agi cum populo, cum de caelo servatum sit. Quo die de te lex curata lata esse datur, audes negare de caelo esse servatum? adeo praesens vis singulari virtute, constantia, gravitate praeditus, M. Bibulus: hunc consulē, illa ipso die comendo servatū de caelo. Infirma sunt igni acta, tua sententia, C. Caesaris viri fortissimi rimorē. nec enim mea iam quidquam inter est, exceptis hiis telis quae ex illius oculis in meū corpus immissa sunt. Sed iace de auspiciis, quae ego nunc per breviter attigimus, acta sunt a te: tu tu praecipua te ipse & libidi a tribunatu, auspicio, cum patronus talis exstiterit M. Bibulus in concilio, tu augures prodigia interrogante augures respondunt, cum de caelo servatum sit, cum populo agi non perhiberi M. Bibulus evadenti, te de caelo servatū respondit: idemque in concilio dixit, ab Appiania tuo prodigium, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esse, tribunum plebis non fuisse. Tu denique omnis actio perficitur, quibus mentibus facta omnia esse. Caesar episcopus, quae contra auspicia essent acta, per te narium rescindi oporteret: quod si fieret, dicebas te mihi hominis me collatū vobis in urbe relaturum. Videte hominis amentiam, uti per suum tribunatum Caesaris affligatus teneretur, & sacerdotum iure pontifices, & auspicionum religione augures totum evitent tribunatum tuum: quid quati amplius? etiam apertis aliquid ius populi atque legum. Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quidam de repub. quae nati via sunt ad illius mihi causam pertinere. Hac homines improbi ad quosdam viros fortes, longē aliter atque a me dicta erant deulerant: hanc non ulla in die, tu es adoptatus. Quod in ceteris legibus tuum nundinum vix oportet, id in adoptione ius est, tuam esse hora-

nam nihil reprehendo, sine eisdem observanda sunt, decrevit senatus, M. Drusi legibus, quae contra legem Ciceroniam & Didiam lata essent, populum non teneri. Iam intelligis omni genere iuris, quod in factis, quod in auspiciis, quod in legibus, te tribunum plebis non fuisse. Atque ego hoc totum non sine causa relinquo, video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis iudicasse, te cum plebe iure agere potuisse: qui et ante de me ipso, cum tua rogatio ne funere clarissimae reipublicae diceretur: amen in funus, et in infernum atque acerbum iudicium iudicium esse dicebant: aut quod de me cive, et de reipublica bene non tuleris. Iam illam sanus te iudicasse reipublicam, quod talis auspiciis tuleris, iure egisse dicebant. Quare licebit, ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt. Fueris sane tribunus plebis tam iure quam lege, quam tunc hic ipse. Nullus vir omnibus rebus clarissimus a quo amplissimus quo iure, quo modo, quo exemplo legem nominatum de capite civis indemnati vel tibi? vetant leges facere, vetant XI I. tabulae, leges privatis hominibus irrogari, id est eam privilegium. Nemo unquam tulit, nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus haec civitas terre possit. Praescriptionis miserrimum nomen illud, & omnis acerbitas Sullani temporis quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor poenam in cives Romanos nominari sine iudicio constitutam. Hanc vos igitur, pontifices, iudicio atque auctoritate vestra tribune plebis potestatem dabit, ut proscribere possit quos velit: quare enim, quid sit aliud proscribere. Velitis, iubeatis ut M. Tullius in civitate ne sit, bonaque eius ut mea sint, ita etiam fecit, et si aliis verbis tulit hoc plebiscitum est: haec lex, haec rogatio est: hoc vos pati potestis, haec ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur. Equidem iam perfusus sum nulla non vi, nullum impetum metui: explevi animos invidiarum: placevi odia improborum: saturavi etiam perfidiam & scelus proditorum: denique de mea causa, quae videbatur perditis civibus ad laudiam esse proposita, iam omnes vires, omnes or-

dines, omnes dii atque homines iudicaverunt. Verbi-
 metipsis, pontifices, & vestris liberis ceterisq; civi-
 bus pro vestra auctoritate & sapientia consulere debe-
 tis. nam cum tam moderata iudicia populi sint à maio-
 ribus constituta, primum, ut ne poena capitis cum pecu-
 nia jungatur; deinde, ne nisi prodita die quis accu-
 setur: ut ter ante magistratus * accuset intermissa die,
 quam multam irroget, aut iudicet; quarta sit accusatio
 trinum nudinum, prodita die, qua die iudicium sit fu-
 turum; cum multa etiam ad placandum, atque ad mi-
 sericordiam reis concessa sint; deinde exorabilis popu-
 lus, facilis suffragatio pro salute; denique etiam si qua
 res illum diem aut auspiciis aut excusatione sustulit, to-
 ta causa iudiciumq; sublata est. Hæc cum ita sint in
 re, ubi crimen est ubi accusare, ubi testes, quid indige-
 mus, quam qui neque adesse sit iussus, neq; citatus, ne-
 que accusatus, de eius capite, liberis, totumque omni-
 bus conductos & ficiarios, egentes & perditos suffragiū fer-
 re, & eam legem putares? At si hoc de me potuit, quem
 honos, quem dignitas, quem causa, quem respub. tue-
 batur, cuius deniq; pecunia non expetebatur, cui nil il-
 oberat præter conversionē status & inclinationē com-
 muniū temporum; quid tandem futurum est iis, quo-
 rum vita remota ab honore populari, & ab hac illius
 gratia est: pecuniæ autem tantæ sunt, ut eas nimium
 multi egentes, sumptuosi, nobiles concupiscant. Date
 hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paulisper
 animis juventutem, & eos maxime qui imminere iam
 cupiditate videntur in tribunitiam potestatem: collega
 mediūfidiū tribunorum plebis tota reperientur, hoc
 iure firmato, quæ cecant de hominum locupletissimo-
 rum bonis; præda præsertim populari, & spe largitionis
 oblata. At quid tulit legum scriptor peritus, & calidus?
 Velitis iubeatis ut M. Tullio aqua & ignis interdica-
 tur: crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem cive
 ferendum sine iudicio. Non tulit, ut interdicaretur, quid
 ergo sit interdictum sit. O cenum, o portentum, o sce-
 lus! hanc tibi legem Clodius scripsit spurciorē lingua
 sua, ut interdictum sit, cui non sit interdictum. Sexte
 nosce bona venia dic, quoniam iam dialecticus es, &
 hæc quoq; liguris: quod factum non est, ut sit factum,

ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest: hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissimo, rempub. perdidisti. neque tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires hunc Clodium esse qui cōtra leges faceret; & alios esse qui leges scribere solerent. sed neque eorum, neque ceterorum in quibus esset aliquid modestiæ, cuiusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti ui, quibus ceteris; neque operum architectis, neque pontificem adhibere quem velles. postremò ne in prædæ quidem societate mancipem, aut prædæ socium, extra tueri gladiatorum numerem: aut denique suffragii laorem in ista tua proscriptione quemquam nisi furem aut sicarium reperire potuisti. Itaque cum tu florens ac potens per medium forum *popularis volitares; amici illi tui te uno amico cecisti, & beati, qui te populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam linguam tuam perderent. qui in iudicium venerant, siue accusatores erant, siue rei, te deprecante damnabantur. denique etiam i le novitius Liger, venalis ascriptor, & subscriptor tuus, cum M. Papirii sui fratris esset testamento & iudicio improbatas, mortem eius se vel le persequi dixit: nomen Sexti Propertii detulit; accusare aliena damnationis, scelerisque socius propter calumniæ merum non est ausus. De hac igitur lege dicimus, quæ iure rogata videatur: cuius quam quisque partem tetigi, digito, voce, prædæ, suffragio, quocunque venit, repudiatus convictusque descendit. Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? enim, Quod M. Tullius falsum senatusconsultum retulerit, Si igitur retulit falsum senatusconsultum, tum est rogatio; si non retulit, nulla est. satisne tibi videtur à senatu iudicatum, nec non modò non e mentium esse auctoritatem eius ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissimè senatui paruisse? Quot modis docen legem istam quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus uno sortita retulisti, tamenne arbitraris, id quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse om-

niam

nium facinorum & stuprorum omnium Decumis & Clodiis auctoribus obvineres. Tulisti de me ne reciperer, non ut exirem: quem tu ipse nō poteras dicere, nō licere esse Romæ, quid enim diceris damnatum scire non expulsum: qui licuit sed tamen ne id quidem est scriptum ut exirem. pœna est, qui receperit: quam omnes neglexerunt. Efectio nunquam est, verum sit, quid operum publicarū exadio? quid nominis inscriptis nobisnum aliud videtur esse ac meorum bonorum direptio? præterquam quod ne id quidem per legem ieiunia, ut ipse tibi curationē ferret, facere potuisti. Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecrassē, te monumentum fecissē, in meis ædibus te signum dedicassē, eaq; te ex una rogatione cula fecissē, unum & idem videtur esse, atque id quod de me ipso nominari in tui fustam, hercule est onum, quān quod idē tu lege una tulistigur. Cum tu rex, cuius maiores tu e populo feci atq; amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone tui licerent, & exules Byzantium reducerentur. Eadem, inquit, utraque de te negotium dedit, quid si eidem negotium dedisses, ut in Asia Cistophorum flagi arceres, inde irer in Iulianiam; cum * Romæ decessisses, consulatum ei petere liceret: cum factus esset, provinciam Syriam ebereris quoniā de uno homine scriberes, una res esset? Quod si iam populus Rom. de ista re consultus esset, & non omnia per servos latronesch; gessisses: nonne fieri poterat ut populo de Cyprio rege placeret: de exilibus Byzantiis displiceret? cur est quasi alia vis, quæ sententia Cæcilie legis & Didia, nisi hæc, ne populo necesse sit in cōiunctis rebus compluribus, aut id quod nolit accipere, aut id quo l velit repudiare? Quid, si per vim tulisti? tamenne lex est? aut quidquam iure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? an, si in ipsa latione tua, capta iam urbe lapides iacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem atque eluviam civitatis sine furama vi pervenire potuisti? cum in tribunali Aurelio conscribebas palām non modō liberos, sed etiam servos ex omnibus vicis consitatos, vim tum videlicet non, parabas? cum elictis suis tabernaculis ad illam labebas, non vim imperitæ multitudinis?

in linis, sed hominum honestiorum modestiam, pruden-
 tiamque quærebant cum arma in eadem Castris com-
 portaba, nihil aliud nisi ut ne quid per vim agi posset
 machinabar, eam vero gradus Castris convellisti, ac
 removisti, tam ut non te te tibi agere liceret, homines
 audaces ab eius templi aditu atque accessu repulsi
 cum eos qui in conventu virorum bonorum verba de
 salute mea fecerant, addele jussisti, eorumque advocati-
 onem manibus, ferro, lapidibus aucussisti, nam pro te
 ostendisti vim tibi maxime displicere. Verum hæc ta-
 riola vis vesani tibi in plebis facile taperari fragili-
 ponit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine,
 quidcum Gabinio seria dabatur, Macedonia Pisoni,
 utriusque infinitum imperium, regens pecuniavit tibi om-
 nia permutare, te adjuvare, tibi manum, copias tibi
 suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias
 comparare, te suis relictis conciliis sublevarere,
 senatus autem vitare interdere, et jussibus Romanis mor-
 tem proferre, omnesque imitarentur me terrent mi-
 nis, mihi ex semet & duplicationem denuntiarent, meam
 domum relecta non vis bonis per amicos tuos comple-
 rent, proscriptiois meum me frequentia nudarent,
 virorum bonorum me praesidio spoliarent, senatum
 pro me non modo propugnare amplissimum ordi-
 nem, sed etiam placare, & supplicare mutata velle
 preberent ne tam quidem vis erat? quid igitur ego
 gessi? aut qui timor fuit? non dicam in me quidem:
 fac me timidum esse natum, quid illa tot virorum
 fortissimorum millia? quid illi equites Romani? quid
 senatus? quid denique omnes boni? si nulla vis erat,
 cur me flentes peritus profectioni sunt, quam aut incre-
 pantes retinuerunt aut irriti reliquerunt? An hoc ti-
 mebam, si mecum agerent more institutoque ma-
 iorum, ut possem praesens sustinere? verum si dies dicta
 esse, iudicium mihi fuit peritimescendum: an sine iu-
 dicio privi egiam? iudicium in causa tam arripisse li-
 cet is homo sum, qui, etiam si causa esset ignota, di-
 cendo non possem explicare. an eam causam proba-
 re non poteram, cuius tanta bonitas esset, ea ipsa non
 modo te, sed etiam me absentem per se probaturus an-
 seque, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me

revocandum convolaverunt, segniores me presente ad me retinendum & conservandum fuissent in ea causa, quam ipse iam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expectatum, atque revocatum queratur: an verò in iudicio periculi nihil fuit: privilegium petrimui, ne mihi presenti, si multa irrogaretur, nemo intercederet: iam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda res publica a magistratibus: quid si vocatae tribus essent, proscriptionem non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in ullo cive comprobavissent? An, si ego praesens fuisset, veteres illae copiae conjuratorum, relique perditii milites, atque egentes, & nova is sceleratissimorum consulū corpori meo pepercissent? qui, cum eorū omnium crudelitati sceleriq; celsissem, ne absens quidem ludu meo mentes illorū satiare potui. Quid enim vos uxor mea misera violaret? quam vexavistis, rapravistis, omni crudelitate laceravistis. quid mea filia? cuius fletus assiduus, sordidaeque lugubres vobis erant iucundae, exterorū omnium mentes oculosq; fledebant. quid parvus filius? quē quamdiu absui, nemo nisi lachrymantē confectumq; vidit: quid fecerat, quod eum toties per insidias interficere voluistis? quid frater meus? qui cum aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neq; sibi vivendum, nisi me restituto, putaret; cum eius mœror, squalor incredibilis & insuduit omniū mortalibus miserabilis videbatur: quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus? Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me ac meos adhibuistis? qui parietibus, qui tectis, qui columnis, ac pectus meis horrificum quoddam & nefarium omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cum post meum discessum omnium locupletum fortunas, omnium provinciarum fructus, & tetrarcharum ac regum bonae spe & avaritia devorasses, argenti & suppellectilis meae cupiditate esse caecatum: non existimo Campanū illum consulem cum salatore collega, cum alteri totā Achaia, Thessalia, Beotia, Graeciam, Macedoniam, omnesque barbariam, bona civium Romanorum tota, totasque alteri Syriam, Babilonem, Persas, in seggentibus pacatissima; & gētes adstripiendum tradi-

disse; illos tam cupidos liminum meorum, & colum-
 narum, & valuarum fuisse. neque porro illa manus, co-
 piaq; Catilinæ cæmentis ac * tegulis meorum tectorū
 se favem suam expleturas putaverunt; sed ut hostium
 urbes, nec omnium hostium, verum eorum quibuscum
 acerbum bellum intestinumq; suscepimus, non præda
 adducti, sed odio solemus * excindere: quod in quos
 propter eorum crudelitatem inflammatae mentes no-
 stræ fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus reside-
 re aliquod bellum semper videtur. Nihil erat latum
 de me: non adesse eram iussus: non citatus fueram: eiā
 etiam tuo iudicio civis incolumis: cum domus in Pala-
 tio, villa in Tusculano, altera ad alterum consule trans-
 ferebatur: senatum consules vetabant: columnæ mar-
 moreæ ex ædibus meis inspectante populo Rom. ad
 focerum consulis portabantur: in suum autem vicini
 consulis non modò instrumentum, aut ornamen-
 ta villæ, sed etiam arbores transferebantur: cum ipsa
 villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ) sed
 odio & crudelitate funditus everteretur, domus arde-
 bat in Palatio, non fortuito, sed oblato incendio; con-
 sules epulabantur, & in coniuratorū gratulatione ver-
 sabantur: cum alter se Catilinæ delicias, alter Cethegī
 consobrinum fuisse diceret. Hanc ego vim, pontifices,
 hoc scelus, hunc furorem, meo corpore opposito, à bo-
 norum omnium cervicibus depuli, omnemq; impetum
 discordiarum, omnem diu collectam vim improborum:
 quæ inveterata cōpresso odio, atq; tacito jam * irrum-
 pebat, nata tam audaces duces, excepi meo corpo-
 re: in me uno consulares faces iactæ manibus tribuni-
 tiis: in me omnia, quæ ego quondam retuderam, con-
 iurationis nefaria tela adhaeserunt. Quod si, ut mul-
 tis fortissimis viris placuit, vi & armis contra vim
 decertare voluissem: aut vicissim cum magna inter-
 necione improborum, sed tamen civium: aut interse-
 ctis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, una
 cum repub. concidissem. Videbam, vivo senatu, po-
 puloque Rom. celerem mihi summa cum dignitate
 redditum: nec intelligebam fieri diutius posse, ut mihi
 non liceret esse in ea repub. quam ipse servassem.
 quod si non liceret, audieram, & legeram clarissimos
 nostræ

nostræ civitatis viros, se in medios hostes ad perspicuam mortem pro salute exercitus iniecisse: ego pro salute reipub. universæ dubitarem hoc meliore conditione esse quàm Decii: quod illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem. Itaque infractus furor tuus inanes faciebat imperus, omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat, non erat in tam inmani iniuria, tantisq; ruinis novæ crudelitati locus. Cato fuerat proximus. (* quid ageres, non erat) ut qui modis omnibus moribus fuerat, idem esset iniuriæ. quid? posses extrudere ad Cypriam pecunia n. p. arda perierit: alia non deerit: hunc modò amandandum esse. Sic M. Cato invisus, quasi per beneficium Cyprium relegatur. ciciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum alter per honestissimam calamitatem. Atque ut sciatis non hominibus illum, sed virtutibus hostem semper fuisse; te expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit. quo auctore, quo adiutore, in concionibus, ea quæ gerebat omnia, quæque gesserat, se fecisse & facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium iudicio longè principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam datorum non arbitrabatur. Qui ex eius custodia per insidias regis amici filium hostis captivum surripuisset, & ea iniuria virum fortissimum laceffisset: speravit iisdem se copiis cum illo posse configere, quibuscum ego noluissem bonorum periculo dimicare: & primò quidem adiutoribus consulibus: postea fregit scædus Gabinius: Piso tamen in fide mansit. Quas iste tum cedes, quas lapidationes, quas fugas fecerit; quàm facile ferro quot d. amiq; insidiis, cum iam à firmissimo robore copiarum suarum reliquus esset, Cn. Pompeium foro curiæq; privavit, domumq; coniecerit, vidistis. Ex quo iudicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens, & congregata, cum hæc Cn. Pompeium terruerit iam distracta & extincta. Hoc vidit in sententia dicenda Kalend. Ianuarii, vir prudentissimus, & cum reipublicæ, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui me consuluisse reipub. cessisse tempestari, amiciorem vobis, ceterisq; civibus, quàm mihi

ac meis exstitisse: vi, armis, diffensione hominum ad eadem instituta, novoq; dominio pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri, nihil esse inscriptum, aut posse valere: omnia contra leges, meritisq; maiorum timerè, turbulentè, per vim, per furorem esse gesta. Quod si illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque cum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni: ne illa quæ nulla esset, esse lex iudicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior reipub. nulla esse potuit. hominis enim scelere & furore notato, similis à republica labe in posterum dimovebatur. Neque hoc Cn. Pompeius qui venustissimam de me sententiam dixit, vosque pontifices qui me vestris sententiis auctoritatibusq; defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdici sceleri, vocem furoris, te l'prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi iudicio restituti viderentur. Eodemque consilio M. Bibuli fortissimi viri senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis: non quod dubitaret quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil iure esset actum: sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret, nam legem quidem istam nullam esse, quotiescumq; de me senatus sententiam dixit, toties iudicavit: * quoniam quidem scripto illo istius sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud simile Piso & Gabinius vidit, homines legum iudiciorumque inuentes, cum frequentissimus senatus eos ut de me referrent, quotidie flagitaret; non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri, erat hoc verum. nam impediébantur, verùm ea leges, quam idem iste de Macedonia, Syriaque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, ne te privatus neque consul legem esse unquam putasti. nam tribunis pleb. referentibus, sententiam de me designavit consul scire dixisti, ex Kalen l. Iannatij, quoad perfecta res est, de me revulsi, legem pro nulgati, vulsi, quorum tibi, si esset ista lex, nihil liceret. At enim Q. Metellus collegatus vir clarissimus, quam legem esse homines ali-

cnissimi

enissimi à P. Clodio indicarent Piso & Gabinus, eam nullam esse frater P. Clodii cum de me ad senatum tecum una retulit, indicavit. Sed isti qui Clodii legestimuerunt, quemadmodum ceteras observaverunt? Senatus quidem, cuius est gravissimum iudicium de iure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse iudicavit. Quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege quam de me tulisti. Nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed ut venirem. Non enim voluisti, id quod licebat, ferre ut liceret: sed me ita esse in repub. magis ut accersitus imperio populi Rom. viderer, quam ad administrandam civitatem restitutus. Hinc tu etiam, perniciose pestis, exulē appellare ausus es, cum tantis sceleribus esses & factis notatus, ut omnem locū quō adisses, exilii simillimum redderes: quid est enim exul ipsum per se nomen calamitatis, nō turpitudinis. Quando igitur est turpesset vera, cum est poena peccati, opinione autem hominum, etiam si est poena damnati. Vtrum igitur peccato meo exuli nomen subeo, an re iudicata? Peccato? iam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Caeciliam nominant, neque quisquam eorum qui solebant, non modo iam nemo est tam imperitus, qui ea quae gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriae, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur. Quod enim est in terris commune tantum tantalumve ceciliū, quod non de meis rebus gessis ea, quae mihi essent optatissima & pulcherrima, iudicavit? Summum populi Romani populorumq; & gentium omnium ac regum concilium senatus decrevit, ut omnes qui rempub. salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent: ostenditque nec stare potuisse rempub. si ego non fuisset restitutus: nec futuram esse ullam, si non redisset. Proximus est huic dignitati ordo equester: omnes omnium publicanorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gessis amplissima atque ornatissima decreta fecerunt. Scribae qui nobiscum in rationibus monumentisque publicis versantur non obscurum de meis in rempub. beneficiis suum iudicium decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani, aut moriani (quoniam plebi quoque urbanae majores nostri conventicula, & quasi consilia

quidam esse voluerunt) qui non amplius est non modo de salute mea, sed etiam, de dignitate decreverint. Nam quid ego illa divina atque immortalia municipiorum, & coloniarum, & totius Italiae decreta commemorem? quibus tanquam gradibus mihi videor in cælum ascendisse, non solum in patriam revertisse. Ille vero dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me ferentem populus Rom. ipse vidit, sensitque quantum, & quanta dignitate esses? constat enim nullis unquam cemitibus campum Martium tanta celebritate, tanto splendore ornis generis hominum, ætatis, ordinum floruisse. Omnis civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum iudicium unumque consensum. Adventus meus atque introitus in urbem qui fuit ætrem me patria sic accepit, ut lucem salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinæ gregales de me dicere solebatis. Itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus a porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate, lætitiæque comitatum honestavit, tantæ mihi iucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus rerum maledicti, ne quiquam audeat iam reprehendere consulatum meum, tot, tantis, tam ornatis iudiciis, testimoniis, auctoritatibus, comprobatum. Quod si in isto tuo maledicto probrum non modo mihi nullum obiectas, sed etiam laudem illustras meam, quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? uno enim maledicto bis à me patriam servatam esse concedis: semel, cum id feci, quod omnes non regent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: iterum, cum tuum, multorumque propter te inflammatum in bonos omnes impetum meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inimis, armatus in discrimen adducerem. Esto: non fuit in me pœna ulla peccati: at fuit iudicii, cuius? quis me unquam ulla lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati pœnam sustinere indomnatus? hoc tribuniti-

um esse hoc populare esse quamquā ubi tu te popula-
rē, nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? Sed cum
hoc iuris à maiori us proditum sit, ut nemo civis Rō,
aut libertatem, aut civitatem possit amittere, nisi ipse
auctor factus sit: quod tu ipse potuisti in tua causa di-
cere? (Credo etiam, quamquam in illa adoptione legi-
timè factum est nihil, tamen te esse interrogatam, au-
dorne esies, ut in te P. Fonteius viri necisq; potestati m-
haberet, ut in filio) quare si aut negasses, aut tacuisses,
si tamen id xxx. curiæ iussissent, nam id iustum esse ra-
tunc certè rō. quid ratio quia ius à maioribus nostris, qui
non fidē & fallaciter populares, sed verē & sapienter
fuerunt, ita conparatum est, ut civis Rom. libertatem
nemo possit invito amittere. Quinetiam si decemviri
sacramentum in libertatem iniustum iudicassent, tamē
que nesciuntq; vellet quis hoc in genere te rem iudica-
tam referre posse vellet. Civitatem verō nemo un-
quam ullo populi iussu amittere invito. Qui cives Rom.,
in colonias Latinas proficitebantur, fieri non pote-
rant Latini, qui non erant auctores sacri, nomenq; de-
derant. qui erant rerum capitalium condemnati, non
prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam
recepti, quod verteret dī, hoc est mutandi soli causa vere-
rant. Id autem ut esset faciendum, non ademptione ci-
vitatē, sed cessā, & aq̃e & ignis interdictione faciebāt.
populus Rom. L. Sulla dictatore ferente comitiis cen-
turiatis, municipii civitatem ademit, & demit iisdem a-
gris, de agris ratum est (fuit enim populi potestas) de
civitate, ne tandem quidem valuit, quamdiu illa Sullani
temporis arma valebant. Hanc verō Volaterranis, cum
etiam tum essent in armis L. Sulla victor repub. recupe-
rata, contra illi centuriatis civitatem eripere non potuit,
hodieq; Volaterrani non modo cives, sed etiam opti-
mi cives, fruntur nobiscum sive hac civitate. Consu-
lari homini P. Clodius, eversa rebus, civitatem adimere
potuit, consilio suavitato, conductis operis non solum
egentium, sed etiam terrarum, sedulo principe, qui
se illo die confirmavit hoc & non fuisse quod si non
fuit, quid te audacius, qui me us nomen incederis, quid
deseraturus, qui ne ementendo quidem poteris au-
ctorem adumbrare meliorem. In autem is primus
scivis,

scivit, quod facile potuit propter inopiam testi in foro
pernotans, cur non inret se Cadibus fuisse, cum tu te
fuisse Interamnæ probaveris? Hoc tu igitur, homo po-
pularis, in eam munitam civitatem, & lit civitatem nostram
putas esse oportere ut si tribuno pleb. rogante, Velitis
iubeat sine seduli centum se velle, & iubeat dixerint,
possit unusquisque eorum amittere civitatē? Tum igi-
tur maiore nostri populares nō fuerunt, qui de civita-
te & libertate ea ita sanxerunt, quæ nec vis tempo-
rum, nec potentia magi trahunt, nec res tum indicata,
nec deniq; universi populi & omni potestas, quæ ca-
teris in rebus est maxima, labefactare possit. at tu eti-
am ereptor civitatis, legem de iniuriis publicis tulisti
Anagnino nescio cui Menulæ per gratiam: qui tibi ob
eam legem statutam in meis edibus posuit, ut lecus ipse
in tua tanta iniuria legem, & inscriptionem statue re-
felleret. Quæ res municipibus Anagninis ornatis-
simis multo maiori dolori fuit, quam quæ idem ille gladi-
ator scelera Anagnina fecerat. Quid si ne scriptum qui-
dem unquam est in illa ipsa rogatione, quam se Sedu-
lius negat scivisse: tu huius, ut acta tui præclari tribu-
natus hominis dignitate cohæres, auctoritatem am-
plexeris? Sed tamen si nihil de me tulisti, quo minus
essem non modo in civium numero, sed etiam in eo
loco in quo me honores populi Romani collocave-
runt, tamenne enim tua voce violabis, quæ est nola-
rium scelus censuræ superiorum, tot vides indicis
senatus, populi Romani, totius Italiae honestatem?
quem ne tum quidem cum aberam, regere poteras
esse tua lege senatorem? ubi enim tuleras, ut mihi
aqua & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Po-
pio Saturninus de Merellio tulit, homines sedulosissi-
mi de optimis ac fortissimis civibus, non ut esset inter-
dictum, quod fieri non poterat, tulerunt, sed ut inter-
diceretur. Ubi cavisti, ne meo me loco centor in sena-
tum legeret? quod de omnibus, etiam quibudam
damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Que-
re hoc ex Cledio scriptore legum tuarum, iube adesse:
latitat omnino: sed si requiri iusseris, inveniet homi-
nem apud fratrem tuam occultantem se capite de-
missio. Sed si patrem tuum civem mediis fidiis egre-
gum,

gium, dissimilemque vestri, nemo unquam sanus exi-
 lem appellavit, qui cum de eo tribunus pleb. premul-
 gasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani tem-
 poris noluit, eique imperium est abrogatum, si in illo
 pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim
 temporum: in me, cui dies dicta nunquam est, qui reus
 non fui, qui nonquam sum à tribuno pleb. citatus, dam-
 nati pœna esse potuit, ea præsertim quæ ne in ipsa qui-
 dem rogatione perscripta esset. At vide, quid intersit in-
 ter illum iniquissimum patris tui casum, & hanc sortu-
 nam conditionemque nostram: patrem tuum, civem
 optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua seve-
 ritate fuit, tu profectò non viveres, L. Philippus censor
 avunculum suum præterit in recitando senatu nihil
 enim poterat dicere, quare rata non essent quæ erant
 acta in ea repub. in qua te illis ipsis tēporibus censore
 esse voluisset, me L. Cocta homo censorius, in senatu
 iuratus dixit, se, si censor tū esset cum ego aberam, meo
 loco senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum lo-
 cum iudicem subdidit? quis meorum amicorum testa-
 mentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribue-
 rit, quod & si adessem: quis me non modò civis, sed so-
 cius recipere contra tuam legem, & iuvare dubitavit?
 denique universus senatus multo ante quam est lata
 lex, de me gratias agendas censuit civitatibus iis, quæ
 M. Tullium tantum nec immò etiam civem optime de
 repub. meritum recepissent, & tu unus pestifer civis,
 eum restitutum negas esse civem, quem cictum uni-
 versus senatus non modò civem, sed etiam egregium
 civē semper putavit. At verò, ut annales populi Rom.
 & monumenta vetustatis loquuntur, censor ille Quin-
 ctius, & M. Furius Camillus, & M. Servilius Ahala, cum
 essent optime de repub. meriti, tamen populi incitati
 vim iracundiamque subierunt, damnatique comitiis
 centuriatis, cum in exilium profugissent, rursus ab eodē
 populo placati sunt in suam pristinam dignitatem re-
 stituti. Quod si iis damnatis non modò non imminuit
 calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam ho-
 nestavit, (nam etsi optabilius est cursum vitæ confi-
 cere sine dolore, & sine iniuria: tamen ad immortalitatem
 gloriæ plus avertit, desideratum esse à suis civi-
 bus,

bus, quam omninò nunquam esse violatum) mihi sine ullo iudicio populi profecto, tum amplissimis omnium iudiciis restituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit: Fortis & constans in optima ratione civis P. Popilius semper fuit, tamen eius in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quàm calamitas ipsa, quis enim iam meminisset, cum bene de rep. meritum, nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Q. Metelli praeclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis, tamen huius viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit. Quod si & illis qui expulsi sunt iniquè, sed tamè legibus reduci inimicis interfectis, rogationibus tributis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiae, non desiderio civitatis, inimicorum iniuria probro non fuit; in me, qui profectus sum integer, absui simul cum repub. redii maxima cum dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule reducente, altero praetore petente, tuum scelus meum probrum putas esse oportere? Ac si me populus Rom. incitatus iracundia, aut invidia è civitate eiecisset, idemq; possea mea in rep. beneficia recordatus se collegisset, temeritatem atque injuriam suam restitutione mea reprehendisset, tamen profectò nemo tam esset amens, qui mihi populi tale iudiciù nò dignitati potiùs quàm dedecori putaret esse oportere. Nunc verò cum me in iudicium populi remò omnium vocarit, condemnari non potuerim, qui accusatus non sim: deniq; ne expulsus quidem ita sum, ut si contenderem, superare non possem: contraq; à populo Rom. semper sim defensus, amplificatus, oruatus: quid est quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat? An tu populum Rom. esse illum putas, qui constat ex iis qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus: ut obsideant senatum? optent quotidie eadem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Sergios praeceras. O specie dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ pertimescunt, multitudinem hominum ex servis cōducis, ex facinorosis,

ex egentibus congregatam. Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam tibi contra senatus totiusq; Italiae auctoritatem & studium dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus regum, victor, atq; imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die scelerate, vidisti tum cum omnes principes civitatis, omnes ordinum, atq; grati omnium suffragium se non de civis, sed de civitatis salute ferre censebant: cum denique homines in campum non tabernis, sed municipiis clausis venerunt. Hoc ego populo, si tum contules aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent, nullo labore, tuo principii furori atque impio sceleri restitissem: sed publicam causam contra vim armatam sine populi praesidio suscipere nolui: nec quo mihi P. Scipionis fortissimi viri vis intima privati hominis displiceret: sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in gerenda re putabatur fuisse legnior, gesta, multis senatus consultis, non modò defendit, sed etiam ornavit mihi aut, te interfecto cum consulibus, aut, te vivo, & tecum & cum illis armis decertandum fuit, erant eo tempore multa etiam alia merenda. ad servos mediis fidei res pervenisset: tantum homines impios ex veteri illa coniuratione inustum nefariis mētibus bonorum odium retinebat. Hic tu me etiam gloriari veras, negas esse ferenda quae soleam de me predicare: & hominem facetus inducis etiam sermonem urbanum ac venustum, me dicere solere, esse me Iovem, eundemque disitare, Minervam esse sororem meam. Non tam insolens sum, qui Iovem esse me dicam: non tam ineruditus, qui Minervam Iovis sororem meam esse sororem existimem, sed tamen ego mihi sororem virginem attisco: tu sororem tuam virginem esse non sivist. Sed vide ne tu te debeas Iovem dicere, quod tu iure eandem sororem & uxorem appellare possis. Et quoniam hoc reprehendis, quod sole me dicas de me ipso gloriosius predicare, quis unquam audivit, cum ego de me, nisi coactus ac necessario dicerem: nam si, cum mihi sorta, largitiones, libidines obijciuntur, ego respondere soles, ut eis consilii, periculis, laboribus patiam esse conservatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de obiectis

obiectis non confiteri. Sed si mihi ante hæc durissima
 reipub. tempora nihil unquam aliud obiectum est, nisi
 crudelitas illius temporis, cum à patria perniciem de-
 puli, quid me huic maledicto utrum non respondere, an
 demisse respondere decuit? Ego verò etiam reipub.
 semper interesse putavi me illius pulcherrimi facti,
 quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omni-
 um, pro salute patriæ gessissem, splendorem verbis dig-
 nitatemque retinere: præsertim cum mihi uni in hac
 reipub. audiente populo Rom opera mea hanc urbem
 & hanc reipub. esse salvam iurato dicere fas fuisset.
 Exstinctum est iam illud maledictum crudelitatis, quod
 me, non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimū parē-
 tem, omnium civium studiis desideratum, repetitum,
 accessitum vident. Aliud exortum est. Obicitur mihi
 reus ille discessus: cui ego crimini respondere sine
 mea maxima laude non possum. Quid enim, pontifi-
 ces, debeo dicere? peccati ne conscientia profigisse?
 At id quod mihi crimini dabatur, nō modo peccatum
 non erat, sed erat res post natos homines pulcherrima.
 Iudicium populi pertinuisse? At id nec propositum ul-
 lum fuit, & si fuisset, duplicata gloria discessissem. Bono-
 rum mihi præsidium retinuissem? Falsum est. Me mortem
 timuisses? Turpe est. Dicendum igitur est id, quod non
 dicerem, nisi coactus (nihil enim unquam de me dixi
 sublatius asciscendæ laudis cauta potius quam criminis
 depellendi) dico igitur, & quam possum maxima vece
 dico, Cum omnium perditorum, & coniuratorum inci-
 tata vis, de ce tribuno pleb. consulibus auctoribus, affli-
 cto senatu, perterritis equitibus Rō. suspensa ac solici-
 tata tota civitate, non tam in me imperum faceret, quam
 per me in omnes bonos me vidit, si viciissem, tennes
 reipub. reliquias, si viciissem, nullas futuras. Quod
 cum iudicasset, descevi? conjugis miseræ dissidium,
 liberorum charissimorum solitudinem, fratris absentis
 amantissimi atque optimi casum subitas fundatissimæ
 familiæ ruinas: sed his omnibus rebus vitam antepo-
 sui meorum civium, remque publicam? condere
 meo unius discessu, quam omnium interitu occidere
 valui: speravi id, quod accidit, me jacentem posse à
 vivis, viris fortibus excitari. si una cum bonis inter-
 issem.

alicui, nullo modo posse recreari. Accepi, pontifices
 magnum atque incredibilem dolorem, non nego: neque
 illam mihi alicui sapientiam, quam nonnulli in me re-
 quirebant, qui me animo nimis fracto esse atque affli-
 cto loquebantur, an ego poteram, cum à tot rerum tā-
 ta varietate divellerer, quas idcirco praterco, quod ne
 nunc quidem sine fletu commemorare possum, inficiari
 me esse hominem, & communem naturæ sensum re-
 pudiare: tu n. verò neque illud meum factum laudabi-
 le, nec beneficium ullum à me in reipub. profectum
 dicerem, si quidem ea reipub. causa reliquissem, quibus
 æquo animo carerem, eamque animi duritiam, sicut
 corporis, quod cum uritur non sentit, stuporem potius
 quam virtutem putarem. Suscipere tantos animi dolo-
 res, atque ea quæ capta urbe accidunt videris, stante ur-
 be, unum perpeti, & iam se videre distrali à complexu
 suorum, disturbari cœlia, diripi fortunas, patriæ denique
 causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Rom. be-
 neficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis
 gradat, videre prætextatos inimicos nondum morte
 complorata, arbitria petentes funeris: hæc omnia subire
 conservandorum civium causa, atque ita, ut dolenter ab-
 sis, non tam sapiens quam si qui nihil curant, sed tam
 amans tuorum ac tui, quam communis humanitas po-
 stulat. ea laus præclara ac divina, Nam qui ea, quæ nun-
 quam chara atque iacunda duxit, æquo animo reipub.
 causa deserit, nullam benevolentiam insignem in rem-
 pub. declarare: qui autem ea relinquit reipub. causa, à
 quibus cū summo dolore divellitur, ei patria chara est,
 cuius salutē charitati anteponit suam. Quare distum-
 parur licet ista furia, atque audiat hæc ex me, quoniam
 incessivit: his servavi, ut consul, togatus armatus, vice-
 riam, privatus consulibus armatis cesserim. utriusque
 temporis fructum tui maximum: superioris, quod ex
 lenatus auctoritate, & senatui & omnes bonos meæ
 salutis causa mutata velle vidi: posterioris, quod &
 senatus & populus Rom. & omnes mortales, & priva-
 tum & publicè iudicant, sine meo reditu reipub. sal-
 vam esse non posse. Sed hic meus reditus, pontifices,
 vestro iudicio continetur. nam si vos me in meis aili-
 bus collocatis, id quod in omni mea causa semper fu-

diis, consiliis, auctoritatibus, sententiisq; fecistis, video me plane ac sentio restitutum: si mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum prebet inimico doloris mei, sceleris sui, publicæ calamitatis: quis erit qui hunc reditum potius quam pœnam sempiternam putet? In conspectu præterea totius urbis domus est mea, pontifices, in qua si manet illud non monumentum urbis, sed sepulchrum inimico nomine inscriptum, demigrandum potius aliquò est, quam habitandum in ea urbe, in qua trophæa & de me & de re publica videam constituta. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, ut cuius urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties iudicavit, in ea possim intueri domum meam, everfam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, & ab eodem* exstructam, & positam in oculis civitatis, ne unquam conquiescere possit sletus bonorum? Sp. Melii regnum appetentis domus est cōplanata, ecquid aliud æquum accidisse Melio populus Rom. iudicavit? nomine ipso. Equi melii stultitię pœna comprobata est. Sp. Cassii domus ob eandē causam everfa, atq; in eodē loco ædes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata est, & everfa, ut illius facinus memoria & nomine loci notaretur. M. Manlius cum ab ascensu Capitolii Gallorum imperum repulisset, nō fuit contentus beneficii sui gloria, regnū appetisse est iudicatus: ergo eius domum everfam duobus lucis convellit videtis. Quam igitur maiores nostri scelertis ac nefariis civibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo ac sustinebo, ut apud posteros nostros non exstinctor coniurationis & sceleris, sed auctor & dux fuisse videar. Hanc vero pontifices, labem turpitudinis & inconstantia poteris populi Rom. dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci ad memoriam pœnæ publicæ constitutæ coniuncta esse videatur. M. Placcus, qui cum C. Graccho contra salutem reipub. fecerat, ex senatus sententia est interfecus, & eius domus everfa, & publicata est, in qua porticum post aliquando Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. ipsa autem fax ac furia

patriæ, cum urbem Pifone & Gabinio ducibus cepisset, occupasset, teneret, uno eodemque tempore & clarissimi viri mortui monumenta delebat, & meam demum cum M. Flacci domo cōiungebat: ut qua pœna senatus affecerat everso rem civitatis, eadem ille, oppresso senatu, afficeret eum, quem P. C. custodem patriæ iudicasset. Hanc vero in Palatio, atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patemini, tutoris tribuniti, sceleris consularis, crudelitatis coniuratorum, calamitatis rei publicæ, doloris mei, defixum iudicium ad memoriam omnium gentium sempiternam. Quam porticum pro amore quem habetis in rempublicam, & semper habuistis, non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis. Nisi quem fortè illius castissimi sacerdotis superstitionis dedicatio deterret. O rem, quam homines soluti à cura & liberati ridere non desinant, trilliores autè sine maximo dolore audire non possint, P. ne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? hunc, inquam, etiam vos qui estis antistites caeremoniarum & sacrorum, auctorem habetis, & magistrum publicæ religionis? O dii immortales (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numè horretis? res omnes humanas religione vestra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, pontifices, gravitate abutitur? Ex isto ore, religionis verbum excidere, aut elabi potest? cum tu eodem ore accusando senatum, quod severe de religione decerneret, impurissime teretissimeque violasti. Aspicite, aspicite, pontifices, hominem religiosum, & si vobis, videtur (quod est bonorum pontificum) monete eum, modum quendam esse religionis, nimium esse supersticiosum non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanaticæ, sacrificium quod alienæ domi fieret inviteres? Quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares deos satis posse placari, nisi etiã muliebribus religionibus te implicasses? quem unquam audisti maiorum tuorum, qui & sacra privata coluerunt, & publicis sacerdotiis præsuerunt, cum sacrificium Bonæ deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem qui cæcus factus est, Ex

quo intelligitur multa in vita falso homines epinari, cum ille, qui nihil viderat, sciens, quod nefas esset, lumina amisit; illius qui non solum aspectu, sed etiam incestu flagitio & stupro polluit ceremonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conuersa. Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, pontifices, non commoveri, cum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, & eam iisdem manibus consecrasset: quæ tua fuit cōsecratio? tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid non exceperas, ut, si quid ius non esset rogare, ne esset: rogatum? Ius igitur statueris esse, uni cuiusque vestrum sedes, aras, focos, deos penates, sub eos esse libidini tribunitia sin quem quisque per homines cōcitatos irruerit, quem impetu perculerit, huius domum non solum affligere, quod est presentis insanix, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligares? Equidem sic accepti, pontifices, in religionibus suscipiendis caput esse, interpretari quæ voluntas deorum immortalium esse videatur: nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum ac mente opinio, cum expecti nihil ab his quod sit iniustum atque inhonestum, arbitrare. Hominem invenire ista labes, tum cum omnia tenebat, neminem potuit, cui ædes meas addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse, cum loci illius, cum ædium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam, una iusta illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset, tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cuius cupiditate inflammatus erat, possidere? Deos immortales existimaris, cuius labore & consilio sua ipsi templa tenebant, in eius domum afflictam & eversam per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse? Civis est nemo in tanto populo, extra contaminatam iliam & cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit: at qui aliqua se contagione prædæ, societatis, emptionis, contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici iudicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur hominibus, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium iudicio sce-

leratissimus haberetur, dii immortales, domum meam
 cupiverunt? Ista tua pulchra Libertas, deos penates, &
 familiares meos lares expulit, ut à teipso tanquam in
 captivis sedibus collocaretur? quid est sanctius, quid
 omni religione munitius, quam domus uniuscuiusque
 civium? hic aræ sunt, hic focī, hic dii penates, hic sacra
 religionis ceremoniæ continentur: hoc perfugium est ita
 sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit. Quo
 magis est furor istius ab auribus vestris repellendus: qui,
 quæ maiores nostri religionibus tuto nobis & sancta
 esse voluerunt, ea non solum contra religionem labe-
 ludavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit. At
 quæ dea est? bonam esse oportet, quandoquidem est
 abs te dedicata. Libertas, inquit, est, eam tu igitur domi
 meæ collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? tu cum
 collegas tuos summa potestate præditos negares libe-
 ros esse, cum in templum Castoris aditus esset apertus
 nemini, cum hunc clarissimum virum summo genere
 natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, &
 cōsularem, & singulari bonitate & modestia prædium
 (quem quibus oculis aspicere audeas, satis mirari non
 queo) audiente populo Rom. à pedisequis conculcari
 iuberet, cum indemnatum exturbaret privilegiis tyran-
 nicis irrogatis, cum principem orbis terræ virum inclu-
 sum domi contineres, cum forum armatis catervis per-
 ditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum
 in ea domo collocabas, quæ domus erat ipsa iudicio tui
 crudelissimi dominatus, & miserrimæ populi Rom. ser-
 vitutis. eumne potissimum Libertas domo sua debuit
 pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas
 tota venisset? At unde inventa est ista Libertas? quasi
 vi enim diligenter. Tanagra quædam meretrix fuisse
 dicitur, eius non longè à Tanagris simulacrum è mar-
 more in sepulcro positum fuit, hoc quidam homo nobi-
 lis non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote,
 ad ornatum ædilitatis suæ deportavit, etenim cogitavit
 omnes superiores muneris splendore superare. Itaque
 omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in
 fanis & communibus locis, tota è Græcia atque insulis
 omnibus honoris populi Rom. causa, sanè frugalitèr
 domum suam deportavit. Is posteaquam intellexit,

posse

posse se, interversa ædilitate, à L. Pisone consule præ-
torem renunciari, si modo eadem prima littera compe-
torem habuisset aliquem, ædilitatem duobus in locis,
partim in area, partim in hortis suis collocavit: signum
de busto meretricis ablatum illi dedit, quod esset sig-
nū magis istorū quam publicæ Libertatis. Hanc deam
quisquam violare audeat, imaginem meretricis, orna-
mentū sepulchri, à fure sublatā, à sacrilego collocatā:
hæc me domo mea pelleret hæc ultrix afflicte civitatis,
reip. spoliis ornabitur: hæc erit in eo monumento quod
positum est ut esset indicium oppressi senatus, ad me-
moriā sempiternā turpitudinis. O Q. Catule (con-
temne appellem, an filium recentior memoria filii est,
& cum rebus meis gestis conjundior) tantumne te se-
sellit, cum mihi summa & quotidie maiora præmia in
republica fore putabas? negabas fas esse duos consules
esse in hac civitate inimicos reipub. duo sunt inventi
qui senatum tribuno furienti constrictum traderent, qu-
pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplic-
ces esse edictis atque imperio vetarent: quibus specta-
tibus, domus mea disturbaretur, diriperetur, qui deni-
que ambustas fortunarum mearum reliquias suas in
domos comportari iuberent. Venio nunc ad patrem,
tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui fœder
fuisset, monumentum tuatum manubiarū esse voluisti:
ut eius qui perniciofa reipub. consilia cepisset, omnis
memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus
tolleretur. Hoc si quis tibi edificanti illam porticum do-
ceret, fore tempus, cum is tribunus p'eb. qui auctorita-
tem senatus, iudicium bonorum omnium neglexisset,
tuum monumentum, consulibus non modo inspectan-
tibus, verū adjuvantibus disturbarer, everterer, idque
cum eius civis, qui tempore ex senatus auctoritate
consul defensionisset, domo conjungeret: nonne respon-
deres, id nisi eversa civitate accidere non posset? At vi-
dete hominis intolerabilem audaciam cum proieda
quodam & effrenata cupiditate. Monumentum illud
nunquam, aut religionem ullam exegit, aut habitare
laxè & magnificè voluit, duasque & magnas, & nobiles
domos conjungere eodem vincto tempore, quo tunc
discessas illi causam caelis cepisti. Q. Catule, nunc

ut sibi domum venderet : cum ille id negaret, primò se luminibus eius esse obstruaturū minabatur, affirmabat Postumius, se vivo illam domum illius nunquam futuram, acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit quid fieri oporteret : hominem veneno aperitissime sustulit: emit domum, litigatoribus defatigatis, prope dimidio carius quam aestimabat. Quorsum igitur hæc oratio pertinet: domus mea illa prope tota vacua est: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum accessit, causa fuit ambulatio, & monuit enim, & ista Tanagra, oppressa libertate, Libertas in palatio, pulcherrimo prospectu porticum cum conclavibus pavimentarum trecentarum pedum concupierat, amplissimum peristylum, cætera eiusmodi, facile ut omnium domes & laxitate & dignitate superaret. Et homo religiosus, cum ades meas idem emeret & venderet, tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emptioni illi a'cubere: posuit se licet Stratonem illum, hominem sua virtute egentem, ut is qui in Marfis, ubi natus est, testum quod imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, ades in palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignavit non suæ genti Fontia, sed Clodia, quam reliquit. Quem in numerum ex multis Clodiis neminem nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus, ille hæc vos, pontifices, tam variam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem cōprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuit: præsertim cum tribunus plebis, vel denique potueris, vel etiam cogere? Illo: collegium non adhibuisti, quid de collegio quis tandem affuit? posuerat enim auctoritatem in uno, quæ est in his omnibus, sed tamen augeat & ætas & honos dignitatem opus erat etiam scientia: quam etsi omnes consecuti sunt; tamen certè peritioris verustas facit. Quis ergo affuit frater, inquit, uxori meæ. si auctoritatem queris, us, (etsi id est ætatis, ut nondum consecutus sit) tamen quanta est in adulescente auctoritas, ea propter tantâ coniunctionem affuitatis minor est putanda, si autem scientia est quesita, quis erat minus peritus quam is

qui paucis illis diebus in collegium venerat qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se fratrem uxoris tuæ fratri tuo germano antelatum videbat. Et si in eo providisti ne frater te accensare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Rom. ornatum pontificem, non deniq; adolescentem quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti, soror rogavit, mater coegit. Videte igitur pontifices, quid statuat in mea causa de omnium fortunis. Verbo ne, pontifices, putatis, si is postem tenuerit, & aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrari posse? an istæ dedicationes, & templarum & delubrorum religiones ad honorē deorū immortalium, sine ulla civium calamitate à maioribus nostris constitutæ sunt? est inventus tribunus plebis, qui consularibus copiis instructus, omni imperatoris in eum civem irruit, quem percuttum ipsa respublicæ suis manibus extolleret. Quid? si quis similis illius (neque enim iam deerunt qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui rei, ubi non tantum debeat, per vim afflixerit, domum eius per pontificem dedicarit, id vos ista auctoritate constitueris ratum esse oportere? Dicitis, quem reperiet pontificem? quid? & tribunus plebis idem esse non potest & pontifex? M. Drusus ille clarissimus vir, tribunus plebis, pontifex fuit. ergo, si is Q. Capionis inimici sui postem ædium tenuisset, & pauca verba fecisset; ædes Capionis esset dedicata? Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, caeremoniis: non dissimulo me nescire ea, quæ etiam si scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: et si affluunt a ulla ex vestra disciplina, quæ etiam ad nostras aures sæpe perveniunt. Postem tene in dedicatione oportere, videor audisse, templi ibi enim postis est, ubi templi aditus est & valva. Ambulationis postes nemo unquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem aut ara v. si dedicatli, sine religione loco moveri poterit. Sed iam hoc dicere tibi non licebit; quoniam pontifex postem tenuisse dixisti, quamquam, quid ego de dedicatione loquar aut quid

de vestro jure & religione contra quam proposueram disputabo: Ego vero si omnia solemnibus verbis, veteribus, & priscis institutis acta esse dicerem; tamen me reip. jure defenderē. An, cum tu eius civis discessu, cuius nnius opera senatus atque omnes boni civitatē esse incolumē toties iudicassent, oppressam terribimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempub. teneres, demum eius qui patriam à se servatam perire suo nomine noluisse, per pontificem aliquem dedicasses, posset recreata respub. sustineres? Date de hac religione aditum pontifices: iam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium cōposita, ad perniciem civium transulerit, valebit ad iniuriam nomen sanctissimi religionis? si tribunus pleb. verbis non minus priscis, & penē solennibus bona civis cuiuspiam consecrarit, nō valebit? Atqui C. Atinius patrum memoria, bona Q. Metelli, qui cum ex senatu censor eiecerat, avi tui, Q. Metelli, & tui P. Servili, & patris tui P. Scipio, consecravit foculo posito in rostris, ahibitoq; tibicine. quid tum? num ille furor tribuni pleb. ductus ex nonnullis veterum temporū exemplis, frangi Metello suis, summo illi & clarissimo viro? certe nō fuit. Vidimus hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum pleb. facere. numquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit? sed quid ego ceteros? tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumq; donata, consecrasti. Quod si tum nihil est actum, quid in meis bonis agi potuit? si est ratum; cur ille gerges heluatus tecum sit ul. respub. sanguinem, ad caelum tamen exstruxit villam in Tusculano visceribus aratū? mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, aspicere non licuit? Omitto Gabinium. quis exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius vir omnium fortissimus atq; optimus consecravit? quod si quia ad te pertinet, ratum esse neq; oportere, ex ira cōstitisti in preclaro tribunatu tuo, quibus in te convergis, reculas, alios everteres? si illa consecratio legitima est, quid est quod profanum? si talis heriis esse possit? An consecratio nullum habet

jus; dedicatio est religiosa; quid ergo illa tuatum ob-
 testatio tibicinis, quid foculus? quid preces? quid pris-
 ca verba voluerunt sementiri, fallere, abuti decorum im-
 mortalium numine ad hominū timorem, quid voluisti?
 Nam si est illud ratum, mitto Gabinium; tua domus cer-
 ret, & quid quid habes aliud, est Cereri consecratum: sin
 ille ludus fuit; quid te impurius, qui religiones omnes
 pollueris aut eementiende, aut stuprandos. Tam fateor,
 inquit, in Gabinio me nefarium fuisse, quippe vides pœ-
 nam illam à te in alium institutam, in teipsum esse con-
 versam. Sed, homo omnium scelerum flagitiorumque
 documentum, quod in Gabinio fateris, cuius impudici-
 tiam pueritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus & ege-
 statem reliquæ vitæ, latrocinium consulatus vidimus,
 cui ne illa quidem ipsa calamitas injuriâ potuit acci-
 dere, id in me infirmas? & gravius esse dicis, quod uno
 adolescente, quam quod concione tota recte effecillis
 Dedicatio magnam, inquit, habet religionē, nonne vo-
 bis Numa Pompilius videtur loqui: discite orationem
 pontifices, & vos flamines, etiam tu rex discere à gentili
 homine tuo: quamquam ille gentem istam reliquit: sed
 tamen discere ab homine religionibus debitō, iusto, tum
 omnium religionum perito. quid sin dedicatione non-
 ne & quis dicit, & quid, & quomodo queritur: san tu hec
 ita confundis & perturbas, ut quicumque velit, quod
 velit, quomodo velit, possit dedicare? quis eras tu qui
 dedebas quo iures qua lege quo ex emplo? qua pote-
 sta es ubi te isti rei populus Rom. præfecerat: video e-
 nim esse legem veterem tribuniciam, quæ veteri iniussu
 plebis ades, terram, aram consecrare. Neque tum hoc
 ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit; neque
 suspicatus est fore periculum ne domicilia aut pos-
 sessiones indemnatorum civium consecrarentur. Ne-
 que enim id fieri fas erat; neque quisquam fecerat;
 neque erat causa, cur prohibendo non tam deterere
 videretur quam admonere. Sed quia consecrabantur
 ædes, non privatorum domicilia, sed quæ sacra nomi-
 nantur; consecrabantur agri, non ita ut vestra præda,
 si quis vellent, sed ut imperator agros de hostibus cap-
 tos consecraret; itauebantur ara quæ religionem af-
 ferens, ipsa si loco essent consecrata. Hoc nisi plebe
 iudicat.

Iussisse, fieri vetuit. Quæ si tu interpretaris de nostris
 ædibus atque agris scripta esse, non repugno, sed quæro
 quæ lex lata sit, ut tu meas ædeis consecrantes, ubi ubi
 hæc potestas data sit, quo iure feceris. Neque ego nunc
 de religione, sed de bonis omnium nostrum, nec de pō-
 tificio, sed de iure publico disputo. Lex Papiria veter-
 ædes iniussu plebis consecrari: sit sanè hoc de nostris
 ædibus, ac non de publicis templis: unum ostende ver-
 bū consecrationis in ipsa tua lege: si illa lex est, ac non
 vox sceleris & crudelitatis tuæ. Quod si tibi cum in illo
 reipub. naufragio omnia in mentem venire potuissent;
 aut si tuus scriptor in illo incēdio civitatis non syngra-
 phas cum Byzantiis exulibus, & cum legatis regis fa-
 ceret, sed vacuo animo tibi ista, non sci a, sed portenta
 cōscriberet; esses omnia si minus re, at verbis legiti-
 mis cōsecutus, sed uno tempore cautiones fiebant pe-
 cuniarū, fœdera scriebantur provinciarum, regū appel-
 lationes venales erant, servorum omnium vicatū cele-
 brabatur tota urbe descriptio, inimici in gratiam recō-
 ciliabantur, imperia adscribebantur novæ iuventuti, Q.
 Scio venenum misero parabatur, de Cr. Pompicio pro-
 pugnatore & custode imperii interficiendo consilia
 inibatur, senatus nequis esset, ut legerent boni sen per,
 ut capta rep. consulum proditiōe, vi tribunicia teneret-
 tor. Hæc cum tot tantaq; agerentur, non mirum est,
 præsertim in furore animi & ca citate. multa illum & te
 fecisse. At videte, quanta sit vis huius Papiriæ legis in
 re tali, non qualem tu affers sceleris plenam & furoris.
 Q. Martius censor signum Concordiæ fecerat, idque
 in publico collocarat. Hec signum C. Cælius censor
 cum in curiam transfuisset, colligium vestium consu-
 luit, numquid esse causa videretur quin id signum cu-
 riamque concordie dedicaret? Quæso, pontifices, &
 hominem cura homine, & tempus cum tempore, &
 rem cum re compare. Ille erat summa modestia &
 gravitate censor; hic tribunus plebis scelerare & audacia
 singulari, tempus illud erat tranquillum, & in libertate
 populi & gubernatione possumus ferat; tuum potò
 tempus libertate populi non oppressa, senatus aucto-
 ritate dectæ, res illa plena iustitiæ, sapientiæ dignitatis
 (censor enim, pōtē quem maiores nostri, id quod tu
 tribulus,

sustulisti, iudicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque ei deæ dedicare, præclara voluntas, atque omni laude digna, præscribere enim se arbitrabatur, ut sine studiis dissensionis sententiæ dicerentur, si sedem ipsam ac templi publici consilii religione Concordiæ devinxisset) tu cum ferro, cum metu, cum edictis, cum privilegiis, cum præsentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore & minis, consulum locietate & nefario scedere, servitute oppressam civitatē teneres, Libertatis signū posuisti, magis ad ludibrium impudentiæ, quam ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat sine cuiusquam incommodo, dedicabat; tu in civis optimè de repub. mereri cruore ac penè cælibus simulachrum non libertatis publicæ, sed licentiæ collocasti: atque ille tamen ad collegium retulit, tu ad quē retulisti si quid deliberares, si quid tibi aut piandum aut instituendum fuisset religione domestica; tamen instituto cæterorum vetere ad pontificem derulisses: novum delubrum cum in urbis clarissimo loco, nefando quedam atque inaudito instituto inchoares, referendum ad sacerdotes publicos non putasti. At si collegium pontificum adhibendum non videbatur; nemōne horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecessunt, ut cum eo dedicationem communicares; quorum quidem tu non contempsisti, sed perimisti dignitatem. An tu auderes quærere ex P. Servilio; aut ex M. Lucullo, quorum ego consilio atque auctoritate repub. consul ex vestris manibus ac faucibus eripui, quibusnam verbis, aut quo ritu (primum hoc dico) civis domum consecraret; deinde civis eius, cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctæ gentes testimonium huius urbis atque imperii conservati dedissent: quid diceret, o nefanda & perniciofa labe civitatis; ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis: ut mihi præcat, postemque teneas. Es tu quidem cum audacia, tum impudentia singulari: sed tibi tamen cæli, vultus, verba cecidissent, cum te viri, qui sua dignitate personam populi Rom. atque auctoritate imperii sustinerent, verbis gravissimis perterritissent; neque sibi facere

dixissent,

dixissent, furori interesse tuo, atq; in patriæ parricidio & scelere. Quæ cum videres, tum te ad tuum affinem non delectum à te, sed relictum à cæteris contulisti: quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriz proditum est, ab ipso Hercule perfundito iam laboribus sacra didicisse, in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuisse, ut in vivi & iam spirantis caput bustum suis manibus imposteret: qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino pœnam hanc maternæ temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam nomenque præberet; aut si dixit aliquid verbis hæsitantibus, postemq; tremebunda manu tetigit, certè nihil ritè, nihil castè, nihil more institutoque perfecit. Viderat ille Murenam viticem suam, consulem designatum, ad me consulè cum Allobrogibus communis exiti indicia afferre: audierat ex illo, se à me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum universis. Quare quis est qui exillimare possit, huic novo pontifici primà hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemq; mittenti, non & linguam obtinuisse, & manum obtorpuisse, & memem debilitatam metu concidisse præsertim cum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret, fierique pariceps alieni sceleris invitus cogeretur, & gravissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret. Sed ut revertar ad ius publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas ceremonias, sed etiam ad populi iussa accommodaverunt, habetis in commentariis vestris, C. Cæstum censorem de signo Cœcordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse: eiq; M. Æmilium pontificem maximum pro collegio respondisse, n. si cum populus Rom. nominatum præfecisset, atque eius iussu faceret, non videri ea rectè posse dedicari. Quid cum Licinia virgo Vestalis summo loco nata, sanctissimo sacerdotio tradita, T. Flaminio, Q. Metello cos. t. aram, & ædiculam, & pulvinar sub saxo sacro dedicasset; non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Iulius prætor retulit cum P. Scæpula pont. maxi. pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia C. P. injussu populi d. d. casset, sacrum non videri esse. Quam eundem rem quantum severitate, quantumque diligentia senatus

ex ipso s.c. facile cognoscetis. Recita s.c. Videntisne
 pratori urbano negotium datum, ut curaret ne id sa-
 crum esset & ut si quæ essent incisæ aut inscriptæ li-
 teræ, tollerentur? O tempora! o mores! tum censorum
 hominem sanctissimum simulacrum Concordiæ dedi-
 care pontifices in templo inaugurato prohibuerunt;
 post autem senatus in loco augusto consecratam can-
 aam tollendam ex auctoritate pontificum censuit, ne-
 que ullum est passus ex ea dedicatione litterarum ex-
 stare monumentum: tu procella patriæ, turbo ac tem-
 pestas pacis atque otii, quod in naufragio reipub. tene-
 bris offusus, demerso populo Rom. everso atque ciec-
 to senatu, dirueris, ædificaris, religione omni violata, rei-
 pub. tantum nomine cõtaminaris: in civis huiusce ædi-
 bus, & in urbe, quam suis laboribus ac periculis cõser-
 vasset, monumentum deletæ reip. collocaris ad equi-
 tum notam, ad dolorem bonorum omnium, sublatoq;
 Q: Caruli nomine, incideris: id sperasti temp. diutius,
 quam quoad mecum simul expulsa careret his mœni-
 bus, esse laturam? At si pontifex neque is cui licuit, ne-
 que id quod fas fuit, dedicavit: quid me attinet iam il-
 lud tertium quod proposueram docere, non his insti-
 tutis ac verbis quibus cæremoniæ postulant, dedicasse?
 Dixi à principio, nihil me de scientia vestra, nihil de
 sacris, nihil de abscondito iure pontificum dicturum.
 Quæ sunt adhuc à me de iure dedicandi disputata,
 nõ sunt quæ sita ex occulto aliquo genere litterarum:
 sed sumpta de medio ex rebus palàm per magistratus
 actis, ad collegiumq; delatis, ex s.c. ex lege. Illa in-
 teriora iam vestra sunt, quid dici, quid præcipere, quid
 tangi, quid teneri ius fuerit. Quæ si omnia ex Corun-
 tianæ scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur,
 acta esse constarent: aut si M. Horatius ille Pulvillus,
 qui cum eius dedicationem multi propter invidiam
 fidei religionibus impedirent, restituit, & constantissima
 mente Capitolium dedicavit, huiusmodi alicui dedica-
 tioni præfuisse: tamen in scelere religio non valeret;
 ne dum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sa-
 cerdos, sororis precibus, matris minis adductus, igna-
 rus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine
 scriptore, furtim, mente ac lingua titubante fecisse di-
 catur.

catur: præsertim cum iste impurus atque impius hostis
 omnium religionum, qui contra fas inter viros sæpe
 mulier, & inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita
 raptim & turbulente, ut neque mens, neque vox, neque
 lingua consisteret. Delatum tum est ad vos pontifices,
 & post omnium sermone celebratum, quemadmodum
 ille præpositis verbis, omnibus obscenis, identidem se
 ipse revocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter
 ac vos in monumentis habetis & pronuntiarit & fece-
 rit. Quod quidem minime mirum est, in tanto scelere
 tantaque dementia, ne audaciæ quidem locum ad ti-
 more comprimentum fuisse. etenim si nemo unquam
 prædo tam barbarus atque inmanis fuit, qui cum sana
 spoliasset, deinde aram aliquam in littore deserto som-
 niis stimulatus, aut religione aliqua, consecraret, non
 horreret animo, cum divinum numen scelere violatum
 placare precibus cogeretur: qua tandem ill'um pertur-
 batione mentis omnium templorum, atque rectorum,
 totiusque urbis prædonem fuisse censeris: cum pro de-
 testatione tot scelerum unam aram nefariè consecra-
 ret? Non poterat ullo modo (quamquam & insolentia
 dominatus extulerat animos, & erat incredibili arma-
 tus audacia) non in agendo ruere, ac sæpe peccare:
 præsertim illo pontifice, & magistro, qui cogeretur do-
 cere antequam ipse didicisset. Magna vis est cum in-
 deorum immortalium numine: tum vero in ipsa repub:
 Dii immortales suorum templorum custodem ac præ-
 sidem sceleratissime pulsam cum viderent: ex suis tem-
 plis in eius ædes immigrare volebant, itaque istius ve-
 cordissimi mentem cura metuque terrebant. Res verò
 pub. quamquam erat exterminata mecum, tamen ob-
 servabatur ante oculos exterminatoris sui, & ab istius
 inflammato atque ignito furore iam tum me seque re-
 petebat. Quare quid est mirum, si iste metus, si furore
 instinctus, scelere præceps, neque institutas ceremoni-
 as persequi, ne quid verbum ullum solemne potuit effari?
 Quæ cum ita sint, pontifices, revocate iam animos ve-
 stros ab hac subtili nostra disputatione ad universam
 rempub. quam antea cum viris fortibus multis, in hac
 verò causa solis vestris cervicibus sustinetis. Vobis uni-
 versus senatus perpetua auctoritas, cui vosmer ipsi præ-
 stantissimi

stantissimi semper in mea causa praefuistis: vobis Italiae
magnificentissimus ille motus, municipiorumque con-
certus: vobis campus, centuriarumque una vox om-
nium, quarum vos principes atque auctores fuistis: vo-
bis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut
se aut spe denique sunt bori, omne vobis erga meam
dignitatē studium, & iudicium non modo commissum,
verum etiam commendatum esse * arbitrantor. De-
nique ipsi dii immortales, qui hanc urbem atque hoc
imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteris
tarique perspicuum, divino me numine esse reipub.
redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum redi-
tus & gratulationis meae ad suorum sacerdotum po-
testatem iudiciumque revocasse. Hic est enim redi-
tus, pontifices, haec restitutio, in domo, in sedibus, in
aris, in focis, in diis penatibus recuperandis, quorum
fiste suis sceleratissimis manibus testa sedesque con-
vellit, ducibusque consulibus, tanquam urbe capta,
hanc unam domum quasi acerrimi propugnatoris sibi
delendam putavit: tamen illi dii penates ac familia-
res mei, per vos in meam domum mecum erunt re-
stituti. Quocirca te, Capitoline, quem propter bene-
ficia populus Rom. optimum, propter vim maximum
nominavit: teque, Iuno regina, & te, custos urbis Mi-
nerva, quae semper adiutrix consiliorum meorum,
testis laborum exististi, praecor ac quaeso: vosque qui
maxime me repetistis atque revocastis, quorum de
sedibus haec mihi proposita est contentio, patrii pe-
nates familiaresque, qui huic urbi & reipub. praesides
estis, vos obtestor, quorum ego à templis ac delubris
pestiferam illam ac nefariam flammam depuli: reque,
Vesta mater, cuius castissimas sacerdotes ab homi-
num amenia, furore, scelere, defendi, cuiusque ignem
illum sempiternum non sum pa-tus aut sanguine ci-
vium restingui, aut cum totius urbis incendio com-
misceri: ut, si in illo penè fato reipub. obiecti mecum
caput pro vestris care noniis atque templis perdi-
tissimorum civium furori atque ferro: & si iterum, cum
ex mea contentione interitus bonorum omnium
quereretur, vos sum testatus, vobis me ac meos com-
mendavi, meque ac meum caput ea conditione devo-

VI, ut si, & eo ipso tempore, & ante in consulatu meo, commodis meis omnibus, enolumentis, premiis pratermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil nisi de salute meorum civium laborassem, tum mihi repub. aliquando restituta liceret frui: sin autem mea consilia patriæ non profuissent, ut perpetuum dolorem, avulsus a meis sustinerem. * hanc ego devotionem capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse & commissam putabo, nam nunc quidem, Pont., non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus. Urbis enim celeberrimæ & maximæ partes adversum illud, non monumentum, sed vulnus patriæ cōtuentur, quem cum mihi conspectum morte magis vitandum, fugiendumque esse videatis, nolite quæso cum, cuius reditu restitutam repub. fore putastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum. Non me bonorum direptio, non rectorum excisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissimè capta permovet: caduca semper & mobilia hæc esse duxi, non virtutis atq; ingenii, sed fortunæ & temporum munera: quorum ego non tam facultatem unquam & copiam expectandam putavi, quam & in utendo rationem, & in earendo patientiam. Etenim ad nostrum usum propemodum iam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ memoriæ relinquemus: domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam adificata quam eversa, carere sine maxima ignominia rei pub. meo dedecore ac dolore non possum. Quapropter, si diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctæ Italiæ, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute, principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum & iucundum meum reditum intelligitis esse: quæso, obtestorque vos, pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restituis, nunc quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis,

DE HARUSPICUM RESPON-
SIS, IN SENATV.

ORATIO XXX.

Hesterno die P. C. cum me & vestra dignitas
 & frequentia equitum Romanorum, quibus
 senatus dabatur, magnopere commovisset,
 patavi mihi reprimendam esse P. Clodii
 impudicam impudentiam: cum is publica-
 norum causam stultissimis interrogationibus impedi-
 ret, & P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese,
 cui totus venerat etiam, vobis inspeciantibus vendita-
 ret. Itaque hominem furem exultantem, que conti-
 nuu, simulac periculum iudicii intendi: duobus inceptis
 verbis omnem impetum gladiis ferociamque com-
 pressi Attamen ignarus ille, qui consules essent, exan-
 guis atque æstuans se à curia repente proripuit, cum
 quibusdam fractis iam atque inanibus minis, & cum
 illius Pisoniani temporis Gabinii atque terroribus. Quæ
 cum egredientem insequi cepissem, cepi equidem fru-
 ctum maximum, & ex cōturbatione omnium vestrum,
 & ex comitatu publicanorum. Sed vecors repente sine
 suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde re-
 spexit: & simulac Cn. L. enulum eos aspexit, concidit
 in curiæ penè limine, recordatione, credo, Gabinii sui,
 desiderioque Pisonis, cuius ego de effrenato & reci-
 pit furore quid dicam? haud potest gravioribus à me
 verbis vulneri, quam est statim in facto ipso à gravis-
 simo viro P. Servilio confectus, ac trucidatus. Cuius si
 etiam vultus & gravitatem illam singularem, ac penè di-
 vinam assequi possent: tamen non dubito, quin ea te-
 la quæ eiecerint inimici, quàm ea quæ collega patris
 emisit, leviora atque hebetiora esse videantur. Sed ta-
 men mei facti rationem exponere illis volo, qui hester-
 no die dolere non elatum, & iracundia longius prope
 digressum arbitrabantur: quam sapientis hominis co-
 gitata ratio postulat, & si feci iratus, nihil impotenti
 animo, nihil non diu consideratum, ac multo ante me-
 ditatum. Ego enim L. C. non me semper esse pro-
 testor.

festus sum ductus, qui me, qui rem meam, cum defendere deberent, servare possent, cum que ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur; nunc reliquerunt, deinde prodiderunt, possident, oppugnaverunt, primumque nefariae factionis funditus una cum repub. oppressum extingunt; voluerunt: qui que suo ductu & imperio cruento illo atque funesto supplicia neque a feciorum mœnibus prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt, excisionem, inflammationem, everSIONem, depopulationem, vastitatem eam sua cum præda meis omnibus rebus atque agris intulerunt, cum his furis & facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac penè huius imperii pestibus bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum: neque id tamen, si tantum, quantum meus ac meorum, sed tantum quantum vester atque omnium bonorum dolor postulavit. In Clodium verò non est hodie meum nunc odium, quam illo die fuit, cum illum ambustum religiosissimis ignibus cognovi muliebri ornatu, ex incesto stupro, atque ex domo pontificis maximi emissum: tum, inquam, tum vidi, ac multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reipub. Videbam illud scelus tam importunum, audaciam tam immarem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati, non posse arceri otii finibus: erepturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem civitatis. Non multum mihi sanè post ad odium accessit. Nihil enim contra me fecit odio meo, sed odio severitatis, odio dignitatis, odio reipub. non me magis violavit, quam senatum, quam equites Rom. quam omnes bonos, quam Italiam cunctam: non denique in me sceleratior fuit, quam in ipsos deos immortales. Etenim illos eo scelere violavit, quo nemo antea: in me fuit eodem animo quo etiam eius familiaris Cornelia, si videret, fuisset. Itaque cum nunquam à me esse accusandum putavi, non plus quam spiritem illum, qui quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurum ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem ac beluam pabulo inimicorum meorum & grande corruptum, qui si sensit quo se scelere devinxerit?

rit, non dubito quin sit mihi ferrimus: sin autem id non videret, periculum est ne se stuporis excusatione defendat. Accedit etiam, quod expectatione omnium fortissimo & clarissimo viro T. Annio devota, & constituta illa hostia esse videtur: cui me præripere desponsam iam & destinatam laudem, cum ipse eius opera & dignitatem & salutem recuperarim, valde est iniquum. Breuius ut P. ille Scipio natus mihi videretur ad interitum exitumque Carthaginiis, qui illam à multis imperatoribus obsessam, oppugnatam, labefactatam, penè captam, aliquando quasi fatali eventu solus evertit: sic I. Annius ad illam pestem comprimendam, extinguendam, funditus delendam natus esse videtur, & quasi divino munere donatus re pub. Solus ille cognovit quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia eade incēdisso; terreret, non modo vincere, verum etiam vincere oporteret. Huic ego, & tali, & ita de me ac de patria merito viro nunquam mea voluntate præripiam eam præferim reum, cuius ille inimicitias non solum suscepit propter salutem meam, verum etiam appetivit. Sed si etiam nunc illaqueatus iam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, expectatione supplicii iam non diuturna implicatus, fereretur tamen hæsitans, & in me impetum impeditus facere conabatur: resistam, & aut concedente aut etiam adjuvante Milone eius conatum refutabo: velut hesternæ die, cum mihi stanti tacens minaretur, voce tantum attingi legum initium & iudicii. * concecit ille, conticui. diem dixisset, ut fecerat: secissem ut ei statim tertius à prætore dies diceretur, atque hoc sic * moderetur, & cogiter, si contentus sit his sceleribus quæ commisit, iam se esse consecratum Miloni: si quod in me telum intorserit, statim me esse arrepturum arma iudiciorum atque legum. Atqui paulo ante P. C. concionem habuit, quæ est ad me tota delata: cuius concionis primum universum argumentum sententiamque audire. cum miseritis impudentiam hominis, tum à me de tota concione audietis. * De religionibus, sacris, & caeremoniis est concionatus, patres conscripti, Clodius: P. inquam, Clodius

Clodius sacra & religiones negligi, violari, pollui, que-
 flus est. Non mirum si hoc vobis ridiculum videretur: eti-
 am sua concio risit, hominē quomodo ipse gloriari so-
 let, ducentis confixum senatusconsultis, que sunt omnia
 contra illum pro religionibus facta; hominemq; illum
 qui pulvinaribus Bonæ deæ stuprū intulerit, eaque sa-
 cra, quæ viri oculis, ne impudentis quidem aspici fas
 est, non solum aspectu viri, sed flagitio stuproque vio-
 larit, in concione de religionibus neglectis conqueri.
 Iamq; nunc proxima concio eius expectatur de pudici-
 tia. Quid enim interest, utrum ab aliis religiosis
 fugatus, de sacris & religionibus conqueratur: an
 ex fororum cubiculo egressus, pudorem pudicitiamq;
 defendat? Responsum hauripicem hoc recens de fre-
 mitu in concione recitavit: in quo cum aliis multis
 scriptum etiam illud esset (id quod audivitis) loca sacra &
 religiosa, profana haberi, in ea causa esse dixit domum
 meam à religiosissimo sacerdote P. Clodio consecratā.
 Gaudeo mihi de toto hoc offento, quod haud scio an
 gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit,
 datam non modò justam, sed etiam necessariam cau-
 sam esse dicendi. Reperitis enim ex hoc toto prodigio
 atque responso nos de illius scelere ac furere, ac de
 impendentibus periculis maximis, propè jam voce
 Iovis optimi maximi præmoneri. Sed primum expiabo
 religionemedium meatum, si id facere verè ac sine
 cuiusquam dubitatione poterō: sin scrupulas tenuissi-
 mus residere aliquis videbitur, non modò patienti, sed
 etiam libenti animo potentis deorum immortalium
 religionique parebo. Sed quæ tandem est in hac urbe
 tanta domus ab illa religionis suspicione tam vacua,
 atque pura? quamquam vestræ domus P. C. cætero-
 rumque civium multo maxima ex parte sunt liberæ
 religione; tamen una mea domus iudiciis omnibus
 liberata, in hac urbe sola est. Te enim appello, Len-
 tule, & te, Philippe. ex hoc hauripicem responso de-
 crevit senatus, ut de locis sacris, religiosis, ad hunc or-
 dinem referretis: potest sine referre de mea domo,
 quæ (ut dixi) sola in hac urbe omni religione, omni-
 bus iudiciis liberata est & quam primum inimicus ipse
 in illa tempestate ac nocte reipub. cum cætera scelera

stylo illo impuro Sext. Clodius conscripisset, ne una
 quidē attigit littera religionis. Deinde eandem domū
 populus Rom. cuius est summa potestas omnium rerū,
 comitiis centuriatis, omnium ætatum ordinumq; suffra-
 giis, eodem iure esse iussit quo fuisset. Postea vos P.C.
 nō quod dubia res esset, sed ut huic furia, si diutius in
 hac urbe quam delere cuperet, maneret, vox interdice-
 retur, decrevissis, ut de mearū ædium religione ad pon-
 tificum collegium referretur. Quæ tanta religio est, qua
 non in nostris dubitationibus atq; in maximis supersti-
 tionibus, unius P. Servilii ac M. Luculli responso, ac
 verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis,
 de deorum penatium, Vestæq; matris cæremoniis, de
 illo ipso sacrificio, quod sit pro salute populi Rom.
 quod post Romam conditam huius unius casti tutoris
 religionum scelere violatum est; quod tres pontifices
 statuissent, id semper populo Rom. semper senatui, sem-
 per ipsis diis immortalibus satis sanctum, satis augustū,
 satis religiosum esse visum est. At verò meam domum
 P. Lentulos cos. & pontifex P. Servilius, M. Lucullus,
 Q. Metellus, M. Glabrio, M. Messala, L. Lentulus flamē
 Martialis, P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L.
 Claudius rex sacrorum, M. Scaurus, M. Crassus, C.
 Curio, Sex. Cæsar flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P.
 Albinovanus, Q. Terentius pontifices minores, causa
 cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia am-
 plissimorum ac sapientissimorum civium astante, omni
 religione una mente omnes liberaverunt. Nego un-
 quam post sacra constituta, quorum eadem est antiqui-
 tas, quæ ipsius urbis, ulla de re, ne de capite quidem
 virginum Vestalium, tam frequens collegium iudicasse,
 quamquam ad facineris disquisitionem interest adesse
 quam plurimos. Ita est enim interpretatio illa pontifi-
 cum, ut iidem potestatem habeant iudicium. Religionis
 explanatio vel ab uno pontifice perito rectè fieri po-
 test: quod idem in iudicio capitis durum atq; iniquum
 est: tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de
 mea domo, quàm unquam de cæremoniis virginum ju-
 dicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule
 designato, Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo & Q.
 Metello coss. referentibus statuit, cum omnes pontifi-

ces qui erant huius ordinis adessent : cumque alii, qui honoribus populi Romani cederent, multa de collegio iudicio verba fecissent, omnesque idem scribendo adessent, domum meam iudicio pontificum religione liberam videri. De hoc igitur loco sacro pontissimum videntur haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc praeique iuris habet, ut ab ipsis qui sacris praesunt, sacer non esse iudicatus sit. Verum referre, quod ex S. C. facere debetis, aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixissis, & eam religione omni libera is; aut senatus ipse iudicabit, qui, uno illo solo auctore factorum dissensiente, frequentissimus antea iudicavit; aut id, quod censebit, ad pontifices se referatur, quorum auctoritati, fidei, prudentiae maiores nostri sacra religionesque & privatas & publicas commendarunt. Quid ergo hi possint aliud iudicare ac iudicaverunt? Multae sunt domus in hac urbe, P. C. atque haud scio an penè cunctae, iure optimo, sed tamen iure privato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure mancipii, iure nexi, nego esse ullam domum aliam, aequè privato iure atque optima lege: publico verò omni praecipuo, & humano, & divino iure unitam. Quae primò aedificatur ex auctoritate senatus pecunia publica: deinde contra vim nefariam huius gladiatoris tot senatusconsultis munita atque septa est. Primò negotium istud magistratibus est datum anno superiore, ut curarent ut sine vi mini edificare liceret; quibus in maximis periculis universa res pub. commendari solet. deinde cum ille faxis, & ignibus, & ferro vastitatem meis aedibus intulisset, decrevit senatus, eos qui id fecissent, lege de vi, quae est in eos qui universam rempub. oppugnassent, teneri. Vobis verò referentibus, o post hominum memoriam fortissimi atque optimi consules, decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rempub. esse facturum. Nego ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot senatus exstare consulta. quot de mea domo: quam senatus unam post hanc urbem constitutam, ex aerario aedificandam à pontificibus liberandam, à magistratibus defendendam, à iudicibus muniendam putaret. P. Valerio pro maximis in rempub.

pub. beneficiis data domus est in villa publica: at mihi in palatio rehituta. ibi locus: at mihi etiam parietes atque tectum illi, quam ipse privato jure tueretur mihi, quam publicè magistratus omnes defendere. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem, non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer: sed cum sint mihi data à vobis, cum ea attententur ejus lingua, cuius antea manu eversa vos mihi & liberis meis manibus vestris reddidistis: non ego de meis, sed de vestris factis loquor; nec vecor ne hæc mea vestrorum beneficiorum prædicatio non grata potius quam arrogans videatur. Quamquam si me tantis laboribus pro communi salute periclitum essetret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum hominum animi quidam dolor, quis non ignoscere? Vidi enim hesternò die quendam murmurantem, quem aiebant negare ferre me posse: quia, cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogaret, cuius essem civitatis, respondi; me, probantibus & vobis & equitibus Rom. eius esse, quæ carere me non potuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? (quæro ex eo ipso qui ferre me non potest) me civem esse Romanum: litteratè respondissem, an tacuissem? desertum negotium. potest quisquam vir in rebus magnis cum invidia versatus, satis graviter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? At ipse non modò respondet quidquid potest, cum est lacessitus, sed etiam gaudet se ab amicis quid respondeat admoneri. Sed quoniam mea causa expedita est, videamus nunc quid haruspices dicant. ego enim fateor me & magnitudine ostenti, & gravitate responsi, & una, atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui (si cui fortè videor plus quàm ceteri, qui æquè atque ego sunt occupati, versari in studio litterarum) his de ceter, aut utar omnino litteris, quæ nostros animos deterrent atque avocant à religione. Ego verò primum habeo auctores ac magistros religionum colendarum maiores nostros: quorum mihi tanta fuisse sapiencia videtur, ut satis superq; prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam assequi, sed quanta fuerit perspicere pos-

sint, qui statas solennēque caeremonias pontificatus:
 rerum bene gerendarum auctoritates augurio: fato-
 rum veteres prædictiones, Apollinis vatum libris: por-
 tentorum explanationes, Etruscorum disciplina con-
 tineri putarunt: quæ quidem tanta est, ut nostra me-
 moria primùm Italici belli funesta illa principia, post
 Sullani Cinnaniquē temporis extremum penè disci-
 men; tum hanc recentem urbis inflammandæ, delen-
 dique imperii conjurationem non obscure nobis
 paulò antè prædixerint. Deinde etiam cognovi multa
 homines doctissimos sapientissimosque & dixisse, &
 scripta de deorum immortalium numine reliquisse;
 quæ quamquam divinitus perscripta video, tamen
 ejusmodi sunt, ut ea majores nostri docuisse illos, non
 ab illis didicisse videantur. Etenim quis est tam ve-
 cors, qui, aut cum suspexerit in cælum, deos esse non
 sentiat; & ea quæ tanta mente fiunt, ut vix quisquam
 arte ulla ordinem rerum ac vicissitudinem persequi
 possit, casu fieri putet; aut, cum deos esse intellexerit,
 non intelligat eorum numine hoc tantum imperium
 esse natum, & audum, & retentum. Quàm volumus li-
 cet P. C. ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispa-
 nos, nec robore Gallos, nec caliditate Pœnos, nec ar-
 tibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis ac
 terræ domestico nativoque sensu Italos ipsos ac La-
 tinos: sed pietate, ac religione, atque hac una sapien-
 tia, quod deorum immortalium numine omnia regi
 gubernarique perspeximus, omnes gentes nationesque
 superavimus. Quare ne plura de re minimè loquar
 dubia, adhibete animos, & mentes vestras, non solum
 aures, ad haruspicum vocem admovere. QVOD IN
 AGRO LATINIENSI AUDITVS EST STRE-
 PITVS CVM FREMITV. Mitto, haruspices, mitto
 illam veterem ab ipsis diis immortalibus, ut homi-
 num fama est, Etruriæ datam disciplinam: nos nonne
 haruspices esse possumus? EX AUDITVS IN AGRO
 PROPINQVO ET SUBVRBANO EST STRE-
 PETVS QUIDAM RECONDITVS, ET HOR-
 RIBILIS FREMITVS ARMORVM. Quis est ex
 gigantibus illis, quos poëtæ ferunt bellum diis immor-
 talibus intulisse, tam impius, qui hoc tam novo tantoque

motu non magnum aliquid deos populo Rom. præmonstrare & præcinere fateatur? De ea re scriptum est, postulatione: decretas esse Iovi, Saturno, Neptune, Telluri, diis cælestibus. Audio quibus diis violatis expiatio debeatur: sed hominum quæ ob delicta quæro, LUDOS MINUS DILIGENTER FACTOS, POLLUTOSQUE. Quos ludos? te appello Lentule (cui sacerdotii sunt tensæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum) vosque pontifices, ad quos epulones Iovis optimi maximi si quid est prætermisum, aut commissum, afferunt: quorum de sententia illa eadem renovata atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minùs diligenter facti? quanto, aut quo scelere polluti? respondebis & pro te, & pro collegis tuis, & pro pontificum collegio; nihil cuiusquam aut negligentia contemptum, aut scelere esse pollutum: omnia solennia, ac iusta ludorum, omnibus rebus observatis, summa cum cæremonia esse servata. Quos igitur haruspices ludos minùs diligenter factos pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi dii immortales, atque illa Mater dea te, te Cn. Lentule, cuius ab avia manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. Quòd ni tu Megalesia illo die spectare voluisses, hæc scio an vivere nobis, atque his de rebus iam queri liceret. Vis enim innumerabilis incitata, ex omnibus vicis collecta, fervorum ab hoc ædili religioso, repente fornicibus ostiisque omnibus in scenam, signo dato, immissa irrupit. Tua tum, tua Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavote, nomē, imperium, vocem, aspectum, impetum tuum * stans senatus, equitesque Rom. & omnes boni sequebantur; cum ille fervorum & ludiorum multitudini s. p. q. s. vincum ipso confessu, & constrictum spectaculis, atque impeditum turba & angustis tradidisset. An si ludius constitit, aut tibi cen repente conticuit, aut puer ille patrimus & martinus, si terram non tenui; aut tensam, aut lorum omisit; aut si ædilis verbo, aut si * nutu aberravit, ludi sunt non ritè facti, eaque errata expiantur, & memores deorum immortalium ludorum instauracione placantur: si ludi ab læticia ad metum traducti sunt; si non intermissi, sed perempti atque sublati sunt; si civitati uni-

versæ scelere eius qui ludos ad lustrum conferre voluit, exstiterunt dies illi festi penè lunesti: dubitamus, quos ludos ille fremitus nuntiet esse pollutos? Ac si volumus ea quæ de quoque deo nobis tradita sunt, recordari; hanc Matrem magnam, cuius ludi violati, polluti, penè ad eadem, & ad funus civitatis, conversi sunt; hanc inquam, accepimus agros & nemora cum quodâ strepitu fremituq; peragratè, id est, igitur vobis, hæc populo Romæ & scelerum indicia ostendit, & periculorum signa patefecit. Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Martis magnæ consecrati Megalestis fieri celebrariq; volebant? qui sunt more institutosq; maxime casti, solennes, religiosi: quibus ludis primum antè populi concessum senatui locum P. Africanus iterum consul ille maior dedit, ut eos ludos hæc lues impura pollueret: quò si quis liber aut spectandi, aut etiam religionis causa accesserat, manus afferebantur: quò matrona nulla adire propter vim consecrumque servorum. Ita ludæ eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris accessita in hac urbe confederit: cui uni ludi ne verbo quidem appellabantur Latino, ut vocabulo ipso & appetita religio externa, & Martis magnæ nomine suscepta declaretur: hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt, tota denique hoc ædile servorum Megalestia fuerunt. Pro dii immortales! qui magis nobiscum loqui possitis, si essetis versareminiq; nobiscum? Ludes esse pollutos significatis, ac planè dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perversum, conturbatum dici potest, quàm omne servitium permisso magistratus liberatum, in alteram scenam immissum, alteri prepositum, ut alter consecrus potestati servorum obiceretur, alter servorum totus esset? Si examen apum ludis in scenam venisset, haruspices acciendos ex Etruria putaremus: vidimus universi repente examina tanta servorum immissa in populum Romæ, septum atque inclusum, & non commovemur? Atque in apum fortasse examine, nos ex Etruscorum scriptis haruspices ut à servitio caveremus, monerent. Quod igitur ex aliquo disuncto, diversoque monstro significatum caveremus, id cum sibi ipsum monstrum est, & cum in eo ipso periculum

culam est, ex quo periculum portenditur, non perire scemus: Istiusmodi Megalestia fecit pater tuus illi modo di patruus: is in hi etiam generis sui mentionem facit: cum Athenionis aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quam C. aut A. ii Claudiorum: Illi, cum ludis facerent, servos de cavea exire jubebant; tu in alteram ser. os immisisti, ex altera liberos excisti. Itaque qui antea voce praconis a liberis removebantur, tuis ludis, non voce, sed manu liberos a te segregabant. Ne hoc quidem tibi in mentem verisbat Silius: tacet Iovi, haec sacra maiores nostros ex velaris libris expectasse: illi sunt vel rictus tu impia mente coactis, violatis oculis legis, contaminatis manibus attendas. Haec igitur vate suadente, quondam defessa Italiaunico bello, atque ab Hannibale verata sacra ista maiores nostri aenea ex Phrygia Roma collocaverunt: quae viris accepit, qui est optimus, a populo Rom. iustus, P. Scipio: semina autem, quae matronarum castissima putabatur, Q. Claudia: cujus praeceam illam severitatem sacrificii tua torer munificè existimatur imitata. Nihil te igitur neque maiores tui conjungi cum his religionibus; neque sacerdotum ipsum, quo est haec tota religio constituta; neque curulis auctoritas, quae maximè hanc tueri religionem solet, permovet, quo minùs castissimos ludos omni flagitio polueres, decore maculares, scelere obligares: sed quid ego id admittor: qui, accepta pecunia Pessinuntem ipsum, sedem domicilium quae Matris deorum, vastaris; & Brogitato Gallograco impuro homini ac nefario (cuius legati, te tribuno, dividere in aede Callo-ris tuis operis numeros celebrant) totum illum locum sanumque vendideris: sacerdotem ab ipsis aris pulvinaribusque detraveris: omnia illa quae vetustas, quae Persae, quae Syri, quae reges omnes (qui Europam Asi-amque tenuerunt) semper summa religione colue-runt, perverteris: quae denique nostri maiores tam sancta elexerunt, ut cum refertam urbem atque Itali-am sanctorum haberemus; tamen nostri imperatores maximis & periculosissimis bellis huic deo vota face-rent, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam pinci-pem aram, & in illo loco sanctaeque perficerent. Quod

cum Deiotarus religione sua castissimè tueretur, (quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum nostri nominis) Brogitaro, ut antè dixi, additum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarum saepe à senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimonio ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro iubes. Sed alter est rex iudicio senatus per nos, pecunia Brogitarus per te appellatus: alterum putabo regem, si habuerit, unde tibi solvat, quod ei per syngrapham credidisti. nam cum multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maximè, quòd tibi nummum nullum dedit; quòd eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum iudicio senatus, ut ipse rex esset, non repudiavit: quòd Pessinuntem per scelus à te violatum, & sacerdote sacrisque spoliatum recuperavit, ut in pristina religione servaret: quòd caeremonias ab omni vetustate acceptas, à Brogitaro pollui non sinit, mavultque gentem suam munere tuo, quam illud sanum antiquitate religionis carere. Sed ut ad hæc haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis: quis est qui id non totum in istius ludos prædictum, & responsum esse letetur? Sequitur de locis sacris religiosis O impudentiam miram! de mea domo dicere audest? Committe vel consulibus, vel senatui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus iudiciis, ut dixi antea, liberata est. At in iis ædibus, quas tu, Q. Scio equite Rom. viro optimo per te apertissimè interfecto, tenes, sacellum dico fuisse, & aras. tabulis hoc censorum, memoria multorum firmabo, ac docebo, agatur modò hæc res. quòd ex eo S. C. quod nuper est factum, referri ad vos necesse est: habeo, quæ de locis religiosis velim dicere cum de domo tua dixerò, in qua tamen ita est inædificatum sacellum, ut alius fecerit, tibi tantum modò sit demolendum: tum videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. Putant enim nonnulli ad me pertinere armamentarium Telluris aperire. Nuper id patuisse dicunt, & ego recordor. Nunc sanctissimam partem, ac sedem maximè religionis privato dicunt vestibulo contineri. Multa me movent, quòd ædes Telluris est curationis meæ; quòd is, qui illud armamentarium

custulit

sustulit, meam domum pontificum iudicio liberatam secundum fratrem suum iudicam esse dicebat. Movet me etiam in hac caritate annonæ, sterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, & eo magis, quod eodem ostento, Telluri postulatio deberi dicitur. Vetera fortasse loquimur: quamquam hoc si minus civili jure perscriptum est, lege tamen naturæ, communi jure gentium sancitum est, ut nihil mortales à diis immortalibus usu capere possint. Verumtamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus quæ sunt maximè & quæ videmus? L. Pisonem quis nescit his ipsis temporibus maximum & sanctissimum Dianæ sacellum in Caliculo sustulisse? Adfunt vicini ejus loci, multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilitia illo ipso in sacello, statuto loco anniversaria facitarent. Et conquirimur, dii immortales quæ loca desiderent, quid significant, de quo loquantur? A Sex. Serano sanctissima sacella suffossa, incensa, inædificata, oppressa, summa denique turpitudine esse fœdata nescimus? Tu meam domum religiosam facere potuisti? Ecqua mentes? qua * invaseras, qua manu? qua disturbaras, qua voces? qua incendi iusseras, qua leger quam acin illa quidem impunitate tua scripseras. quo pulvinatis quod stupraras, quo simulachros quod ereptum ex meretricis sepulchro in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quod impuri & sacrilegi parietem tangit? Itaque nequis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre, tollam altius tendam; non ut ego te despiciam, sed tu ne aspicias urbem eam quam delere voluisti. Sed jam haruspicum reliqua responsa videamus, ORATORES CONTRA IUS FASQUE INTERFECTOS. Quid est hoc? de Alexandrinis video esse sermonem, quem ego non refuto. Sic enim sentio, ius legatorum cum hominum præsidio munitum sit, tum etiam divino jure esse valens. Sed quæro ab illo, qui omnes * iudices tribunus è carcere in forum effudit, cuius arbitrio sic omnes nunc, atque omnia verena tractantur; qui cum Hermachu Chio syngraphas fecit, ecquid sciat unum acerrimum adversarium Hermachi Theodosium, le-

gatum ad senatum à civitate libera missum, sic percussum? quod non minus, quàm de Alexandris indignum diis immortalibus esse visum ceterò scio. Nec confero nunc in te unum omnia: ipse maior esset saluti, si prater te nemo esset imperor. Plures sunt hoc & tu tibi confidis magis, & nos prope iure diffidimus. Quis Platonem ex Orestide, quæ pati Macedonia libera est, hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nossum (ut se ipse appellavit) imperatorem venisse nescit? Quem ille propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula coniecit, & medicum intremisit suum, qui legato, socio, amico, libero, sed dissimè & crudè dissimè venas incidere, & secures suas eruentari seelere noluit, nomen quidem populi Romæ, tanto seelere contaminavit, ut id nullare possit nisi ipse iustitiae expiari. Quales hunc carissos quoniam habere, cum etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem iatur? Sed recitemus quid sequatur: **ITEM ET IUSTURANDUM NEGLECTUM.** Hoc quid si percipsum non faciè interpretor, sed ex eo quod sequitur, suspicor de tuorum iudicum manifestò peritio dici: quibus enim crederet essent iurandi, nisi à senatu præbium postulassent? Quare autem de his dici suspicer, hæc causa est quod sic statuo, & illud in hac civitate esse maximè illustre atque insignè peritium, & te ipsum tamen in peritii periculum ab iis quibuscum coniuressi non vocari, & video in haruspicum responso hæc esse subversæ. **SACRIFICIA VETUSTA, OCCULTA QUE MINUS DILIGENTER TACTA, POLLUTA QUE.** Haruspices hæc loquuntur, an patris penatèsque dii multi enim sunt credo, in cuos huius malefici suspicio cadat, quis præter hunc unum? Obscurè dicitur, quæ sacra polluta sint, quid planius, quid gravius, quid Peligerius dici potest? **VETUSTA OCCULTA QUE.** Nego ulla verba Lentulum gravem oratorem ac disertum sapius, cum te accersaret, usurpasse, quàm hæc quæ nunc ex Etruscis libris in te conversa atque interpretate dicuntur. Etenim curd sacrificium tam vetus est, quàm hoc, quod à regibus aqua-
te huic urbi accepimus? Quod autem tam occultum

quàm id, quod non solum curiosos oculos excludit, sed etiam errantes; quò non modò iniquitas, sed et imprudentia quidem possit intrare. Quod quidem sacrificium nemo ante f. Clodium omni memoria violavit, nemo unquam adit, nemo neglexit, et cum vir asp. cere non horruit: quod sit per virgines Vestales, sit pro populo Rom. sit in ea domo quæ est in imperio, sit in credibili cetera nomia sit ei decus, ejus ne remen eudem viros sei è fas est: quàm ille idcirco Bonum dicit, quòd in tanto sibi scelere ignoverit. Non ignovit, nisi crede, non, nisi fortè tibi ignotum putas, quòd te judices dimiserunt excusum & exaullum, sui judicio absolutum omnium condemnatum; aut quòd oculos, ut opinio illius religiosus est, non perdidisti. Quis enim ante te facta illa vir sciens videret, ut quisquam precamur sequeretur illud scelus scire posset? An tibi luminis obicilèt cæcitas plus quàm lib. denist: ne id quidem sentis, rennentes illos oculos ab aui tui magis optandos fuisse quàm hos flagrantis furoris? Tibi verò, si diligenter accideris, intelliges hominum precas decisse adhuc, non deorum. Homines te in te sceddissima defenderrunt: homines turpissimum nocentissimumque laudarunt: homines propè consistentem judicio liberaverunt: hominibus injuria tui super illata in ipsos, dolorem non fecit: homines tibi arma, alii in me, alii post in illum invictum civem dederunt: hominum beneficia profus concede tui, & se maiora non esse querenda. A diis quidem immortalibus quæ potest homini maior esse peria, furore atque dementia? nisi fortè in tragædis quos volvere de dolore corporis cruciari & confecti vides, graves decem immortalium iras subire, quàm illos qui ferentes inducentur, putas. Non sunt illi enlatus & genitus Iphiloctetæ tam miseri (quamquam sunt acerbi) quàm illa exultatio Athamantis, & quàm somnium matricidarum. Tu cum fures in concionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros toropellis, cum ardentes laces in vicinorum testa iactas, cum ædes sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra ludolque cœcubas, cum uxorem sororemque non discernis, cum quod iactas cæbi non sentis; cum bac-

charis, cum furis, tum das eas pœnas quæ sunt solæ ho-
minū sceleri à diis immortalibus cōstitutæ. Nam corpo-
ris quidem nostrī infirmitas multos subit casus per se:
denique ipsum corpus tenuissima sæpe de causa confi-
gitur: deorum tela impiorum mentibus figuntur. Quare
miserior es, cum in omnem fraudē raperis oculis, quàm
si omnino oculos non haberes. Sed quoniam de iis om-
nibus quæ haruspices commissæ esse dicunt, satis est di-
ctum, videamus quid iidem haruspices à diis iam im-
mortalibus dicant moneri. Monent, ne per optimatum
discordiam disentionemque patribus principibusque
cædes periculaque creentur, auxilioque diminuti* defi-
antur, quare ad unum imperium provinciæ redeant,
exercitusque pulsus, diminutioque accedat. Haruspiciū
verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur
hanc optimatum discordiam molitur? idem iste, nec
ulla vi ingenii aut consilii sui, sed quodam errore no-
stro: quem quidem ille, quod obicurus non erat, facile
perspexit. hoc enim etiam turpius affligatur res publi-
ca, quod ne ab eo quidem vexatur, ut tanquam fortis
in pugna vir, acceptis à forti adversario vulneribus ad-
versis* honestè cadere videatur. T. Gracchus convellit
statum civitatis. qua gravitate vir! qua eloquentia!
qua dignitate! nihil ut à patris avique Africani præsta-
bili insignique virtute, præterquàm quod à senatu
desciverat deflexisset. Secutus est C. Gracchus, quo
ingenio! quanta vi! quanta gravitate dicendi! ut do-
lerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meli-
orem mentem voluntatemque esse conversa. Ipse L.
Saturninus ita fuit effrenatus & penè demens, ut au-
dior esset egregius, & ad animos imperitorum excitan-
dos inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P.
Sulpicio loquar? cuius tanta in dicendo gravitas, tanta
iucunditas, tanta brevitās fuit, ut posset, vel ut pruden-
tes errarent, vel ut boni minùs benè sentirent, perfec-
te dicendo. Cum his conflictari & pro salute patriæ
quotidie dimicare, erat omnino illis qui tum repub-
licam gubernabant, molestum: sed habebat ea molestia
quandam tamen dignitatem: hic verò de quo ego ipse
tam multa nunc dico, prò dii immortales, quid est? quid
valet? quid affert, ut tanta civitas si caderet, (quod dii
omen

omen obruant) à viro tamen confecta videatur: Qui post patris mortem, primam illam ætutulam suam ad scurrarum locupletum libidines detulit: quorum intemperantia expleta, in domesticis est germanitatis stupris volutatus: deinde iam robustus provinciæ se ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpeffus, etiam Cilicum libidines Barbarorumque satia- vit: post exercitu L. Luculli sollicitato, per nefandum scelus fugit illinc, Romæque recenti adventu suo cum propinquis suis decidit, ne reos faceret: à Catilina pecuniam accepit, ut turpissimè prævaricaretur. Inde cum Murena se in Galliam contulit: in qua provincia mortuorum testamenta conscripsit, pupillos necavit, nefarias cum multis scelerum pactiones societatesque con- flavit: unde ut rediit, quæstum illum maximè fecundè uberemque campestem totum ad se ita redegit, ut ho- mo popularis fraudaret improbissimè populum, idem- que vir clemens divisores omnium tribuum domi ipse suæ crudelissima morte mactaret. Exorta est illa rei- publicæ, sacris, religionibus, auctoritati vestræ, iudiciis publicis funesta quæstura: in qua idem iste deos ho- minesque, pudorem, pudicitiam, senatus auctoritatem, ius, fas, leges, iudicia violavit. Atque hic ei gradus (ô mi- sera tempora, stultasque nostras discordias) P. Clodio gradus ad temp. hic primus est aditus ad popularem iactationem atque ascensum. Nam Tib. Graccho invi- dia Numantini fœderis (cui feriendo quæstor C. Man- cini cos. cum esset, interfuerat) & in eo fœdere im- probando senatus severitas dolori & timori fuit: ista- que res illum fortem & clarum virum à gravitate pa- trum desciscere coegit. C. autem Gracchum mors fra- terna, pietas, dolor, magnitudo animi ad expetendas domestici sanguinis pœnas excitavit. Saturninum, quod in annonæ caritate quæstorem à sua frumentaria pro- curatione senatus amovit, ei que rei M. Scaurum præ- fecit, scimus dolore factum esse popularem. Sulpitium ab optima causa profectum, Catoque Julio consula- tum contra leges petenti resistantem, longius quàm voluit popularis aura provexit. Fuit in iis omnibus causa, etsi non iusta (nulla enim potest cuiquam malè de repub. merendi iusta esse causa) gravis tamè, & cum

aliquo

aliquo animi & virili dolore coniuncta. P. Clodius a crocora, à mitra, à muliebribus soleis, purpureisq; fasci-
olis, à strophio, à psalterio, à flagitio, à stupro est factus
repente popularis. Nisi cum mulieres exornatum ita
deprehēdissent, nisi ex eo loco, quo cum adire fas non
erat, ancillarum beneficio emissus esset, populari homi-
ne populus Romanus, respub. cive tali careret. Hanc ob
amentiam in discordiis nostris, de quibus ipsis his pro-
digiis recentibus à diis immortalibus admonemur, ar-
reptus est unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri non
liceret. Quod anno antè frater Metellus, & cōcor et à
tum senatus principi Cn. Pompeio sententiam dicenti
excluserat, acerrimeq; una voce ac mente resisterat,
ad post dissidium optimatum, de quo ipso nunc mone-
mur, ita perturbatum, itaque permutatum est; ut quod
frater consul re fieret obtulerat, quod affinis & sedu-
lis clarissimus vir, qui illum rem non laudarat, exclu-
serat, id is consul eliceret in discordiis Principum, qui
illi utius inimicissimus esse debuerat, & eo secisse au-
ctore se diceret, cuius auctoritatis neminem posset re-
nitere. Iniecta est fax foeda ac lusuosa reipublicae: pe-
rita est auctoritas vestra, gravitas amplissimorum eidi-
cuna, consensus bonorum omnium, totius denique civi-
tatis status. Hæc enim certè petebantur, cum in me
cognitorem harum omnium rerum illa flamma illius
temporum coniciebatur. Excepi, & pro patria solus
exarsi: sic tamen, ut vos iisdem ignibus circumsepulme
primum ipsum pro vobis & fumantem videretis. Non
sedabantur discordiæ, sed etiam crescebat in eos odi-
um à quibus nos defensi putabamur. Ecce iisdem au-
ctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam,
populum Romanum desiderantem, flagitantes vos
non auctoritate sua solum sed etiam precibus ad me-
am salutem excitavit, restituti sumus. Sit discordiarum
finis aliquando: à diuturnis dissensionibus conquiesca-
mus non finit eadem ista labe: eas habet conciones,
ea miscet ac turbat, ut modò his sese vendat, modò il-
lis ne: tamen ita ut se quisquam, si ab isto laudatus sit,
laudatorem putet; sed ut eos quos non ament, ab eo-
dem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror.
quid enim faciat aliud illis, homines sapientissimos
gravissi-

gravissimosque minor: primùm quòd quenquam clarū
 hominem atque optimè de republica sæpe meritum,
 impurissimi voce hominis violari faciliè patiuntur: de-
 inde quòd exillimant perditū haminis profligatiq; ma-
 ledictis posse, id quod minia è conducit ipsi, cuius-
 quam gloriam dignitatēq; violari. postremò, quòd
 non sentiunt id, quod tamen mihi iam suspicari vi-
 dentur, illius furentes ac violentos impetus in seip-
 sos posse converti. atque ex hac nimia nonnullorū
 alienatione à quibuldam, hærent vela in republi-
 caque quā diu hærebant in uno me, graviter equi-
 dem, sed aliquanto leviùs secebam. An ille, nisi primò
 se dedisset iis quorum animos à vestra auctoritate se-
 iunctos esse arbitrabamur; nisi eos in cælum suis lau-
 dibus præclaris auctor extolleret; nisi exercitum C.
 Caesaris (in quo sælebat multos, sed cum nemo re-
 dignebar) nisi cum, inquam, exercitum signis inle-
 stis in curiam se immisiturum minitaretur; nisi Cr.
 Pompeio adiutore, M. Crasso auctore, qua faciebat,
 facere clamaret; nisi consules causam comminasse
 secum (in quo uno non mentiebatur) confirmaret; tam
 crudelis nec, tam sceleratus reipublicæ vexator esse
 potuisset? Idem posse aquam veli irate vos à metu ex-
 citis, emergere auctoritatem vestram à fluctibus illis
 servitutis, reviviscere memoriam ac desiderium neci
 vidit; vobis se cepit subitò fallacissimè vendicare.
 Tum leges Iulias contra auspicia latas, & hic & in
 concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata
 illa lex, quæ totum eius tribunatum continebat; quam
 cæcus amentia non videbat: producebat fortissimum
 virum M. Bibulum, quærebat ex eo, C. Casare leges
 ferente, de cælo semper-ne servasset & semper se ille
 servasse dicebat. Augures interrogabat, quæ ira lata
 essent, reserene lata essent: illi vitio lata esse dicebant.
 Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de
 me optimè meriti, sed illius, ut ego arbitror, furoris
 ignari. Longius processit: in ipsum Cn. Pompeium
 auctorem, ut prædicare est solitus, consiliorum suo-
 rum invehi cepit. Inibat gratiam à nonnullis. Tum
 verò est ratos se posse, quoniam regatum domesticū
 belli extinctorem nefario scelere sedasset, illum ex-

am, illum externorum bellorū hostiumq; victorem affigere. Tum est illa in templo Castoris scelerata & penē delectrix imperii hujus fida deprehensa: tum ille, cui nulla hostium diutius urbs unquam fuit clausa, qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium objecta tela, semper vi & virtute perfregit, obsessus ipse est domi; meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ consilio, & facto suo liberavit. Nam si Cn. Pompeio viro uni omnium fortissimo, quicumque nati sunt, miserrimū magis fuit quā turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non aspicere, carere publico, minas ejus perferre, cum in concionibus diceret, velle se in Carinis ædificare alteram porticum, quæ Palatio responderet: certē mihi exire domo mea ad privatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reipublicæ gloriosum. Videtis igitur hominem per seipsum iampridē afflidum ac iacentem, perniciosis optimatū discordiis excitari: cuius initia furoris dissensionibus eorum, qui eum à vobis sejuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua iam præcipitantis tribunatus, etiam post tribunatū obtredatares eorum atque adversarii defenderunt, ne à republica reipublicæ pestis removeretur: resisterunt etiam ne causam diceret; etiam ne privatus esset. Etiamne in sinu atque in deliciis quidem optimi viri viperam illam venenatam ac pestiferam habere poterunt? quo tandem decepti munere? volo, inquiunt, esse qui in concione detrahat de Pompeio, detrahat ille vituperando: velim sic hoc vir summus atque optimè de mea salute meritis accipiat, ut à me dicatur: dicam quidem certē quod sentio. Mihi mediū fidiū tum de illius amplissima dignitate detrahere, cum maximis laudibus efferebat, videbatur. Vtrū tandem C. Marius splendidior, cum eum C. Glaucia laudabat, an cum eundem iratus postea vituperabat? An ille demens, & iampridem ad pœnam exitiumq; præceps, scēdior atq; inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quam in universo senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis civibus non acerbum. Sed ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc eius concionem, de qua loquor, in qua Pompeiū ornat, in notius deformat: certē laudat,

& unum esse in hac civitate dignum huius imperii gloria dicit; & significat se illi amicissimum esse, & reconciliationem esse gratiæ factam. Quod ego quamquam quid sit nescio; tamen hoc statuo, hunc si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, ampliùs ad eius laudem minuendam facere potuisset? Videant ii, qui illum Cn. Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eamq; causam in tot tantisque sceleribus conaivebant, & nonnunquam eius indomitos atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequabantur, quàm se citò inverterit. Nunc enim iam laudat illum: in eos invehitur quibus se antea venditabat. Quid existimatis eum, si reditus ei gratiæ patuerit, esse taciturnum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepit. Quas ego alias optimatum discordias à diis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus eius, aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere possunt. Deteriores, repulso (quod iam audietis) hos appellant, quorum & mentes, & res sunt perditæ, longeque à communi salute disjunctæ. Quæ re cum dii immortales monent de optimatum discordiis; de clarissimorum & optimè meritorum civium dissensione prædicunt; cum principibus periculum eademque portendunt, in tuto collocant Clodium. Qui tantum abest à principibus, quantum à puris, quantum à religiosis. Vobis ò clarissimi atque optimi cives, & vestræ salutis consulendum & prospiciendum vident. Cædes principum ostenditur: id quod interitum optimatum sequi necesse est, adiungitur: etiam ne in unius imperium res decideret, admonemur: ad quem metum, si decorum monitis non ducereimur, tamen ipsi nostro sensu coniecturaque raperemur. Neque enim ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros & potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario clarissimo cive consul nobilissimus & fortissimus L. Sulla: horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna dissensit: utrisq; horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem.

Idem

Idem iterum nulla superavit tum sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam imperatricem recuperavit. Inest hoc tempore haud obsecrum odium, atque id infinitum penitus & inultum animis hominum amplissimorum: dissident principes: capitur occasio: qui non tantum opibus valent, relictis quam fortunam tamen ac tempus expectant: qui sine controversia plus possunt, hi fortasse nonnunquam cōfla ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Telum hoc ē civitate discordia: iam orine illi qui parte denuverus exinguntur: iam illa serpens, qui nunc hic deo tescit, tum se emergit, & fertur illic, cum tescit atque illa morietur. Monent enim iidem, re occultis consiliis respublicam. Quae aut occulti re, quidam eius, qui aesus in concione est dicere, iustitiam edici oportere, iustitiam interniti, claudia rationem, iudicia illis. Nisi forte existimatis hanc tantam collisionem illi, tantamque everisionem civitatis in mentem subito, in rostris, nec cogitari venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, supri, somni, pleniusque inconsideratissima ac demeritiora temeritatis: verum tamen nocturnis vigiliis, etiam cōtione hominum, iustitiam illud conceptum ac meditatū est. Mementote patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras, & perniciosam viam audiendi consuetudine esse munitam. Sequitur illud, NE DETRIORIUS, repulsi que honos augeatur. Repulsi videamus: nam deteriores qui sint post docebo. Sed tamen in eum cadere hoc verbum maximē, qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deterimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, ut optior, ii qui aliquando honorem vitio civitatis, non suo, non sunt ailecti. Nam id quidē multis saepe optimis civibus atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parentes, quos apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, urbani, rustici repulerunt. Hinc honore augeantur monemur. Bebet esse gratum, quod pradicunt: sed tamen huic malo populus Romanus ipse nullo haruspicum admonitu sua sponte prospexit. Deteriores cavete, quorum quidem magna est natio; sed tamen

tamen eorum omnium hic dux est atque princeps. Etenim si unum hominem deerrimum poeta prastanti aliquis ingenio sistis conquiritque vitiis deformatum vellet inducere, nullum profecto dedecus reperire posset quod in hoc non inesset, multaque in eo penitus defixa atque harentia prateriret. Parentibus, & diis immortalibus, et patriæ nos primum natura concessit, eodem enim tempore & suscipimur in lucem; & hoc cœlesti fœditu augemur; & certam in sedem civitatis ac libertatis adhibemur. Iste parentum nomen, sacra, memoria, gentem. Ponticiano nomine obruit: deorum ignes, solennes mentes, abditos ac penetrales focos, occulta, & matibus non invita scilicet, sed etiam inaudita sacra inexprimibili scelere pervertit: idemque earem templum inflammavit deorum, quantum ope etiam aliis incendiis subvenitur. Quid de patriâ loquar? qui primum cum cives vi, ferro, periculis, urbe, omnibus patriæ præsidis depulsi, quem vos patriæ conservatorem esse sepius iudicaveritis: deinde everio senatus, ut ego semper dixi, conice; ducere, ut ille dicebar, senatum ipsum principem salutis mentisque publicæ, vi, eade, inceditque pervenit; tulit duas leges, Aliam & Fuliam, maxime reipublicæ salutaris; censuram extinxit, intercessionem removit, auspicia delevit, consules sceleris sui socios, arario, provinciis, exercitu armavit: reges qui erant, vendidit; qui non erant, appellavit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulsi, imperatorum monumenta everit: inimicorum domos distulavit: vestris monumentis nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quæ ab illo in patriam sunt edita: quid? quæ in singulos cives quos necavit? socios quos dissipavit? imperatores quos prodidit? exercitus quos tentavit? quid verò, ea quanta sunt quæ in seipsum scelera, quæ in suos edidit? quis minus unquam pepercit hostium castris, quam ille omnibus corporis sui partibus? quæ navis unquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quam illius ætas fuit? quis unquam nepos tam liberè est cum scortis, quam hic cum tororibus volatus? quam denique tam immanem Charybdim poeta fingendo

gendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaustire gurgites posset, quantas iste Byzantiorum Brogitarumque prædas exorbuit: aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque ieiunis, quam quibus istum videtis, Gellius, Clodius, Titiis rostra ipsa mandentem: Quare id quod extremum est in haruspicum responsis, providete, ne reipublicæ status commutetur. Etenim vix hæc, si undique solciamus, iam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrum humeris cohærebunt. Fuit quondam ita firma hæc civitas & valens, ut negligentiam senatus, vel etiam iniurias civium ferre posset: iam non potest. Ærarium nullum est: vectigalibus non fruuntur qui redemerunt; auctoritas principum cecidit; consensus ordinum est divulsus; iudicia perierunt: suffragia districta tenentur à paucis; bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus iam non erit: civem, qui se pro patriæ salute opponat invidiæ, frustra posthac requiretis. Quare hunc statum qui nunc est, qualiscunque est, nulla alia re nisi concordia retinere possumus. Nam ut meliore simus loco, ne optandum quidem est, illo impunito: deteriore autem statu ut simus, unus est inferior gradus, aut interitus, aut servitutis. Quò ne trudamur, dii immortales nos admonent, quoniam iam pridem humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem P. C. tam tristem, tam gravem non suscepissem; non, inquam, nisi hanc personam, & has partes honoribus populi Romani, & vestris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem, & possem sustinere. Sed tamen facillè tacentibus cæteris reticuissem: sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, sed publicæ religionis. Mea fuerunt verba fortasse plura: sententiæ quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit: aut eorum responsis commoveri necesse est. Quòd si cætera magis pervulgata nos sæpè & leviora moverunt: vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium permovebit: nolite enim id purare accidere posse, quod in fabulis sæpè videtis fieri, ut deus aliquis elapsus de cælo cæcis hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. Cogitate genus sonitus eius, quem Latinienses nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod non-

dum

dum est relatum, quòd eodem ferè tempore factus in agro Piceno Potentiz nuntiatur terremotus horribilis, cum quibusdam multis metuendisq[ue] rebus: hæc eadem profectò quæ futura prospicimus: impendentia pertimesceris. Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc panè oratio iudicanda est, cum ipse mundus, cum agri terramota quodam novo contremiscunt, & inusitato aliquid sono incredibiliq[ue] prædicunt. In hoc constituendæ nobis quidem sunt procurationes, & obsecratio, quemadmodum monemur. sed faciles sunt preces apud eos, qui ultrò nobis viam salutis ostendunt: nostræ nobis sunt inter nos iræ discordiæq[ue] placandæ.

PRO CN. PLANCIO.

ORATIO XXXI.

Vm propter egregiam & singularem Cn. Plancii, iudices, in mea salute custodienda fidem, tam multos & bonos viros ejus honori viderem esse auctores, capiebam animo non mediocrem voluptatē: quòd, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cùm autem audirem meos partim inimicos, partim invidos, huic accusationi esse fautores, eandemq[ue] rem adversariam esse in iudicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adiutrix; dolebam, iudices, & acerbè ferebam, si huius salus ob eam ipsa n. causam esset infestior, quòd is meam salutem atq[ue] vitam sua benevolentia, præsidio, custodiaq[ue] texisset. Nunc autem vestri, iudices, conspectus & concessus iste reficit & recreat mentem meam, cum intueor & contemplan unumquemq[ue] vestrū. Video enim hoc in numero neminem, cui mea salus chara nō fuerit, cuius non exstet in me suum meritum, cui non sim obstrictus memoria beneficii sempiterna. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui me ipsum maximè salvum videre voluerunt. Sæpiusq[ue], iudices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum

studiosissimū & diligentissimum salutis meae reum hunc
 potissimū sibi deligisse, quā metuendū, ne vobis
 id ille magna ratiōe fecisse videatur. Quamquam
 mihi non fuit o tantum, iudices, neque arrego, ut Cn.
 Plancium suis erga me meritis impunitatē consecu-
 turum putem. Nisi eius integerrimam vitam, modestis-
 simos mores, summam fidem, continentiam, pietatem,
 innocentiam ostendero, nihil de poena recutabo. Sin
 omnia praestitero quae sunt à bonis viris expetenda, pe-
 ram iudices à vobis, ut cuius misericordiam salus mea
 custodita sit, ei vos vestram misericordiam me depre-
 cante tribuatis. Equidem ad reliques labores, quos in
 hac causa maiores suscipio quā in ceteris, etiam hanc
 molestiam assumo, quòd mihi non solum pro Cn. Plancio
 dicendum est, cuius ego salutem non secus ac me-
 am tueri debeo: sed etiam pro me ipso: de quo accu-
 satores plura penè quā de re recte dixerunt.
 Quamquam, iudices, si quid est in me ipso, ita reprehen-
 sum, ut id ab hoc alienum sit, non me id magnopere
 conturbat. Non enim timeo, ne quia petrarò grati ho-
 mines reperiantur, ideo cum me nimium gratum illi
 esse dicant, id mihi criminofum esse possit. Quae verò
 ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga
 me minora esse dicerent quā à me ipso predicaren-
 tur: aut, si essent summa, negarent ea tamen ita mag-
 ni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere: haec
 mihi sunt tractanda, iudices, & modicè, nequid ipse
 essendam; & tum denique, cum respondero crimini-
 bus, ne non tam innocentia reus sua quā recordatio-
 ne meorum temporum defensus esse videatur, sed mi-
 hi in causa facili atq; explicata, perdifficilis, iudices, &
 lubrica defensoris ratio proponitur. Nam si tantum-
 modò mihi necesse esset contra Læterensem dicere: ta-
 men id ipsum esset in tanto usu nostro tantaq; ami-
 citia molestum. Vetus enim est lex illa iustae veraque
 amicitiae, quae mihi cum illo iamdiu est, ut idem amici
 semper velint: neque est ullum certius amicitiae vincu-
 lum, quā consensus & societas consiliorum & volun-
 tatum. Mihi autem non id est in hac re solum mole-
 stum, contra illum dicere; sed multo id magis, quòd in
 ea causa contrà dicendum est, in qua quidam homi-
 num

num ipsorum videretur facienda esse contentio. Quærit enim Laterensis, atque hec uno maxime urget, quæ te virtute, quæ laude Plancius, quæ dignitate superant. Ita si cedo illius ornamentis, quæ multa & maxima sunt, non solum huius dignitatis iactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est. sin hunc illi antepone, contumeliosa habenda est ratio, & dicendum est id, quod ille me flagitat: Laterensem à Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis eximatio essenda est, si illam accusationis conditionem sequar, aut optime de me meriti salus deferenda est. Sed ego, Laterensis, circum me & præcipitem feci confitear in causa, si te aut à Plancio aut ab ullo dignitate potuisse superari dixerò. Itaque discedam ab ea contentione ad quam tu me vocas: & tamen ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. Quidstunè * non iranem dignitatis iudicem putas esse populum: fortasse nonnunquam est, utinam verò semper esset: sed est ferratò: & si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committere putat. His levioribus cunctis, diligentia & gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis quæ esse in te videmus. Nam quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex est, qui aut invidet, aut faver. Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc rerum agetur alio loco: nunc tantum disputo de iure populi, qui & potest & solet nonnunquam dignos præterire: nec si à populo præteritus est, quem non oportuit, à iudicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam si ita esset, quod patres apud maiores nostros tenere non potuerunt, & reprehensores essent committorum, id haberent, iudices, vel quod multò etiam minùs est ferendum. Tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti: nunc postulatur à vobis, ut eius exilio qui creatus sit, iudicium populi Rom. reprehendatis. Itaque quamquam quæ nolui ianua sim ingressus in causam, sperare videor tantum absuturam esse orationem meam à minima suspitione offensionis tuæ, te ut potius obiurgem, quod:

quòd iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quàm ut ego eam ulla contumelia coner attingere, Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quòd ædilis non sis laesus, fractos esse & abiectos & repudiatos putas? Vide tandem, Lacerensis, quantum à te dissentiam, si mediùs fidiùs decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, iusti, graves, qui te indignù ædilitate iudicavissent; graviùs de te iudicatum putarè, quàm est hoc quod tu metuis, ne à populo iudicatum esse videatur. Non enim comitiis iudicat semper populus, sed movetur plerumque gratia, cedit precibus, facit eos à quibus est maximè ambitus: demique si iudicat, non delectu aliquo aut sapientia ducitur ad iudicandù, sed impetu nonnunquam & quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia, semperq; sapientes ea quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare cum te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris accusas. At fueris dignior quàm Plancius, de quo ita tecum contendam paulo pòst, ut conservem dignitatem tuam: sed ut fueris dignior, non competitor, à quo es victus, sed populus, à quo es præteritus, in culpa est. In quo primùm illud debes putare, comitiis præsertim ædilitiis, studium esse populi, non iudicium: eblandita illa, non enucleata esse suffragia: eos qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant considerare sapius, quàm quid cuique à republica videatur deberi. Sin autem mavis esse iudicium: non tibi id rescindendum est, sed ferendum. Malè iudicavit populus: at iudicavit. Non debuit: at potuit. Non feror ac multi clarissimi & sapientissimi cives tulerunt. Est enim conditio liberorum populorum, præcipueque huius principis populi, & omnium gentium domini atque victoris; posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit cuique: nostrum autem est, qui in hac tempestate populi iactemur ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores si magni non putemus, non servire populo; sin eos expectamus, non defatigari supplicando. Venio nunc ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione

oratione potius quam mea disputem: qui si tecum con-
 grediatur, & si una voce loqui possit, hæc dicar; Ego ti-
 bi, Laterensis, Plancium non anteposui: sed cum essetis
 æquè boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli
 qui à me contenderat quàm ad eum, qui mihi non ni-
 mis submissè supplicarat. Respondebis credo, te splen-
 dore & vetustate familiæ fretum, non valdè ambien-
 dum putasse. At, verò te ille ad sua instituta, suorumq;
 majorum exempla revocabit: * semper se dicet rogari
 voluisse, semper placuisse: M. Serum qui ne equestrem
 quidem splendorem incolorem à calamitate iudicii
 retinere potuisset, se homini nobilissimo, innocentissi-
 mo, eloquentissimo M. Pisoni prætulisse: præposu-
 isse se Q. Catulo in summa familia nato, sapientissi-
 mo, & sanctissimo viro, non dico C. * Serenum subti-
 lissimum hominem (fuit enim, & animi satis magni, &
 consilii) sed Cn. Manlium non solum ignobilem, ve-
 rum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta,
 ac sordida. Desideratunt te, inquit, oculi mei, cum tu
 esses Cyrenis: me enim, quàm socios, tua frui virtute
 malebam: & quo plus intererat, eo plus aberas à me:
 certè non videbam. Deinde sitientem me virtutis tuæ
 delernisti, ac dereliquisti. Cœperas enim petere tri-
 bunatam plebis temporibus iis, quæ istam eloquen-
 tiam & virtutem requirebant: quam petitionem cum
 reliquisses, si hoc iudicasti, tanta in tempestate te gu-
 bernare non posse, de virtute tua dubitavi, si nolle, de
 voluntate: sin, quod magis intelligo, temporibus te
 aliis reservasti, ego quoque, inquam, & respub. ad ea te
 tempora revocavi, ad quæ tu te ipse servaras. Pete
 igitur cum magistratum, in quo mihi magnæ utilitati
 esse possis, ædiles quicumque erunt, idem mihi, quod
 ostenderas: aut, si quod mea minùs interest, id te ma-
 gis fortè delectat, reddam tibi istam ædilitatem etiam
 negligenter petenti. Sed amplissimos honores ut pro
 dignitate tua consequare, condiscas censeo mihi pau-
 lo diligentius supplicare. Hæc populi oratio est: mea
 verò Laterensis, hæc, Quare victus sis, non debero
 iudicem quærere, modò ne largitione sis victus. Nam
 si quotiescunque præteritus eritis, qui non debuerit
 præteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condem-
 nari:

nari: nihil iam est, quod populo supplicetur, nihil quod
 tribuatur, nihil quod supplicatio n. agillratuū, renuntia-
 tio suffragiorum expectetur, simul ut qui sint: profes-
 si, video quid dicam: hic familia consulari est, ille pra-
 toria: reliquos video esse ex equestri loco: sunt omnes
 sine macula, sunt æque boni viri atque integri: sed ser-
 vari necesse est gradum. cedat consulari generi prae-
 torium, nec contendat cum praetorio equester locus: sub-
 lata sunt studia, extinctæ suffragationes, nullæ conten-
 tiones, nulla libertas pot. ubi in mandandis magistrati-
 bus, nulla expectatio suffragiorum; nihil, ut plerumq;
 evenit, præter opinionem accidit; nulla erit posthac
 varietas comitiorum. Sin hoc per se accidit, ut & fa-
 ctos aliquos, & non factos esse nunciat: si campus, at-
 que illæ undæ comitiorum, ut mare profundum, & im-
 mensum, sic effervescent quodam quasi aestu, ut ad ali-
 os accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos im-
 petu studiorum, & metu temeritatis, modum aliquem,
 & consilium, & rationem requirantes. Quare noli me
 ad conventionem vestram revocare, Lacerensis. Ete-
 nim si populo grata est tabella, quæ frontes aperit ho-
 minum, mentes tegit: datque eam libertatem, ut quod
 velint, faciant: prostant autem quod rogentur: cur tu
 in iudicio exprimis, quod non sit in campo: hic quàm
 ille dignior perquam grave est dictum. Quomodo igitur
 est æquum, sic credere, quod agitur, quod factus est iudicii
 hic factus est. Cur ille potius quàm ego vel nescio, vel
 non dico: vel deniq; quod mihi gravissimum esset, sic
 dicere, sed impunè tamen deberem dicere, non rectè.
 Nam quid assequerer, si illa extrema defensione uterem,
 populum quod voluisset fecisse, non quod debuisset.
 Quid, si populi quoque factum defendo, Lacerensis, &
 doceo Cn. Plancium non obrepisse ad honorem, sed
 eo venisse cursu, qui semper patuerit omnibus hoc no-
 stro equestri loco: possum ne eripere orationi tuæ con-
 tentionem vestram, quæ tractari siue contumelia non
 potest, & te ad causam crimenque deducere. Si, quod
 equitis Rom. filius est, inferior esse debuit, omnes tecum
 equitum Romanorum filii periverunt. Nihil dico am-
 plius: hoc tamen miror, cur tu huic perissimum irasca-
 re, qui longissimè à te absuit. Equidem, si quando, ut si,
 jactet

jaſtor in turba, non illum accuſo, qui eſt in ſumma ſa-
cra via, cum ego ad Fabium fornicem impellor, ſed
eum, qui in me ipſum incurrit, atque incidit. Tu neq;
Q. Pedio ſ. rri viro ſuccenſes, neque huic A. Plotio or-
natiffimo homini familiari meo: & ab eo, qui hos di-
movit, potius quam ab iis qui in te ipſum incubuerunt,
te depollum putas. Sed tamen hæc tibi eſt prima cum
Plancio generis veſtri familiaræque contentio, qua abs te
vincitur. Cur enim non confitear, quod neceſſe eſt ſed
non hic magis, quam ego a meis competitoribus &
aliis, & in conſulatus petitione vincebar. Sed vide ne
hæc ipſa, quæ deſpicias, huic ſuſſragata ſint. Sic enim
conferamus. Eſt tuum nomen utraque familia conſula-
re. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobili-
tati, qui id putant eſſe pulcherrimum, qui imaginibus,
qui nominibus veſtris ducuntur, te adilem ſecerint?
Equidem non dubito. Sed ſi parum multi ſunt qui no-
bilitatem ament, num iſta eſt noſtra culpa? etenim ad
caput, & ad fontem utriuſque generis veniamus. Tu es
ex municipio antiquiſſimo Tuſculano, ex quo pluri-
mæ familie ſunt conſulares, in quibus eſt etiam lu-
ventia, quot è reliquis municipiis omnibus non ſunt.
Hic eſt è præſectura Atinati, non tam priſca, non tam
honorata, non tam ſuburbana. Quantum intereſſe vis
ad rationem petendi? primum utrum magis favere
putas Atinates, an Tuſculanos ſuiſ? Alteri (ſcire enim
hoc propter vicinitatem facile poſſum) cum huius
ornatiſſimi, atque optimi viri Cn. Saturnini patrem
adilem, cum prætorem viderunt, quod primus ille non
modò in eam familiam, ſed etiam in præſecturam il-
lam ſellam curulem attuliſſet, mirandum in modum
lætati ſunt. Alios (credo quia reſertum eſt munici-
pium conſularibus: nam malevolos non eſſe certò
ſcio) nunquam intellexi vehementius hoſpitum ſuo-
rum honore lætari. Habemus hoc nos, habent noſtra
municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar?
querum honoribus agri propè dicam ipſi, montesque
faverunt. * Num aliquando vides Tuſculanum ali-
quem de M. Catone illo in omni virtute principe,
nam de T. Coruncanio municipe ſuo, num de tot Fa-
biis gloriari? verbum nemo facit. At in quemcunque

Arpinatem incideris, etiamsi nolis, erit tamen tibi fortasse de nobis aliquid, aliquid & de C. Mario audiendum. Primum igitur hic habuit studia suorum ardentia: tanta, quanta in hominibus iam saturatis honoribus esse potuerunt. Deinde tui municipes sunt illi quidem splendidissimi homines, sed tamē pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur: huius præfectura plena virorum & rutiliorum, sic, ut nulla tota Italia frequentior dici possit. Quam quidem nunc multitudinem videtis, iudices, in squalore, & luctu supplicem vobis. Hi tot equitēs Romani, tot tribuni ærarii (nam plebem à iudicio dimisimus, quæ cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis huius petitioni attulerunt? Non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum coniectum, sed solidam, & robustam, & assidam frequentiam præbuerunt. Iam municipia coniunctione etiam vicinitatis vehementer moventur. Omnia quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis. Sumus enim finitimi Atinatis. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentia, non assueta mendaciis, non lucata, non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano, vel etiam urbano. Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas: totus ille tractus celeberrimus Venafranus, Alifanus, tota denique nostra illa aspera & montuosa, at fidelis & simplex, & faultrix suorum regio, se huius honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdemque nunc à municipiis adsunt equites Romæ, publicè cū legationis testimonio, nec minore nunc sunt solitudine, quam tum erant studio. Etenim est gravius spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. Ergo ut alia in te erant illustriora, Laterensis, quæ tibi maiores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitatis genere vincebat. Nisi fortè te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina vicinitas adiuvabat. Quibus è municipiis vix iam, qui carnem Latinis petant, inveniantur. Adiungam, si vis, id quod tu etiam huic obesse potes, patrem publicanum. Qui ordo quanto adiumento sit in honore, quis nescit? Hoc enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis,

tis, firmamentum reipub. publicanorum ordine conti-
 netur. Quis est ergo qui neget, ordinis eius studium fu-
 isse in honore Plancii singulare: neque iniuria: vel quod
 erat pater is, qui est princeps iamdiu publicanorum:
 vel quod is ab sociis unice diligebatur, vel quod dili-
 gentissime rogabat, vel quia pro filio supplicabar, vel
 quia huius ipse in illum ordinem summa officia qua-
 sturæ, tribunatusq; constabant; vel quod illi in hoc or-
 nando ordinem se ornare, & consulere liberis suis ar-
 bitrabantur. Aliquid præterea (tunc idè dico, sed tamen
 dicendum est) non enim opibus, non invidiosa gratia,
 non potentia vix ferenda, sed commemoratione be-
 neficii, sed * misericordie, sed precibus aliquid attuli-
 mus etiam nos. Appellavi populum, tributus submisi
 me, & supplicavi: ultro mehercule se mihi etiam offe-
 rentes, ultro pollicentes rogavi: valuit causa rogandi,
 non gratia: nec si vir amplissimus, cui nihil quod ro-
 ganti concedi non iure possit, de aliquo, ut scis, non
 impetravit, ego sum arrogans, quod me valeat scire.
 Nam ut emittam illud, quod ego pro eo laborabam,
 qui valebat ipse per sese: rogatio ipsa semper est gra-
 tiissima, quæ est officio necessitudinis cõiuncta maxi-
 mè. Neque ego sic rogabam, ut petere viderer, quia fa-
 miliaris esset meus, quia vicinus, quia huius parente
 semper plurimum essem usus, sed ut quæ parenti, &
 custodi meo. Non potentia mea sed causa rogationis
 fuit gratiofa. Nemo mea restitutione lætatus est, nemo
 injuria doluit, cui non huius in me misericordia grata
 fuerit. Et enim si ante reditum meum, si Plancio se vul-
 gò viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultro offere-
 bant: cui nomen meum honor fuisset, ei meas præsen-
 tes preces non putas profuisse? An Minturnenses colo-
 ni, quod C. Marium civili errore, atque ex impiis ma-
 nibus eripuerunt, quod tibi receperunt, quod festum
 inedia fluctibusque recrearunt, quod viaticum con-
 gesserunt, quod navigium dederunt, quod cum linquen-
 tem terram eam, quam servaverat, lachrymis, * votis
 atque omnibus profecuri sunt, æterna in laude versan-
 tur: Plancio, quod me vel vi possum, vel ratione ceden-
 tem tempore receperit, joverit, custodierit, his & senatui
 populoque Romano, ut haberent quod reducerent,

conservavit: honori hanc fidem, misericordiam, virtutē
 fuisse miraris? Vitia, me hercule, res hæ, Cn Plancii, de
 quibus dixi, regere poterunt, ne tu in ea vita, de qua
 iam dicam, tot & tanta adiumenta huic honori fuisse
 mirere. Hic est enim, qui adolefcentulus cum A. Tor-
 quato profectus in Africam; sic ab illo gravissimo, &
 sanctissimo, atque omni laude, & honore dignissimo vi-
 ro dilectus est, ut & contubernii necessitudo, & adolef-
 centuli modestissimi pudor postulabat. Quod si adesset,
 non minus ille declararet, quam hic illius frater patre-
 lis, & focer T. Torquatus, illi omni virtute & laude pari
 qui est quidem cum illo maximis vinculis, & propin-
 quitatis, & affinitatis coniunctus, sed ita magni amoris,
 ut illæ necessitudinis causæ leves esse videantur. Fuit in
 Creta postea consul ænalis Saturnini propinqui sui,
 miles huius Q. Metelli, quibus cum fuerit probatissi-
 mus, hodieq; sit, omnibus esse se probatum debet spe-
 rare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos, qua vir-
 tute, qua constantia viri L. Flaccus, qui homo! qui civilis
 qualem hunc putent, assidue, testimoniis me decla-
 rant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem
 provincia postea quaestor, primū Macedonia sic eum
 diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum: qui
 cum missi sint ob aliam causam, tamen huius repentino
 periculo commoti huic assident, pro hoc laborant: huic
 si præstō fuerint, gratius se civitatibus suis facturos pu-
 tant, quam si legationem & mandata sua confecerint.
 L. verò Apuleius hunc tanti facit, ut morem illum ma-
 iorum, qui præscribit in parentum loco quaestoribus su-
 is prætores esse oportere efficii, benevolentiaque, su-
 perari. Tribunus plebis fuit, non fortasse tam vehe-
 mens, quam isti, quos tu iure laudas, sed certè talis, qua-
 les si omnes semper fuissent, nunquam desideratus ve-
 hemens esset tribunus. Omitto illa, quæ si minus neces-
 saria sunt, at certè cum sunt prolata, laudantur: ut vivat
 cum suis, primū cum parente (nam meo iudicio pie-
 tas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur
 ut deum, (neque enim in alto secus parens liberis) amat
 verò, ut sodalem, ut fratrem, ut æqualem, quid dicam
 cum patruo scum affinibus? cum propinquis? cum hoc
 Cn. Saturnino ornatissimo viro? cuius quantam hono-

ris hujus cupiditatem fuisse creditis? cum videatis lusus societatem? quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis velle amittat? atqui hæc sunt iudicia solida, iudices, & expressa, hæc signa probatis, non fucata ferens specie, sed de multis in illa novis veritatis. Facilis est illa occurratio & blanditia popularis: aspiciunt, non attreduntur: procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, quem exterruit, quem de multis nonnullis rebus infatorem, quam te generis & nominis dico, superiorem alii, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria, patris virtute, integritate, modestia, ad rem factum esse multis? Hinc tu vita splendorem maculis: speres illis? iacis adulteria, quæ nemo non modo non inc, sed & suspitione quidem possit agnoscere. Maritum appellas, ut verba fingas, non solum crimina: ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis libenter causa: quod non crimen est, sed imprudens in malefico mendacium. Raptam esse narrant: quod dicitur Atinæ factum a iuvene, vetere quidam in senectus iure, maximeque oppidano. O adolescentiam traductam eleganter, cui qui enim cum quod licuerit obiciatur tan enim id ipsum falsum reperitur. Finitus aliquis è carcere, & quidem emissus (ut cognovisti) necessarii hominis, optimeque adolescentis rogatus: idem postea prætoris mandatu requisitus. Atque hæc, nec ulla alia, sunt coniecta maledicta in eius vitam, de cuius vos pudore, religione, integritate dubitatis. Pater vero, inquit, etiam obesse filio debet. O vecem durare, atque indignam tua probitate, Laterensium pater ut in iudicio capitis, pater ut in directione fortunarum, pater ut apud tales viros obesse filio debeat? Qui si esset turpissimus & sordidissimus, tamen ipso nomine patris valeret apud clementes iudices, & misericordis, valeret, inquam, communi sensu clementem, & dulcissima commendatione naturæ. Sed cum sit Cn. Plancius is eques Rom. ea primum vetustate equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut maiores eius omnes civites Rom. fuerint, summum in præfectura florentissimum

ma gradum tenuerint, & dignitatis, & gratia: deinde ut ipse in legionibus P. Crassi imperatoris inter ornatissimos homines equites Roma summa o si splendore fuerit, ut postea princeps inter suos plurimam ieremias & iustus, & iustissimus iudex, maximam felicitatum auditor, plurimarum magistrum non modo in eo nihil unquam reprehensum, sed laudata sunt omnia, tam enis eberit honestissimus filio pater, qui vel minus honestus, & alienum tueri vel auctoritate sua, vel gratia possit. Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando: in modo fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur libertatem equitis Roma, se ferre non posse? ubinam ille mos? ubi illa equitas iuris? ubi illa antiqua libertas, quæ malis oppressa civilibus, extollere iam caput, & aliquando recreata, se erigere debeat? Equitum ego Roma etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævulam virum omnibus ingenio, iustitia, integritate præstantem, asperere, & ferociter, & libere dicta commemorare? Consuli P. Nasica præco Granius medio in foro, cum ille edicto iustitio domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset, an quod auctiones essent? Immo vere, inquit, quod legiones. Idem tribuno pleb. potestissimo homini M. Druso, sed multa in rempub. molienti, cum ille eum salutasset, ut sit, dixissetque, quid agis Grani? respondit, immo vero tu, Druse, quid agis? Ille L. Crassi, ille M. Antonii voluntatem asperioribus facit sepe perstrinxit impune: nunc usque eo oppressa vestra arrogantia civitas est, ut quæ fuit olim præconi in ritendo, nunc equiti Romæ in plorando non sit concessa libertas. Quæ enim unquam fuit Plancio vox contumeliæ potius quam doloris? quid est autem unquam questus nisi cum à sociis, & à se iniuriam propulsaret: cum senatus impediretur, quo minus id, quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Roma redderetur: omnibus illa iniuria dolori publicanis fuit: sed cum ipsum dolorem hic tulit paulo apertius. Communis ille sentus, in aliis fortasse latuit: hic, quod cum cæteris animo sentiebat, id magis quam cæteri, & vultu promptum habuit, & lingua. Quamquam, iudices (agnosco enim ex me) permulta in Plancium, quæ

quæ ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando non studio adductus, sed contentione dicendi, aut laceffitus, & quia, ut sit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum: quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, siquid est, quod mihi scitum esse videatur, & homine ingenuo dignum, atque docto, non aspernor; stomachor verò, cum aliorum non nec digna in me conferuntur. Non quod prius scivit legem de publicanis, tum, cum vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit, quis non tulit publicanus? si, quia prius scivit, utrum id sortis esse viri, an eius, qui illam legem ferebat? si sortis, nullum crimen est in casu: si Contulis, splendor etiam Plancii, huic à summo viro principem ordinis iudicatum. Sed aliquando veniamus ad causam, in qua tu nomine legis Liciniae, quæ est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es. Neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi editio iudicis es secutus. Quod genus iudiciorum si est æquum, nulla in re nisi hac tributaria, non intelligo quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edictum voluerit ab accusatore: neque eandem editionem transiulerit in ceteras causas: de ipso denique ambitu, de reiectione fieri voluerit iudicium alternorum: cumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putavit. Quid? huius rei obscura causa est? an & agitata, cum ista in senatu res agebatur, & disputata hesterno die copiosius à Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. Hoc igitur sentimus: cuiuscunque tribus largitor esset, & per consensionem magistratum, quæ honestè sodalitates nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumpere, cum maximè his hominibus qui eius tribus essent esse notum. Ita putavit senatus, cum reo tribus ederetur ea, quas is largitione devinctas habere, eisdem fore resiles & iudices. Acerbum omnino genus iudicii, sed tamen, si vel sua, vel ea quæ maximè esset cuique coniuncta tribus ederetur, & recusandum. Tu autem, L. Terentius, quas tribus edidisti? Terentinam, credo fuit certè id æquum, & cenè expectatum est, & fuit dignum constantia

tua. Cuius tu tribus venditorem, & corruptorem, & se-
 questrem Plancium fuisse clamitas, eam tribum pro-
 fedo severissimorum præfectorum hominum et gravissi-
 morum edere debuisti. At Voluiniarum, libet enim tibi
 nescio quid etiam de illa tribu criminari. hanc igitur
 ipsam cur non edidisti? quid Plancio cum Lemonia?
 quid cum Vegetinas? quid cum Crupuminas? nam te-
 nam etiam non quæ iudicaret, sed cur reliceretur, esse
 voluisti. Dubitatis igitur, iudices, quin vos M. Lateren-
 sis suo iudicio non ad sententiam legis, sed ad suam
 spem aliquam de civitate delegerit? dubitatis quin eas
 tribus, in quibus magnas necessitudines habet Planci-
 us, cum ille non ediderit, indicari officis ab hoc ob-
 servatos, non largi donec; quid etiam potest dicere, cur
 ista editio non summâ talis est acerbitate remota ra-
 tione illa quam in decernendo secuti sumus? si delin-
 gas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos me-
 os, aut denique eos quos innoxios des quos inhumanos,
 quos crudeles existimes tu re ignaro, nec opinante,
 inscio potes & tuos et tuorum necessarios, vel iniquos
 meos, vel etiam deferorum meorum eisdemque ad-
 iungas, quos natura putes atque omnes, atque omnibus ini-
 quos deinde effundat repente, ut ante consilium eorû
 iudicium videam, quàm; ostendat qui essent futuri sus-
 picari sagud eorumque quinq; quidem reiectis quod
 in proximo reo de consilio sententia constitutem est,
 cogas causam de fortunis tribus dicere? non enim, si
 aut Plancius ita vixit ut offenderet sciens neminem;
 aut tu ita errasti ut eos ederes imprudens, ut nos invito
 re tamen ad iudices, non ad carnifices veniremus, id-
 circo ista editio per se non acerba esset. An vero nuper
 clarissimi cives nomen editi iud eis non tulerunt, cum
 ex cxxx iudicibus principibus equitibus ordinis, quin-
 que & lxx reus reliceret, L. referret, omniaque potius
 permiscuerunt, quam ei legi conditionique parerent:
 nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo,
 neque editos ad reiciendum, sed ab accusare confi-
 ratos iudices ita feremus, ut neminem reiciamus? Ne-
 que ego nunc legis iniquitatem cretor, sed factum
 tuum à sententia legis deo diserepare, & illud acer-
 bum iudicium, si, quem admodum senatus censuit, po-
 pulusque

pulusque iussit, ita fecisses, ut in hunc & suam, & ab
 hoc observatas ederes, non modo non querecer, sed
 hunc iudicibus editis, qui testes iidem esse possent,
 absolutum putarem. Neque nunc multo secus existi-
 mo. Cum enim has tribus edidisti, ignotis te iudicibus
 uti malle, quam notis indicavisti, fugisti sententiam
 legis, equitatem omnem reiecisti, in tenebris quàm
 in luce causam versari maluisti. Volturnia tibus ab
 hac corrupta Terentiam habuerat venalem, quid
 diceret apud Volturnenses, aut tribules suos iudices?
 Immo vero tu quid diceret? quem iudicem ex illis
 aut tacitum testem haberes, aut verum etiam excitares?
 etenim si reus tuus ederet, Volturniam tonasse
 Plancius propter vicinitatem ac necessitudinem suam
 non edidisset: & si quæstor edendus fuisset, quem
 tandem potius, quam hunc C. Alfum, quem habet, cui
 notissimus esse deberet, vicinum, tribulem gravissimum
 hominem, iussisti edidisset? Cuius quidem
 equitas & mea similis voluntas ergo C. N. Plancii sala-
 tem, quam ille sine ulla cupiditate suspicione iure se
 fecit, facile declarat, non fuisse si quidem tribulem
 huic iudicem, cui quæstorem tribulem exprobandum
 fuisse videatis. Neque ego rursus consilium repren-
 dendum, quod non eas tibus, quibus hic maxime
 notus erat, edideris: sed à te docet consilium non ser-
 vatum senatus. Etenim quis te tam audiret illorum:
 aut quid diceret? sequellæque Plancium respuerent
 aures: nemo agnosceret: repudiaretur an gratiosum:
 illi libenter audirent, nos non timidi confiteremur.
 Noli enim parare, Laetens, legibus istis, quas sena-
 tus de ambulatione te voluerit, id esse ostendit si ille
 garet, ut observantia aut gratia tolleretur. Sen per sue-
 runt boni illi, qui apud tribules si ex gratia fieret vel-
 lent. Neque vero tam dures in plebem tuam iudice
 fui, ut eam esse relictam libera libere nolle: ut
 neque hoc liberi nulli interdicerent, ne obser-
 vent tribule suo, ut diligant ne refectere necessitas
 suis famam tribule possint, ne per se ipsa mucro sua
 peritione reflexum. Iac enim plena sunt ceteris,
 plena observantia, plena etiam antiparatis. Illorum
 genere & finibus, quam ambitionis nostra tempora

postulabant, & clarissimos viros esse vidimus, & hodie esse videmus quam plurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem senatus, & bonorum omnium vim ac dolorem excitarunt. Hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrum fuisse, pronuntiassse, divisisse: tum mirabor te his armis tui, quæ tibi lex dabat, noluisse. Tribulibus enim iudicibus, non modo severitatem illorum, si illa vera sunt, sed ne vultus quidem terre possemus. Ilanc tu rationem cum suggeris, eumque eos iudices habere nolueris, quorum in huius delicto cum scientia certissima, tum dolor gravissimas esse debuerit, quid apud hos dicis, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi coneris imponere, cum se potissimum delegeris, cur denique se divinare maueris, quam eos, qui teneant iudicare? Ego Plancium, Laterensis, & ipsum gratiosum esse dico, & habuisse in petitione multos eundem sui gratiosos: quos tu si forasles vocas, efficiosa amicitiam nomine inquinat, criminosa: si quia gratiosi sunt, accusandos putas, noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitias non esse effecutam, tam ut ego doceo gratiosum esse tribulibus Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis sponderit, in operas plurimos patris auctoritate & gratia miserit, quod denique omnibus officiis, per se, per patrem, per maiores suorum Atinatem præseburam compercheret, sic tu doce sequestrum fuisse, largum esse, conscripsisse, tribulibus decuriavisse. Quod si non potes, noli tollere ex ordine nostro liberatorem; noli maleficio putare esse gratiam, noli observantiam tanquam poena. Itaque hæsitantem te in hoc sordidiorum tribuatio crimine ad communem ambitus causam contrahisti, in qua definamus aliquando (si videretur) vulgari & pervagata declamare contendere. Sic enim tecum ego: Quam tibi commodum est, unam tribum delige tu: doce id quod debes, per quem sequestrum, quo civis corrupta sit: ergo, si id facere non poteris, quod (ut opinor mea fert) ne incipies quidem, per quem tuleris, docebo. Estne hæc vera contentio? lacerne sic agis non possum magis pedem conferre (ut aiunt) aut propius accedere.

Quid

Quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? etiam atque etiam insto, atque urgeo, insector, posco, atque adeo flagito crimen. Quamcunque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius. tu ostendito, si poteris, vitium: ego qua ratione tuleris, docebo. Nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi. Nam ut quas tribus tuleris, si iam ex te requiram, possi quorum si. dio tuleris explicare, sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario cuiuscunque tribus rationem poposceris, redditurum. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis iam superioribus si Plancius designatus ædilis: quæ comitia primum habere cepit consul tum omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor: deinde habere cepit subito, præter opinionem omnium: ut ne si cognasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocata tribus, latum suffragium, descriptæ, renuntiata. Longe plurimum valuit Plancius, nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem una centuria prærogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam, tulerit quin renuntiatus sit: tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certe in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntarem suam declaravit: cuius in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint prærogata? Quo quidem tempore, si idem Laterensis facere veluisses, aut si gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, ut cum minus valuissent suffragiis quam putassent, postea prolatis comitiis proflernerent se, & populo Romano fracto animo atque humili supplicarent: non dubito quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. Nunquam enim nobilitas, integra præterit atque innocens, à populo Romano supplex repudiata fuit, sed si tibi gravitas tua & Magnitudo animi plaris fuit, sicut esse debuit, quam ædilitas: noli, cum habeas id quod malueris, desiderare id quod minoris putaris. Equidem primum ut honore dignus essem maxime semper laboravi: secundò ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse incundus quorum dignitati populus Roma, testimonium non

beneficium ambitioni dedit. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo atq; optimo viro patri tuo respondeas mortuo? noli ista meditari, atque illud cave potius, ne tua ista querela dolorq; nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus Appium Claudium nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo & clarissimo cive C. Claudio, ædilem non esse factum & eundem sine repulsa factum esse Consulem: vidit hominem sibi maxime ceniendum, egregium virum L. Velcatium, vidit M. Pisonem in ista ædilitate offensuscula accepta, summos à populo Rom. esse honores adeptos. Avus vero tuus & P. Nasica tibi ædilitiam prædicaret repullam, quo cive neminem ego sciatum in hac repub. fortiozem. & C. Marii, qui duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus: & L. Cæsaris, Cn. Octavii, M. Tullii, quos omnes scimus ædilitate præteritos, consules esse factos. Sed quid ego ædilitias repulsas colligo: quæ sæpe eiusmodi habita sunt, ut iis qui præteriti essent benigne à populo factum videretur. Tribunus militum L. Philippus summa nobilitate & eloquentia, quaestor Q. Cælius clarissimus ac fortissimus adolescens, tribunus plebis, Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius. Cn. Orestes facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi ultro patres & maiores tui non consulendi tui gratia dicerent, neque vero quo te liberent aliqua culpa, quam tu vereris, ne à te suscepta videatur, sed, ut te ad cursum istum tenendum, quem à prima ætate suscepisti, cohortentur. Nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te de factum dico, si ne hercules, verè quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua. Noli enim existimare non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tue, de qua ne aliquid turares destitisti. Denuntiasti homo adolescens quid de summa reipub. sentiret. Fortius tu quidem quam nonnulli defuncti honoribus, sed appetitus quàm vel ambitionis vel ætatis tua ratio postulabat. Quam obrem in dissentiente populo noli putare nullo fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: eum te incautum fortasse nunc tuo loco dimovere petuerunt, providentem ante se præcavem.

carentem nunquam certe moventur. An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, cum tribus plerisque cum Plotio tulerit Plancius? An una fieri potuerunt, si una tribus non tulissent? cum nonnullas punctas bene toridem? quinque cum iam facti prope superioribus comitiis declaratique venissent, quanquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit. Neque enim unquam maiores nostri fortitionem constituisent adilitiam, nisi viderent accidere posse ut competitores pares suffragiis essent. Et ais, prioribus comitiis Aniensem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi esse concessam, nunc ab utroque ea avulsas, ne in angustum venirent. Quam convenit, nondum cognita populi voluntate, hos quos iam tum coniunctos fuisse dicis, iacturam suarum tribuum, quos vos adiuvarimini, fecisse, eosdem, cum tam essent experti quid valerent, restrictos & tenaces fuisse? Etenim verebatur, credo, angustias, quasi res in contentionem aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plotium virum ornatissimum in idem crimen vocandum iudicas, an dicis? cum te arripuisse à quo non sis? rogatus? Numquid quæstus es, plures te testes habere de Volturnia, quam quot in ea tribu puncta tuleris, indicas aut eos testes te adduceres qui quia nummos acceperint, te praterierint? aut te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisses? Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminius deprehensos esse dixisti, calum te recenti, nunc in causa rosisit. Neque enim qui illi nummi fuerint nec quæ tribus, nec qui divisor, ostenderis. Atque is quidem adductus ad consules, qui tu in crimen vocabatur, se iniquè à tuis iactatum graviter querebatur. Qui si erat divisor, præsertim eius quem tu habebas reum, cur abste reus non est factus? cur non eius damnatione aliquid ad hoc iudicium præiudicii comparasti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis: alia te ratio, alia cogitatio ad spem huius opprimendi excitavit. magnæ sunt in te opes, latè patet gratia, multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimirum retinens equestris iuris & libertatis videtur: multi etiam

communes inimici reorum omnium, qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos suis testimoniis, aut gratum populo Rom. sit, aut ab eo facilius ob eam causam, dignitatem, quam volunt consequantur. Quibuscum me, iudices, pugnantem meo more pristino non videbitis: non quod fas sit quidquam effugere, quod salus Plancii postulet: sed quia neque necesse est me id prosequi voce quod vos mente videatis: & quod ita de me metiti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestra prudentia assumere, meae modestiae remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro, atque obsecro, iudices, cum huius, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato, dispersaque semini omni fortunas innocentium subiiciendas putetis. Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtredatares, atque omnium invidi multa finxerunt. Nihil est autem tam voluere, quam maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego si fontem maledicti reperietis, ut negligetis, aut dissimuletis, unquam postulabo: sed, si quid sine capite manabit, aut, si quid erit eiusmodi, ut non extet auctor qui audierit; aut ita negligens vobis esse videbitur, ut unde audierit, oblitus sit; aut ita levem habeat auctorem, ut memoria dignum non putarit: huius illa vox vulgaris auditu, ne quid reo innocenti noceat, oramus. Sed venio iam ad L. Cassium familiarem meum, cuius ex oratione ne illum quidem Iuventium tecum exposulavi, quem ille omni & virtute, & humanitate ornatus adolescens, primum de plebe adilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum Rom. neque fuisse qui id nobis narraret, praesertim mortuo Longino, non, ut opinor, admirarere, cum ego ipse non abhorrens à studio antiquitatis, me hic id ex te primum audisse confitear. Et quoniam tua fuit perelegans ac persubtilis oratio, digna equitis Rom. vel studio, vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos, & ingenio, & humanitati tuae tribueretur: respondebo ad ea quae dixisti, quae pleraque de ipso sine fuerunt; in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendi.

bendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. Quasi-
 si, utrum mihi putarem equit s Rom. filio faciliorem
 fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse
 filio meo, qui esset familia consulis? Ego vero, quan-
 quam illi omnia malo, quam mihi, tamen illi honorum
 adius nunquam faciliores optavi, quam mihi fuerunt:
 quineriam, ne forte ille sibi me potius peperisse iam
 honores, quam iter demonstrasse adipiscendorū putet,
 hac illi soleo præcipere (quamquam ad præcepta ætas
 non est gnata) quæ ille à Iove ortus suis præcepit filiis,
 * Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis-
 nobis cetera. Nonne iis, quibus multi invident, quæ
 scripsit gravis ille & ingeniosus poeta: scrij sit, non ut
 illos reges pueros, qui iam nusquam erant, sed ut nos
 & nostros liberos ad laborem & laudem excitaret.
 Quæris quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn.
 Scipion s fuisset filius? magis ædilis fieri non potuisset:
 sed hoc præstare, quod ei minus invideretur. Etenim
 honorum gradus summis hominibus, & infimis sunt
 pares, gloriæ dispares. Quis nostrum se dicit M. Curio,
 quis C. Fabrici, quis P. Duellio parens, quis Atilio Ca-
 latino? quis Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Mar-
 cello, Maximo? Eisdem iustus honorum gradus, quos
 illi, assecuti. Est enim in virtute multis ascensus: uti is
 gloria maxime excellat, qui virtute plurimum præstet.
 Honorum populi finis est consulatus: quem magistra-
 tum iam octingenti fere consecuti sunt. Horum, si dili-
 genter quæras, vix decimam partem reperias gloria
 dignam. Sed nemo unquam sic egit, ut ita. cur iste sic
 consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civi-
 tatem dominatu regio liberavit? honore nihil amplius,
 laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæstor
 est factus, & tribunus pleb., & ædilis, quam si esset sum-
 mo loco natus: sed hæc pari loco orti sunt innumera-
 biles alii consecuti. Profer s triumphos Tib. Gracchi, &
 C. Marii, & quæris quid simile in Plancio. Quasi vero
 isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint
 digni quod triumpharunt, & non, quia commissi sunt iis
 magistratus, in quibus, re bene gesta, triumpharent. Ro-
 gas quæ caltra viderit, qui & miles in Cæra, Metello
 hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum
 fuerit,

fuerit, & quæstor tantum ex te militari detraxerit tem-
 poris, quantum in me cussediendum transferre malue-
 rit. Quæris num disertus. Immo id quod secundum est,
 ne sibi quidem videtur. Num iuris consultus. Quasi
 quæquam sit, qui sibi hunc factum de iure respondisse
 dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehendun-
 tur: qui cum professi fuerint, satisfacere non possunt:
 non in iis qui abstinere se ab his studiis confitentur. Vir-
 tus, probitas, integritas in candidato, non linguæ vola-
 bilitas, non ars, non scientia requiri solet. Ut nos in
 mancipiis; parandis, quamvis frangi non irem, si pro fa-
 bro, aut pro textore emimus, ferre molellæ solemus;
 si eas artes, quas in erendo secuti sumus, ferre neci-
 veritis: sin autem emimus, quem villicum imponeremus,
 quem peco i præficere mus, nihil in eo nisi frugalitatem,
 laborem, vigilantiam esse exspectamus: sic populus Romæ
 deligit magistraturæ, quasi rei sub villicos, in quibus si qua
 præterea est ars, facile patitur summus virtute eorum
 & innocentia contentus esse. Quotus enim quisque di-
 sertus? quotus quisque iuris peritus est, ut eos numeret,
 qui volunt esse? quod si præterea honore dignus ne-
 mo, quidnam tot optimis, & eternissimis civibus est fu-
 turum? Iubes Flancium de vitiis Laterensis dicere, ni-
 hil potest, nisi eum nunc in se iracundum? putabis fu-
 isse. Idem effers Laterensem laudibus, facile patieris id
 te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat:
 & id te accusantem tam diu dicere, quod ego defensor
 sine periculo possim confiteri. Atqui non modò confi-
 teor summa in Laterense ornamenta esse, sed te etiam
 reprehendo quod ea non exumeres: alia quædam ina-
 nia & levia conquiras. Præterea fecisse ludes. Quid,
 alii quæstiones nonne fecerunt? Cyrenis liberalem
 in publicanos, iustum in socios fuisse quis negat: sed
 ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ sunt in pro-
 vincijs, audiantur. Non vereor, ne mihi aliquid, iu-
 dices, videar arrogasse, si de quæstura mea dixerò.
 Quamvis enim illa floruerit, tamen eum me postea
 fuisse in maximis rebus arbitror, ut non ita mihi mul-
 tum sit ex quæsturæ laude retractandum. Sed tamen
 non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia
 quæsturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse. Ve-
 re.

re, mehercules, hoc dicam : sic tum existimabam, ni-
 hil homines unquam aliud Romæ, nisi de quaestura
 mea loqui. Frumentum in summa caritate maximum
 numerum miseram : negotiatoribus comis, mercato-
 ribus iustus, municipibus liberalis, sociis abstinent,
 omnibus eram visus in omni officio diligentissimus.
 Excogitata quidem erant à Siculis honores inauditi.
 Itaque hoc spe discedebam, ut mihi populum Rom.
 ultio omnia delaturum putarem. At ego cum casu die-
 bus iis itineris faciendi causa descendens è provincia
 Puteoles fortè venissem, cum plurimi, & lautissimi so-
 lent esse in iis locis, concidi penè, iudices, cum ex me
 quidam quaesisset, quo die Roma essem, & cum quid
 in ea esset novi. Cui cum respondissem, me è provin-
 cia decedere : etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex
 Africa, Hunc ego iam Romachans fastidiosè, imò ex
 Sicilia inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret,
 quid ? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quaestorem fu-
 isse ? quid multa ? destitit Romachari, & me unum ex
 is feci, qui ad aquas venissent. Sed ea res, iudices,
 haud scio an plus mihi profuerit, quam si mihi tum
 essent omnes congratulati. Nam posteaquam sensi
 populum Rom. aures heberiores, oculos acres, atque
 acutos habere : destitit, quid de me audiri essent ho-
 mines, cogitare feci, ut postea quotidie me præsentem
 viderent : habitavi in oculis : præstii forum : neminem
 à congressu meo neque sanitor meus neque somnus
 absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis tem-
 poribus, cui fuerit ne otium quidem unquam otio-
 sum ? Nam quas tu commemoras, Cassi, legere te so-
 lere orationes, cum otiosus sis ; has ego scripsi lodi, &
 feriis, ne omnino unquam essem otiosus. Etenim M.
 Catonis illud quod in principio scripsit Originum sua-
 rum, semper magnificum & præclarum putavi. Claro-
 rum virorum, atque magnorum non minùs otii, quàm
 negotii, rationem existare oportere. Ita, si quam habeo
 laudem, quæ quanta sit nescio, parva Romæ est, quæ-
 sita in foro : meaque privata consilia publici quoque
 casus comprobaverunt, ut etiam summa respub. mihi
 domi fuerit gerenda. & urbs in urbe servanda : Eadem
 igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis
 cursus

cursus ad gloriam, hoc facilius fortasse, quod ego huc à
 me ortus, & per me nixus ascendi: illius egregia virtus
 adiuvabitur commendatione maiorum. Sed ut redeam
 ad Plancium nunquam ex urbe abfuit, nisi * fortè lege,
 necessitate. Non valuit rebus iisdem, quibus fortasse
 nonnulli: at valuit assiduitate; at valuit observandis
 amicis; valuit liberalitate; fuit in oculis, petivit; est usus
 ratione, qua minima invidia, non homines plurimi eos-
 dem honores consecuti sunt. Nam quod ais, Cassi, non
 plus me Plancio debere, quam bonis omnibus, quod tibi
 æque mea salus chara fuerit: ego me debere bonis om-
 nibus fateor: sed etiam illi quibus ego debeo boni viri,
 & cives, ædiliis comitiis aliquid se meo nomine de-
 bere Plancio dicebant. Verum fac me multis debere,
 & in illis Plancio: utrum igitur me conturbare oportet,
 an ceteris, cum cuiusq; dies venerit, hoc nomen, quod
 urget, sic, cum petitur, dissolvere; quamquam dissimilis
 est pecunie debitis, & gratia. Nam qui pecuniâ dissol-
 vit, statim non habet id quod reddidit: qui autem de-
 bet, is retinet alienum; gratiam autem & qui refert, ha-
 bet, & qui habet, in eo ipso quod habet, refert. Neque
 ego nunc Plancio delinam debere, si hoc solvero; nec
 minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ non
 accidisset. Quæris à me, Cassi, quid pro fratre meo, qui
 mihi est charissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil
 potest mihi esse iucundius, amplius, quam pro Plancio
 facio, facere possim: nec vides istorum ipsorum chari-
 tate ad huius salutem defendendam maximè stimulari
 me, atque excitari. Nam neque illis huius salute, à quo
 meam sciunt esse defensam, quidquam est cuperius;
 & ego ipse nunquam illos aspicio, quin per hunc me
 his conservatum esse meminerim, huiusque meriti in
 me recorder. Opimium damnatum esse commemoras,
 servatorem ipsum reipub. Calidum adiungis, cuius le-
 ge Q. Metellus in civitatem sit restitutus: reprehendis
 meas pro Plancio preces, quod nec Opimius suo nomi-
 ne liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. De Calidio ti-
 bi tantum respondeo, quod ipse vidit: Q. Metellum Pi-
 um consulem prætoris comitiis petente Q. Calidio po-
 pulo Rom. supplicasse, cum quidem non dubitaret &
 consul, & homo nobilissimus patronum illum esse suum,
 &

& familiae suae nobilissimae dicere. Quo loco quaero ex te, num id in iudicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romae esse potuisset, aut patrem eius si vixisset, non fuisse facturum? Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria posset evelli: vulnus illud reipub. dedecus huius imperii, turpitudine populi Rom. non iudicium putandum est. Quam enim illi iudices, si iudices, & non particidae patriae nominandi sunt, graviores potuerunt reipub. infligere securim, quam cum illum ex civitate eiecerunt, qui prator finitimo, consul domestico bello rempub. liberarat? At enim nimis ego magnum beneficium Plancio, & ut ais, id verbis exaggero. Quasi verò me tuo arbitrati, & non meo gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non iugulavit? immo verò, quia iugulari passus non est. Quo quidem in loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, mea quoque vitae nullas ab illis insidias fuisse * dixisti. posuit hoc idem Laterensis. Quam ob rem de isto paulo post plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse. Quod fuit ullorum tantum? requiro, utrum putes odium unquam barbarorum tantum immane, ac tam crudele in hostem: an fuisse in his aliquem aut famae metum, aut praenae, quatenus vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari? nisi existimas eos idcirco vitae meae pepercisse, quòd de reditu meo non timerent. * Ecquem putas fuisse tam exordem, qui vivis his, stante urbe, & curia, rediturum me, si viverem, non putaret? Quam ob rem non debes? is homo & is civis praedicare vitam meam, quae fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestia non esse appetitam. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quam abs te sum provocatus; sed profectò nec consideratè minus, nec minus amice. Nam primum illud fuit asperius, me, quae de Plancio dicerem, mentiri, & temporis causa fingere. Scilicet homo sapiens excogitavi, quam ob rem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber essem & solutus, quid enim mihi ad defendendum Plancium parum multae, parum iustae necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, parvis amicitiae? quae si

non essent, vereor, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore & hac dignitate hominem defenderem. Fingenda fuit mihi, iudices, causa periculosa, ut ei quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt in vii ut coronam dent civicam, & se ab aliquo servatos esse fateantur: non quod turpe sit protectum in acie, hostium manus eripi (nam id accidere, nisi forti viros, periculum cernimus, non potest) sed onus beneficii reformidant, quod permagnum est alieno debere idem, quod parenti. Ego, cum ceteri vera beneficia, etiam a minoribus dissimulant, ne obligati esse videantur: eo me beneficio debitorum esse ementiar, cui ne referri quidem gratiam posse videatur. An hoc tu, Latereasis, ignoras? quia cum mihi esses amicus, cum vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses, cum me in illis tuis, & acerbo lachryarum discessu, non lachrymis sollicitus sed animo, cetero, copis prosecutus esses; cum meos liberos, & uxorem, me absente, tuis opibus auxilioque defendisses, si mecum semper epistula, te mihi remittere, atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quod ejus in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. Nihil autem me novum, nihil temporis causa dicere, nomen etiam illa testis est oratio, quæ est à me prima habita in senatu: in qua cum per paucis nominationem egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset, quæquam præteriti; statuissemque eos solum nominare, qui causæ nostræ duces, & quasi signiferi fuissent; in hiis Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ propter ejus magnitudinem dicta de scripto est: in qua ego homo astutus ei me dedam, cui nihil magnopere debeam, & huius tantæ officii servitutem assingam testimonio sempiterno. Nolo cætera quæ à me mandata sunt litteris recitare: prætermitto illa, ne aut præfere videar ad tempus, aut eo genere viri litterarum, quod meis studiis aptius, quam consuetudini iudiciorum esse videatur. Atque etiam calamitas, Latereasis: Quousque ista dicis? nihil in Cispio profecisti, absolutæ iam sunt preces tuæ. De Cispio mihi nunc tu obijcies, quem ego de me bene meritum, quia te teste cognoveram, te eodem auctore defendi.

defendit & ei dices, Quousque, quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam istius verbi, Quousque, hac poterat esse invidia. Datus est tibi ille, condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus. Ei quidem qui pro uno laboravit, & ipsum id non obtinuerit, dici, Quousque, iridentis magis est, quam reprehendentis. Nisi forte ego unus ita me gessi in iudiciis, ita & cum hi, & inter hos vixi, is in causis patronus, is in republica civis, & sem, & semper fui, solus ut a te constituar, quod nihil a iudicibus debeam unquam impetrare, & mihi lachrymalam Cispiani iudicii obiectas: sic enim dixisti, Vide ego quam lachrymalam. Vide quam me verba tui percutiant, non modo lachrymalam, sed multat lachrymas. & iterum eam singula videre potuisti. At ego, qui meorum lachrymis, me absente, compectu, simulata es, quas mecum habebat, depoluit, me quoque saltem non modo non oppugnavit, (ut inimici mei putarant) sed etiam defensor saldet, huius in periculo non dolorem meum significarem: Tu autem, Laterecensis, qui cum lachrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem res invidiosas videri: negas tribuatum Plancii quidquam attulisse ad unum diem, quod meo, atque hoc loco (quod verum sit) Laterecensi potest. L. Racili fortissimi & constantissimi viri, quum in me merita commemoras: cui quidem ego, si non Plancio, nunquam dissimulavi me plurimum a te, sed, utique gratias feram. Nullas enim fuisse neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro republica nec pro me defugiendas putavi. Atque utinam, quam ego sum in illum gratus, tam levisset per hominum vim, & injuriam populi Rom. ei gratiam referri. Sed si non eadem contendit in tribuatu Planctus, existima, re debes, non huic voluntatem detulisse, sed me, cum iam Plancio deberem, Racili beneficiis fuisse contentum. An vero putas iudices ideo minus mea causa facturos, quod me esse gratum crimineris? An, cum populus Rom. illo senatusconsulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit (unus enim fuit de magistratibus defensor salu-

tis me, cui senatus pro me gratias agendas putavit) ei ego à me referendam gratiam non putem. Atque, cum cum vides, quo me tandem animo in te putas esse, Latrensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modo pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser (natura quidem abhorret à virtute verbi) sed certe exercitus: non quia multis debeo (leve enim orus beneficii gratia) sed quia sepe concurrat propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cuiusque intersit, & quid à me cuiusque tempus poscat. Agitur studium tuum vel etiam, si vis, existimatio, laus, aedilitas: at Cn. Plancii, salus, patria, fortuna. Salvum tu me esse cupisti: hic fecit etiam ut esse possem. Dissineor tamen, & divellor dolore, & in causa dispari offendi te à me doleo: sed mediùs fidius multo citius meam salutem pro te obiecero, quam Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuæ. Etenim, iudices, cum omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est quod malim, quam me & gratum esse, & videri. Hæc est enim una virtus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni ci-es? qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meriti diis immortalibus gratiam iustis honoribus, & memori mente persolvunt? quæ potest esse iucunditas vitæ, sublati amicitii? quæ porro amicitia potest esse inter ingratos? Quis est nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus, ubi ipse alius, aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? cuius opes tantæ esse possunt, aut unquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officiis stare possint? quæ certe, sublata memoria & gratia, nulla exsistere possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quam non modo beneficio, sed etiam benevolentia

fig.

significatione alligari: nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio, nō dicam indignus, sed victus esse videare. Quæ cum ita sint, iam succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi: in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: petamq; à vobis, iudices, ut cum beneficio complectamini, quem qui reprehenderit, in eo reprehendit, quod gratum præter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quo minus me apud vos valere deberet, quasi verò in amicitia mea non hæc præsidia (si qua fortè sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quam necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere amicitiam meam voluptati pluribus, quam præsidio fuisse: meque vehementer vitæ meæ pœnitere, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti. Sed hoc nescio quo modo frequenter in me concessisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in locos causam conicere voluisse, ne ego mea consuetudine aliquid detentis misericordiæ causa dicerem, quod in albis ædilibus ante fecissem. Nonnihil egisti hoc loco, nam mihi eripuisti ornamentum orationis meæ, deridebor si mentionem tensarum fecero, cum tu id prædixeris. Sine tensis autem quid petero dicere? Hic etiam addidisti, me idcirco mea lege ex isto ambitu traxisse, ut miserabiliores epilogos possem elicere, non vobis videor cum aliquo declamatore, non causa laboris, non fore disputare? Rhodi enim, inquit, non fui: me vult fuisse, sed fui, inquit (putabam in Nicæis dicturum) hic in Bithynia, si locus habet reprehensionis ansam aliquam; nescio cur severiorem Nicæam putes, quam Rhodum si spectanda causa est, & tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, & ego Rhodi non minore. Nam quod in eo me reprehendisti, quod nimium multos defende, immanem & tu, qui potes, & ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare: sed sit vestra diligentia, qui in causis ponderandis omnes ferè repudiatis, ut ad nos plerique confluant, qui miseris & laborantibus nihil negare possumus. Admonuisti etiam quod in Creta fuisses, diu aliquod

in petitione tua dici potuisse me id perdidisse. Vter igitur nostrum est cupidior dicti? Ego ne, qui quod dici potuit, non dixerim? an tu, qui etiam ipse in te dixeris te aiebas de tuis rebus gestis nullas literas misisse, quod mihi mea, quas ad aliquem misissem, obfuisent. Quas ego mihi obfuisse non intelligo, reipub. video prodesse potuisse. Sed sunt hæc leuiora: illa vero graviora, a quæ magna, quod meum discessum, quem sæpè desieras, nunc quasi reprehendere & subaccusare voluisti. Dixisti enim non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego vero fateor, meherculè, quod viderim mihi auxilium non deesse idcirco me illi auxilio pepercisse. Quis enim status, quod discrimen, quæ fuerit in repub. tempestas illa, quis nescitis Tribunitius me terror, an confusio furor inuovit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquis eorum, quos ego florentes, atque integros sine ferro viceram. Consules post hominum memoriam terribilissimi, atque turpiissimi, sicut & illa principia, & hi recentes rerum exitus declararunt, quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit, emptis provinciis, à senatu, à repub. à bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum quid sentirent, nescirent. furialis illa vox nefariis stupris, religiosis altaribus effeminata, secum & illos, & consules facere acerbissime perfonabat: egentes in locupletes, perditos in bonos, se vi in dominos armabantur. Aderat mecum senatus, & quidem velle mutata, quod pro me uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Sed recordate, qui tunc fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac urbe senatum senatum parere non siverint, edicteque suo non luctum patribus conscripseris sed luctus indicia ademerint. Aderat mecum etiam equester ordo, quem quidem in concionibus salutarior ille Catilinæ consul, proscriptionis denuntiatione terrebatur, ac tota Italia convenerat: cui quidem belli intestini, & vastitatis metus inferebatur. Hicce ego auxiliis studentibus, atque incitatis, uti me Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non jure, non legibus non disceptando decertandum (nam profectò, præsertim tam bona in causa, nunquam, quo ceteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisse:) armis fuit,

fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus a servis, atque a fervorum duobus cadem fieri senatus & bonorum, reipub. exitiosum fuisset. Vinci autem improbos a bonis, fateor fuisse præclarum, si finem cum vincendi viderem: quem profecto non videbam. Vbi enim præsto fuisset mihi aut tam fortis consul, quam L. Opunius? quam C. Marius? quam L. Flaccus? quibus duobus improbos cives reipub. vicit armatos: aut, si minus fortes, attamen tam iussi, quam P. Mucius, qui arma quæ privatus P. Scipio sumpterat, ea Tib. Graccho interempto, jure optimo sumpta esse defendit? Elset igitur pugnandum cum consulibus, nihil amplius dico, nisi illud, victoriæ nostræ graves adversarios paratos, interitus nullos ulterius esse videbam. Hisce ego auxiliis, salutis meæ si ideo defui, quia nolui dimicare, fatebor id, quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse: fin autem, quo maiora studia in me bonorum fuerunt, hoc tuis magis consulendum & parcendum puravi: tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum est, hodièque est, & semper erit maximæ gloriæ: quem, ut potes ex multis audire qui tum assuerunt, invitissimis viris bonis, constat cecidisse: nec fuisse dubium, quin contentione, & armis superior posset esse. Ergo ille cum suum, non cum senatus factum defenderet; cum perseverantiam sententiæ suæ, non salutem reipublicæ retinisset: tamen ob illam constantiam, qua illud voluntarium vulnus accepit, iustissimos omnium Metellorum & clarissimos triumphos gloriæ laude superavit: quod & illos ipsos improbissimos cives interfici noluit, & ne quis bonus interiret in eadem cæde, provexit ego tantis periculis propositis, cum si victus essem, interitus reipub. si vicissem, infinita dimicatio pararetur: committerem, ut idem perdidicor reipub. nominarer, qui servator fuissim? Mortem me timuisse dicis: ego vero ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem: nedum emori cum perniciæ reip. vellem. Nam qui pro reipub. vitam reddiderunt (licet me desipere dicatis) nunquam, mehercule, eos mortem potius, quam immortalitatem assecutos putavi. Ego vero si * cum illorum impiorum ferro, ac manu

concedissem in perpetuum respublice civile praesidium salutis si e perdidisset. Quin etiam si me vis aliquot morbi, aut natura ipsa consumpsisset: tamen aeterna posteritatis essent immutata, quod peremptum esset mea morte id exemplum, quale si tunc in me retinendo fuisset senatus, populusque Romanus. An si unquam in me vitia cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus omnium patriarum tela commissem: quae si viginti quiessem dies, in aliorum jugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitia cupiditas contra rempublicam est cupita: certe nullo modo vitia cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis. Nam quod te in republica liberum esse gloria mea id ego & fateor, & laetor, & tibi etiam in hoc grandior: quod si autem negavi, in eo neque te, neque quamquam dictius patiar errare. Nam si quis idcirco aliquid de libertate mea deminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, à quibus, antea solitus sum dissentire, dissentiam: primum si bene de me meritis gratiam me praestabo, non desinam curare in crimen hoc omnis civium memoria, nimiumque grati: si autem si nullo republicae detrimento reipublicae etiam aliquando salutem tuam meam, tum meorum: certe non modo non sum reprehendendus: sed etiam si tuere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, rogarent: res vero ipsa publica si loqui posset, ageret mecum, ut quoniam sibi servissem semper, nunquam mihi fructus autem ex sese non, ut opportuisset, letos & liberes, sed magna acerbitate permistos tulissem: ut jam mihi servis, consulerem meis: se non modo satis habere à me: sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum à me haberet, reddidisset. Quid si horum ego nihil cogito, & idem sum in republica, qui fui semper: tamen ne tu libertatem requires meam: quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, de regnumus: quod est longè fecius. Scire enim omnes debemus tanquam in orbe aliquo reipublicae. Qui quoniam versetur, eam deligere partem debemus, ad quam omnes illius utilitas, salusque convertent. Ego autem cum Pompeium, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis nostrae (nam haec privatim fortasse officierum à memoria & gratiam quaerunt) sed dico hoc, quod ad salutem reipublicae

publicæ pertinet, ego cum non timear, quem omnes in
 repub. principem esse concedunt: ego C. Cæsaris lau-
 dibus desim, quas p. imbm. populi Rom. nunc etiam
 senatus, cui n. e. semper et a. dixi, platiarum atque an. plini-
 mis iudiciis videam esse celebratis? Tum hercule, me
 confitear non iudicium aliquod habuisse de re publice
 utilitate, sed non inibus amicum, aut inimicum fuisse.
 An, cum videam navem secundis ventis cursu tenere
 suū, si non ea cum petat verum, quem ego aliquando
 probavi, sed alium non minus tutam, prout tranonil-
 lum: cum tempestate pugnam periculis potius, quam
 illi, salute præferi in. proposita, ob. ex. veritate p. a. e. s.
 Neque enim inconstans puto sententiam tanquam
 aliquod navigium, atque cursu ex. triplici. tempestate
 moderari. Ego vero hæc dixi, Laterensis, hæc exempla
 legi, hæc de sep. enullis, & claudis is. n. e. s. t. i. n. a. c.
 repub. & in aliis civitatibus mortuorum a. n. o. s. h. t. e. r. e.
 prodiderunt: non semper eandem sententiam ab illi-
 dem, sed quascunque reipub. Pa. us. in. d. i. n. t. i. o. t. e. m. p. e. r. e.,
 ratio concordie postularet, esse defendendas. Quod
 ego & facio, Laterensis, & semper faciam: libertatem
 que, quam in me requiris, qua a. ego neque dimittun-
 quam, neque dimittam, non in. t. e. n. a. c. i. a., sed in quo-
 dam moderatione positam putabo. Nunc venio ad il-
 lud extremum quod dixisti, dum Plancii in me mentem
 verbis extollerem me arcem facere ex cloaca, lapidē.
 que è sepulchro venerari pro deo: neque enim n. ibi
 insidiarum periculum ullum, neque morris fuisse, cuius
 ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus.
 Nihil enim ex me's est temporibus, quod minus per-
 vulgatum, quodque minus aut mea commemoratione
 celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum.
 Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, iuris, se-
 natus, bonorum omnium cedens, cum mea domus ar-
 dore suo deflagrationem tibi atque Italix toti mina-
 retur, nisi quævissem: Siciliam petivi animo: quæ & ip-
 sa erat mihi sicut domus una, coniuncta, & obtinebatur
 à C. Virgilio, quocum me uno. vel maxime cum vetu-
 sta amicitia, tum mei fratris collegia, tum respub. socia-
 rat. Vide nunc caliginem temporum illorum, cum ipsa
 pendē insula mihi sese obviam ferre vellet: prater ille

ejusdem tribuni pleb. concionibus propter eandem
 reipub. causam saepe vexatus, nihil amplius dico, nisi,
 me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio
 tali civi, & viro benevolentiam in me, memoriam
 communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem
 defuisse: nihil videlicet est eorum: sed quam tempesta-
 tem nos vobiscum non tulissemus, metuit ut eam ipse
 non posset opibus suis sustinere. Tum consilio repente
 mutato, iter à Vibone Brundisium terrâ petere con-
 tendi: nam maritimos cursus præcludebat hien-
 tis magnitudo, cum omnia illa municipia, quæ sunt à Vi-
 bone, Brundisium, in fide mea, iudices, essent. Iter ni-
 hi tutum multis militibus, magno cum suo metu
 præstiterunt, Brundisium veni, vel potius ad nemina ac-
 cessis: urbem unam mihi amicissimam declinavi, quæ se
 vel potius exscindi, quàm è suo complexu ut eriperet,
 facile pareretur. In hortos me M. L. enim Flacci conuli:
 cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exsilium,
 mors proponeretur; hæc perpeti, si acciderent, maluit,
 quàm custodiam mei capitis dimittere. Hujus ego, &
 parentis ejus prudentissimi, atque optimi senis, & utri-
 usque filiorum manibus in navi tuta, ac fideliter colloca-
 tus, eorumque preces & vota de meo reditu exaudi-
 ens, Dyrrachium, quod erat in fide mea, petere conten-
 di. Quo cum venissem, cognovi, id quod audieram, re-
 fertam esse Græciam sceleratissimorum hominum, ac
 nefariorum, quorum impium ferrum, ignisque pestife-
 ros meus ille consulatus è manibus extorserat: qui an-
 tequam de meo adventu audire potuissent, cum tum
 abessent, aliquorum dierum viam in Macedoniam, ad
 Planciumque perrexi. Hic verò simulatque me mare
 transiisse cognovit, audi, atque attende, Laterensis, ut
 scias quid ego Plancio debeam, cor fiteareq; aliquan-
 do, quod faciam, me & gratè, & piè tacere; huic, quæ
 pro salute mea fecerit, si minus profutura sint, obesse
 certè non oportere. Nam simulac me Dyrrachium at-
 tigiisse audivit, statim ad me, lictoribus dimissis, insigni-
 bus abjectis, veste mutata profectus est. O acerbam
 mihi, iudices, memoriam temporis illius, & loci, cum
 hic in me incidit! complexus est, conspersitque lachry-
 mis, nec loqui præ mœnore potuit, ô rem cum auditu
 cru-

crudelem, tum visu nefariam! ô reliquos omnes dies, noctesque eas, quibus ille à me non recedens, Thessalonicam me, in quaestoriumque perduxit! Sic ego rone de pratore Macedoniae nihil dicam amplius, nisi eum de civem optimum semper, & mihi amicum fuisse, sed eadem timuisse, quæ ceteros: Cn. Plancium fuisse unum, non qui minus timeret, sed si acciderent ea quæ timerentur, mecum ea subire & perpeti vellet. Qui, cum ad me L. Tubero meus necessarius, qui tibi meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, eaque invidias, quas mihi paratas ab exsiliis conjuratis audierat, animo amicitissimo detulisset: in Asiam me ire propter eius provinciae metum, & necis insidias mihi, fratrique meo comparatas, non est passus. Vi me, inquam, Plancius, & complexu suo retinuit, nulloque mentes à capite meo non discessit, abjecta quaestoria persona, comitisque sumpta. O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! ô flebiles vigilias! ô noctes acerbas! ô custodiam etiam mei capitis in calicem! si quidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuisssem. Memini enim, me inhi, neque unquam obliviscar noctis illius, cum tibi vigilanti, affidenti, merenti, vana quaedam miser, atque inania, falsa spe inductus pollicebar: me, si eadem in patriam restitutus, praesentem tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi fors ademisset, aut vis aliqua maior retitum peremisset, hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar) omnia tibi illorum laborum praemia pro me persoluturos. Quid me aspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? Nihil tibi ego tunc de meis opibus pollicebar, sed horum erga me benevolentiam promittebant: hos pro me lugere, hos gemere, hos decerare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbamus: de eorum desiderio, ludu, querelis quotidie aliquid tecum simul ardebam: nunc timeo, ne nihil tibi praeter lacrymas quædam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. Quid enim possum aliud, nisi mædere? nisi flere? nisi te cum mea salute comm. lesari? Salutem tibi fidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exsurge tamen quaeso: reuolvo, & complectar, nec

me solùm deprecatorẽ fortunarum tuarum, sed comitem, sociumque profitebor. atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor meorum non dicam in bonos meorum, sed bonorum in me, qui à me mei servatorem capitis divellat ac distrahatur. Non ego meis ornatum beneficiis à vobis deprecor, iudices, sed custodem salutis meae: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia, sed precibus, sed lachrymis, sed misericordia. mecumque vos simul miserimus, & optimus obtestatur parens, & pro uno filio due patres deprecantur. Nolite, iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, his praesertim quos ego pro vestra salute suscepi, dare letitiam, gloriantibus vos iam obitor mei, salusque eius, à quo mea salus conservata est, hostes exilium: nolite animum meum debilitare, tum luctu, tum etiam metu commutatae vestrae voluntatis erga me: finite me, quod vobis fectus huic saepe promisi, id à vobis ei persolvere. Teque C. Flavi, oro, & obtestor, qui meorum consiliorum in consulari socius, periculorum particeps, rerum quas gessi adiutor fuisti, meque non modò salvum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti; ut mihi per hos conserves eum, per quem me tibi & his conservatum vides. Plura ne dicam, tuarum me etiam lachrymarum impediunt, vestraque iudices, non solùm mea: quibus ego magno in metu meo subito inducor in spem, vos eisdem in hoc conservando futuros, qui fueritis in me; quoniam istis vestris lachrymis de illis recordor, quas pro me saepe & multum profudistis.

FINIS.

IN ORATIONEM PRO LEGE MANILIA.

PAG. 2. LIN. 30 Frustra requiretis. In nonnullis lib. manuscriptis, & impressis vox, frustra, abest, itaque Horomanus illam tollendam censet, non inveniri in suis testatus. Sed quid si in aliis aequè probatis exemplaribus

plaribus sic scriptura invenitur, & quo minù: ita legendum videatur ratio non repugnat?

27. Imperatoribus reipub. Alii, moderatoribus, legunt. Nos, etsi minùs usitaram dicendi rationem, reitendandam quidem censuimus, sed ut tamen iisdem notis, ex quibus præposse collocatis, reipub. hæcenus excusum est, &c. hoc est, populi Romani, legas. Sive autem quis, reipub. sive, populi Romani, putet legi oportere, Imperatores reipub. intelligo, qui tempus, in provinciis cum imperio administrarent. Nam si, ut videtur, liceat cuius verba addendo, tollendo, immutando, veterum scripta perturbare, brevi futurum est, ut non eorum scripta, sed nostræ divinationes & somnia legantur. Itaque in eo probanda mihi maximè videtur eorum religio, & pudor, quorum etiam si sunt dissimulata cernuntur, non illi tamen continuo vulgatam lectionem aut tollunt, aut immutant, sed ita quæ sua sententia sit, declarant, ut locum suæ industriae significandæ aliis relinquunt.

28. Mittimus, aliis magis probatur nos misisse, ut hæcenus excusum est, edendum cura imus. Nam Lucullus, in quem hæc dici videntur, iam erat in provinciam missus, ut nihil sit quo quisquam offendatur in verbo, quod mox sequatur, defendant.

29. Cum Aniocho, cum Iulio pro postrema duo verba Notomachus ex vetere codice addit, quæ in aliis impressis absunt.

30. In salinis, legitur in aliis vulgaris omnibus, Romanus aut, in salinis, aut, in salinis parat legendum. Mihi quidem vix verisimile videtur, in tota Asia unde populus Roma. vestigal exigeret, filinas nullas cassisse.

31. Id quidem certe, Manutius edidit. Alii, id certe, quomodo etiam nisi edidimus.

32. Obsessionem ab ipso rege: & paulò post: periculis liberatam. Nos nihil mutandum duximus. Ratio enim, non auctoritas, solum vulgatam lectionem tuerur.

33. Quod contingant, alii habent, sed malè:

34. 1. Servile, navale, vario, Manutius edidit, hæc hæc dictione, bellum: quæ importuna vox pertinaciter in aliis libris habet, quorsum enim illa, quæ mox sequuntur.

tur, varia & diversa genera bellorum?

11 33. Tantam ne legendum, non, Tanta ne, ut ad vocem illam, lucem, referatur: quomodo Manutius edidit.

13 31. Inventum, alii legunt. Tu, ut ipsi edidimus, tantum, legas, & rationi & Manutio assensus.

16.6. Nominem, alii, aequè præclarè.

22.5. Coram Q. Caudio, & Q. Hortensio.

23 Populum Rom. Horomanas legendum docuit, cum antea proclivi errato, cum una, aut altera littera significarent: hæc dua voces, populus Rom. editum esset.

IN ORATIONEM PRO

A. Cluentio Habitu.

24 2. Avito, Iamb. edidit. Cuiacii & clausii emendatione probata, qui ita invenire scriptum in aliis manuscr. exemplaribus affirmat.

25.20. Falstus, vocem fastulimus, pro ea, quod Victorius docet, veritas substituta. Ita autem legi ait in antiquo exemplari, quo optimo se usum his orationibus emendandis testatur. Ita certe legendum ratio vincit, ut sit quod contratio respondeat.

28.6. Coniuncta, alii, non convicta.

7. Nominis causa lego, ut hæcenus editum est, non in omni causa, ita enim paulo post, Neque unquam illa ita de suo scelere, & inhumanitate audiet, ut nomen amittat.

31.14. H.S. ccccioooo milia.

32.16. Si nubar, difficile dictu est. Sic interrogandi nota, alii legunt.

31. Non denique illam Opianici domum, probata P-Victorii coniectura, excudendum curavimus. In vulgatis aliis, Non denique illam Opianici dexteram legitur, locum autem Victorius se restituisse ait ex per-
versullo codice, quem emendatissimum Florentiæ in D. Marci bibliotheca asservari affirmat.

39. Arcessit, quem admodum ferè semper in omnibus lib. manuscr. legitur, ubi huius verbi sit usus.

35-39. Cum recens fuit, alii malunt.

40.6 Ne multa. Diogenes emitur, Alii, Ne mul is, in his noster.

8. Verbum comparatur, aut planè tollendum, quod Manutius facit, aut pro ec, comparatum, legendum.

41.17. P. Quintilius Varus. Male alii, P. Quindilius Varus enim erat familiae Quintiliae cognomen: quod nemo scire non novit.

43.32. Hoc cause est, in aliis legitur, æque bene.

44.9. Sed pravariani accusationi videbatur. Accusatori quidem Budeus legit, quomodo excudi curavimus.

47.16. Profecerat, alii legunt, non malè ego à vulgaris libris non discedo.

48.24. Et cum domi suæ miserimus, & inanissimus. Ita legitur in aliis vulgaris omnibus. P. Victorius aut in codice vetustissimo, & litteris Longobardis exarato aliter legit, Et cum domi suæ miserimus in locis, & inanissimus: quam lectionem veluti multo elegantior probat. Nobis vulgarem cur mutarem ratio nulla est visa: etiam si plurimum, ut equum est, Victorio tribuimus, doctissimo homini & præclarissime de literis merito.

54.13. Conciliationis gratia, alii haud malo sensu legunt.

55.32. Putato fuisse, in aliis habetur in nostro putatore, ut ad iudices referendum hoc sit.

59.3. 14.5. De milibus alii.

29. Reperiat, in aliis impressis legitur, & non ita multo post Ablata sit.

60.7. Invidiosissimum, paucos dies, alii.

19. Pecuniam, quam captam nuiquam Stalenus eadem lege dixit. Alii ex coniectura ita locum restituere conantur: Pecuniam, quam Stalenus, qui causam nusquam eadem lege dixit.

61.31. Nego aliquid fuisse in Fidiculanii causa, quomodo videtur legendum, nonnulli ediderunt.

65.6. Officii, aliis magis probatur, sed, officiis, videtur legi oportere.

67.2. Quæ agitur, videre, alio verborum ordine, alii.

5. Civibus

3. Civibus, alii putant legendum, quorum sententia subscribo.

48. 28. At illud, quod afferunt nihil est, aliquid esse, quod de his habuerint compertum : de ceteris nihil comperisse,

69. 8. Acceperint : non animadvertes in omnes, sed carpes, ut vol. 5, & paucos ad ad ignominiam fortiores.

12. Illud erat, multitudinem illi cui non est contradicere, nemo, &c. hæc vulgata lectio, aliud dubie corrupta. Lambinus ita legit : Illud erat, nulli illi non licitum est contradicere : quæ ubi lectio haud sane ut verum fatear, ut quæquæque probatur.

72. 13. Cassius & in quos tunc consules designatos illud idem senatus decreverat, non tolerunt, alii, quæ præterea oratio videtur.

73. 15. Pudens vulgari omnes habens : equidem prudenti hoc loco malim.

76. 9. Lege regum, ac non præclare facta : legibus enim iudicia admittuntur, & reguntur.

77. 12. Si item de coloniis, alii ediderunt, non male.

78. 1. Recusavit, alii multo melius.

3. Vt oportere, alii sine nota negandi.

7. Converte nunc ad equestrem ordinem, atque in ceteros ordines easdem vitæ conditiones : non perferent. Ita quidam hic legunt : nos alia usi interpunctione verborum, ita excutendum curavimus. Converterte nunc ad equestrem ordinem atq; in ceteros ordines, easdem vitæ conditiones non perferent.

15. Hanc ipsam legem, forte, quam ipsam lege.

24. Quæstus in veteres iudices, nonnulli censent hæc verba tollenda. Nos malimus quamcumque ineptia & corrupta relinqueret, quam illa videri temerè induxisse. Nam corrupta emendari possunt, sublata non possunt.

31. 18. Meminisse se honorem. Tres has dictiones, cum sint super vacantes, nec tenentur in libris antiquis, inducendas curavit Lamb.

83. 4. Coponem, vetustiora exemplaria habent, ex antiqua consuetudine Latina sermonis. Alii, caupinem legunt.

15. At hæres est Cluentius. Lamb. legit, hæc verba adver-

adversarii sint, hac coniectura probare crimen obiectum conantis. Haud haeres est Cluentius, vulgati alii libri habent, quae Ciceronis sunt verba, criminationem adversarii refellentis.

85 9. Nemo audire, nemo alloqui, veteres nonnulli libri habent: tu, Nemo adire, nemo alloqui legas: quo modo excudendum curavimus.

87. 17. Adversari advocari, & iam vix ferre posse ita quidam docti homines legunt: Adversari, Manut. edidit, quem sumus secuti. Vtra melior lectio iudicet lector eruditus.

88 27. Nam quid quisquam Quid si, Nam quid quisquam, legatur?

91 33. Reservare, in quibusdam impressis legitur, sed haud dubie corrupte.

91 34. Illud scelus, aequè præclare, alii.

35. Donis, muneribus non donis muliebribus legendum docet P. Victorius ex vetusto illo suo codice litteris Longobardis exarato.

36. Itaque apud ceteros, Manut. & alii, Itaque quod apud ceteros, Lambinus edidit.

38. Discidia lege, à verbo, discindo Vide quae annotavimus in oratione pro domo.

91 16. Pecuniaris res, male in nonnullis impressis haecenus lectum est: tu pecuniaris lege, quomodo edidimus.

95. 33. Profectum, quidem habent: quae nobis lesio magnopere probatur.

IN PRIMAM ORATIONEM

de lege agraria in senatu.

97. 30. Quò affectu iteret, Manut. iampridem hic docuit legendum: quam quidem lectionem facile viris doctis probat, in his Sigonio. Minus sane coniectura ex duabus vocibus corruptis, quo ad, & faceret, quo affectu iteret, efficit.

37. Optimum, & fructuosissimum in nonnullis legitur, maxime aptum huic loco epitheton.

99. 4. Quare his agris gratis pasceret, edidit Lamb. in aliis vulgatis duæ voces priores, Quare his, non exstant: deesse certe, ut fatear, videntur.

ANIMAD.

100.13. Omnibus rationibus & modis, Lamb. legit,
 38. Quot & quorum hominum? Bernardinus Laure-
 danus, ex Sigonii sententia, quem in commentariis
 quos edidit in orationes de lege Agraria maximè au-
 ctorem habet.

102.36. Populi Romani. cum malè antea in excusis
 omnibus legeretur, P. C. Lauredanus edidit.

IN SECVDA ORATIONEM

de lege Agraria ad populum

106.6. Vindicem Laured. non, iudicem, loco Cicero-
 nis adductus è lib 3 de legibus. habebat tanè populus
 tabellam, quasi vindicem libertatis. &c. quomodo ex-
 cudi curavimus.

12. Cum citato, alii legunt.

109.5. Cateri. Nam iam designatus, Lamb.

23. Alevatione, alii, non ratione, magis usitato Ci-
 ceroni genere dicendi.

110.39. Item, inquit, eodemque modo capite altero
 Nos Lauredano assensu verba illa, eodemque modo,
 tollenda, tanquam adventitia curavimus.

111.15. Populo ad partes daret, Laured.

23. Poterat, potestue, Muretus.

33. Volet eos renunciare ex emendatione Laured.
 edimus malè autem, denuntiare, pro, renuntiare,
 cuius litterarum immutatione legebatur.

112.31. Proscriptione legis, alii ediderunt

114.13. Non tenetis, alii habent, itaque est, legendi,

34. Si hoc ferri potest, Lauredanus, meliore sensu,
 ut nemo non videt

38. Cum quarto permittas, in aliis legitur: que ger-
 manica lectio videtur

115.11. Lege curiata. Ita vulgo recepta lectio, Legi
 curiatarum rectè Laured, conicit legendum,

28. Iubet coloniarum deducendarum causa decemvi-
 ros, &c sine voce auspicii. Ita legendum videtur Lamb.
 Vocem, auspicii Lauredanus retinet quomodo & ipsi
 edidimus, haud ita facilè patientes cuiusquam aucto-
 ritate nos à vulgata lectione abduci.

116.7. Insignia habetis, manuscripti nonnulli lib-
 habent Manut. tertia orationum editione multo cate-

ris accurate, Insignia videtis, excudendum curavit.

11. Regum esse, Laured, quæ lectio in manuscriptis libris habetur. Ita autem videtur legendum, ut sit quod respondeat, voci huic, privatorum.

27. Regnorum vendendorum, Joachimus Camera-rius legit vir doctissimus, duarum litterarum levi immutatione : cui assentior, atque adeo etiam si me non fugiat hanc lectionem, minimè Lauredano probari. Neque verò si ita legas, ut censuit Camerarius, quidquam impedimento est, quo minus amplificationis gradus extet : in eo quidem præstabit, quod invidia est maior in verbo, vendendorum, cum ea avaritia decemvirsus, & sordes noceantur, quam in dandorum, quod potentius ostentationem & imperii modum habere videtur.

117, 15. Partim periculi perfugia, partim urbis ornamenta ita Lambinus edidit tria postrema verba in vulgatis omnibus absunt quos viderim, utrum ex manuscripto exemplari, an ex coniectura illa adiecerit, non ait, Pet. Rantus exemplo lectionem vulgatam tueretur ex Cic. in Lat. Nihil est quod non persequantur suis argutiis, partim fugiendas esse nimias amicitias, &c quo in loco, nisi corruptus sit, id quod facillè fieri potuit, Cicero semel hac voce est usus. Equidem accedo in Lauredani sententiam, qui pro partim, legendum, passim, existimat, haud dubie meliore sensu, magis certè ex Latini sermonis consuetudine.

34. factum vulgari habent : alii, factum, quos secutus sumus. Nam gradum facere Latine dici nemo non novit, facere gradum non memini me usquam legisse neque apud Ciceronem, neque apud alios.

319 3. Nostrium recuperaret, alii habent : nostris, ipsi edidimus, à lectione vulgata non discedentes, æquè præclaro sensu.

29. Directo & palam, ut centent docti homines legendum. Quid autem hoc sit, Cicero mox explicat, cum addit, Qui per rectum cursum regnum tenere non potuerunt quod Laured. videt, qui tamen recte putat, decreto posse legi, ut senatus consultum significet, cuius supra mentionem fecit.

30. An quæris nobis, Laured. parva accessione litterarum in principio,

34. Vellis

35. Vestris mentibus animisque, Laured.

120. n. At quanta calamitas, Laured.

25. Omnia labori, & quasi Itaque nonnullis legi placet: quos non sequer.

28. Refici potest, alii malunt.

24. Ut in suis rebus Ante haec verba Manut. tertia editione, quae aliis prestat, Auctore ex lib. manuscr. addidit.

121. 14. Absente per vos.

27. Fidem auctioni, alii habent: Idem auctioni, alii.

122. 18. S. P. O M P E I O. Nos Manutium secuti c. N. prænomen addimus, non rectè quidem abesse arbitrati in aliis in, rebus, cum P. R. V L V S prænominis adiectio scriptum sit.

123. 31. Satis è vehementer, non, scilicet, Laured, rectè lege dum putat.

28. Ex hac voce amicissimis, idem putat, antiquissimis legi debere, & vero ita legendum, quorsum enim hic, amicissimis?

124. 1. Ceteros etiam si privati sint, Parum usitatum loquendi genus Ciceroni.

4. Fateatur, patiendi significatione ferè omnes vulgati habent. Alii, feratur, magis placet: quam quæ desinente periodo is verbum, Ramus ita legit: Quem qui possident rub. esse fateantur.

31. Horum erit scilicet iudicium, quæ lectio haud magnopere probatur, alii habent. Alii secus horum erit nullum iudicium.

125. 14. Idem decemviris poriteres,

23. Pompeius autem cum hoc animo sit, Laured legit, Nos sine particula cum, rectè legi posse arbitrati, à vulg. non discedimus.

127. 12. Quidnam agis Agri verò, inquit, & quæ sequuntur.

23. Inhibuit. Manut. secuti edidimus, non Inietur, quod verbum minimè Latinum. Invenietur, alii, non mala coniectura legunt.

128. 10. Oneribus gravibus, sua lege.

120. 6. Et rim. scilicet in ararium. Laured, ex manuscripto libro.

28. Et & qui plane recusat. Lamb. legit, pronomi-

ne, qui, modò adiecto, & ex duabus vocibus corruptis rectius, &, uno verbo, recuset, maximè huic loco opportuno.

28. Quot colorias, 1 aurea una tantù litera addita.

1. o. 19. Quingenos, in aliis, legitur, non quingentos.

137. 8. Variè hæc vox, Romilia scribitur in veterum monumentis, in aliis enim Romil. in aliis Romul. legitur.

14. In singulos jugera dena describat, a Suberana usque ad Armeniensem. Ita legendum Manus. docet cum ex antiquis lapidibus, tum ex manuscriptis exemp. quo modo & ipsi edidimus.

36. Nec cælo, nec loco. alii.

39. Quod ei quod & tenebant. Nos, Quod ei tenebant, edidimus, Laured. assensu.

137. 7. Armis partas, alii.

20. A maioribus nostris, Laured. ego æquè præclare legi posse, vestris censeo, vide quæ paulò infra ad similem locum annotavimus. Quo in oppido majores vestri nullum omninò remp. esse voluerunt.

22. Ut privatos agros, expuncta copula, & quæ malè hæserat in vulgatis, idem legit.

30. Atqui idem populus Romanus, Lauredanus, alii ferè excusi omnes, At quidem habent

35. M. Aquillius, hoc est. Manius Aquillius, est ex hiltoria reponendum. Non enim M. Attilius, quod nomen diu pertinaciter in vulgatis hæsit, sed M. Aquillius frumentum mutuum Siciliæ civitatibus dedit, bello fugitivorum: quo ex sententia confecto, ovans urbem est ingressus.

137. 15. Nihil perveniat, alii legunt, & rectè illi quidè.

30. A Stellati, scilicet multitudo. Ita legendum Lauredanus censet. Mendi autem origo, inquit, quod scripturerat, Stellati Scilicet unde factum est ab imperito librario Stellatis, est. Hæc ille. locus cerre, ut nunc legi ut in vulgatis, scædo corruptus ac mutilatus videtur.

39. Pro exsilium Laured. Vexillum legit, quod quidem prælatum deducendi in coloniam cives sequebantur præeunte coloniae duce. Ita autem legendum docet, Ciceronis loco Philippica 2. Tu autem, ait, insolentia clarus, omni auspicio iure turbato, Casili-

nium

num coloniam deduxisti : quò erat paucis ante deduc-
ta, ut vexillum videres, & aratrum circumduceres. Exsi-
lium aliis magis probatur, locum Livii auctoritate tu-
entibus ex lib. 6. apud quem Canuleius ad populum
verba facit. Adeste ulla major, aut insignior contumelia
potest, quam partem civitatis velut contaminatam in-
dignam connubio haberi? quid est aliud, quam exsilium
intra eadem mœnia relegationem pati? Equidem, eti-
am sine hoc Livii loco, qui quam sit aptus huic proban-
do alii viderint, præclare lectionem vulgaram defendi
posse censeo. Quis enim non videt, improborum civium
manum a decemviris Capuam deducendam, quasi in-
vadendam ejus urbis causam, tanquam colluvionem
quandam, & fecem urbis, exsiliunt nominari. Ac non
malè hic, Exsilium legi, Ciceronis alio loco ostenditur
ex oratione pro Cæcinnâ. Nam cum, inquit, ex nostro
jure duarum civitatum nemo esse possit, tum amittitur
hæc civitas denique, cum is qui profugit receptus est
in exsilium, hoc est, in aliam civitatem ex quibus Ci-
ceronis verbis facilè constat vulgo receptam lectio-
nem, veram germanamque esse.

234. 1. Capuam, lego ex Latini sermonis consue-
tine, & Ciceronis sententia, quæ minimè obscura est, si
ita legatur.

6. Pro, vestri, Lauredanus nostri legit. Mihi quidem,
cum apud populum verba faciat, perbelle Cicero uti
hæc dictione, vestri videtur. Habet enim nescio quid le-
nocinii ad multitudinis animos sibi conciliandos, ex
hoc verbo suas vires agnoscens.

27. Aut hoc loco voce, ita, oratio redundat, aut,
quod Lauredanus vidit, Italiæ legendum. Pieri autem
potest, sive id casu, ut sit, sive consulto librarius fecerit,
cum pro Italiæ nota voce, prioribus modo litteris, ita
sibi scribendum censeret, ut manca ea dictio temel de-
scripta, exceptaque deinceps ab aliis sit : quod postea
occasione erranti præbuerit.

24. Senatum, tanquam ornesam vocem quidem de-
lendam censent : quasi non sit Ciceroni usitatum, idem
ornandi, amplificandique causa variè repetere.

29. Comportandis, alii malunt, verbum magis huic
loco aptum,

135. 7. Bruti Lauredanus existimat malè hic prænomen desiderari, cum mox inferatur, P. Ruli nomen prænomine adjecto.

3. Videmus, quæ vulgata lectio est, edidimus: atque adeo etiam, vidimus, magis Lauredano probatur: cum præsentis Ruli cupiditatem Cicero iniecerit.

14. Hic manifestum erratum Lauredanus sustulit, ex Romana historia, rationem temporum secutus: antea enim, Q. Fabium, Q. Fulvium, qui biennio antea c. c. ss. fuerant, male in impressis legebatur.

17. Cogitatum, Lauredanus. Nos vulgatam lectionem retinimus.

10. Carthaginense tertium, distinguendi causa Laured. legendum arbitratur, quod minimè tamen dictu necessarium erat. Quis enim tum de populo adeo imperitus rerum Romanarum erat, ut non intelligeret, hæc de primo, aut secundo Punico bello minimè dici posse?

136. 9. Leocreanti, Laured. Tarenti ex conjectura, quam ex historia tuetur I. ocris, Antii, alii emendant. Nos amplius pronuntiandum non duximus.

30. Vegrandi macie, aut, in grandi macie, nonnulli legendum existimant. Equidem suspicor, videlicet, legi oportere optimo sensu. Contracta autem hæc vox in unam, aut alteram litteram, videtur occasionem errori præbuisse. Interdum enim littera priore V. puncto adjecto, interdum adjuncta ad priorem, littera C. aut ita tribus litteris, Via. hanc vocem imperiti librarii notabant. Efferi autem consuevisse, contempionis, ludibriique causa, multa veterum exempla docent: in his Ciceronis. Vegrandi voce adeo abstrusa Ciceronem usum, cum ad populum concionaretur, quidquid alii secus statuant, minimè mihi probabile videtur.

137. 6. Ex ipsa natura nobis, ac vitæ consuetudine. Ita partim ex ingenio, partim ex veterum exemplarium fide legendum Laureda ostendit. in quibus ita scriptum se invenisse ait, una modò dictione præposuere scripta, bonis, ex qua, nobis iisdem litteris suo loco restitutus, efficit.

21. Cum numerum colonorum. Haud dubiè corrupta

rupta vulgata lectio. Lauredanus 100 hoc est, quinque milia emendat. Nam & in suis manuscriptis libris, Cum Modo colonorum legi ait, & in Egnatii libro, Cum modo: ut ex ratione, & certo numero eorum civium, quos erant decemviri Capuam deducturi, & ex litterarum affinitate, quæ inter depravatas voces atque integras est, belle coniciat ita esse legendum.

38. Contendent, alii & hoc loco legunt, & paulò infra, Oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hæc per risum, & per iocum contendunt; sed æquè malè, ut nemo non videret nisi quis secundo loco, verbum contendunt, pro, in contentionem vocabunt, sumptum putet: cuius notiois exempla non desunt, sed durius verbum usurpatum hic fuerit. Nam duæ voces, cum hæc, aut verbum aliud, puta, conferendo, comparandove postulare videntur; aut loco huius particulae cum, præ hæc reponendum, ut ita legas, præ hæc per risum, ac per iocum contendunt, quomodo paulò ante Romanos, præ sua Capua planissimo in loco explicata, ac præ illis seminis inidebant atque contemnent.

35. Non comparabat, cum negandi nota legendum Laured., rectè arbitratur: ut sit sensus, haud satis digna oppida esse decet, quæ cum adeò nobili urbe comparentur. Quomodo autem illi effertur animis, atque inflari dicantur, si pasturi sint cum Capua urbe tanta ignobilia oppida, ut ipsi existimabant, conferri?

228. 14. Auctoribus, Laured. legit, huius lectionis vestigiis in antiquis libris manentibus, in quibus Auctoribus, scriptum invenitur. Videntur autem hoc loco Lucullus & Crassus designari, de quorum sententia Rullus statuerat eam sibi actionem suscipiendam. Idem pro expleretis, mox, expilare: is, ut alibi Cicero, Compilare provincias dixit: & paulo post, pro opponere vis, opponeretis legit: quomodo aliis etiam ante illam legendum censuerunt.

31. Ut ipsum Cn. Pompeium. Hæc verba usque ad illa, quæ paulo post inferuntur, ereptum, & oppressum, Manut. putat delenda.

34. Existit frigidius verbum hoc loco rectè Lauredano videtur: pro eo alii, Evasis legunt, est, alii.

39. Nihil vi, ac manu, Laureda: ex ingenio emendat. Exstare quidem ait huius lectionis vestigia in codice Egnatiano, in quo, Velata manu legitur.

139. 20. Quinquam ego sum is. Hæc verba variè imprimis in vetustis exemplaribus leguntur; in quibus omnibus tamen dæ voces, ea n̄ possum, æquè absunt. Laureda, ita habet, Quam ego spero ab istorum scelere, insidibusque defendere. Tum alter eiusdem manuscriptor, Quam ego ab istorum scelere summisque insidiis defendere. Alii, in his signati liber, Quamqua n̄ ego sum is, ab istorum scelere insidiisque defendere. Quia ex varietate tanta viderint docti, quæ emendandi huius loci ratio iuri possit: ipse non video. Nam Lauredani mihi emendatio non probatur. Is enim ita hunc locum restitui posse existimat, Quam ego is sum, qui ab istorum scelere, insidiisque defendere.

23. Ego is consul, qui concionem meam tenui. Hæc verba, & quæ deinceps sequuntur, tamquam advertitia & minime Cicerone digna, Manutius Laureda censet.

29. Non huius in hunc locum progredi potest. Non redolent hæc verba Ciceronis in dicendo elegantiam, ut merito vir doctissimus P. Manutius, & magna cum laude in Ciceronis scriptis veritatis, illa suspecta habeat.

140. 19. Et præcavi, alii legant; haud dubio meliore sensu.

19. Quod turbulenti. Tu cum Lauredano, ne quid turbulenti, legas, non auctoritati magis, quam rationi assensus; quæ ne, particulam negandi non postulare modo, sed extorquere videtur.

24. Populo Romano, converso litterarum ordine, s. v. hoc est, reipub. legem hanc est, ut rectè Laureda. admonet, quid ea n̄ abscondas, quam populum Rom. rogare, ut se populo Rom. a quam præbeas?

IN TERTIAM ORATIONEM

de lege Agraria.

141. 16. Nam valeria lege, Corneliique legibus eripitur cum datur. Hæc vulgata lectio, quam Laureda. sequitur. Alii sic legunt, Eripitur, cui datur malè: Alii contrario

contrario verborum ordine, Cum eripitur, datur: quæ lectio est minimè rejicienda. ceterè lectionem vulgata Ciceronis verba tuentur, quæ mox inferuntur sed tamen habet in illis legibus spem nonnullam illi, cui ademptus est: aliquem scrupulum cui datus est.

143. 18. Alii sine interrogandi nota efferendum putant, ut videantur dicta in persona Rulli respondentis, sensu æquè præclaro.

144. 33. Criminatur, alii legunt. Criminor patiendi significatione magis aliis probatur. Mihi videtur verborum ordo, & sententiæ vis postulare, ut criminatur potius legatur.

37. Opimes, forte legendum: optimos tamen plures habent.

39. Oculos continuando; tu, oculis cont. legas: quid enim sibi vult, oculos continuare?

IN ORATIONEM PRO

C. Rabirio.

149. 25. Namque hæc tua sunt, hæc te hominem elementem, popularemque delectant. Ita ab his legendum videtur; mihi quidem venustè atque pereleganter, sunt, priore loco, posse desiderari.

150. 10. Quantum intervallum tandem. Vide quæ ad hunc locum annotavit Per. Victorius libr.

14. Variar. lectionum. Simile huic illud in Rullum, Videre quantum intervallum sit interiectum inter majorum nostrorum consilia, & inter istorum hominum dementiam

39. Et obnuptio capitis, Muretus. Ego à vulgata lectione non recedo.

33. Conditio, aliis videtur legendum.

152. 14. Hastali nixus. Credit Victorius hoc loco à Cicrone expressam Homeri *ἄνδρ' ἀνδρῶν* longe elegantissimam ex *Ἰλιάδος Τητὰ ὃ δὲ σὺ σκάζοντι βατὴν, ἀνδρὲς θηρὲς παντὶ, ἡ δὲ δὴν ἔτι μὲν ἀνδρῶν ὀλίγους. καὶ δὴν ἐσθλὰ καὶ ἐξελὶ ἰσχυροῦς, ἔτι καὶ ἔχον ἑλκυσ λυγρὰ*. Quod tamen, etiam si doctissimi hominis coniecturam maximè laudo, casu accidere potuit. Quoties autem nobis scribentibus de iisdem rebus non solum eadem sententiæ ex locis communibus occurrunt, sed

sed quibus etiam illas ornemus, verba eadem, & dicendi formæ Persimile autem factum: utrinq; multitudo ad concionem advocata, duo auctoritate principes, iidem natu grandes pedibus capti, hastili nixus Scævula, duo Græci *ἰσθῆς ἰσθῆδοπύριος*, ut consulto à Cicerone factum esse videatur, quod casu potuerit contingere.

153.30. Inquam, equidem malim; atque adeo etiam si, unquam, retineo. haberet enim vim ad augendam rem maiorem.

IN ORATIONE PRIMAM

in Causinis, in senatu.

157.7. Concursus, legi ait Muretus in duobus vetustis libris manuscr., sed cum Quintiliano, consensus legendum, quod ille facit.

15 8.8. L. Saturnini tribuni plebis, & C. Servilii prætoris populi Rom. mortem, eorum dignitas remorata est. Secus Muretus, parum discedens à lectione vulgata, ex optimi exemplaris austeritate Dominici Grimani Cardinalis, in quo ita scriptum se invenisse testatur. Num unum diem postea L. Saturninum tribunum plebis & C. Servilium prætorem reipub. pœna remorata est & unam autem vocem leviter mutat, reipub. & pro e, populi Romani legit. Nihil autem n̄ facilius librario quàm in duabus his vocibus labi; cum iisdem litteris, P. R. populus Rom. & R. P. converso ordine litterarum respublica notaretur.

10. At vero nos, Muretus, ex eodem Dominici Grimani exemplari.

11. Eiusmodi, alii legunt; alii, eiusdem modi.

12. Verùm inclusum, libri veteres.

13. Gladium non haberi Muret. in suis lib. manuscr. affirmat: itaque tanquam adventitiam vocem delendam censet. Nobis retinenda videtur, nam & durior translatio est, s. c. reconditum in vagina; & verbum, interfectum, Gladium, vocem postulat. Levior autem *παρὰ τοῦτο* est in ea voce tanquam, nisi eius rei vox addatur, cuius s. c. simile inducitur.

14. Statim, alii.

15. Convenit, Muretus contendit barbarum verbum

bum hoc loco esse: cum tamen exempla non desint, quibus ostendi possit. Latine, & perelegantè in ea notatione usurpari, quam improbat Plautus Rudent. Æquum hæc petere intelligo. decet abs te impetrari, ignoscere histe convenit. Eodem modo Brutus in Epist. ad Cicer. Cum, dicit, convenit, venustè coniungit. Neque enim decet, aut convenit nobis ulli periculo subminuere animum. Ita & locus ille ex Heautonimorachæ, eodem spectat. Non convenit, quod illud ad laborem impulerim, nunc me ipsum fugere. Quod quid enim huiusmodi est, ut cum honesto, & recto comparatur, aut cum his, quæ recto, & honesto contrariæ sunt, non repugnat; id non video cur non rectè convertere, hoc esse decere dicatur. Sic & illud in Eurachæ; hæc convenit unâ ire cum amica imperatore in viam: quod tamen cuiusmodi sit docti viderint. Ex libro autem manu scriptum inveniri ait, hoc civile, cum venit, ita suspicatur legendum, Cum velis, vivis: & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam; quæ perbella coniectura videtur, atque illius ingenio & eruditione digna.

23. Videmus, habent vulgati. Videtis a quæ præclare, manuscr.

27. Dicant, alii habueres, dicat: ut ex Quintiliano legendum v. detur.

139. 5. Quæ iam mecum, alii; quod magis placet, præ se enim fert neque enim quandam ad ea quæ mox est explicatur.

25. Non medo, non audiam, sed etiam videam. Non me fugit, & hoc loco Muretum, & Manut. ante illum, in aliis eisdem modi existimare, non, secundo loco desiderari rectè posse. Quod cum exemplis probare conentur, nihil aliud agunt, nisi ut eodem errata plura librationum aggerant, quod à me dictum absque hominum doctissimorum contumelia velim. nam & à me fiat ratio, & errati occasus satis patet, nihil autem probabilius, quam imperito homines, cum iterum negandi nota illis describenda esset, tamquam ea oratio redundaret, præterisse. Itaque & hoc loco, & alii multis præterea, apponendam notam negandi, ratione id extorquente existimo; sed ita tamen,

tamen, ut nihil mutem: sententia modo mea indicata,
iudicio doctorum hominum sum contentus futurus.

32. Si negabis, veteres libri: & non multo post, una
fuerunt.

38. Nostrum, alii, Vestrum, alii habent.

160. 28. Salus summa. Sunt qui putent harum al-
teram vocem tollendam: utram quis tollat ad rem
non pertinere. In libris tamen veteribus Muretus af-
firmat, utramque legi: illud non est tacendum, si sum-
ma, legas, repub. paulo post, non, reipub. legendum
videri.

33. Occidere, alii legunt.

161. 19. Non haret in fama, alii malunt, optimo
sensu.

33. Ad summam reipub. ut fere semper apud Ci-
ceronem, non, ad summam reip. aliis, placet.

34. Potest ne tibi huius vitæ lux, alii, sine pronomi-
ne, hæc, legunt: alii, potest ne tibi hæc lux, Catilina, aut
huius Cæli spiritu, sine voce vitæ. Muret.

162. Fortunam populi Rom. alii habent. Proclive
erratum, cum iisdem litteris, quamquam diverso ordine
utraque, ut alibi diximus, scriberentur.

3. Aut non multa postea commissa, legendum Mu-
reto videtur: & quidem rectè, sunt enim argumēto quæ
commisit postea, cum multa essent, illa quæ se Cicero
dicit emittere vera esse.

23. Quid, in suis manuscr. redundare Muretus re-
statuit.

28. Metuerent, atque odissent. lib. veteres, ut paulo
inf. Si te parentes timerent, atque odissent tui. paulo
post, Urbem relinquendam, Mur. legi ait in nonnullis
manuscr.

31. Offensum, in aliis legitur.

161. 9. Ad evincendas, alii. Ego à vulgata lectione
non recedo.

23. Id responsi. lib. veteres.

37. Et si hoc ordo placere decreverit. sine particu-
la, si, veteres libri, quæ lectio venustior Mureto vide-
tur.

164. 24. Darent, P. Victor, rectè legit, non donarent,
cui etiam Muretus assentitur.

23. Sed est militanti. sine negandi nota, ut Muret. rectè legendum censet, legitur in excusis Luteri à Roberto Stephano. eadem tamen dicendi ratione utitur sequenti oratione ad Quirites: id quod etiam Muret. animadvertit.

28. Privata calamitas. Muret. absque pronomine, quarecum ad Ciceronem, non ad Catilinam referendum hoc sit.

155. 5. Fisse pramissos. Ita Muretus legit ex lib. manuscr. quam lectionem ego ita probò, ut tamen vulg. retineam.

14. Ad eadem civium, lib. veteres.

26. Ad hunc pertinent locum, qui de Catilina non salustius solum, sed Cicero in oratione pro Caelio ait, & quidem multo elegantius.

166. 23. Non est vehementius, sine negandi nota in fine periodi, cum alitum Robertus Stephanus edidit.

27. His ego Muret. legendum ex veteribus lib. conderit. Est paulo post. Qui hoc idem sentiunt.

167. 16. Hæc tum, alii, fortè non malè.

21. Naufragio, pro latrocinio, in uno lib. vetere idem se legisse testatur. Sed à vulgata lectione non videtur recedendum.

168. 4. Summa in quibusdā manuscriptis abest, Muret.

IN SECUNDAM IN CATILINAM orationem ad Quirites.

35. Illius, hoc loco otiosa vox videtur tollenda: in nonnullis manuscriptis lib. abesse Muret. testatur. Idem paulo post æque delendam dictionem, enim, existimat. Non iam, inquit, inter latera nostra.

160. 39. Quem amare in pretexta, non præter calumniam ceperat. Ita in nonnullis impressis: legitur in aliis, quem amare in pretexta calumnia ceperat. Equidem is assentior, qui æquè & præter calumniam, & calumnia, non otiosam modò vocem, sed Ciceronis sententiam perturbantem censent inducendam.

170. 4. Quam nobiles vos videtis. Nos non Mureto magis quam rationi assensu, susulimus duas po-
stremas

stremas voces: Vos videtis, eo quidem libentius, quo eas non exstare in manuscr. lib. animadvertimus.

5. Ex Gallicanis legionibus. Muret. Et Gallicanis legionibus; & hoc delectu. Alii, præ Gallicanis legionibus, quæ egegia coniectura est. Muret. quidem tueretur suam emendationem auctoritate manuscripti libri. Ita paulo post, & his copiis, legendum censeret, non ex his copiis.

9. Mandiculi, suspectam vocem Muret. in manuscr. libris minime reperiri ait, ea in omnibus impressis legitur.

171. 16. Frigori & fami putat Muret. legendum: neque mea sententia secus statuendum est.

29. Consumeret, libri veteres: quæ lectio Mureto probatur. nos vulgatam lect. retinimus: nihil esse causæ arbitrati, cur eam nobis restituendam putaremus.

35. Cædem Muret. mavult: itaque ait scriptum inveniri in manuscriptis exemplaribus.

36. Abliquerunt Muret. fidem secutus veterum exemplar

39. Commissatores, veteres libri: quam lectionem Muret. probat.

171. 4. Ebrios sobriis, idem legit. Facile quidem fuit erratum, cum priorem vocem sequens exciperet eisdem litteris, quibus illa claudebatur.

6. Conferri cibo: Muret. optime.

16. Facere, libri veteres, æque præclarè

173. 6. Vbi fuisset. Has duas voces ait Muret. in suis lib. manuscr. abesse: posse quidem abesse videntur, nulla sensus jactura.

Ibid. Quid in proximam, idem ex antiqua scriptura emendat: quemadmodum legendum videtur. Nam de futura nocte, non de præterita loquitur: ut recte ille censeret.

8. Cum cunctaretur, habent alii vulgati omnes. Cum teneretur, legit Muretus, eam lectionem ad unum veteribus omnibus libris tuentibus: elegantior cense & aptior huic loco est.

Ibid. Quæsi vi quid dubitaret. Alii, ex Carisso, Interrogavi, num dubitaret.

A N I M A D.

11. Manlius ille centurio. Muret, aliam leſionem ex veteri libro proferit: Etenim credo, illi Centurio: quo modo legendum, putat, vocem Manlius adjectionem declarandi causa, quis nam is eſſet centurio, ſuſpectus.

20. Sed timidum. Hæc vulgata leſio haud dubiè depravata. Nam, miſerum, Piſetanus legit: quomodo non ſolum ratio docet eſſe legendum: ſed etiam ſcriptum invenitur in vetuſtis exemplaribus.

174. 26. Vnum genus, eſt eorum, in aliis legitur.

23. Ac fidem, vulgari, non, ad fidem, quemadmodum legendum ratio vincit: ut contrarij ratio conſict. Ita quidem legitur in antiquis libris.

175. 2. Expetunt, alij ſenſu meliore legunt omnino, exſpectant non placet, quod vulgari habent.

29. Quas Sulla conſtituit legendum, dempta voce, Faſulis: niſi quis dicat a Sulla ex pluribus coloniſ u-nam Faſulas eſſe deduſtam. Nam & in ſequenti oratione, cum de P. Porcio ageret, Qui eſt, inquit, ex his coloniſ, quas Faſulas L. Sulla deduxit: quo tamen in loco legendum, Qui eſt ex his coloniſ quos Faſulas L. Sulla deduxit.

176. 28. Et talaribus, ac tritis tunicis. Dux voces, ac tritis, ſunt in vulgatis delenda. Nam & abſunt in optimis lib. manuſcriptis, & Ciceroſis ſententijs repugnant.

177. 6. Scortorum alij legunt. Nos vulgatam leſionem retinuimus: à qua ſtat ratio. Eſt enim extenuandi, elevandique causa, ut hominum molitiem notaret, id dictum deſendi poteſt: cum tamen eadem viſa in hac voce, ſcortatorum, ſit, magis illa quidem huic loco apta, ut nemo non videret, neſcio quid ita vulgata leſio improbanda videatur.

12. Vires coloniatarum. Muret, legit. durior certè loquendi ratio, & minime ex Latina lingua conſuetudine. Urbes coloniatarum, & non unicipiorum.

27. Hinc denique æquitas, Muretus ex veteribus libris.

37. Verbum, dixi, Muret, tollit cum ratione adduſtus (neque enim hoc antea Cicero dixerat) cum auctoritate manuſcr. libri, in quo abeſt.

178. 21. Portis

ANIMAD.

178.21. Per ris cistlos, alii.

179.4. Ut neque quisquam bonus intreat. Ita Mureta legi ex antiquo exemplari. Idē sequenti lineā, cum otiosam v. cum tollit ejusdem exemplaris fidē secutus.

IN TERTIAM IN CATILINAM

orationem ad Quirites.

38. Remulum vocem Muretu delet ut censeat illi rationi importuna sedulitate huc inculcatam, verentis ne satis notum nomen Romane urbis conditoris legendibus esset: nos retinimus: quippe et quibus laud novum videatur Cicer. in amplificationibus ita loqui.

18.9. Ita bibaruto, alii legunt.

13. In repub. Mur. ut sit sceleratus; Miferam praefatio cum gladiis delectos adolescentes, quorum opera aliud in repub. utor.

18.8. De summa reipub. salute. Dictionem, salute, Manut. supulit. Alii, de summa reipub. legunt, magis ex Ciceronis consuetudine.

39. Manlium, alii legunt, Magnum alii, in his Manucius.

IN QUARTAM IN CATILINAM

orationem in Senatu.

195.24. Multo leviozem, nonnulli impressi habent, haud dubie.

196.7. Quam acerbissimum, alii legunt, sed male, id quod perspicuum est, locum Lamb. ex Lactantii auctoritate feliciter restituit.

24. Cujus avi jussu. Ita hunc locum emendare conatus est Hieronymus Ferrarius in Iulippicis: cujus sententiam multis refellit Murex, cui assensu lectionem vulg. retinimus.

26. In quibuldam impressis verbum, fuit, non habetur.

198.13. Voluntatem, alii habent: sed voluntatis, legendum.

IN ORATIONEM PRO

Mureti.

203.19. Caro post vocem hanc, severitatis, ex Hor. conjectura addidimus, cum antea deesset.

231. 12. FUNDUM.

16. INDE EGGO, & rursus paulò post, INDE EGGO.

19. Transiit ad eam.

28. Ite viato, & paulo antea, ite viam.

213. 6. Delapsi, Et, ut aunt

217. 8. Quem L. Sulla maximo, & fortissimo exercitu cum exacerbasset pugna, non audis imperator, &c. R. Stephanus.

217. 8. Comitibus ex Hor. emendatione restitimus. Antea enim perveram, comes legelatur.

34. 12. Et si, videtur legendum, non ut habent vulgati, sed si Hor. Idem paulo post, nec ab delectatione omni: non, & ab delectatione omni, Idem.

218. 26. Atque indicum, alii. Atque iudicum legunt. sed æquè malè, ut exillimo.

22. 11. Satieta, non, sapientia, ut antea legendum. Hor. coniectura.

33. Circumfluentem, legit Lamb. ex codice Memmiani pervenusto.

46. Perculsi, non percussi legas: id cum Hor. tum ratio docet.

212. 12. Induit, corrigit Hoto. coniectura adductus: quam lectionem Lamb. codicis Memmiani auctoritate tuetur antea innuit, legebatur.

214. 13. Inimico exitio esse deberent. Ita legit Lamb. partim coniectura, vetuli codicis auctoritate adductus.

12. 5. Quanta, in ipso imperio populi Rom. Manu. Robert. Stephanus, & alii.

30. Nonnulla in te, alii malunt, æquo præclaro sensu.

236. 6. Et iocunda sunt, non, indicanda, ita Lamb. coniecturam, & rationem secuti edidimus.

217. 22. Si potuisses, ex ingenio emendat Hor. cum antea vulgati haberent, se potuisses. Quæ coniectura merito Lambino probatur.

31. Ut cum al ulimam animo contendissemus, ibi tamen ubi oporteret non confisteremus. Ita legendum Lamb. putat: qui negationem modo addit: præterea nihil mutat. Hor. & mancum esse locum arbitra.

bitratur, & lectionem vulgatam tueretur nobis nulla
causa visa est quidquam mutandi. Latius enim inquit,
vestri mihi praeceptores videntur fines officii promul-
gasse, quam hominum vires levare: sed id quidem op-
timum consilio, ut, cum ulterius sua se sibi esse progre-
diendi, non intelligant, contentione, & studio maiore us-
sis, citius quo illis necesse sit, liceat pervenire. Ita &
parentes liberis soleant maiora imperare quam praes-
tare possint, ut cum ea praesent, quae ab illis requiren-
da putent, cetera quae esse eorum viribus maiora in-
telligent, consulto illis. Sed liberi animo sentiant. Ita
bene adum Cicero cum Carone ait, qui vires sibi in-
structiones a se Socrum praestantionem & normam com-
parat: quibus adhibitis, si opus videtur ultra fi-
nes officii progredi, si non sunt, ut si ille, si dicat, si
delinatur, illic, ubi esse consueverunt, ita docere, re-
gistrum.

36. Misericordia commotus ne facilius in illis
venda severitate: sed tamen est lapsus in a humani-
tatis Locum depravatum, nihil venis, sed alio mo-
do dispositis, ostendimus egypte emendata quo modo
edendum curavimus.

228.32. Locus tubulina! Not putat legendum, quod
Lamb. ait se in vetusto codice invenisse

230. 9. Locus alius videtur corruptus, & alienus
notandus: qui tamen recte loci legi videtur. Si enim esse
pietatis ipsorum non ignoro, sed intelligamus, ut si
sunt gratia, tunc est ipsa demum, & quod communis

231. 2. Nonfied mercede: mercede co. v. 22 1874.

242. *Sin etiam si moris Lamb. Amer, f. c. l. a. c.*
et c.

31. Cur ante appelles, Sever? o pellis corrigi Lamb.
quod affirmat se in manu scripto sic.

233.8. Clamo, atque teller ali habent.

23. Nekte arbitarii, non mediocriter confusis aut
utilitatis vis, non lex improba, non pernicioſa largi-
tio, non auditum aliquando aliquid a iure reſ-
pub. quæritur. Ita ex codice veniſſe Menant Lamb.
legiſſe.

23571. Vocem hanc, Catilina, 1098 tollendam
hæc loco Lambini, arbitratur. Videtur enim esse ad-

scripta declarandi causa, quænam illa pestis immanis, importunaque esset. Neque enim Cicero consuevit addere nomen parum idoneum ad immanitatem declarandam, cum labem, s. pestem, bellum aliquem appellat.

IN ORATIONEM PRO
L. Flacco.

240. 39. Timolites ille Nicenus, Hadrianus Turnebus emendat. Vulgatam lectionem Faernus auctoritate Vaticanæ codicis tuetur, quem sequimur.

242. 31. Aliis rebus, Guido Lellius emendat, vir elegantis ingenio, atque eruditione, Farnesii cardinalis familiaris.

244. 9. Erutebant, legit Faern. ex fide Vaticanæ codicis.

23. A Sicilia publicè duxi, non à Cilicia. Ita autem Faernus ait se in omnibus manuscriptis, reperisse.

21. Spe largitionis, ex Lambini emendatione excuili iussus.

245. 7. Spem, non speciem legendam assumat Lamb. ex Memmii codice.

246. 34. In conditione, legit Faernus, vulgati habent, imitatione. quam lectionem tuentur, quæ paulò infra dicuntur. Ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis.

27. Civis. Negat Faernus hanc vocem in libris nostris inveniri. Nihil ille centè aliud, quam puerilis affectus ostentationem habere videtur.

247. 8. Imperiis Faernus, ex lib. manuscr. in quibus, imperii, habetur, ratio quidem postulare videtur, ut cum voce honoribus, eodem numero, imperiis, legitur. Ciceroni quidem usitatus est.

249. 2. Qui cum in omnes Asiæ civitatis proportionem pecuniam descripsisset. Ita hunc locum Lamb. corrigit: nobis quidem videtur rectè vulgata lectio posse retineri, quam & auctoritas veterum codicum, & vera ratio tuetur: cum enim esset imperanda pecunia, erant civitates certis finibus describendæ, ut singulis quid sibi pro rata parte esset pendendum exploratum esset. Et si autem minus i. sitarum dicendi genus videtur describere civitates in provincias, primum,

Si quid provincia sit consideremus, haud videtur absurdum, si eorum ita locum esse. Ut autem in urbe describere adificia, & descriptio reliquorum, sic describere civitates, & in provincias. hoc est, in eas regiones, & dioceses distribuere intelligendum est. Nam si videretur habere errata videtur, erit aliquid addendum, mutandum, tollendum, periculosa nobis ratio corrigenda fieri, si vetera offendatur, certe in ea etiam legio Faernus.

30. Si Troieam etiam. Se autem in nostro legebatur, pro seant egerit. Atiamine ex iacini emendatione repositum.

31. 23. Est, verum addidimus ex auctoritate librorum veterum.

34. Vidimus, Faernus ex magna consensu veterum exemplarum, si videamus legator, periculis in bellum chirm heroicis incidit.

35. 22. Indicium fieri videtur, non indicium, Faerno assensu ex eadem erravimus.

36. Praefertim quod Nos, ut Faernus Praefertim cum edidimus.

37. 2. Te ex aliqua parte relevavit, habent vulgari Faernus, te aliqua relevavit, putat legendum. Equidem nulli minus, quam mihi tribue; sed tamen nec Faernus, nec cuiusquam auctoritate standum puto, qui in libris emendandis, ubi ex ingenio, & coniectura locum aliquem restituat, nullius veteris codicis auctoritate fectus restuler, quasi suo iure, et omnes in suam sententiam concedant.

38. Totone Mithridatico crimine, Faernus emendat, vox quidem haec pollicema, crimine, in vulgatis deest.

39. Convisus est Faernus ex antiquo libro, victus est reposit.

40. 3. Commoveri, non moveri legendum, Faernus ex codice Antonii Augustini per antiquo, contendit.

41. Fidem darent vulgari, male idem, Faernus emendat, ex codice Antonii Augustini.

23. Illo loco illum Faernus.

30. In frumento publico, addita praepositione in,

quæ deest in vulgatis. Færm: s antiqui libri au Roma.
rem secutus docet legendum.

215. Vide, Faernus testatur in eodem codice legi; itaque videtur legendum: vel cum eum credidit, ad pecuniam referendum est: quæ vox eleganter consideratur, credidit ille pecuniam, inquit, fieri fidei. Pulvi Nerai leßißimū hominē: qui pro illo, unde retulit paulo post, huius causæ inde scripsit à Fufis, & rursus, cum ille se pecuniam, pro illius fidei sumptibus, &c.

236. 27. Et ab eo iudice aliter poffet et vulgaris habebantinos delecta, si cepit ab eo iudice attingendi curavimus, Paerum con eura, iudice quita lo cum parietem ingens, ydria ex anjui edictis au toritate tollit.

237. 1. Quia quoniam testimonium est, si iaculus
tum refutare conatur, in omnibus plane vulgaris de-
pravatum. Hic, inquit, videtur deesse negatio, nisi
enim apparet. Lisaniam nondum testimonium dixisse
quare legendum puto, nondum dixit: eo magis, quia
præcedit dictio, testimonium, cuius extrema pars fore
est nondum. Et ideo hæc vox potest videri omnia
librario tanquam geminata.

14. *Pithodorus & Lepifon.* *Pithodorus* corruptus
mirificè à *Ficino* restituitur, *Antiquus* *hæreticus*, *quidam*
modestia, & idem *Lepifone* noscitur, *Pithodorus*, *Atticus*
ni, *Lepifone*, *lectio* *corrupta* *optata* à *quadam* *Cicero*
nis sententiæ *videtur*.

3. Speciem civitatis, quod testatur Faernus in vera. codice haberi, reperimus: tamen vulgata lectio, quæ faciem, habet, haud videtur improbanda.

238.5. Exsiluerunt principes. Hic cum Steph. ex
libro vetere emendat. Faernus siue un. legit. Illius,
non ipsius probata emendatione, Faern. excudi iussit.
simus

7. O:ba fuit optimatum, Fecurus.

259.e. An non idem quod Pergami Laro.

260.20. Opponent fuscum, alii habent: fuscus aut in
omnibus manuscriptis se verbum, componant, repe-
tisse, ut modo edidimus.

3. Possione, habent vulgari, facinus possessione.
mano

39. Mulieres alii, ut Faernus, alii mulieribus.

266.1. Occasione facta, habent vulgati. Lambinus
potestate facta. Fortè, occasione facta legendum, pa-
rum quidem abstrata ratione dicendi, sed quia Cicero-
ni tamen in huiusmodi verbis non; latè inusitata sit;
nisi quis legat, acta, ut a¹ pronomen hoc referatur, at-
que ita intelligi oporteat pro occasione, acta, data oc-
casione, & facultate opportunitate oblata.

7. Incensa, hoc est, non censa Lambinus iussit le-
gendum.

267.27. Quod, cum esset eius usus. Valerius intelligi
monuit. Nam cum ex ara, fili, & ceteris, non aliis impiet-
tis abest.

268.22. Si hereditatem in presentia crederet, Lam-
binus ex conjectura emendat, quod quidem ipsi inco-
nveniens est, cum primis illius opudens, tunc, atque elevari;
cum enim in illam sententiam negat abest, veritas in-
tem relinquitur, ea oblata, cum non est abest, ex co-
creverit, aptum, me, me verbum Cicero in sententia
significanda, conuenit.

269.2. In praetoribus tendis praetoribus. Faernus ex
veterum codicum auctoritate, quod ita esse legendum
tamen ratio confirmat, emittendis, antea legebatur.

21. Quomodo igitur dicit: Faernus. Alii dicunt, sed
male.

270.6. Quam traeciat Faernus.

24. Quis is ipse qui in hunc locum per hunc
& depravat. Faernus emendat, ut in editionibus.

28. Oratu tuo, ex Faerni, antea rogatu tuo, lege-
batur.

35. Disputo, postea de de salute. Ita enim se
vulgati. disputo, posulo, et aut scripsi habere, Faerno
teste. Lambinus. ordina ut mihi videntur, coniectura,
disputo, & exposulo, emendat, aditus opo Memm.
codicis.

271.35. Etenim populi Romani perspicunt eam
mentem, & voluntatem hac vulgata lectio. Etenim si
populi Romani perspicunt mentem, & voluntatem;
omnibus rebus, & c. legit Faernus, quem sequimur.

372.29. Dabitur de omnibus bonis civibus, vocem
civibus, tollendam censet Faernus, coniectura facta,

non solum ex codicum veterum auctoritate, sed ex
certa Latini sermonis ratione, ut videtur.

27. 11. Proinde ero, aut Faernus, in libris scriptis legi.

21. Magni putet: Nam viani sibi vident. Nos ita
ex Faerno locum emendatum excudi iussimus. Magni
putet cum illam viani sibi videat. Cum autem ille ex
veter. libris addi 3 verbes, vident, modo, a, vocalem
adiungit.

IN ORATIONEM PRO

P. Sulla.

23. 10. Cum venimur rates dicat probare: Lamb.
miles non est usque verum de casu ratus; probat: itaque
iulius excudi.

24. 11. Longè abest regni sufficio, quamquam mi-
hi magnopere probatur Lambini coniectura, qui ita
legit, Longè abest ab eo regni sufficio; tamen vide-
tur ita communè de pelle et iano legi, longè ab eo est
regni sufficio, diviso verbo abest, & una vocali, è,
adjecta.

25. 12. Leniter Lamb.

20. Quod tamen tribunus plebis facit, is qui, &c.
loci huius restitutio Lambino debetur: est enim, si ita
legatur, perspicuus sensus. Antea in vulgatis, Quod
cum, legebatur.

31. Quam ego defugiam, et si que negandi nota. sic
se Lamb. in manuscriptis legisse: quæ esset apta im-
primè oratio sententiæ Ciceronis explicanda.

26. 27. Lucius ille Torquatus cum meus esset con-
tribunalis in senatu, cum princeps, cum signifer
esset inventus, auctor, adiutor, particeps exstitit:
patens erit, &c. Ita emendatur locus apud Henrico
Stephano, qui prope eo ordine verborum videba-
tur libetentus esse, quomodo & ipsi excudendum
curavimus.

27. 10. Quis negat Sullæ iudicium? at vide. Nemo
non videt, duo illa verba è margine in Ciceronis ora-
tione inanimasse, id quod animadvertit Lamb. centè
Henrico Stephano in libris manuscriptis aliquot non
haberi affirmat.

28. 12. Com-

ANIMAD.

188.32. Compulſiſtis, quidam legi mavult apud
Iamb. quæ mihi coniectura non mala videtur.

a89. 13. l'uter fidem, diligentiam, ingenium defuisse.
Lamb. ex ver. cod. auctoritate.

19. Dissist, ex consuetudine Memm. emendat. Lamb.
referent: quod magis placet.

223, S. Contum noster habebat, qua est lesio ni-
nirè improbanda.

293. 10. *Arrepta est familia Arrepta est familia, ex ingenio emendata. Ambobus, quam lectionem ait veteris codicis Henr. Steph. auctoritate corroborari.*

17. Vocem *Cornelius* rectè putat *Lamb* defendam, erat enim elegitica *lamb* guttas romanas *Corneli* sum tunc *Corneli* uocis fieret.

27. Major personal and family logistic codes:
Memorandum

1947. In Hispaniam, turbarum flet Lamb. ex codi-
ce Mammaj.

25139. Pliniam Caelius cui frater calamitatem
 Iuvare poena regis nungenda voluent, laudem mere-
 tur; deinde Caelium, qui id promulgarit, in quo res
 indicata videbatur vel se referre, ut Sulla refu-
 turus, Sulla fortè reprehendit. Ita Lamb. quere-
 do le si si se et alio modo.

1564. Mem. an fectus. Lavo ex munice. libro
Mem. an fectus. Lavo ex munice. libro
Mem. an fectus. Lavo ex munice. libro

19. 10. C. m. antiochensis, Lambinus, cum iudicibus
quibusdam, nisi libet aliud quod statas, nisi
fidei hoc in corruptione esse cum iudicibus. Manut.
10. 11.

In his mimesis, La Fontaine has La Chicanerie, Henri Stephani de L'Isle,

• Ferret, au légué

74. *On the refuge, all.*

24. A testando memoria, et testandam memoriam,
Lex lex scripta scriptura manu scripta autem legi
testatur.

204. 68 - Laboranti faciliati, Lomb. Enrico
D'Amico, 1970. 100 p. - Capitolo di legge in suo
volume.

veteri exemplari affirmat: fortè pro, tanti, tantum legendum, ut in elias tantam futuram labem, & c. locus centè videtur corruptus.

203. 5. Fateat, hactent alii impressi, ex quo verbo corrupto legitur, par erat, Henricus Steph. coniectura non male.

36. Relictus esse putaretur.

37. Reperit non reperit, ait in manuscript. Lamb ex-
dare

IN PRÆFATIONEM PRO

Arctia.

208. 2. Ceteri etiam ut antecell. ret. Lamb.

a. Cur quoque grana, Lamb.

209. 6. 1. crachæ esse.

25. An domicilium, Romæ. Ego coniectura adducor, ut credam veterem, Romæ, tanquam adventitiam esse tollendam; desiderari autem, quam Lamb. reponit, vocem, Italia, recte posse. Ita enim locum Lamb. restituit, An domicilium in Italia. cum autem in eo legis capite dicitur cavere, Si qui in Italia, domicilium habuissent, etiam ad id non adderetur, faciliè intelligi poterat, quod faciliè illud erat. Cicer. desiderari. sed ego quæ sentio expono nihil temerè affirmo.

310. 1. Alii quoque civitatibus.

4. Imperiebant.

29. Et is tormentosus, cuius ea criminatis, Robert. Scito per quem te criminatis, Lam nos lectionem quæ in nostro habetur retinimus, quem tu criminatis.

32. 3. Ratio quedam confirmatioque, alii legunt, sed male.

12. Hanc autem remissionem. Ita primus docuit legendum Lazarus Bonavicius. magna cum ingenio atq; eloquentiæ laude in omnibus liberalium artium studiis versatus: in excusis omnibus antea, Hanc animadversionem debebatur quæ quidem lectionem, & Budæus olim, & Victorius Variar. lib. 2. cap. 7 tuetur probabilis ratione innixus, & auctoritate veterum codicum.

313. 11. Vocis respondent.

5. Chii, ut suum.

17. Cuius oppido.

314.20. Rustum, Manut. Rob. Ent. Steg. astutus noster, Rhodanus, habet.

19. Quo minus manuum. I. & primum tela vocem, minus, I. amb. testat. ad lectus auctoritate veterum codic.

316.18. Angeret, alii legunt.

22. Dimeuendam, I. amb. tum vestigia lectionis antiqua, tum rationem secutus edidit.

36. Absutura est, alii habent.

IN ORATIONEM AD QVI-

nam postulat.

318.14. Secundus, ut sine ulla extensione cursus sit. Lamb. legi ait in codice vetustior.

18. Quam nunc incolunt: steterant. I. amb. testatur in quibusdam manuscr. legi, incoluntur, quem vocem depravatam ita restituere conatur, ut divina voce incoluntur, non male cor. edura incoluntur, ita, ut reliquae fortuna respondeat, legendum putet.

319.21. Nisi vestra voluntas fuisset, quidam favisset, alii suffisset legendum putant.

Ibid. Divinis muneribus. Non hoc dici videretur ex Ciceronis consuetudine. Donis muneribusque tantum legendum, ut in Cluentiana. Ac primum Scamandro, tantum donis, datis muneribusque relecterat, ut sic. Et in eadem oratione, ut ipsum confirmaret Opianicum accipere rem filio suo donis & muneribus, collocaione filiae spe hereditatis obstrinxit. Ita enim hoc loco legendum, non, mulieribus, Victor docet. Et pro Archeia, Quasi decem aliquo dono, atque munere.

27. Universum edidit Lamb. in cod. vetusto universum legi testatus. Quid si praeposuerit vox, universo, est ante vocem cuncta collocata.

36. L. Diadematus: alii, Plutarchum secuti: qui auctor est in Coriellano, est id Diadematum vocatum, quod ulceris causa diademate, hoc est, fascia alba diu frontem obligant. hinc Favonii locus in Pompeium, cum is crux fascia obligatum gestaret. non refert quae in parte corporis sit diadema. Non est praetereundum, in antiquis nummis, & in lapidis fragmento, & Delmaticis, legi & Delmate, populi nomen, Audeo Panvinus & Hubertus Goltius.

320.12. At

ANIMAD.

310.12. At me nudum, & Rob. Steph. & alii.

31. Magnam partem Lamb. ex veter. lib.

IN ORATIONEM POST

restitutam in Senatu.

318.1. Ut cum multa vobi, &c. I. cum planè depravatum assertum notandum censuimus, vocem illam, quod redundare quidem nemo non videt: abest certè in nonnullis mss.

22. Hos tribunos, habent quidam impressi.

3. 6. 10. Quo quanto maius dedissetis. In quibusdam impressis, que, per non en abest.

332. 20. An, ubi legi affirmant, sed ut vocem, stipite, tollendam putent.

27. Bellua immanis alii. nos vulgatam lectionem retinuimus: non semper enim est immanis, crudelis, & inimitis, sed ingens ita immanis pecunia. heluo autem immanis, qui ita philosophiæ studeret, ut cum audierem haberet agenda vitæ, qui finem bonorum sibi in voluptate constituisset.

333. 13. M. Curius alii.

334. 20. A te Romule: quidam hic asteriscum apponunt, locus certè est subobscurus & minimè facilis explicatus.

IN ORATIONEM PRO DOMO

sua ad Pontificis.

342. 27. Religiones religionibus sapienter interpretando tempus conservarent, alii legunt, nosser, Pontifices religiones sapienter, &c. Lamb. religiosissimi religiones sapienter &c.

243. 25. Ad Pompeium Lamb. emendat, coniectura ductus.

346. 11. In presenti legit Lamb.

26. Fames. non est satis facta lapidatio. ita ait Lamb. legi in manus exempl.

348. 10. Quasi possem alicui in ea re, generatio non habebatur. Ita ait Lamb. legi in veter. exempl. quem locum vestigia veræ lectionis sequenti ita non malè liceat restituere. Ex voce enim illa, generatio, si duæ fiant, una integra, ratio, rectè cohaereat cum insequen-

quonibus duabus, nō habebatur. ex illa priore manca, hoc est, gene, & illam antecedere, re integra genere cōfici queat. Ita cōmutatōne unus vocalis in vocalem, ō, & syllaba re, unde erat pulsa, sua sedē resinuta, sic commo- lē legi possit, quasi possem aliquid in eo genere, ratio non habebatur. Non video autē quid ita vox mei, redē desiderari non possit. Ita autem quis illam interpretari queat, ratio non habebatur mei temporis, meatū virum, quā nondum satis fuerat corroborateque essent, sed totū hoc doctōrum hominū iudicio permitto.

349. 28. Qui negas esse verum, hoc est, fas, equū, ius, Lambin. ex cod. Memmii. 250. 9. Aut siue, alii legunt, sed male. 26. Fecde, & preposterē quidā huc vocē socer, pro generis, inculcaverant. Ita sunt principio orationis, de provinciis. Tum, inquit, emissū grandi pecunia, ut tibi de pecuniis credius ius in liberos populos contra S. C. & contra legē generi tui dicere crederet. 252. 11. Illustri- ur, Lamb. praclara coniectura. Ibid. Quis in senatu, videtur legendū, facile autē sit erratū in casu cōmutatō- cuna ea, & vox sit atque ex ea ipsa, prepositionis in. li- tera prior, sedundet, mole h. c. mōta, & aliō translata.

34. Inflare, Lamb. ex codice Memmii. 254. 14. Hoc dico te esse patricium, alii. 256. 27. Non sit locus, Lamb.

356. 25. Quod contra Lamb. leg. affirmat in suis ma- nuscrip. 27. Videre hominis amentem, qui cum demō- solum tribunatū petere voluerit, ubi per suum tribunatū Cēsaris aēis illigatus teneretur. Hic nulla Lamb. ait, quę ferē obruta tenebris ante, in lucem revocasse. 357. 9. rediſta die, in nonnullis impressis cōtū est. 10. Magi- stratus ceter, Lamb. 259. 12. Et alio, cum leges scribere nō ait Lambinus legi in codice a. anulet. 22. Scortū popu- lare. Lamb. ex vetere exēplari 360. 22. Cum inde decessi- sisset, Lamb. infortē legendū, cum Rom. decessisset. Centē Latini sermonis cōsuetudo, & huius loci sententia non repugnat. 361. 2. Cementis, & tignis, habent alii excus. & paulō post, la. scindere, non excidere. Frumpebat in actū. Secus Muretur. 364. 8. Inſumpebat, naſta tam audaces duces: ut est legendum. 31. Quod ageres non erat, nisi ut qui mihi dux omnibus in rebus fuerat, idem socius esset injuriæ. 366. 13. Quandoquidē scripto illo istius alii, 367. 22. Dignitate maillem, proximus enim erat dig.

dignitate amplissimo ordini equester. dignitate quidem
 fitegas, *ἰστίστην* redolet. 768. 35. Sed cum hoc iu-
 ris. Aliter Manut. potes dicere scilicet: cum hoc iuris à
 maioribus proditū sit, ut nemo civis Rom. aut liber, aut
 civitas possit amittere, nisi ipse auctor factus sit quod
 tu potuisti in tua causa discere: credo enim & quae se-
 quuntur. Nos totam peritiam, quae quibuscūq̃ videtur per-
 turbatio, distinctionibus modo illustrandā curavimus,
 ne una quidem litera ad loca, sublata, aut mutato loco.

369. 3. Edium, lege, dum videtur, non fide. 375. 4. Cō-
 iungis interire dissidiū Tu à verbo, Disscindo, ege discidi-
 um, non, ut male haecenus in aliis excutim est, dissidiū,
 quod à verbo, Dissideo, animi dissentionē significat, cui
 lectioni hic locus non est. 8. Remque pub. confidere,
 Lamb. ex vetere exemplari, ex quo efficit, concidere,
 unus litterae immutatione. 376. 70. Et ab eodem ædem
 castratā, Lamb. 378. - Quam, Lamb. 381. 30. A Q. Scio
 contendit, ut Q. Posthumius sibi domū venderet. Rob.
 Stephanus. 485. 20. Ambulationis posses: Ita ex Manu-
 ti editione excutendū curavimus: quāquā neque ita
 nobis satis locus videtur illustrare. 384. 13. Num vale-
 bit alii legunt. 393. 1. Metu, furore instinctus. Ita in
 nonnullis impressis legitur, haud dubiè corruptè. Manut.
 sic edidit, si metu, si furore instinctus. Lamb. secus, ut vi-
 deatur manē esse orationē suspicatus, si metu percul-
 sus, furore instinctus, sceleris præcept, & quae sequuntur.

100 ORATIONEM DE HARF-

specimen responsi in Senatu.

397. 8. Haud, Lamb. affirmat abesse à suis manuscr.
 & totam periodum nota interrogandi claudit.

397. 3. Vastitatem ausi præda: certè locus ut est in
 vulgatis nō videtur carere mendo. 398. 25. Conciderat,
 perperā in nonnullis vulgatis legitur: eius loco reposui-
 mus, concidit, quod alii habēt melioris notæ, in his Ma-
 nut. & Roberti Stephani: concidit ille, & concidit Lāb.
 edidit. Paulo post, Sic moderetur, legas. Malè enim, si
 moderetur, alii ediderunt. 35. De religionibus, sacris, Tu
 notam distinctionis inter has duas voces appone. Ita
 mox, Clodius sacra, & religiones negligi, vi lari, pollui
 queilus est. Et paulò post, Quid enim interest, utrum ab
 altaribus

ANIMAD.

altaris religionis is fugatus de sacris, & religionibus conquaratur. Et alibi sæpè in eadem oratione.

403.3. *Contians senatus*, alii vulg habent: *Stans senatus*, & *Manut.* jam pridem, & postea *Lamb.* edidit.

10. Aut *symbolo*, *Lambin.* ex veteri libro.

407.6. Quam auferat? alii, apposita interrogandi nota ediderunt: nos lectionem vulgaram retinuimus.

23. *Audaces Lamb.* vulgata lectio est haud dubiè corrupta.

409.17. Concedo tibi esse maxima, ac majora non esse querenda. Ita *Lamb.* legit, certè, ut in vulgatis excusum est, manca oratio videtur.

410.5. Deficiant, tontè legendum: etsi neque ita *avoxox* &c. videatur. *Lamb.* ita legit, auxiliisque demutis, efficiatur, quare, &c.

15. *Adversis & honestis*, alii legunt.

412.11. *Excuserat*, legit *Lamb.* & hoc loco, & paulo infra, ubi alii, *excluserat*. Mihi neutra lectio, ut verè dicam quod sentio, satis probari potest.

413.11. Atque ex hac animia. Equidem hoc loco nihil mirandum puto præter copulam, &, quæ vocem, quibuidam, antecedit, in vocalem, à, ubi autem hæc pendeant à verbo, sentiunt, non malus inde sensus elici queat.

416.23. Tum se emergit. *Marcæ* hic oratio in vulgatis videtur: *Lamb.* ita legit. Tum se emergit, & fertur huc, & illuc. Vtrum autem locum emendet veteri exemplari, an ex conjectura, & ingenio, non ait.

IN ORATIONEM PRO

Cn. Plancii.

421.10. *Æquum* *Lamb.* edidit, ut paulo infra. Semper dignitatis iniquus sedex est. Nos haud à vulgata lectione discedimus. Etenim, non negandi nota au vocem, inanem, referenda est, non ad verbum, puras.

424.10. Semper te dicit rogari, semper tibi supplicari voluisse. Ita edidit *Lamb.* qui parim ex veteris scripturæ vestigiis, partim ex conjectura ait se sic emendasse. Certè non solum non errare mendo, sed mancus etiam esse, & mutilatus videtur.

15. Sub.

15. Subtilissimum hominem, Lamb. ex venusto exemplari, in quo, stultissimum, legi ait. Quod tamen epitheton mihi haud planè congruere videtur cum his, quæ mox inferuntur. Fuit enim, & animi satis magni, & consilii. Nam si id Cicero intelligi voluisset, priore loco, non animi magni, sed, consilii posuisset. Quod verò stultissimum non probat, illi facilè assentior.

425. 4. Dimittito, non dieptio. Vide Gruchii commentarios de Cornutus.

5. Simulatque, aut, simulac, fortè legendum.

427. 5. Num quando, Lamb.

428. 25. Sed misericordia, omnes libri vulgari habent. Equivocum, & misericordiae, malim, ut ad Plancium referat. Ita & in. l. 1. fra. honori Plancio hanc fidem, misericordiam facile miraris.

429. 5. Votis omnibus, aut votis omnibusque, Lamb. quemadmodum legendum videret, Manut. omnibus, edidit.

430. 28. Qua exterius, quæ domesticis, Lamb. non infrata Ciceroni dicendi ratione. secus si legas, dicendum est hoc loco verbum, dico, pro fateor, aut non inficior, aut non nego, esse sumptum, notamque interpolationis esse tollendam.

34. In maledicto, fortè legendum. Cui enim eum maledicum vocet, quem sibi virum amicissimum ac maximis virtutibus præditum dicat? Nam ut maledicus is dicitur, cui maledicendi vitium infixum animo inustumque est, ita maledictum haud sæpius ab ingenio, quam ab odio manat, quo quis in adversarium fertur.

431. 7. Præ mandatis, malè in vulgatis legitur. Prætoris mandate, Turnebus legit, mirifica conjectura.

433. 5. Iudicum, alii multo huic loco aptius verbum ediderunt.

34. Nam Mariam, Lamb. legit divisa enim hac voce, ex littera priore M. 1. 1. quæ nota huius vocis, tertiam, videri potuit: & sequentibus, etiam haud magnoperè mirandum est, duo verba effici in primis huic loco apta potuisse. Mariam autem scriptum inveniri in Clericano exemplari affirmat, ut non dubitaverit ita edendum curare.

439. 8. Cum

439.8. Cum nonnullas: Aldus Manut. Rob. Steph. ediderunt: ut nonnullas, alii, sine interrogandi nota.

24. Eum tibi eripuisse, Lamb. & paulo post donatus, non, rogatus legit. Equidem nihil cause esse video cur mihi censeam à vulgata lectione discedendum. Nam & elegantissima est, & facilem sententiam atque explicatum habet eodem autem sensu usus est Cicero pro Milone. Subito arrepti ad questionem, tamen separantur. Et in Cluentiana, eo tempore ipse ad questionem arreptus est.

440.32. Audivi, alii optima iunxi conjectura legunt, hoc enim verbum: ferè leviora ingenia usurpare solent, cum fidei sermonibus & rumoribus additi testimoni- uni paulum è trivis jurati dicunt.

441.19. Vigilandum est semper. Alii verborum ordi- ne hæc Lambio. edidit, quæ decreant, ex oratione pro Sextio mutatas. Vigilandum est semper, rursus insidie sunt bonis. Non re id, quod multi invidiant, multique expectant. Nosti cetera, quæ tempus gravis & ingenio- sus poeta, non ut illos regis iustitiam & quæ sequuntur,

442.2. Reverssi eorum, alii, impressi male, ex quo Manut. re si forum neminem, &c. quæ bellissima con- jectura est.

21. Nisi forte, lege, necessitate, Lamb.

34. Tunc, forte legendum: nisi quis contendat, nunc ad præteritum tempus retem recte posse, quod nus- quam memini me legisse.

445.29. Fuisse comparatas, Lamb. quid si, factas, le- gas. Nam æquè Latine dici, Facere insidias, & compa- rare, & moliri, & struere, nemo non novit, qui medio- criter modò sit in litteris versatus.

446.10. Et quemquam putas. Ita & Manutius, & il- lum postea alii secuti ediderunt.

450.20. Locum manifestè corruptum conatur Lamb. restituere ex Ciceronis oratione in Vatinius, in qua quidem mentio fit legis à Cicerone latæ. Ita autem verbis aliquot ex ea sumptis excudendum curavit Hic etiam dixisti, addidisse me idcirco meæ legi. Nisi ex tes- tamento præstituta die, ut, &c. Ego laudata Lamb. viri doctissimi conjectura, à lectione tamen vulgata non re- cedo.

23. Non in causa (fortasse legendum Lamb. ita edi- dit,

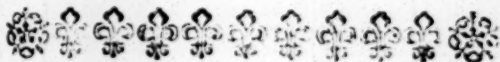
ANIMAD.

dit. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non cum oratore disputare.

25. (Putabam in Nicæis dicturum) Nicææ in Bithynia. Ita legi Lamb. restatur in manulic. exemplaribus. Idem paulo post legit. Nicææ, ubi Nicæam, alii.

453.3. Illorum impiorum ferro, habent vulgati omnes. Equidem suspicor, impium ferrum legendum, ut paulo infra, Quorum impium ferrum ignesque pestiferos meus ille consulatus è manibus extorserat. Nam hoc genus dicendi, illorum impiorum, illorum improborum, illorum nefariorum, magis ex vulgò toto sermone imperitorum, quam haussit e Ciceronis fontibus videtur: sed nihil tamen mu-

to.

FINIS.

